OCUPAȚII TRADIȚIONALE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

GHEORGHE IORDACHE

•

SCRISUL ROMÂNESC

OCUPAȚII TRADIȚIONALE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

GHEORGHE IORDACHE

•

SCRISUL ROMÂNESC

GHEORGHE IORDACHE

OCUPAȚII TRADIȚIONALE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

STUDIU ETNOLOGIC

SC

Coperta: EUSTAȚIU GREGORIAN

GHEORGHE IORDACHE

OCUPAȚII TRADIȚIONALE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

STUDIU ETNOLOGIC

Vol. I

SCRISUL ROMÂNESC, CRAIOVA, 1985

Părinților mei

SUMAR

CUVÎNT ÎNAINTE

Prin lucrarea de față încercăm să oferim o imagine de ansamblu, în timp și în spațiu, a evoluției ocupațiilor tradiționale românești. Mărturii felurite (arheologice, istorice, lingvistice, etnografice etc.) impun constatarea că, pe teritoriul țării noastre, agricultura se practică din vremuri imemoriale și că — indiferent de caracteristicile condițiilor istorice și geografice, de varietatea structurilor teritoriale și sociale — dacii, daco-romanii și, mai apoi, românii înșiși au îmbinat armonios lucrarea pămîntului și creșterea animalelor, coordonate de căpetenie ale vieții economice tradiționale românești.

Pe toată durata procesului de plămădire și de existență ca popor, cu o pecete stilistică distinctă, românii sînt cei care au trudit neîncetat pentru a umaniza relieful sălbatic și împădurit, pentru a-l supune, pentru a se elibera progresiv de servituțile impuse de natură, pentru a-și ameliora treptat viața. Românii au defrișat și desțelenit mănosul pămînt al Daciei străbune, i-au descoperit tainele, i-au fost robi și stăpîni, l-au apărat cu sudoare și sînge în fața puhoaielor de năvălitori.

În prima parte a lucrării ne-am străduit să prezentăm drumul dezvoltării agriculturii pe cuprinsul României, din cele mai vechi timpuri și pînă la începutul secolului al XX-lea, reliefînd continua și indisolubila legătură dintre lucrarea pămîntului și creșterea animalelor.

Pe baza cercetărilor etnografice întreprinse de noi în peste 100 de localități din țară, în perioada 1968—1980, și a bibliografiei de specialitate, în următoarele pagini ale lucrării am urmărit să scoatem în lumină felul cum s-a concretizat, în spațiu, experiența multimilenară a românilor în practicarea ocu-

pațiilor tradiționale. În legătură cu fiecare dintre ocupațiile tradiționale am reliefat existența unui nucleu, a unei temelii de cuceriri tehnice străvechi (unelte, instalații, procedee de lucru etc.), moștenite de la daco-geți și de la daco-romani.

În pofida necurmatelor vitregii ale istoriei, această inestimabilă zestre de cunoștințe s-a păstrat pînă în prezent, fiind comună întregii arii culturale românești. De-a lungul secolelor, românii și-au verificat necontenit și direct știința de a munci pămîntul și de a crește animale. În relație nemijlocită cu specificitatea locurilor de baștină, acești profunzi cunoscători ai gliei strămoșești au corijat, generație după generație, ceea ce era de corijat, îmbunătățind, adoptînd, inventînd.

Așa se face că peste nucleul străvechi și unitar de cunoștințe s-au suprapus, în decursul timpului, noi invenții iscate de iscusința românilor sau adoptate creator de la popoarele cu care românii au venit în contact. A rezultat un tezaur de informații caracterizate, deopotrivă, printr-o evidentă unitate la nivelul întregii țări, dar și printr-o imensă bogăție și diversitate. Vechimea, vastitatea, unitatea în diversitate a materialului tehnologic referitor la ocupațiile tradiționale constituie mărturia inatacabilă a continuității firești, a permanenței poporului român pe teritoriul patriei, a forței sale creatoare, a contribuției sale însemnate la sporirea zestrei de soluții pentru tehnologia universală a domeniului.

În expunerea materialului am căutat să evităm atît descriptivismul nerelevant, cît și tentația de a trata speculativ, abstract diferitele fenomene concrete.

Capitolele privind tehnologia creșterii animalelor, albinăritul, creșterea viermilor de mătase, vînătoarea, pescuitul și culesul din natură vor face obiectul volumului al doilea al lucrării.

Sperăm că imaginea evoluției ocupațiilor tradiționale pe teritoriul României, pe care am conturat-o, reflectă realitatea istorică și că uriașa comoară de cunoștințe și de experiențe ale țăranului român privitoare la cultivarea pămîntului, la creșterea animalelor etc. poate și trebuie să fie valorificată în continuare.

Înainte de a încheia, exprimăm profunda noastră recunoștință prof. dr. Romulus Vulcănescu pentru importantele sugestii oferite. Mulțumim, de asemenea, tovarășului Ilarie Hinoveanu, directorul editurii, și colaboratorilor săi, pentru tipărirea acestei lucrări.

AUTORUL

Partea I

I.

LUCRAREA PĂMÎNTULUI ȘI CREȘTEREA ANIMALELOR — COORDONATE ESENȚIALE ALE VIEȚII ECONOMICE A DACILOR, DACO-ROMANILOR ȘI ROMÂNILOR

În etapa de trecere de la paleolitic la neolitic, pe teritoriul țării noastre au avut loc transformări profunde ale mediului fizico-geografic (printre altele, în locul tundrelor și stepelor, s-au întins, treptat, pădurile care au urcat pînă la mari înălțimi). În concordanță cu astfel de modificări, grupurile de oameni din acele vremuri au trecut la o viață sedentară mai pronunțată, însoțită, firește, de o sporire a cantității produselor obținute prin muncă.

Făurindu-și unelte din piatră dură, populația *neoliticului timpuriu* (circa 5500—3500 î.e.n.), de pe cuprinsul României, se îndeletnicea cu pescuitul, cu vînătoarea și avea cunoștințele necesare practicării unei agriculturi primitive. Dintre animale, fuseseră domesticite oile, caprele, boii și porcii. Pămîntul se lucra în comun, iar roadele se distribuiau în mod egal între membrii comunității. Speciile primitive de grîu, mei și orz, folosite la început, vor fi înlocuite, destul de repede, cu altele înnobilate prin cultivare și selecție[1]. În ultima fază a neoliticului timpuriu se utilizau, sigur, seceri lucrate din coarne de animal (vezi exemplarele descoperite la Cîrcea-Dolj), care erau șănțuite pentru fixarea fragmentelor de cremene[2].

În *neoliticul mijlociu* (circa 3500—2800 î.e.n.), se accentuează viața sedentară a populației ; așezările dobîndesc din ce în ce mai mult înfățișarea unor sate ; se perfecționează continuu

[1] *Istoria României*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1960, p. 38 ; *Istoria poporului român* (sub redacția acad. Andrei Oțetea), București, Edit. științifică, 1970, p. 22 ; P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, Edit. științifică, 1969, p. 28.

[2] M. Nica, *Nouvelles données sur le Néolithique ancien d'Olténie*, în „Dacia", N. S., an XXI (1977).

tehnica șlefuirii pietrei și crește, implicit, numărul uneltelor de muncă. Cu ajutorul uneltelor de piatră, destul de îmbunătățite calitativ, se făuresc mai multe și mai bune unelte de corn de cerb, de os și, probabil, de lemn. Spre mijlocul perioadei amintite, se răspîndește toporul găurit, una dintre invențiile de seamă ale neoliticului. De asemenea, bovinele sînt înjugate și ajută la deplasarea vehiculelor[3]. În atare circumstanțe generale, creșterea animalelor domestice cîștigă în însemnătate : „Marea frecvență a oaselor de animale domestice (bou, capră, oaie, porc), găsite în așezările neolitice din această etapă, arată că într-adevăr creșterea animalelor luase acum o mai evidentă dezvoltare față de trecut“[4].

Pe de altă parte, difuzarea săpăligilor din corn de cerb, ca și faptul că fiecare sat avea rîșnița sa de mînă pentru măcinatul grînelor, demonstrează îmbunătățirea lucrării pămîntului[5]. Se pare că rîșnițele nu erau numai fixe, ci și portative. Obișnuit, rîșnița fixă consta dintr-un postament de lut amestecat cu pleavă și dintr-o gardină tot din lut, care înconjura postamentul pe trei laturi. Pe postament se așeza piatra de rîșniță, de formă trapezoidală, cu colțurile rotunjite (ca și postamentul) și cu suprafața albiată. De jur-împrejurul pietrei, între părțile laterale ale acesteia și gardină, se forma un jgheab în care se adunau boabele măcinate[6].

Se cuvine subliniat faptul că, în mod excepțional, în partea estică a Bărăganului și în sudul Moldovei, s-a păstrat, pînă în zilele noastre, tradiția decorticării meiului cu rîșnița de pămînt. Ea se compunea dintr-o singură piesă rotundă, modelată din lut amestecat cu cîlți din cînepă sălbatică. Fixată, printr-un cui, pe podeaua de lut a casei și învîrtită cu un băț, rîșnița respectivă freca boabele de mei de podea și le decortica[7].

---

[3] V. Gheție, C. Mateescu, *Utilisation des bovins pour la traction dans la phase récente de la civilisation Vădastra (néolithique moyen)*, în „VII-e Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques“, Praga, 1966.

[4] *Istoria României*, vol. I, p. 46.

[5] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 29 ; *Istoria României...*, vol. I, p. 44 ; 50—51.

[6] Printre altele, vezi Nicolae Harțuche, *O moară neolitică descoperită la Medgidia*, în „Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România“, vol. II, Sibiu, 1981, p. 85 ; M. Nica, T. Niță, *Les établissements Néolithiques de Leu et Padea de la zone d'interférence des cultures Dudești et Vinča. Un nouvel aspect du Néolithique moyen d'Olténie*, în „Dacia, N.S., an XXIII (1979), p. 40, fig. 6.

[7] Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, Edit. științifică, 1973, p. 228.

Starea economică a populației se ameliorează în neoliticul tîrziu, cînd se generalizează utilizarea toporului perforat, lucrat din piatră, cînd săpăligile de corn de cerb capătă dimensiuni mai mari și sînt lucrate cu o deosebită grijă, cînd din nici o locuință nu lipsește rîșnița de mînă și cînd pătrund progresiv uneltele de cupru. În afara ustensilelor de tipul celor enumerate, în așezările timpului au mai fost descoperite resturi de cereale și de pîine (carbonizate), oase de animale domestice, pisăloage de zdrobit grăunțele și pietre de frecat grăunțele pe rîșnițe[8].

De atunci, pîinea se cocea în cuptoare. De pildă, la Curmătura-Dolj, au fost descoperite cuptoare care aveau formă de potcoavă (cu lungimea vetrelor de 0,90 m) și care erau executate prin „cotlonire“. Bolta atingea 0,30 m înălțime și prezenta un orificiu pentru tiraj. De precizat că „...forme asemănătoare cuptoarelor de la Curmătura se mai cunosc în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului, în epoca dacică, prefeudală și feudală, cu diferența că acestea din urmă erau construite în pereții locuințelor. Ca formă și dimensiuni, cuptoarele de la Curmătura sînt identice cu cele descoperite în locuințele prefeudale de la Gropșani (sec. V—VI). Ele nu puteau fi utilizate decît pentru coacerea pîinii“[9].

Unii cercetători apreciază că, în această perioadă, s-ar fi trecut la folosirea unor unelte cu ajutorul cărora se zgîria și se șănțuia pămîntul. În sprijinul unei asemenea aserțiuni sînt aduse coarnele de cerb descoperite în stațiunea neolitică de la Căscioarele și în alte așezări neolitice de pe întinderea țării. Prin forma lor, atare coarne de cerb dovedesc că ar fi fost întrebuințate la arat, ca brăzdare[10].

În etapa de tranziție către epoca bronzului se va domestici calul și se va modifica raportul dintre cultivarea plantelor și creșterea animalelor, ramura din urmă devenind precumpănitoare[11].

---

[8] *Istoria României...*, vol. I, p. 55—56 ; 67.

[9] Marin Nica, Constantin Cîșlaru, *Complexul cuptoarelor eneolitice de copt pîine de la Curmătura, județul Dolj*, în „Oltenia. Studii și comunicări“, vol. III, Craiova, 1981, p. 14.

[10] Nicolae Edroiu, *Despre apariția plugului în țările române*, în „Terra nostra“, vol. II, București, 1971, p. 104 ; Vasile Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, București, Edit. Academiei, 1975, p. 46 ; Romulus Vulcănescu, *Dicționar de etnologie*, București, Edit. „Albatros“, 1979, p. 16.

[11] *Istoria României...*, vol. I, p. 72.

Însemnătatea atribuită agriculturii, pe toată întinderea neoliticului, este indicată și de viața spirituală a oamenilor epocii, care, în esență, era subordonată dorinței determinării fertilității pămîntului : „...oamenii din neolitic credeau în puterea pămîntului dătător de hrană și de viață. Pămîntul este mama viețuitoarelor și trebuie socotit ca o femeie din sînul căreia se naște tot ce e viu. Religia lor consta deci în adorarea pămîntului sub chipul unei femei fecunde și oamenii îi purtau icoana, un idol mititel de os sau de pămînt legat la gît, spre a-i feri de tot răul. Cultul femeii fecunde reprezenta cultul pămîntului și nu, cum s-a crezut, oglindirea orînduirii matriarhatului în ginţile neolitice"[12]. Pe de altă parte, alături de reprezentările antropomorfe, în mai toate așezările „... din vremea neoeneolitică cercetările au scos la iveală o mulțime de statuete de animale (...), sculpturile zoomorfe neoeneolitice (...) fiind legate de practici și credințe magico-religioase (...). Modelarea și păstrarea în locuințe a statuetelor constituia un act magic, de cult, cu ajutorul căruia se invoca și — în concepția primitivă — se obținea — ocrotirea și înmulțirea animalelor domestice ale comunității gentilice. Covîrșitoarea majoritate a statuetelor zoomorfe reprezenta tocmai animale cornute"[13].

Pătrunderea și adoptarea tehnicilor de făurire a uneltelor din bronz au marcat o cotitură de seamă în evoluția agriculturii. Un indiciu elocvent al progresului făcut acum, în domeniul cultivării plantelor, îl reprezintă trecerea de la „cuțitele de recoltat", lucrate din piatră și os, la secera propriu-zisă, făurită din bronz și prinsă în coadă cu ajutorul unei proeminențe (buton) turnate odată cu lama, la baza ei[14].

Epoca bronzului se mai caracterizează prin întrebuințarea plugului primitiv de lemn și a securilor de aramă ori de bronz — care înlesnesc efectuarea unor defrișări mai extinse — ; prin utilizarea tracțiunii animale la plug și la car ; prin intensificarea acțiunii de domesticire a calului „...care este folosit ca animal de tracțiune și pentru carele cu două roți ale războinicilor, dar călăritul nu era încă cunoscut..."[15] etc.

---

[12] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 30.

[13] Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, Edit. Meridiane, 1974, p. 172.

[14] *Istoria României...*, vol. I, p. 116 ; M. Petrescu—Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, Edit. Academiei, 1977.

[15] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 31.

Practicarea cultivării pămîntului este probată și de semințele de cereale carbonizate, de pietrele de rîșniță pentru măcinat cu mîna, de vasele mari de provizii etc., toate acestea descoperite de arheologi[16].

Pe plan spiritual, este înlocuit cultul neolitic al pămîntului roditor cu adorarea naturii, în special a soarelui. Cultul soarelui este clar dovedit de vestigiile arheologice. Aceasta nu înseamnă „...că nu vor fi fost adorate și alte manifestări ale naturii înconjurătoare (furtuna, fulgerul cu trăsnetele, poate luna și stelele, vînturile ș.a.), fără însă ca documentarea arheologică de care dispunem să ni le semnaleze cu aceeași netezime. Pe de altă parte, elemente relativ importante ale cultului fertilității (...) se mențin în noua epocă"[17].

În prima epocă a fierului, pe lîngă secerile cunoscute din epoca bronzului, își fac apariția secerile cu *limbă la mîner* și cele cu *cîrlig*. De asemenea, se încetățenește folosirea calului la călărie.

În cea de a doua epocă a fierului se intensifică și se generalizează întrebuințarea uneltelor de fier. Răspîndirea brăzdarului și a toporului de fier va marca o decisivă dezvoltare a lucrării pămîntului. Creșterea animalelor, legată de centre stabile, rămîne totuși predominantă din punctul de vedere al eficienței economice[18].

Cultivarea cerealelor și creșterea animalelor de către traci, în general, respectiv de către geto-daci, încep să fie consemnate în documentele vremii. Astfel, Herodot știe că tracii de la nordul Dunării seamănă grîul, pe care îl utilizează în alimentație[19]. Platon și Strabon scriu despre lucrarea pămîntului în lumea tracică și fac precizarea că femeile aveau un rol important în efectuarea muncilor agricole[20]. Horațiu apreciază că, în pofida condițiilor climaterice variabile, geții reușeau să muncească pămîntul și să-și asigure cele necesare traiului[21]. Criton, martor

---

[16] Printre altele, vezi Mircea Rusu, *Rolul funcțional și tipologia uneltelor din epoca bronzului* și hallstatt, în „Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România", vol. II, Sibiu, 1981, p. 7.

[17] *Istoria României...*, vol. I, p. 125 ; vezi și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 32.

[18] *Istoria României...* vol. I, p. 179 ; 216 ; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 33 ; M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*

[19] Herodot, *Istorii*, IV, 17 ; apud Cornelia Belcin, *Ocupațiile dacogeților în lumina literaturii antice*, în „Revista de etnografie și folclor", tomul 13, 1968, nr. 1, p. 64.

[20] Platon, *Legile*, VII, 806 ; Strabon, *Geografia*, III, 4, 17 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 64.

[21] Horațiu, *Ode*, III, 24, 11—16 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 64.

ocular al războaielor daco-romane, observă interesul conducătorilor indigeni pentru agricultură, pînă și în momentele cele mai dramatice : „și, pe cînd unii erau puși peste cei care munceau [pămîntul] cu boii, alții — dintre cei din jurul regelui — erau rînduiți [să se îngrijească] de fortificații“[22]. De asemenea, Ovidiu — cunoscător direct al vieții geto-dacilor — afirmă că aceștia nu renunțau la cultivarea pămîntului nici în vremurile cele mai tulburi. El îi descrie pe geți „...ca oameni bărboși și pletoși, cu nădragi largi și cojoc pe umeri, înjurînd în urma boilor pe ogoare, mînîndu-și carele și turmele. Ei lucrau și pe moșiile orașelor pentru a produce grîu de export“[23]. La rîndul său, Columella constată că geto-dacii erau «foarte pricepuți în agricultură»[24]. Totodată, este interesant de reținut că, într-un decret histrian din jurul anului 200 î.e.n., se vorbește despre grînele care «stăteau să dea în pîrg», dar care erau primejduite de invazia dușmanilor. În consecință, se aduc elogii unui comandant local care, cu oștenii săi, «a păzit ogoarele și turmele și grînele...»[25].

Dintre plantele cerealiere cultivate de geto-daci, mai frecvent amintite în izvoarele literare antice sînt *grîul, meiul* și *orzul*. Herodot[26], Teofrast[27], Demostene[28] și Ovidiu[29] se referă, într-un context sau altul, la prețuirea de care se bucura cultivarea grîului la geto-dacii de la nordul Dunării. În același sens, Pliniu cel Bătrîn face constatări cu privire la exportarea grîului geto-dac în Grecia, la soiurile de grîu sau la unele caracteristici ale acestora : „Grecia a apreciat și grîul din Pont care n-a ajuns însă pînă în Italia (...). Grîul se deosebește și în privința paiului, căci e de calitate mai bună cu cît acesta este mai

---

[22] Criton, *Geticele*, 5 (2), păstrat la Suidas ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 65.

[23] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 37.

[24] Columella, *De re rustica*, VII, 2 ; apud Flaminiu Mîrțu, *Agricultura din depresiunea Cîmpulung-Muscel, în secolele III î.e.n.—III e.n.*, în „Terra nostra“, București, 1969, vol. I, p. 53.

[25] Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, București, Edit. enciclopedică română, 1972, p. 97.

[26] Herodot, *Istorii*, IV, 33 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 65.

[27] Teofrast, *Cauzele plantelor*, III, 23, 4 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 65.

[28] Demostene, *Discursul împotriva lui Leptines*, 31, 35 ; apud Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1978, p. 15.

[29] Ovidiu, *Scrisori din Pont*, III, 8, 11 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 65.

greu. Grîul din Tracia este îmbrăcat în mai multe cămăși din pricina frigurilor mari din acel ținut. Din această cauză, și fiindcă ogoarele sînt acoperite cu zăpadă, a fost creat grîul de trei luni, numit astfel pentru că, după aproape trei luni de la semănat, este cules odată cu grîul din restul lumii...“[30].

Așadar, se poate trage concluzia că strămoșii noștri — geto-dacii — aveau cunoștințele necesare practicării unei agriculturi avansate, în raport cu timpul, din moment ce își asigurau grîne atît pentru nevoile proprii, cît și pentru export.

Există și alte mărturii scrise din care reiese că negustorii greci apreciau calitatea grînelor din regiunea Dunării de Jos, pe care le importau prin intermediul cetăților grecești din Pontul Stîng[31]. De altfel, încă din secolul al IV-lea î.e.n., „...Mangalia (Callatis) devenise un centru al negoțului de grîne, avînd un domeniu rural unde creștea grîul dobrogean pentru export...“[32].

Bogăția holdelor de grîu putea fi, uneori, impresionantă. Pe baza unor mărturii ale lui Ptolemeu, Arrian relatează că, în anul 335 î.e.n., oștenii lui Alexandru cel Mare — aflați în război cu geții de la nord de Dunăre — „...merseră prin locuri unde holdele de grîu erau îmbelșugate. În felul acesta rămaseră mai neobservați în înaintarea lor pe mal. Cu ivirea zorilor, Alexandru a pornit prin holde. El porunci pedestrașilor să înainteze culcînd grîul cu lăncile înclinate, pînă au ajuns la pămîntul necultivat“[33].

Semnificații adînci despre prețuirea de care se bucura cultivarea grîului la geto-daci au, printre altele, și imaginile imortalizate pe Columna Traiană, care-i reprezintă pe ostașii romani „...secerînd grîul la marginea unei cetăți dacice“[34].

Dar, se pare că, dintre toate cerealele cultivate de geto-daci, *meiul* avea ponderea cea mai mare. Spre o asemenea concluzie îndeamnă, în primul rînd, afirmația lui Pliniu cel Bătrîn că „triburile pontice nu pun nici un alt aliment mai presus de mei“[35]. În consens cu aprecierile acestuia, Xenofon îi numește

---

[30] Pliniu, *Istoria naturală*, XVIII, 7 (12), 63 și 69 ; apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 30.

[31] Polibiu, *Istorii*, IV, 38, 5 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 65.

[32] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 36.

[33] Arrian, *Expediția lui Alexandru*, I 4, 1 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 65.

[34] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 39.

[35] Pliniu, *Istoria naturală*, XVIII, 10, 101 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 65.

pe traci „mîncători de mei“[36]. Cultivarea meiului de către daco-geți este consemnată și de Herodot[37].

O altă plantă cu mare răspîndire în agricultura Daciei și amintită în unele izvoare literare este orzul. De pildă, Hellanicos (contemporan cu Herodot) arată că tracii preparau bere din orz[38]. În aceeași ordine de idei, Vergiliu spune că geto-dacilor „...le face plăcere să prepare din orz fermentat și din fructe acre de sorb o băutură ce seamănă cu vinul“[39].

Pe suprafețe mai restrînse decît cele semănate cu mei și grîu, dacii cultivau, sigur, și secara, plantă rezistentă atît la climatul umed cît și la cel secetos. În plus, secara dădea randament atît în soluri nisipoase și reci, cît și în cele dure. Întrucît existau două soiuri de secară (de toamnă și de primăvară), nu este exclusă preferința pentru cea de primăvară[40].

Dintre uneltele agricole folosite de geto-daci, în literatura antică este menționată sapa „...pe care Ovidiu a văzut-o întrebuințată de către geții dobrogeni pentru înlăturarea buruienilor din culturi“[41].

Numeroasele și feluritele știri literare despre însemnătatea agriculturii în viața economică a geto-dacilor și despre principalele cereale cultivate de aceștia sînt neîndoios confirmate și chiar substanțial îmbogățite de vestigiile scoase la lumină fie întîmplător, fie — mai cu seamă — prin intermediul săpăturilor arheologice, efectuate sistematic. Astfel, în așezările geto-dacice s-au găsit destul de des unelte agricole de fier (brăzdare, cuțite de plug, seceri, greble, sape, săpăligi, coase, cosoare și tîrnăcoape[42]) și însemnate cantități de semințe (carbonizate) de cereale sau leguminoase (grîu de mai multe varietăți, mei, bob, orz, secară, linte și orzoaică[43]).

[36] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 39.
[37] Herodot, *Istorii*, IV, 17 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 65.
[38] Hellanicos, *Întemeieri de neamuri și orașe*, fr. 66 ; apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 15.
[39] Vergiliu, *Georgica*, III ; apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 19.
[40] N. Zamfirescu, V. Velican, Gh. Văluță, *Fitotehnia*, vol. I, București, 1956, p. 301—302.
[41] Ovidiu, *Scrisori din Pont*, I, 8, 59 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 68.
[42] Ion Horațiu Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1977, p. 394—398.
[43] Hadrian Daicoviciu, *op. cit.*, p. 235.

Pe de altă parte, grîul selecționat, descoperit la Sucidava-Celei, într-un vas din secolele III—II î.e.n., dovedește că geto-dacii nu însămînțau decît grăunțe alese[44].

În ceea ce privește instrumentele de zdrobire a grăunțelor, se constată o evoluție de la primitivele lespezi de piatră (deși caracteristice perioadei hallstattiene, ele continuă să fie utilizate, în mediu dacic, și în secolul III—II î.e.n.[45]) la rîșnițele rotative, de o mai mare productivitate. În această direcție, semnificativ este faptul că pe vremea lui Burebista se ajunsese la faza utilizării rîșniței de tip greco-roman, lucrată din rocă vulcanică și compusă din două piese, „...cea inferioară, fixă (meta), avînd forma unui con cu baza foarte largă și vîrful puțin înalt. În centrul părții inferioare era fixat axul de fier al rîșniței. Partea superioară *(cattillus)* are forma unui trunchi de con scobit în interior, iar la mijloc prevăzut cu un orificiu pe unde erau turnate boabele. Partea superioară mai poseda un orificiu lateral unde se introducea mînerul ce punea rîșnița în mișcare“[46].

Pe baza dovezilor arheologice, se apreciază că brăzdarul utilizat de geto-daci „...avea forma unei bare de fier aplatizate, care se termina printr-un vîrf triunghiular, de forma unei linguri străbătute de o nervură mediană, care îi dădea rezistență. La capătul opus al brăzdarului se afla un cîrlig în vederea fixării pe corpul de lemn al uneltei“[47].

Pînă de curînd, se considera că brăzdarele în formă de lingură, cu coadă, gheare și inel pentru fixarea de partea lemnoasă a uneltei de arat au fost întrebuințate, în Dacia, în secolele II î.e.n. — II e.n.[48]. Cercetările cele mai recente dovedesc însă utilizarea acestui tip de brăzdar și în secolul al III-lea e.n și chiar în primele decenii ale secolului al IV-lea e.n.[49].

[44] Marin Cîrciumaru, *Considerații paleoetnobotanice privind săpăturile arheologice de la Sucidava-Celei*, material prezentat la „Sesiunea de comunicări științifice a Muzeului Olteniei — Craiova“, 23—24 aprilie 1982.
[45] O. Toropu, C. Tătulea, M. Nica, Fl. Bîciu, *Cercetările din campania anului 1982 în cetatea romano-bizantină de la Sucidava-Celei* (comunicare prezentată la „A XVI-a sesiune anuală de rapoarte arheologice“ — Ploiești, martie 1983).
[46] Ion Horațiu Crișan, *op. cit.*, p. 399.
[47] Nicolae Edroiu, *op. cit.*, p. 105.
[48] Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 51.
[49] Corneliu Mărgărit Tătulea, *Contribuții la cunoașterea tipologiei, evoluției și răspîndirii brăzdarelor romane în Dacia (depozitul de fiare de plug de la Ghidici-Dolj)*, ms., fig. 15/3—4.

În afara brăzdarului, instrumentul de arat al geto-dacilor era prevăzut și cu un cuțit de fier, care se fixa în grindeiul de lemn. De asemenea, el avea talpă și, evident, corn sau coarne pe care apăsa plugarul. Existența „...încă a unei piese de lemn, a bîrsei ce se fixa între talpă și grindei (pentru a mări stabilitatea în plan orizontal și vertical a acestuia din urmă) este probabilă dar nu obligatorie“[50]. Firește, din cauza formei simetrice, brăzdarul geto-dac nu răsturna brazda, ci o tăia, o desprindea și o frîngea în două.

În vederea lucrării pămîntului, geto-dacii recurgeau frecvent și la sape. Aceasta este explicația faptului că, pînă în prezent, au fost descoperite trei tipuri de sape și două tipuri de săpăligi geto-dacice, fiecare cu mai multe variante[51].

Din secolul I e.n., ca și din perioada stăpînirii romane (sec. II—III e.n.), datează și unelte de tipul cazmalelor, cu partea lucrătoare confecționată din fier. Spre deosebire de ele, *hîrlețele* — „cazmalele cu vîrful ascuțit“ — erau lucrate, în general, din lemn. Totuși, au fost descoperite și piese cu lama triunghiulară, asemănătoare hîrlețelor, lucrate în întregime din fier, pe care unii specialiști le încadrează în categoria cazmalelor[52]. De precizat că deprinderea confecționării hîrlețelor numai din lemn va persista și în secolele următoare. Bunăoară, în tot cursul epocii feudale, alături de hîrlețele cu ramă metalică, s-au utilizat și cele în totalitate din lemn[53].

Lamele coaselor geto-dacice aveau lungimea cuprinsă între 40—104 cm. La unele coase, curbura lamei era foarte puțin accentuată, dar, înaintea limbii de fixare în toporișcă, corpul lor forma o buclă. Altele aveau forma apropiată de a secerilor cu cîrlig. Curbura lamei era însă mai puțin accentuată, iar în partea dinspre toporișcă lama se îndrepta, spre a oferi mai multă stabilitate. În ceea ce privește lățimea, au fost descoperite coase sub 3 cm, dar și pînă la 8—10 cm. De obicei, prezentau o limbă sau un tub de înmănușare, care — prin in-

[50] Ioan Glodariu, Eugen Iaroslavschi, *Civilizația fierului la Daci*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, p. 65.
[51] *Ibidem*, p. 67—71.
[52] I. Glodariu, A. Zrinyi, P. Gyulai, *Le dépôt d'outils romains de Mărculeni*, în „Dacia“, N.S., 14, 1970, p. 214, 222, 223 și fig. 12/1—3 ; 25/3,6 ; 26/1.
[53] Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 197.

termediul unui nit și al unei verigi — se prindeau de partea lemnoasă. Alteori, se terminau printr-un vîrf ascuțit, cu aceeași menire[54].

Dintre uneltele agricole ale geto-dacilor, o foarte mare frecvență în descoperirile arheologice o au secerile. Ele erau alcătuite dintr-o lamă îngustă (mai rar, și lată), terminată printr-un peduncul de prins. Existau și seceri la care prinderea de mîner se realiza printr-un cîrlig sau printr-un cîrlig și două aripioare, aflate la baza lamei. În general, lama secerilor geto-dacice era curbată, scurtă (majoritatea aveau 20—26 cm lungime) și ascuțită la vîrf. Mînerul se afla în prelungirea curburii lamei[55].

În ceea ce privește conservarea cerealelor, izvoarele literare antice consemnează obiceiul locuitorilor Traciei de a le păstra în gropi, numite «sirii»[56]. Temeinicia informațiilor scrise este probată de gropile de provizii găsite în multe dintre așezările geto-dacice investigate. Este vorba de „...gropi cilindrice, tronconice sau în formă de clopot (baza mai largă decît gura), ai căror pereți sînt de multe ori arși pentru a împiedica pătrunderea umezelii“[57]. N-au lipsit nici gropile care aveau pereții dublați cu coșuri tronconice, confecționate din nuiele împletite. Fundul coșurilor respective se fățuia cu lut[58].

În același scop, geto-dacii au utilizat și chiupurile mari de lut ars *(pithoi)*[59]. De asemenea, se presupune că ei construiau și „...hambare de lemn (urmele unuia, precum și mari cantități

[54] Ion Horațiu Crișan, *op. cit.*, p. 395 ; Ion Glodariu, Eugen Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 73—74 ; Petre Gherghe, *Cercetări și descoperiri arheologice cu privire la civilizația geto-dacică pe teritoriul județului Gorj*, în „Arhivele Olteniei“ — serie nouă, vol. II, 1983, p. 52—53.
[55] Ion Horațiu Crișan, *op. cit.*, p. 397 ; Ion Glodariu, Eugen Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 71—72 ; Silvia Teodor, Paul Șadureschi, *Dépôt d'outils en fer de l'époque la tène de Lozna, dép. de Botoșani*, în „Inventaria archaeologica“ fascicula 11, Buc., Edit. Academiei, 1979, planșa 71 g.
[56] M. T. Varro, *Despre agricultură*, I, 57 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 68.
[57] Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 68.
[58] Aurelia Igna, *Restaurarea și conservarea unui fragment de leasă dacică de la Șercaia, județul Brașov*, în „Acta Musei Napocensis“, XV, Cluj-Napoca, 1978.
[59] Bunăoară, geto-dacii din depresiunea Cîmpulung-Muscel își păstrau grînele în chiupuri care aveau înălțimea de 1,25 m și o circumferință maximă de 2,60 m (vezi Flaminiu Mîrțu, *op. cit.*, p. 56). În legătură cu originea vaselor mari de provizii, vezi I. Berciu, *Contribuție la studiul chiupurilor de factură dacică din secolul IV e.n.*, în „Apulum“, 5, 1965, p. 597—611 ; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 66.

de grîu, bob etc., arse, s-au descoperit chiar în apropierea sanctuarului cu 60 de coloane de andezit de la Sarmizegetusa)"[60].

Conservarea, în tradiția orală a poporului român, și chiar oficierea pînă în zilele noastre a unor arhaice ritualuri care țin de culte păgîne, anume *Plugușorul, Caloianul, Paparuda*[61], precum și a altor numeroase obiceiuri — care își au geneza într-o perioadă cu mult anterioară creștinismului și care au menirea să provoace, să stimuleze fertilitatea pămîntului — adeveresc, o dată în plus, existența unei străvechi agriculturi pe teritoriul țării.

Astfel, pînă nu de mult, în special în partea sudică a țării (în zona de cîmpie a Olteniei și a Munteniei, în sudul Moldovei și în Dobrogea), era obiceiul ca fetele să modeleze, din lut galben frămîntat sau din cîrpe, un om — numit Caloian, pe care-l împodobeau, uneori, cu coji de ouă roșii, cu flori și-l așezau într-un mic coșciug, ca pe mort. Plîngîndu-l și tămîindu-l, îl îngropau, apoi, într-un loc ascuns (asemenea idolilor de pămînt preistorici), de obicei lîngă o fîntînă a satului. Între timp, i se cînta : „Caloiene, iene / Du-te-n cer și cere / Să deschidă porțile, / Să sloboadă ploile, / Să curgă ca gîrlele / Zilele / Și nopțile / Ca să crească grînele / Caloiene iene, / Cum ne curg lacrimile / Să curgă și ploile / Zilele / Și nopțile / Să crească legumele / Și toate ierburile"[62].

După trei zile, *Caloianul* era dezgropat în zori și aruncat în fîntîni părăsite sau pe rîuri, pe pîraie, ca să tulbure norii și apele, întocmai cum se întîmplă înainte de ploaie.

Există indicii că, pe vremuri, ritualul amintit — de invocare a ploii — era oficiat și în zonele muntoase ale țării, unde, în pofida condițiilor cu totul improprii, se cultivau, totuși, plante.

Străvechi este și obiceiul *Paparudei,* prin care copiii — îmbrăcați în frunze verzi, ca în cultele panteiste — căutau să provoace venirea ploii. De reținut că au fost consemnate mai multe posibilități de concretizare a ritualului agricol respectiv în timp și în spațiu și, implicit, mai multe nume sub care s-a făcut cunoscut. De pildă, Dimitrie Cantemir arată că, pe timpul verii, „...cînd semănăturile sînt primejduite de secetă, oamenii de la țară îmbracă o copilă mai mică de zece ani cu o cămașă făcută din frunze de copaci și buruieni.Toate celelalte copile și copiii de aceeași vîrstă o urmează și se duc jucînd și cîntînd prin împrejurimi ; iar oriunde sosesc, babele au obicei de le toarnă apă rece în cap"[63].

În schimb, în prima jumătate a secolului nostru, în Țara Hațegului și, în general, în așezările din Carpații Meridionali, din Țara Zarandului etc., se afla în floare, încă, ritualul *Bojul (Blojul),* prin care se invoca sprijinul forțelor supranaturale pentru aducerea ploii. El nu se materializa însă prin participarea fetelor, ci a băieților neprihăniți[64].

Tot așa, în partea de nord a județului Dolj, obiceiului i se spunea *Fierărit* sau *Feroșeii* și era practicat de copii care, însă, nu se înfășurau cu boji, ci foloseau ca recuzită clopote, sape vechi etc., pe care le loveau, provocînd zgomote. În timp ce erau udați cu gălețile cu apă, copiii jucau și invocau ploaia[65]. Alteori, venirea ploii era cauzată prin udarea fetelor mari care păcătuiseră sau a femeilor care alăptau, rostindu-se : „Cum curge laptele din țîțele tele cînd suge copilul, așa să curgă ploaia din nori". În astfel de practici, specialiștii descifrează o „...punere în relație a fertilității solului cu cea a femeii, amintind de începutul agriculturii neolitice, cînd omologarea femeii cu fertilitatea telurică a Marii zeițe a Pămîntului a dat naștere dominației spirituale a femeii în epoca matriarhatului..."[66].

Dintre riturile arhaice se cuvine a fi amintit și cel al purificării prin spălarea rituală, oficiat în numeroase zone ale țării, la pornitul plugului : „Gospodina, avînd în mînă un vas cu apă, busuioc și tămîie stropește plugul și boii, înconjurîndu-i de trei ori, în sensul mișcării soarelui pe bolta cerească și rostind o incantație. Ritualul purificării, în acest caz, este pus în legătură cu o reminiscență a cultului chtonian. În Neamț, tot la pornitul plugului, se practica purificarea prin afumare cu tămîie"[67].

---

[60] Hadrian Daicoviciu, *op. cit.*, p. 225.

[61] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 147—148. Vezi și Dumitru Pop, *Contribuții la studiul Caloianului*, în „Studii și comunicări", vol. III, Sibiu, 1981, p. 7—24.

[62] S. P. Radianu, *Din trecutul și prezentul agriculturei române*, partea I, București, 1906, p. 174—175.

[63] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei,* București, Edit. Minerva, 1976, p. 217.

[64] *Țara Bîrsei*, vol. I, Edit. Academiei, 1972, p. 312.

[65] Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *Zona etnografică Dolj,* București, Edit. Sport-turism, 1982, p. 119.

[66] *Ibidem*, p. 120.

[67] Dorinel Ichim, *Despre rolul unor unelte și munci agricole din Moldova Centrală,* în „Carpica", vol. XI, Bacău, 1979, p. 277 ; vezi și Nicolae Bot, *Obiceiuri agrare și pastorale din zona Codrilor Sătmarului (com. Hurezu Mare),* în „Studii și comunicări", vol. IV, Satu Mare, 1980. Același obicei a fost atestat și de noi pe teren, de pildă în Polovragi (Gorj), Roșiile (Vîlcea).

Prin alte părți, în plus, se azvîrleau „...boabe în urma plugului cînd era scos pe poartă, se așeza pe plug o pîine și un drob de sare, se mima aratul, se pocnea din bici, se îndemnau boii ca pe brazdă etc."[68].

Pentru a exista premisele obținerii unei recolte bune, bărbatul care semăna trebuia să fie „curat la trup" și cu „inima goală", adică nemîncat. Împreunarea sexuală era interzisă în perioada semănatului, iar femeile nu aveau dreptul să semene nicicînd. De altfel, lor li se interzicea pînă și trecerea pe dinaintea boilor înjugați pentru a pleca la arat. Atare interdicții sînt considerate reminiscențe ale unor credințe care datează încă din epoca patriarhatului[69].

N-a lipsit nici credința că ținuta vestimentară a semănătorului avea influență mai cu seamă asupra calității recoltei. De aceea, semănătorul îmbrăca, obligatoriu, veșminte cu desăvîrșire albe, simbol al castității lucrătoare, fără de care rodnicia putea fi neprielnică. De pildă, în Țara Crișurilor, pînă nu de mult, „...prin iulie-august, imediat după terminarea secerișului, fiecare bărbat se scula zilnic dis-de-dimineață pentru a prinde răsăritul «Ghinușii» (constelația : Cloșca cu pui — n.n.) pe cer. Era neapărat necesar să fie surprins de acest moment cu o «chimeșe» albă și curată, cu care apoi trebuia să se îmbrace la semănatul grîului, căci astfel și grîul va fi frumos și curat, iar rodul din vara următoare va fi bogat"[70].

Credințe, uzanțe arhaice au existat și în legătură cu recoltatul. Bunăoară, este de menționat, în primul rînd, cerința ca aceia care luau parte la secerat, mai ales femeile, să fie „curate" pentru a nu „spurca" grîul.

Mai amintim că, de regulă, marțea și vinerea erau considerate zile nefaste pentru începerea secerișului și că în toate zonele țării, adeseori, la terminarea acestuia, se lăsau pe loc cîteva spice netăiate care — legate cu o ață roșie — purtau denumirea de „barba popii", „iepure", „barba lui Dumnezeu" sau „coada popii". Menirea lor era ca „...grîul din anul următor să fie cel puțin tot atît rodit, roșu și să nu conțină neghină"[71].

---

[68] Florica Lorinț, *Tovărășia de plug și ceremonialul aratului în nordul regiunilor Argeș și Oltenia*, în „Revista muzeelor", nr. 1, an IV (1967), p. 60.
[69] *Țara Bîrsei...*, p. 311.
[70] I. Godea și I. Șarba, *Aspecte ale inventarului agricol tradițional din Țara Crișurilor*, în „Biharea", vol. IV, Oradea, 1977, p. 168.
[71] Ion Taloș, *Obiceiuri privitoare la seceriș*, în „A.M.E.T. pe anii 1968—1970", Cluj-Napoca, 1971, p. 263—264.

Totodată, prin ceremonialul împletirii cununii sau prin procesiunea aducerii acesteia în sat, oamenii încercau să stimuleze rodnicia pămîntului, puterea de germinare a semințe. Este vorba de un ritual agricol complex, care antrena întreaga obște sătească și care este desemnat prin *Cunună*, în Transilvania, și *Drăgaică*, în Muntenia și în Moldova.

Aproape fără excepție, doar fecioarele aveau îngăduința împletirii cununii din spice, așezate în formă de cerc. Tot așa, cununa era purtată de fete, mai rar de feciori și, doar în cazuri izolate, de femei sau bărbați. Cel cu cununa pe cap era udat la răspîntiile satului. Alaiul secerătorilor cînta și chiuia. În final, se participa la o petrecere și la o masă organizată de obștea satului[72].

În concepția lui Cantemir, prin *Drăgaică* poporul sărbătorea, de fapt, pe Ceres (zeița grîului și a recoltelor în mitologia romană) : „După cum se vede, prin ea o înțeleg pe Ceres. Căci în acea vreme a anului cînd încep să se coacă semănăturile, toate fetele țăranilor din satele învecinate se adună și o aleg pe cea mai frumoasă dintre ele, căreia îi dau numele de Drăgaica. O petrec pe ogoare cu mare alai, o gătesc cu o cunună împletită din spice și cu multe basmale colorate și-i pun în mîini cheile de la jitnițe. Drăgaica aceasta împodobită în acest chip se întoarce de la cîmp spre casă cu mîinile întinse și cu basmalele fluturînd în vînt, de parcă ar zbura, și cutreieră toate satele din care s-a adunat lume s-o petreacă cîntînd și jucînd laolaltă cu toate tovarășele ei de joc, care o numesc foarte des sora și mai marea lor în cîntecele alcătuite cu destulă iscusință. Fetele din Moldova doresc din toată inima să aibă parte de această cinstire sătească, deși în cîntecele lor spun mereu, după datină, că fata care a întruchipat Drăgaica nu se poate mărita decît abia după trei ani"[73].

Cununa era păstrată cu grijă, uneori pînă la secerișul următor : „Cel mai frecvent însă cununa se păstrează pînă la noua însămînțare, cînd se amestecă boabele ei cu grîul ce urmează să fie însămînțat pentru ca și în anul viitor să fie rod bun"[74].

Pretutindeni, la sfîrșitul muncilor agricole se făceau urări cu înțelesuri magice, prin care se sugera rodul așteptat.

---

[72] Ion Taloș, *op. cit.*, p. 265 ; Elisabeta Moldoveanu-Nestor, *Cununa — sărbătoare a secerișului*, în „Revista de etnografie și folclor", tom 9 (1964), nr. 6.
[73] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 218.
[74] Ion Taloș, *op. cit.*, p. 265.

În sfîrşit, ar mai fi de amintit faptul că, în acţiunile lor, vrăjitoarele s-au folosit, adeseori, de o serie de unelte care fac parte din inventarul agricol al ţăranului : seceri, coase, fiare de plug vechi, potcoave „găsite“, săgeţi confecţionate din 9 vîrfuri de coasă, resteie, topoare, sape, greble, cuţite „găsite“ etc. Lor li se atribuiau puteri magice pentru a învinge răul şi pentru a alunga duhurile nefaste[75].

Frecvent, uneltele agricole au fost pomenite şi în cîntecele *Paparudei :* „Unde-oi da cu plugul / Să curgă ca untul / Unde-oi da cu sapa / Să curgă ca apa“[76].

De altfel, în mentalitatea tradiţională a poporului român, pîinea însăşi era investită cu semnificaţii arhaice, ea simbolizînd — printre altele — rodnicia, fertilitatea etc. Înţelesurile benefice atribuite pîinii se mai păstrează şi astăzi, bineînţeles sensibil împuţinate. Mai cu seamă ritualurile de trecere, oficiate cu prilejul nunţii, au fost şi, rareori, mai sînt încă însoţite de prezenţa pîinii sau a colacilor cu presupuse însuşiri binefăcătoare. Astfel, înainte de a pleca la cununie, pretutindeni în ţară, deasupra capului miresei, se rupea „colacul miresei“, simbol al fecundităţii ; în Oltenia şi Muntenia (cu precădere în Teleorman), înainte de cununie, mirii schimbau colaci între ei ; în Transilvania, mireasa primea alaiul de nuntă privind printr-un colac ; în Gorj, după cununie, mireasa mînca din acelaşi colac cu ginerele ; în Vrancea, alaiul de nuntă ieşea pe poartă pe sub un colac ; în Oltenia, darul se strîngea pe un colac ; în nordul Moldovei, părinţii mirilor stăteau cu colacul în mîini în pragul uşii, pentru a trece pe sub el, de trei ori, tinerii reveniţi de la cununie ; în Transilvania (zona Bistriţa-Năsăud), *colăcarul,* care anunţă şi invită oamenii satului la nuntă, poartă un colac mare pe mînă, împodobit cu flori (vara) sau cu hîrtie (iarna). Tot acolo, „...*cemătorii* (patru băieţi şi patru fete), care primesc invitaţii la nuntă, poartă un colac la brîu. Mirii, în drum spre biserică, poartă fiecare un colac în mînă. Odată ajunşi la uşa bisericii, cei doi colaci se leagă cu o batistă fiind transportaţi în continuare de o parte şi de alta de tinerii căsătoriţi. Steagul de nuntă este prevăzut şi el cu un colac în vîrf...“[77].

[75] Dorinel Ichim, *op. cit.*, p. 277.
[76] *Ibidem*, p. 278.
[77] Ştefan Enache, *Semnificaţii ale semnului solar în arta populară românească*, în vol. „Oltenia. Studii şi comunicări“, vol. II, Craiova, 1980, p. 278—279.

Se impune a fi amintită şi deprinderea — general cunoscută pe cuprinsul ţării — de a se arunca cu seminţe de grîu după mire şi mireasă, pentru ca aceştia „...să aibă noroc de bucate“.

În economia geto-dacilor, creşterea animalelor a avut un rol tot aşa de important, poate chiar mai însemnat valoric, ca lucrarea pămîntului.

Polibiu[78], Ovidiu[79], Dio Cassius[80], Criton[81] lasă să se înţeleagă că pe întreg teritoriul Daciei erau „turme“ de oi, alături de care se creşteau vaci, boi, cai, capre, porci.

De asemenea, reprezentarea simbolică parţială (capul de cal) sau integrală a calului (de obicei, cu călăreţ) a cunoscut o mare audienţă în arta tracică.

Cu privire la creşterea cailor, a caprelor şi a porcilor, informaţii scrise a lăsat şi Sofocle (el vorbeşte despre „tracii iubitori de cai“[82]) sau Aristotel[83]. Ovidiu este impresionat de însuşirile raselor de cai indigeni, în special de marea lor agilitate şi rezistenţă la condiţiile climaterice locale aspre, dar constată că oile băştinaşilor aveau o lînă lipsită de fineţe[84]. Scriind despre expediţia lui Alexandru Macedon împotriva geţilor, Arrian se referă, printre altele, şi la păşunile întinse de pe teritoriul de la nord de Dunăre[85]. La rîndul său, Columella cunoaşte că geţii erau renumiţi în creşterea vitelor şi face precizarea că ei se şi califică „băutori de lapte“[86]. Totodată, Claudius Aelianus menţionează „oile din Pont, care se îngraşă cu absint foarte amar“, adică cu pelin. Tot el apreciază caii geţilor, care alergau foarte repede[87].

[78] Polibiu, *Istorii*, IV, 38, 4 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 69—70.
[79] Ovidiu, *Tristele*, III, 10, 59 şi V, 7, 13—14 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 69—70.
[80] Dio Cassius, *Istoria romană*, II, 26, 3 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 69—70.
[81] Criton, fragment 1 şi 3 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 69—70.
[82] Sofocle, *Tereus*, fragment 523 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 70.
[83] Aristotel, *Istoria animalelor*, VIII, 6 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 70.
[84] Ovidiu, *Scrisori din Pont*, I, 2, 86—87 ; III 8, 9 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 70.
[85] Hadrian Daicoviciu, *op. cit.*, p. 89.
[86] Columella, *De re rustica*, VII, 2 ; apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 29.
[87] Claudius Aelianus, *Despre animale*, XV, 24 ; apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 49.

Prețuite pentru calitățile lor deosebite, vitele geto-dacilor erau solicitate frecvent de negustorii greci. În acest sens, grăitoare sînt, în primul rînd, izvoarele scrise[88].

În concordanță cu mărturiile literare, resturile osteologice, descoperite în așezările geto-dacice, probează convingător — prin cantitățile lor apreciabile — ponderea pe care o avea creșterea animalelor (îndeosebi a vitelor și a ovinelor, dar și a porcilor domestici și a caprelor) în economia strămoșilor noștri și îndeamnă la desprinderea concluziei despre existența sigură a unui excedent de animale care se exportau[89].

Strecurătorile ceramice, atît de multe și de felurite, găsite în locuințele daco-geților, constituie alte dovezi indiscutabile că aceștia erau nu numai pricepuți crescători de animale, dar și posesori ai științei pregătirii brînzei și a altor produse lactate[90].

De asemenea, săpăturile arheologice au scos la iveală foarfece de tuns oile, cu forme variate, unele dintre ele foarte asemănătoare cu cele făurite pînă nu demult de fierarii satelor. Avînd lungimea între 13—28 cm, foarfecele geto-dacice erau lucrate, de regulă, dintr-o „...bară de fier îndoită în forma literei U, lățită la bază pentru a-i mări elasticitatea și prevăzută cu două lame la extremități"[91].

În ceea ce privește tehnica îngrijirii și a hrănirii animalelor, avem motive să credem că aceasta nu se diferenția, în linii mari, de cea practicată de români de-a lungul veacurilor și care a fost păstrată întocmai pînă aproape în prezent. Astfel, este sigur că — pe timpul iernii — strămoșii noștri obișnuiau să-și adăpostească animalele în construcții speciale („acolo oamenii țin cirezile închise în staule" — spune Vergiliu[92]) și că se străduiau să le asigure furajele necesare. În acest scop, în afara fînului, a paielor de grîu, orz, secară, mei, ei mai foloseau ovăzul, iarba vîntului și, probabil, năutul : „Se cunoaște că năutul, leguminoasă originară de pe malurile Mediteranei, se cultivă, cu succes, la altitudini, rezistînd cu ușurință la frig, și

[88] Polibiu, *Istorii*, IV, 38, 4 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 70.
[89] Printre altele, vezi Flaminiu Mîrțu, *op. cit.*, p. 64 ; M. Șt. Udrescu, *Date despre creșterea animalelor și vînătoarea la geto-dacii de la Radovanu. Studiu arheozoologic*, în „Thraco-Dacica", tomul III, 1982, p. 139—144.
[90] Flaminiu Mîrțu, *op. cit.*, p. 65.
[91] Ioan Glodariu, Eugen Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 75.
[92] Vergiliu, *Georgicele*, III, 352 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.*, p. 70.

constituie un furaj de mare valoare, verde sau uscat, pentru hrana vitelor, cărora le ridică producția de lapte. Fiind îndoielnic ca geto-dacii să fi folosit în alimentație boabele de năut, obișnuit greu digerabile, ca purée sau prăjite, în uzul modern de cafea-surogat, descoperirea acestuia în secțiuni (locuințe), numai în mici cantități, justifică păstrarea lor doar pentru nevoile însămînțatului anual, în scopul obținerii de furaj"[93].

Este de presupus că, pe timpul verii, animalele strînse în turme — ale obștii sătești — erau pășunate pe moșia așezărilor. Primăvara, locuitorii din preajma munților își urcau însă animalele la pășunea alpină. De altfel, sînt dovezi potrivit cărora deprinderea pășunării animalelor în Carpații Meridionali datează încă din mileniul al II-lea î.e.n.[94]. Firește, la munte, se amenajau adăposturi pentru ocrotirea păstorilor și pentru prepararea produselor lactate. Se pare că tehnica lor constructivă nu se diferenția substanțial de cea a stînelor de astăzi : „Săpăturile executate în preluca (poiana) Brîndușița de pe dealul Rudele (1 300 m înălțime), pe terasele și pe platoul Meleii (1 400 m înălțime), la sud-est de Sarmizegetusa dacică, au dezvelit construcții păstorești din lemn, fără lipitură și tencuială de lut, cu un inventar specific, constînd mai ales din ceramică..."[95]. În lipsa stînelor, păstorii își găseau, adeseori, refugiu în peșterile naturale. Acestea puteau fi folosite și sistematic ca stîne, pe toată durata sezonului de pășunat : „Așa se explică urmele de cultură materială dacică descoperite în peșterile de la Nandru (jud. Hunedoara), Baia de Fier (în Oltenia) sau în Peștera Hoților de lîngă vestitele Băi Herculane"[96].

Potrivit constatărilor arheologilor, stînele dacilor din zona muntoasă erau „...construcții de lemn, cu acoperiș de șindrilă sau paie, așezate pe temelii de piatră de stîncă. Forma lor este, în mai toate cazurile, ovală, iar dimensiunile variabile (diametrul mare e de 6,90—16 m). De obicei, aceste construcții aveau un cerdac de jur-împrejur și două încăperi : prima — ovală, iar a doua, interioară primei, absidală sau patrulateră"[97].

Mare însemnătate pentru probarea continuității creșterii animalelor pe teritoriul țării are și faptul că, pînă nu demult,

[93] Flaminiu Mîrțu, *op. cit.*, p. 58.
[94] K. Horedt, *O contribuție preistorică la pășunatul în Carpații Sudici*, în „Revista istorică română", XVII, 1947, p. 157.
[95] Hadrian Daicoviciu, *op. cit.*, p. 203.
[96] *Ibidem*.
[97] *Ibidem*, p. 224.

s-au conservat o mulțime de ritualuri sau rituri cu substrat arhaic, legate de viața pastorală, prin oficierea cărora se încerca determinarea abundenței, a fertilității, apărarea împotriva forțelor răufăcătoare.

Îndeosebi momentul instalării turmei la stînă prilejuia săvîrșirea unor rituri apotropaice (bunăoară, afumarea animalelor), a unor rituri apotropaice și cu acțiune de purificare (de pildă, *focul viu*), a unor rituri menite să determine o producție sporită de lapte (de exemplu, spălarea ugerului oilor cu apă învestită cu anumite însușiri magice) sau a unor rituri fertilizatoare și de fecunditate (împodobirea stînei cu ramuri verzi) etc.

Spre a feri animalele de diferitele calamități ale naturii, comunitatea sătească a luat, totodată, o serie de măsuri, dintre care amintim : interdicția de a se munci în anumite zile (pînă nu demult s-au păstrat sărbători legate de rituri precreștine : „sărbătoarea ursului“, „ziua lupului“, „gădineții“ etc.) sau de a se încropi stîna în anumite zile, obligația ciobanilor de a duce o viață de castitate în cursul verii, oprirea accesului femeilor la stînă, mai ales în sezonul mulsului etc.

Se înțelege că gama practicilor religioase precreștine, referitoare la creșterea animalelor, era mult mai bogată decît cea schițată de noi. În plus, este necesară precizarea că, la aromâni, șirul unor atare manifestări a fost de-a dreptul impresionant, atît ca bogăție cît și ca varietate[98].

Încetățenirea și consolidarea stăpînirii romane în Dacia nu a schimbat structura economică existentă deja. Cu alte cuvinte, ea nu a adus modificări în caracterul agro-pastoral al economiei, dar a constituit punctul de plecare al unui avînt economic, stimulat de noile țeluri ale populației, care solicitau o mai asiduă punere în valoare a mănoaselor pămînturi cucerite, prin aplicarea în practică a unor unelte și tehnici agricole apreciabil evoluate.

O fundamentală transformare se petrece, totuși, prin trecerea de la stăpînirea în comun a pămîntului, considerată a fi specifică obștii sătești geto-dacice, la proprietatea individuală și, implicit, la o nouă formă de structurare și zonificare a terenurilor, adică la o mai sistematică exploatare a acestora. Încă pe timpul lui Traian, romanii au măsurat și cadastrat pămîntul în vederea împărțirii lui și a stabilirii impozitelor : „Împăratul

---

[98] Vezi, de pildă, Tatiana Găluşcă-Cîrșmaru, *Rituale pastorale*, în „Revista de etnografie și folclor“, tomul 24, 1979, nr. 1.

și-a rezervat cele mai importante domenii (minele, pășunile, salinele, pămîntul cel mai fertil etc.). Din pămîntul confiscat s-au dat coloniștilor și veteranilor loturi de cultivat. Teritorii întinse din jurul unor castre militare au fost cedate trupelor, cu dreptul de a le exploata prin munca băștinașilor din sate“[99].

În general, terenurile erau divizate în proprietăți mici și mijlocii, deținute de „...veterani, de coloniștii civili aduși din alte părți ale Imperiului și, în parte, și de dacii supuși. Abia mai tîrziu, în sec. III, pe măsura agravării crizei generale a Imperiului și a pauperizării maselor, se vor alcătui mari moșii, pe seama proprietăților mici. Existau și mari proprietăți imperiale, constînd atît din terenuri agricole, cît și din pășuni și păduri, exploatate prin arendare. Pe proprietățile întinse munca era făcută și prin sclavi, și prin muncitori liberi, aceștia fiind retribuiți cu bani ori cu o parte din produsul muncii lor“[100].

Mărturii despre rolul însemnat pe care îl avea lucrarea pămîntului în economia Daciei romane sînt numeroasele unelte agricole de fier, produse în atelierele locale : brăzdare și cuțite de plug, oticuri, seceri, coase, sape (apropiate ca formă cu cele de astăzi), cazmale, greble, manșoane, verigi etc., toate descoperite de arheologi.

O dovadă a persistenței caracteristicilor esențiale ale economiei Daciei preromane și în perioada stăpînirii romane o constituie, printre altele, menținerea în uz a unor unelte agricole de tradiție dacică alături, bineînțeles, de cele de proveniență romană, în general, mai productive. Astfel, „fiarele sau brăzdarele de plug sînt fie de tip roman, de formă triunghiulară, cu două variante, una cu lama mai largă și ușor rotunjită la vîrf, în partea superioară avînd două aripioare cu ajutorul cărora se fixa de talpa de lemn a plugului, alta cu lama mai prelungă și cu manșon îngust de fixare, ca un jgheab, fie de tip *helenistic-dacic*, cunoscut încă dinainte de cucerire în Dacia, dar folosit și în epoca romană, probabil de populația autohtonă. Cuțitul care despica brazda era de asemenea de fier, dar scheletul era de lemn. După reconstituirile care s-au făcut, plugul de tip roman era mai perfecționat, avînd cormane (...) și rotile“[101].

---

[99] D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a II-a, București, Edit. științifică, 1958, p. 64.

[100] *Istoria poporului...*, p. 78.

[101] Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, Edit. științifică, 1969, p. 296.

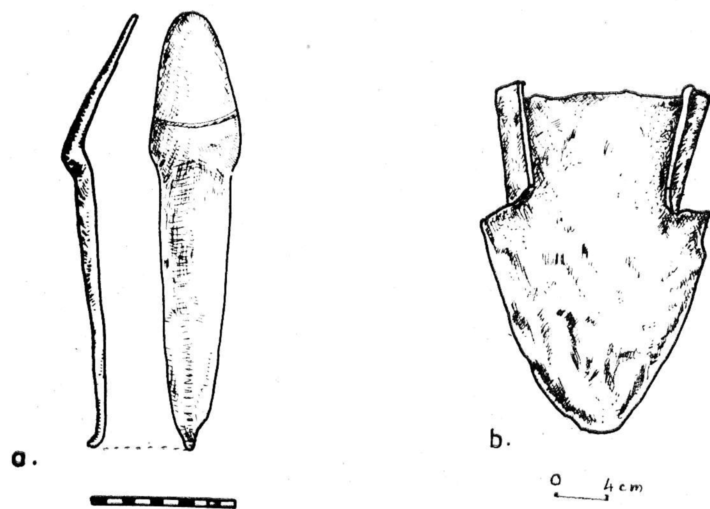

Fig. 1 a) Brăzdar dacic (după Glodariu — fig. 23/6) ; b) brăzdar roman (după Tătulea).

Mai lat decît brăzdarul dacic, dar tot simetric (fig. 1), brăzdarul roman desfăcea o brazdă mai mare. Fiind fixat în vîrful *tălpii* printr-un manșon, el acționa în poziție orizontală. În unele cazuri, înapoia sa se aflau două „aripioare" de lemn (un fel de cormane rudimentare), care înlesneau îndepărtarea, în ambele părți, a pămîntului despicat și desprins de pe sol. La toate acestea se adăugau grindeiul și coarnele. Unealta, în întregime, se numea *aratru*. Denumirea a fost păstrată secole de-a rîndul în dialectele dacoromân și aromân ale limbii române.

Prin urmare, sînt dovezi sigure că romanitatea orientală a cunoscut *aratrul* încă de la începutul mileniului I al erei noastre, odată cu cucerirea romană a Daciei[102]. Se pare că, pînă prin secolul al IV-lea e.n., brăzdarul „dacic" va exista alături de cel „roman".

Pînă în secolul al VI-lea (după unii cercetători[103]) sau pînă în veacurile X—XI (după alții), *aratrul* a fost singura unealtă de răscolit pămîntul pe teritoriul țării noastre. De fapt, și după

[102] Nicolae Edroiu, *op. cit.*, p. 108.
[103] Corneliu Mărgărit Tătulea, *op. cit.*, ms.

perioadele amintite, el va continua să fie folosit alături de plugul propriu-zis. În unele zone, aratrul se mai întrebuința încă pe la sfîrșitul secolului trecut : „Așa s-a întîmplat în zona Munților Apuseni sau în unele regiuni de șes sărace din cîmpia Olteniei, din zona colinară a Tutovei sau a Buzăului"[104].

De reținut că, în cîteva muzee etnografice ale țării, se mai conservă și astăzi exemplare de *aratru*.

Tot pentru lucrarea pămîntului, alături de sapele autohtonilor — în perioada stăpînirii romane — apar tipuri noi de sape, cu lama mult mai înaltă, de formă triunghiulară (asemănătoare cu cea a sapelor de astăzi). Ele aveau orificiul de înmănușare de formă trapezoidală, iar pe fața interioară a lamei prezentau o nervură longitudinală proeminentă[105].

Din aceeași epocă datează și săpăligi, săpăligi-tîrnăcop și rame de hîrlețe. Acestea din urmă erau lucrate din fier și îmbrăcau fie numai vîrful uneltei, fie atît vîrful cît și laturile ei[106]. Față de secerile geto-dacice, cele romane aveau lama mai lungă și mai arcuită[107].

Despre rodnicia pămînturilor Daciei romane, grăiește limpede și numismatica. De exemplu, pe o medalie romană din timpul lui Traian Deciu (anii 249—251) este înfățișată, simbolic, Dacia : „...așezată pe o stîncă, ținînd în mînă un steag militar, avînd deasupra un vultur. În stînga ei, un copil ține spice de grîu și înainte-i alt copil duce o ciorchină de struguri"[108].

Atît despre bogăția în cereale (mai ales în grîu), cît și despre consumul apreciabil pe plan local al acestora, printre cele mai concludente probe se înscriu ustensilele și instalațiile de măcinat și copt, nelipsite din orice așezare, indiferent de epocă. Pentru măcinarea grînelor, populația Daciei romane folosea, în primul rînd, rîșnițe sau mori, compuse din două părți — una fixă *(meta)* și alta mobilă, deasupra *(catillus)* — care se deosebeau de cele din epoca dacică prin forma lor mai plată[109] : „După pietrele descoperite, deosebim mori puse în mișcare cu

[104] Georgeta Moraru-Popa, *Contribuții la tipologia plugului românesc*, în „Revista de etnografie și folclor", tom 15, 1970, nr. 2, p. 149.
[105] Printre altele, vezi Marius Moga, Doina Benea, *Unelte agricole romane descoperite la Tibiscum*, în „Studii și comunicări de etnografie și folclor — istorie", vol. II, Caransebeș, 1977, p. 321—323.
[106] *Ibidem*, p. 323. Vezi și Maria Comșa, *Grădinăritul în mileniul I e.n. pe teritoriul României*, în „Pontica", vol. XIII, Constanța, 1980, p. 178.
[107] Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 181.
[108] S. P. Radianu, *op. cit.*, p. 137.
[109] Mihail Macrea, *op. cit.*, p. 296.

brațul (*mola manuaria*) și altele învîrtite de un animal (*mola asinaria*) sau cu apă (*mola aquaria*). Rîșnițele se învîrteau numai cu mîna, cu ajutorul unui fier fixat lateral, în dunga pietrei (...). Se constată că acelea întrebuințate în sec. II—III e.n. au forma boltită, iar baza mult scobită spre a se adapta pietrei de dedesubt. Cele folosite în vremea romano-barbară, sec. IV—VI e.n., erau de dimensiuni modeste, tăiate în calcar cochilifer, ușor de transportat. Pietre mari pentru mori, puse în mișcare prin forța apei sau animalelor, s-au găsit numai la Sucidava. Ele seamănă foarte mult cu cele ce se folosesc în ziua de azi (...).

În multe cazuri, și mai cu seamă în gospodăriile modeste, moara de mînă sau cea mecanică se înlocuia printr-o piuă de piatră, în care se pisau grăunțele cu ajutorul unui pisălog, cioplit din același material. Aceste pive erau mult folosite de populația daco-romană a provinciei. Săpăturile de la Sucidava au scos un exemplar intact, cu pisălog"[110].

Sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul celui următor marchează un salt în evoluția morilor de mînă prin „...coborîrea tijei metalice orizontale, de pe fața superioară a pietrei mobile, în partea sa inferioară, îndeplinind, în noua funcție, un dublu rol : cel vechi de centrare a pietrelor și unul nou, constînd în reglarea distanței dintre pietre și, implicit, a calității făinii"[111]. Folosită sporadic încă din secolele IV—V, tija metalică amintită — fixată într-un orificiu dreptunghiular, săpat în baza pietrei alergătoare — se va generaliza în secolele VII—VIII și va primi, cu timpul, numele slav de *pîrpăriță*[112].

În cetățile grecești (Tomis, Calatis) funcționau mori cu cai încă înaintea cuceririi romane. Fără a cunoaște o generalizare, morile cu tracțiune cabalină au pătruns în principalele orașe și castre din Dacia romană, în secolul al II-lea e.n. Din cauza vitregiei condițiilor istorice, se pare că morile învîrtite cu animale au ieșit din uz în perioada migrațiilor, ele fiind reintroduse în practică abia pe la începutul mileniului al II-lea[113]. În schimb, moara de apă — moștenire a epocii daco-romane — va persista fără întrerupere pe teritoriul țării noastre.

---

[110] D. Tudor, *op. cit.*, p. 66—67.
[111] Corneliu Bucur, *Procese, procedee și instalații cu tracțiune animală de obținere și prelucrare a cerealelor de pe teritoriul României*, în „Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România", vol. 2, Sibiu, 1981, p. 95.
[112] *Ibidem*.
[113] *Ibidem*, p. 94.

Frecvența cu care este întîlnit *țestul* în locuințele romane din Dacia, originea latină a termenului prin care noțiunea respectivă este desemnată, ca și aria de răspîndire și de folosire a uneltei (Elveția romană, Dalmația, Iugoslavia, Carpații Galiției)[114] demonstrează proveniența romană a ei pe teritoriul țării noastre.

Alături de lucrarea pămîntului, păstoritul rămîne îndeletnicirea de bază a populației daco-romane. În timp ce produsele cerealiere erau, în mod curent, destinate satisfacerii nevoilor populației existente în Dacia romană, animalele reprezentau principala bogăție a ținuturilor dunărene, ele fiind exportate în mari cantități[115]. Rolul însemnat al păstoritului pe teritoriul Daciei romane este demonstrat, în egală măsură, de izvoarele scrise — care atestă existența unor pășuni întinse, indiferent de regiunea geografică ; de figurarea unor categorii de animale (boi, vaci, oi, cai) pe Columna lui Traian ; de urmele animalelor domestice întîlnite pe cărămizi turnate în acele vremuri ; de resturile osteologice prezente în oricare strat al civilizației epocii, ca depozite culinare etc.[116].

Față de dovezile materiale existente, ca și față de mențiunile din izvoarele literare, se poate trage concluzia că — în ceea ce privește lucrarea pămîntului și creșterea animalelor — populația romanizată de pe cuprinsul Daciei a moștenit de la geto-daci și romani un fond de cunoștințe de o mare bogăție și trăinicie. O atare zestre strămoșească va fi atît de îndestulătoare, încît va căpăta caracter de permanență în istoria românilor și, totodată, secole de-a rîndul, va face inutile achizițiile notabile, de o altă proveniență.

În afara dovezilor deja enumerate, terminologia străveche, comună tuturor ținuturilor românești și tuturor vorbitorilor limbii române, vine și ea să demonstreze că noțiunile fundamentale referitoare la cultivarea pămîntului și la creșterea animalelor au o vechime multimilenară pe teritoriul țării noastre, că românii le-au moștenit de la geto-daci și romani și că, de atunci pînă astăzi, generație de generație, ei le-au întrebuințat neîncetat, conservîndu-le.

Astfel, totdeauna, străromânii și, mai apoi, românii *au lucrat* (pămîntul) (*a lucra* ⟨ lat. *lucubrare*), l-au *îmblînzit* „l-au scos din starea de sălbăticie" (din *în+blînd* ⟨ lat. *blandus*). Pentru sporirea suprafețelor cultivabile sau a celor cu pășune,

---

[114] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 149.
[115] *Ibidem*, p. 55.
[116] D. Tudor, *op. cit.*, p. 64.

au *runcuit,* au *curat,* au *secat,* au *ars* pădurea, obținînd *runcuri* (runc ‹ lat. *runcus*), *curături* (*curătură* din *cura* ‹ lat. *curare*+ +suf. *-tură*), *săcături* (din *seca* ‹ lat. *siccare*+suf. *-ătură*), *arsuri* (*arsură* ‹ lat. *arsura*), *arșițe* (*arșiță* ‹lat.* *arsicia*), *răzături* (*răzătura* din *rade* ‹ lat. *radere*+suf. *-ătură*), *ochiuri de lumină* ori *cîmpuri curate* (sintagme alcătuite din elemente latine).

În pămînt rămîneau *butucii* sau *buturile* (termeni autohtoni)[117]. Locului ce urma să fie cultivat i-au zis *țarină* (cuvînt autohton) sau *agru* (vechi termen românesc, întrebuințat pînă nu demult în Transilvania)[118].

Pămîntul nelucrat mai mulți ani la rînd *se spărgea* (a *sparge* ‹ lat. *spargere*), *se rupea* (a *rupe* ‹ lat. *rumpere*).

În general, terenurile cultivabile se *săpau* (*a săpa* ‹ lat. *sappare*) cu *sapa* (‹ lat. *sappa*), se *arau* (*a ara* ‹ lat. *arare*) cu *aratrul* (< lat. *aratrum*; termen păstrat în Munții Apuseni, pînă în epoca contemporană) ori, ceva mai tîrziu, cu *plugul* (origine discutabilă). Cu excepția cormanului propriu-zis, unealta de arat, numită *plug*, avea aceleași părți componente ca și *aratrul*, și anume : *fierul* (<lat. *ferrum*), *sapa* (<lat. *sappa*), *fierul lat* ori *fierul mare* (sintagme constituite din elemente latine), adică brăzdarul ; *cuțitul* (< lat.* *acutitus* (< *acutire* < *actutus*), *custura* (termen, probabil, autohton[119]), *fierul lung* sau *fierul îngust* (sintagme formate din elemente latine), *tăietorul* (din *tăia* < lat.* *taliare* + suf-*ător*), *fiertura* (din *fiert* + suf.-*ura*), *tăișul* (plugului) (din *tăia*+suf. *-iș*) — vasăzică instrumentul care tăia brazda pe verticală, în fața brăzdarului : un *corn* sau două *coarne* (*corn* < lat. *cornu*) ; *călcîiul* (< lat. *calcaneum*) sau *talpa* (plugului) (< lat.* *talpa* „labă")[120] ; *bîrsa* (probabil, element autohton ; cf. alb. *vërz*), *chinga* (< lat.* *clinga* (= cingula), *capul* (< lat. *caput*), *grumazul* (probabil, termen autohton ; cf. alb. *gurmaz, gërmaz*) sau *buricul* (plugului) (< lat.* *umbulicus* (= *umbilicus*) ; *roate* (*roată* < lat. *rota*). În locul cormanului propriu-zis, aratrul avea două *aripi* (< lat. *alapa*) sau *scînduri* (< lat. *scandula*). De aceea și cormanului de la plug i s-a

[117] I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1981, p. 116 ; 280—282.
[118] *Ibidem*, p. 117 ; În plus, vezi Georgeta Moraru, *Elemente de substrat în tehnica obținerii terenurilor agricole din regiunea carpato-danubiano-pontică*, în „Thraco-dacica", vol. III, 1982, p. 74.
[119] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 116 ; 303—304.
[120] Marius Sala, *Rom. talpă, împrumut sau moștenit ?* în „Studii și cercetări lingvistice", an XXXI (1980), nr. 2, p. 151—159.

spus, pînă curînd, în puncte izolate de pe cuprinsul țării, *aripa* sau *scîndura* (plugului).

De obicei, *săpătura* (din *săpa* + suf.-*ătură*) se *mărunțea* (< lat.* *minutiare* — CADE — sau din *mărunt* < lat. *minutus*, vezi DLRM) cu *muchea* (sapei) (< lat.* *mutila* (=mutilus), iar *arătura* (din ara + suf. *-ătura*) *se grăpa* (din *grapă*) cu *grapa* (element autohton ; cf. alb. *grep, gërepë*)[121] compusă din *undrele* (element autohton)[122], *tălpi* sau *fălcele* (*fălcea* din *falcă* < lat. *falx, -cis* + suf. *-ea*) unite, în față, prin *fruntariul* (grapei) (*fruntar* < lat. *frontale* sau *frunte* + suf. *-ar*). În curmeziș, pe undrele, tălpi sau fălcele, se așezau *chingile* (grapei) (*chingă* < lat.**clinga* (= *cingula*), în care se introduceau, din loc în loc, *măsele* (*măsea* < lat. *maxilla*), *dinți* (*dinte* < lat. *dens, -ntis*), *cuțite* (de lemn) (*cuțit* < lat.* *acutitus* (< *acutire* < *actutus*), *cuie* (de lemn) (*cui* < lat. *cuneus*) ori *cepi* (*cep* < lat. *cippus*).

Semințele (*sămînță* < lat. pop. *sementia*) se *semănau* (*a semăna* < lat. *seminare*) pe *piele* „înainte de arat" (< lat. *pellis*, -em) sau după arătură. *Semănătorul* (din *semăna* + suf. *-ător*) *însămînța* (din *în* + *sămînță*) în *cuiburi* (*cuib* < lat.* *cubium*) sau peste tot locul. Semințele se purtau în *saci* (< lat. *saccus*), *căciuli* „obiect de îmbrăcăminte în formă de pungă conică, care acoperea capul pentru a-l feri de ploaie" (cuvînt autohton)[123], *căldări* (*căldare* < lat. *caldaria*), *gălеți* (*găleată* < lat. *galleta*), *traiste* (probabil cuvînt autohton ; *cf. alb, trastë, trajstë*).

Frecvent, se semăna *mei* (< lat. *milium*), *grîu* (< lat. *granum*), *secară* (< lat. *secale*) și orz (< lat. *hordeum*).

Cînd erau *coapte* (*coace* < lat. *cocere* (= *coquere*), *bucatele* (*bucată* < lat. *buccata*) se *culegeau* (*culege* < lat. *colligere*). Cu acest scop, *paiele* (*pai* < lat. *palea*) cu *spice* (*spic* < lat. *spicum*) ale cerealelor se *secerau* (*secera* < lat. *sicilare*) cu *secera* (< lat. *sicilis*). Cantitatea de fire, prinsă într-o mînă, alcătuia un *mănunchi* (< lat. *manuclus*) sau o *mînă, mînună* (din *mînă* < lat. *manus*). Mai multe mănunchiuri ori mîini, mînuni se legau cu *legătura* (< lat. *ligatura*) și se așezau cruciș, formînd grămezi mici, numite *cruci* (*cruce* < lat. *crux, -cis*), *călcîie* (*călcîi* < lat. *calcaneum*), *picioare* (*picior* < lat. *petiolus*), *jumătăți* (probabil autohton ; cf. alb. *gjymës*, -se).

La terminarea *secerișului* (din secera + *sulf. -iș*), se împleteau *cununi* (*cunună* < lat. *corona*).

[121] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 323.
[122] *Ibidem*, p. 117 ; 408.
[123] *Ibidem*, p. 117 ; 286—288.

Acasă ori pe cîmp, spicele se *treierau (treiera* < lat. *tribulare)* prin *batere (bate* < lat. *batt(u)ere)* cu bățul, cu îmblăciul ori prin *călcare (călca* < lat. *calcare)* cu animalele.

Vînturate (vîntura < lat. *ventulare (= ventilare),* semințele se puneau în saci și erau duse la *moară* (<lat. *mola),* la *măcinat (măcina* < lat. *machinari).* Făina (< lat. *farina)* obținută se *cernea (cerne* < lat. *cernere)* în *ciur* (< lat. *cibrum) (= cribrum).* Apoi, se *frămînta* (< lat.* *fragmentare)* în *căpistere* (< lat. *capisterium).* Pentru prepararea pîinii, se folosea *aluatul* (< lat. *allevatum (= allevatus* „ridicat, înălțat"). Pîinii rotunde i se zicea *turtă* (< lat.* *turta (=torta).*

În afara *țestului* (lucrat din lut sau din piatră)[124], pîinea se mai cocea în *vatră* (cuvînt autohton) [125] sau în *cuptor* (< lat.* *coctorium),* unde era introdusă cu *cîrpătorul* (< lat. *coopertorium).*

Încă de pe vremea daco-geților și, mai apoi, a stăpînirii romane în Dacia, creșterea animalelor s-a caracterizat printr-o timpurie și pronunțată dezvoltare. Implicit, arsenalul de cunoștințe de specialitate trebuie să fi fost neasemuit de bogat, el epuizînd de pe atunci, în bună parte, sfera informațiilor tradiționale, cunoscute pînă astăzi, în domeniu. În sprijinul acestei convingeri vine multitudinea de termeni autohtoni sau de obîrșie latină, care se referă la toate aspectele fundamentale ale îndeletnicirii : nume de animale, de părți ale corpului acestora, de însușiri, de boli, de produse animaliere, de ustensile și construcții specifice etc.

Astfel, în primul rînd, impresionează numărul mare al cuvintelor apreciate ca fiind — sigur sau probabil — autohtone : *daș „miel" ; mînz* „cal, măgar, catîr pînă la vîrsta de un an" ; *țap ; cîrlan ; buiestru* „mers, aliură, pas, umblet particular al calului care ridică amîndouă picioarele din dreapta sau din stînga deodată" ; *creț* „răsucit, încîrlionțat (despre păr, lînă etc.) ; *droaie* (de animale) „ceată, turmă, haită, sumedenie, duium, mulțime" ; a se *gudura ; murg* „castaniu ; roșu-închis bătînd în negru ; brun (despre cai și vite") ; (a) *mușca ;* (a) *necheza ;* (a) *scurma* „a răscoli țărîna cu botul, cu unghiile, ghearele etc." ; *sterp* „care nu fată ; *șut* „fără coarne, care n-are coarne ; cu urechile mici sau fără urechi, ciul" ; *beregată ; baligă ; burtă ; buză ; grumaz ; gușă ; căpușă* „mică insectă fără aripi, asemănătoare unui păianjen, parazitar, cu abdomen mare ; trăiește în lîna oilor, se înfige în piele și le suge sîngele" ; *șoric ; gălbează* „boală de ficat a ovinelor și a bovinelor, provocată de un vierme parazit" ; *spînz* „plantă erbacee toxică cu rizomul gros și ramificat în numeroase fibre lungi, cu frunze palmate, cu florile roșii aplecate în jos, care s-a folosit frecvent în medicina veterinară populară" ; *bască* „lînă tunsă de pe oaie" ; *brînză ;* (lapte) *mărcat* „lapte covăsit, iaurt" ; *străghiață* „cașul (laptele) abia închegat și nestors încă de zăr" ; *urdă ; zară* „lichidul albicios, acrișor ce rămîne din lapte după ce s-a ales untul ; lichidul rămas din smîntînă, după ce s-a ales untul" ; *zer ; baciu* „mai mare peste alți păstori, cel care prepară brînza, urda, untul" ; *gard ; stînă ; strungă ; țarc* „ocol, staul de animale" ; *zgardă* „curea sau cerc de metal (legătoare sau podoabă) în jurul gîtului cîinilor, viteilor, vacilor sau cailor" ; *cață* „băț lung ca de 2,5 m, cu cîrlig în vîrf, cu care păstorii prind oile de picior sau împlîntîndu-l în lînă" ; *grunz* „bucată dintr-o materie tare și sfărîmicioasă ; drob, bulgăre" ; *a dărîma* „a tăia (a doborî) crengile unui copac"[126].

Numeroaselor cuvinte autohtone li s-au adăugat cele de obîrșie latină, care, de asemenea, vizează toate aspectele esențiale ale milenarei îndeletniciri. În acest sens, pot fi menționați termenii : *cîine, bour, bou, vacă, vițel, vițea, taur, junc, junincă, mascul, cal, iapă, armăsar, asin, capră, oaie, păcuină* „oaie cu lapte ; sinonim cu *mînzări", miel, mia, berbec, vătui* „ied, miel de un an", *noaten, purcea, porc, purcel, scroafă, vier, corn, căpăstru, turmă, păstor, păcurar, bouar, porcar, văcar, lînă, untură, seu, cîrnat, carne, păr, caier, piele, miță (mițe), usuc, a zbiera, a (se) zvînta* (cașul) „a dospi cașul", *cheag, a închega* (laptele), *lapte, a mulge, a strecura* (laptele), *coraslă (colastră, culastră, corastră)* „laptele unei femele de animal mamifer, în primele zile după ce a fătat", *unt, caș, a se strica* (laptele), *a se prinde* (laptele), (lapte) *fiert, cupă* (de muls), *putină* (de brînză), *căldare* „vas în care se fierbe zerul", *găleată* „vas din doage de lemn, în care se mulg oile", *lingură* „obiect cu care se scoate urda din căldare", *furcă* „semn în ureche la oi", *pulpă „uger", carimb* „băț cu care se măsoară laptele în vas", *putinei* (din *putină + suf. ei), a paște, pășune, iarbă, sterp, stearpă* etc.

[124] Țesturi modelate din piatră am întîlnit, de pildă, în Băița, Buceș (Hunedoara).

[125] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 414—416.

[126] Cu privire la originea termenilor consemnați, vezi, pe larg, I. I. Russu, *op. cit.*, p. 245—426.

Mare însemnătate prezintă mai cu seamă faptul că, în timp ce limba maghiară a împrumutat din cea slavă cuvintele privitoare la nutrețul uscat și la adăpostul vitelor, în limba română s-au păstrat termenii *staul* (< lat. *stab(u)lum), fîn* (< lat. *fenum)* și *nutreț* (< lat. *nutricium)*. Ele fac „...dovada continuității economice a creșterii vitelor în centre stabile. E vorba de gospodării cu nutreț uscat pregătit vitelor domestice și cu clădiri de adăpost pentru ele“[127].

Caracterizată printr-un pronunțat conservatorism, creșterea tradițională a animalelor se va practica — și după retragerea armatei și a administrației romane — ca în vremurile precedente. De aceea, cunoștințele moștenite de la daco-geți și romani au fost păstrate și permanent îmbogățite și adaptate condițiilor locurilor și timpului. Aproape întru totul îndestulătoare românilor, ele au constituit și o sursă sigură de învățăminte pentru popoarele învecinate.

Spre deosebire de creșterea animalelor, lucrarea pămîntului s-a definit printr-o evoluție mai dinamică. În vederea creșterii randamentului muncii, ca și alte popoare, românii s-au străduit necontenit să-și îmbunătățească uneltele agricole, să aplice noi tehnici de muncă, să preia în cultură noi plante etc. În atare condiții, peste nucleul arhaic, peste zestrea strămoșească de informații, s-au suprapus cîștiguri tehnice obținute de românii înșiși, generație de generație, în aspirația lor spre progres, ori asimilate creator de la popoarele cu care au venit în contact.

Firește, transformările produse de-a lungul veacurilor n-au rămas fără ecou nici pe plan lingvistic. Printre altele, pentru a desemna cuceririle tehnice ale epocilor, românii au recurs și la împrumuturi de cuvinte străine.

Așadar, prezența în limbă a mai multor împrumuturi referitoare la munca pămîntului decît la creșterea animalelor se explică prin specificul evoluției celor două ramuri ale agriculturii și nicidecum prin aceea că, vreodată, românii n-ar fi stăpînit, în toată complexitatea lor, cunoștințele vremurilor despre punerea în valoare a rodniciei gliei strămoșești.

Pretutindeni, „barbarii“, adică populațiile migratoare, a căror îndeletnicire de căpetenie era războiul, și-au asigurat hrana, în general, prin munca și știința altora. Întrucît jaful nu constituia decît o rezolvare de moment a cerințelor primordiale ale vieții, soluția de perspectivă nu putea fi alta decît colaborarea cu indigenii. În acest sens, „...istoricii Ferdinand Lot și Döpsch au arătat în chip magistral cum așezarea «barbarilor» înseamnă o continuare a vieții economice rurale cu instituția colonatului, o colaborare de gen prefeudal între o clasă de militari și alta de comunități agricole băștinașe, care în schimbul dijmei își păstrează rodul muncii (...). Pămînturile nelocuite de băștinași nu interesau pe «barbari»“[128].

[127] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 145—146.

Or, așa cum s-a văzut, sînt dovezi de tot felul și indiscutabile că, după retragerea armatei și a administrației romane din Dacia, grosul populației aflate într-un avansat stadiu de romanizare a rămas pe loc, a reintrat în posesia pămîntului, a uneltelor pentru lucrarea lui și a revenit la vechea formă de organizare socială, administrativă, juridică — cea a obștilor sătești. Prin urmare, semințiile migratoare, care au călcat pămîntul strămoșesc, au găsit aici nu numai terenuri fertile, ci și o populație numeroasă, puternic înrădăcinată și posesoare a unor cunoștințe avansate în domeniul lucrării pămîntului, păstoriei și al altor îndeletniciri creatoare de bunuri materiale. Odată supusă, populația indigenă a continuat să practice străvechile ei ocupații, dintre care de căpetenie a rămas agricultura. După ce își achitau obligațiile impuse de cuceritori, restul produselor cerealiere sau animaliere le aparțineau.

Se înțelege că, asemănător oricărui război, și cele purtate de neamurile migratoare erau aducătoare de moarte, de jafuri, de dizlocări temporare ale populației băștinașe. În consecință, ele au constituit piedici serioase în calea unei evoluții firești a economiei populației romanice, căreia i-au cauzat stagnări. Cu toate acestea, pentru că structura economiei indigene corespundea scopurilor năvălitorilor, se poate afirma că așezarea feluritelor populații pe teritoriul Daciei romanizate nu a însemnat o schimbare sensibilă a configurației economiei tradiționale. Pe lîngă faptele de limbă, în sprijinul unei atare constatări vin și unele mărturii scrise. De pildă, Zosimos (scriitor grec care a trăit la Constantinopol pe la mijlocul secolului al V-lea și care a scris o *Istorie* a împăraților romani) afirmă că, în vremea sa, locuitorii de la nordul Dunării „...își continuau îndeletnicirile agricole și păstorești“[129].

Dar cele mai concludente dovezi despre continuarea cultivării pămîntului și a creșterii animalelor după tehnici incompatibile cu viața nomadă sînt oferite de descoperirile arheo-

[128] *Ibidem*, p. 77.

[129] Zosimos, *Istorie*, IV, 34; apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 67.

logice. Astfel, e interesant de reținut că în așezările secolelor III—VII, de pe teritoriul românesc, au fost descoperite unelte agricole fără modificări importante față de cele din epoca stăpînirii romane (brăzdare de fier triunghiulare pentru unealta de arat, fragmente de seceri din fier, cazmale din fier cu lama aproximativ triunghiulară, coase, sape, cosoare, cuțite, topoare) ; cuptoare de pîine ; rîșnițe ; resturi de mei sau de grîu carbonizat ; urme de graminee imprimate în lut etc. De asemenea, săpăturile arheologice au scos din adîncuri numeroase gropi de provizii și chiupuri pentru păstrarea cerealelor[130].

Toate acestea demonstrează că lucrarea pămîntului avea o mare pondere în economia timpului. Implicit, se confirmă existența unei populații indigene sedentare, care-și făurise o civilizație și o cultură specifice și care avea o organizare socială, administrativă și juridică proprie, de o rară trăinicie și vigoare, capabilă să reziste asperităților istorice ale vremurilor.

De altfel, pînă și slavii așezați în mijlocul populației romanice „...au trebuit să adopte, pînă la urmă, organizarea de obște sătească, de veche tradiție locală"[131]. Totodată, cultura și civilizația slavilor, aflate în stadii inferioare de dezvoltare celor ale autohtonilor, au fost treptat înlocuite : „În acest sens, este desigur nimerit să accentuăm încă o dată că dezvoltarea forțelor de producție la slavii timpurii era net inferioară în comparație cu aceea a populației romanice din regiunile norddunărene. Contrar celor afirmate de către unii cercetători care s-au ocupat de antichitățile slave din secolele V—VI e.n., din analiza tuturor datelor arheologice de care dispunem, reiese limpede că la slavii din această vreme meșteșugurile nu atinseseră treapta necesară care să le satisfacă, măcar și parțial, cerințele interne ale comunităților lor [...].

De asemenea, pe baza cercetărilor arheologice s-a putut constata că vechii slavi nu au avut, așa cum eronat s-a presupus, la venirea lor în regiunile Dunării de Jos, o agricultură prea dezvoltată, capabilă să influențeze pe aceea practicată de romanici"[132].

---

[130] Printre altele, vezi K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, București, 1958 ; Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III—XI)*, Craiova, Edit. „Scrisul românesc", 1976, p. 86, 140 ; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, Edit. Junimea, 1978, p. 17, 18, 20.

[131] *Istoria poporului...*, p. 104.

[132] Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 49.

Într-adevăr, studierea atentă a tuturor vestigiilor materiale scoase la lumină de arheologi impune concluzia că, încă înainte de venirea slavilor, populația autohtonă își perfecționase instrumentarul agricol de tradiție romană, trecînd chiar la folosirea plugului cu brăzdar asimetric. Pînă la pătrunderea pe teritoriul vechii Dacii, slavii erau posesorii unui instrumentar agricol primitiv și nici nu avuseseră contacte cu civilizația romană sau romanică. De aceea, ei au fost puși în situația de a adopta instrumentarul agricol evoluat al populației romanice din nordul Dunării[133].

Se apreciază că și în această perioadă meiul rămîne planta cerealieră cu cea mai mare căutare : „Meiul, împreună cu laptele erau elementele de temelie ale hranei țărănești în Dacia, în vremea romanilor și a migrațiunilor popoarelor"[134]. Asemenea semnificații sînt atribuite în special faptului că Priscus din Panion (solul lui Theodosius al II-lea către Attila, regele hunilor), în anul 448, a fost aprovizionat de populația băștinașă, existentă pe teritoriul Banatului de astăzi, cu hrană gătită din mei în loc de grîu[135].

Pentru secolele amintite, creșterea animalelor și a păsărilor de curte este documentată arheologic prin : resturile osteologice de animale domestice (în special de bovine și cabaline) și de păsări ; prin clopotele de bronz și fier, care erau agățate la gîtul vitelor ; prin piesele de harnașament din bronz și os ; prin deșeurile de coarne de bovine ; prin coarnele semiprelucrate de bovine ; prin descoperirea, în cadrul gospodăriilor, a unor construcții anexe care serveau la adăpostirea animalelor în perioada de stabulație etc.[136].

Printre cîștigurile epocii prefeudale, poate fi menționată răspîndirea bivolului, animal domestic adus de avari[137].

Și în veacurile VIII—X, locuitorii indigeni duceau o viață sedentară și aveau o economie mixtă, bazată, în principal, pe cultivarea pămîntului și pe creșterea vitelor. Obștea sătească continua să reprezinte cadrul organizatoric fundamental al populației românești. Din locuințele acestui interval de timp, studiate arheologic, au fost scoase la vedere : paie și frunze

---

[133] Corneliu Mărgărit Tătulea, *op. cit.*, ms.

[134] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 148.

[135] *Ibidem*, p. 145.

[136] Octavian Toropu, *op. cit.*, p. 86, 140 ; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 20 ; Nina Neagu, *Agricultura la sud de Carpați în secolele IV—XI*, în „Terra nostra", IV, 1981, p. 131.

[137] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 150.

de graminee aflate în pasta vetrelor portative[138] ; urme de graminee vizibile în chirpiciul provenit de la locuințe[139] ; boabe carbonizate ale mai multor soiuri de mei[140] ; boabe de grîu, orz și ovăz ; amprente ale spicelor de grîu ; amprente de secară[141] ; numeroase unelte agricole (fiare de plug, oticuri din fier, seceri, rîșnițe, coase, cosoare, rame de hîrleț[142] etc.) ; ustensile pentru păstrarea proviziilor (gropi, borcane de lut de mari proporții, vase amforoidale de lut, de origine bizantină, urcioare amforoidale de lut, de aceeași proveniență) ; țesturi de copt, de tradiție autohtonă, lucrate din lut amestecat cu multe paie și pleavă[143] ; cuptoare pentru copt, de aceeași obîrșie : „Un alt element de tradiție autohtonă este reprezentat prin cuptoarele pentru copt, scobite în lut, cu groapă de acces. Aceste cuptoare s-au păstrat atît prin intermediul dacilor romanizați, care au contribuit la formarea culturii romane provinciale în Dacia, cît și prin intermediul unor grupuri de daci sau carpo-daci rămași în afara granițelor imperiului[144].

Pe aceeași cale, a săpăturilor arheologice, au fost găsite, frecvent, oase de bovine (vaci, boi, tauri, viței), de porcine, de ovicaprine, de cai domestici și asini, de cîini, de pisici ; oase de păsări (găină, gîscă domestică) ; coji de ouă ; boabe de ovăz și de obsigă (specie de iarbă care crește pe marginea semănăturilor), cultivate pentru nutreț ; tălăngi din fier[145] etc. Toate acestea dovedesc că populația romanică autohtonă, din epoca secolelor VII—X, avea o economie bine organizată, de străveche tradiție, bazată deopotrivă pe cultivarea pămîntului și pe creșterea animalelor, economie incompatibilă cu modul de viață nomad.

Pe seama progresului tehnic (printre altele, se îmbunătățesc soluțiile de înhămare a calului folosit în lucrarea pămîntului ; se răspîndește potcovirea cu caiele ; se asimilează teh-

[138] Octavian Toropu, op. cit., p. 185 ; Maria Comșa, *Cultura materială veche românească. Așezările din secolele VIII—X de la Bucov-Ploiești*, București, Edit. Academiei, 1978, p. 44.
[139] Octavian Toropu, *op. cit.*, p. 185.
[140] *Ibidem*, p. 187 ; Maria Comșa, *Cultura...*, p. 44—45 ; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 75.
[141] Maria Comșa, *Cultura...*, p. 44—45 ; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 75.
[142] Octavian Toropu, *op. cit.*, p. 185 ; Maria Comșa, *Cultura...*, p. 44 ; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 77.
[143] Maria Comșa, *Cultura...*, p. 26.
[144] *Ibidem*, p. 148.
[145] Octavian Toropu, *op. cit.*, p. 185 ; 187 ; Maria Comșa, *Cultura...*, p. 45 ; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 75.

nica înhămării cailor unii în spatele altora, în șir, și, în consecință, cîștigă teren întrebuințarea plugului mai rezistent, tras de 6—8 boi sau de 2—4 cai), a sporului demografic, a extinderii defrișărilor etc., începînd cu secolul al X-lea, pe teritoriul de azi al țării noastre, se constată o sensibilă creștere a producției și a productivității muncii, ceea ce va avea consecințe pe planul adîncirii procesului de diferențiere socială în cadrul obștilor sătești.

În sprijinul unei asemenea aprecieri de ansamblu, vin atît izvoarele scrise cît și vestigiile civilizației materiale, de o bogăție și o varietate mult mai mari decît cele ale epocii precedente. Din prima categorie de informații, demnă de amintit este, mai întîi, o cronică bizantină în care, povestindu-se lupta dintre oștile lui Sviatoslav și cele bizantine, din anul 971, se menționează „...existența semănăturilor de grîu, mei, fîn și altele în regiunile de pe malul stîng al Dunării, din apropierea Silistrei de astăzi"[146].

Referindu-se la unele aspecte politice care privesc ținuturile de la Dunăre, din secolele XI—XII, scriitoarea bizantină Anna Comnena „...pomenește despre ocupații agricole ca aratul și semănatul grîului și meiului, practicate de locuitorii din regiunile marelui fluviu. Relatînd despre expediția bizantină în Dobrogea, aceeași autoare menționează existența semănăturilor de mei care au servit ca hrană pentru caii oștilor invadatoare"[147].

Faptul că românii de la nord de Dunăre erau pricepuți agricultori reiese și din mărturia istoricului bizantin Nicetas Choniates Acominatus care arată că, în anul 1186, vlahii balcanici, răsculați împotriva Bizanțului, au fost nevoiți să se retragă peste Dunăre. Urmărindu-i, împăratul Isaac al II-lea Anghelos dă „...foc la clăile de grîne..." întîlnite în cale[148].

Totodată, în Diploma cavalerilor ioaniți, din 1247, se precizează că — în teritoriul dintre Carpați și Dunăre, pe la mijlocul secolului al XIII-lea — principalele ramuri ale economiei românești erau cultivarea pămîntului, creșterea vitelor și pes-

[146] Kedrenos-Scylitzes, *Historianum compendium*, I, II, Bonn, 1838—1839, p. 402 ; apud Ștefan Olteanu, *Aspecte ale dezvoltării agriculturii pe teritoriul Moldovei și Țării Românești în sec. X—XIV*, în „Terra nostra", vol. II, 1971, p. 33.
[147] Ștefan Olteanu, *op. cit.*, p. 3.
[148] Nicetas Choniates Acominatus, *Despre Isaac Anghelos*, I, 5 ; apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 95.

cuitul și că „...se constituiseră mari domenii și diferențierea socială în clase distincte era în curs de consolidare. Expresia *majores terrae* desemna clasa dominantă, iar termenul de *rustici*, țărănimea supusă la dări și slujbe față de stăpînii feudali. În privința vieții economice, diploma relevă legăturile comerciale strînse între ținuturile de la sud de Carpați, Transilvania și Peninsula Balcanică"[149].

În aceeași ordine de idei, în *Descrierea Europei Orientale*, lucrare scrisă, probabil, în 1308, autorul — rămas anonim — notează : „...între Macedonia, Achaia și Thesalonic se găsește un oarecare popor, foarte mare și răspîndit, numit *blazi*, care și altădată au fost păstori ai romanilor și din cauza terenului roditor și plin de verdeață, trăiau odinioară și în Ungaria, unde se aflau pășunile romanilor, dar, în urmă, fiind izgoniți de aci de unguri (...). Ei au din abundență multă brînză excelentă, lapte și carne mai presus de alte nații. Țara acestor *blachi*, care este mare și bogată, a ocupat-o aproape în întregime armata prințului Carol"[150].

Confirmarea mărturiilor scrise o oferă în chip fericit numeroasele relicve arheologice. În secolele X—XIV, uneltele agricole au înregistrat o reală creștere cantitativă și, într-o oarecare măsură, un progres din punct de vedere calitativ. Cu privire la această perioadă, au fost descoperite, uneori în număr impresionant, brăzdare și cuțite de pluguri, oticuri de fier pentru curățatul brăzdarelor, seceri, coase, nicovale de fier pentru bătutul coaselor, cosoare pentru recoltarea plantelor, hîrlețe de lemn cu rama de fier, săpăligi etc.[151]. Unele dintre uneltele enumerate se înmulțesc considerabil în secolul al X-lea. Este cazul oticului, a cărui rapidă generalizare trebuie pusă în legătură cu intețirea acțiunii de mărire — prin desțelenire și defrișare — a suprafețelor cultivabile. Despre extinderea defrișărilor, grăitoare este și frecvența mare a topoarelor de fier.

În general, numărul mare al uneltelor de fier atestă, pe de o parte, avîntul cultivării pămîntului în epoca timpurie a feudalismului, comparativ cu situația din perioada precedentă, iar pe de altă parte, probează „...o sensibilă dezvoltare a metalurgiei fierului, pe teritoriul României, începînd din secolele IX—X, care să pună la dispoziție materia primă necesară confecționării de unelte agricole în primul rînd. Cercetările recente

[149] *Istoria poporului...*, p. 122.
[150] Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 111.
[151] Ștefan Olteanu, *op. cit.*, p. 34—36.

au demonstrat că, începînd cu secolul al X-lea, pe teritoriul Moldovei și al Țării Românești, a avut loc un proces de generalizare a prelucrării fierului în special, în raport cu epoca precedentă, ca urmare a «exploziei» demografice din acea vreme, a cerințelor tot mai crescînde de asigurare a hranei populației"[152].

În afara uneltelor agricole, o altă grupă de rămășițe materiale, scoase la lumină de arheologi, o reprezintă straturile carbonizate de grîu, mei, orz, secară, linte, bob, mazăre ; spicele de grîu pietrificate ; semințele de tigve ; semințele de pepeni verzi ; paiele de cereale și pleava întrebuințată ca liant în lutul necesar la construcția caselor etc[153].

De asemenea, sînt de amintit rîșnițele, cuptoarele de copt pîinea — întîlnite în orice gospodărie — și numeroasele vetre portative : „confecționate din lut ars, prevăzute cu o gardină de circa 10 cm, utilizate pentru uscarea boabelor de grîu sau mei ce urmau a fi rîșnite"[154].

În condițiile expansiunii demografice de la începutul mileniului al II-lea și ale avîntului economiei românești, se vor răspîndi morile cu tracțiune animală, care — încă din veacul al XIV-lea — vor fi consemnate și în documentele istorice scrise. Totodată, începînd din secolul al XII-lea, se generalizează întrebuințarea morii de apă pentru măcinat cereale[155].

În conformitate cu surse de aceeași natură, în secolele X—XIV — fie la munte, fie la cîmpie — cerealele se depozitau în gropi cu forma de clopot sau pară — unele dintre ele de mari dimensiuni și capacități (circa 4 000 kg) — ; în *hambare* din lemn de stejar, de asemenea de dimensiuni apreciabile (circa 1,85×1,80 m) ; în vase mari de lut și în saci asemănători cu cei folosiți în zilele noastre[156].

Din epoca feudalismului timpuriu datează și primele mențiuni despre începuturile comercializării grîului în unele regiuni de la Gurile Dunării. Astfel, cronicarul bizantin Mihail Attaliates consemnează interzicerea, în anii 1073—1074, de către autoritățile bizantine a comerțului liber al grîului la Dunărea

[152] *Ibidem*, p. 36—37.
[153] *Ibidem*, p. 37—39.
[154] *Ibidem*, p. 39.
[155] Corneliu Bucur, *op. cit.*, p. 96, 99 ; Idem, *Introducere la istoria civilizației tehnice populare românești* (rezumatul tezei de doctorat), București, 1981, p. 21.
[156] Ștefan Olteanu, *op. cit.*, p. 37—38.

de Jos[157]. Un secol mai tîrziu, grîul încărcat la Gurile Dunării se exporta la Pera. Importul de grîu din părțile Mării Negre, deci și din ținuturile românești, de către genovezi și venețieni, e pomenit frecvent după 1276. De exemplu, din registrul notarului genovez Antonio di Podenzzolo, redactat la Chilia în anii 1360—1361, rezultă că o mare cantitate de grîu se încărca în acest oraș și pornea spre Pera[158].

Cu toate progresele simțitoare înregistrate în lucrarea pămîntului, creșterea animalelor rămîne, încă, în prim-planul vieții economice. Analiza materialului osteologic, descoperit în unele așezări din epoca timpurie a feudalismului, a demonstrat că pe lîngă casa omului se creșteau, în primul rînd, bovinele (boii și vacile), apoi oile și caprele, urmîndu-le, în ordine, porcii. În același timp, vestigiile pieselor de harnașament (zăbale, pinteni, scări de șa, potcoave, piedici etc.), destul de des întîlnite, evidențiază și creșterea calului în gospodăriile oamenilor[159].

De altfel, creșterea animalelor este argumentată și de alte instrumente specifice, descoperite în săpături. Este vorba de foarfece de tuns oile, de clopote și de ustensile pentru marcarea vitelor[160].

Pentru adăpostirea animalelor, mai cu seamă a boilor, vacilor și a cailor, în gospodăriile sătești se înmulțiseră construcțiile anexe[161].

În secolele următoare, economia românească se caracterizează, în continuare, prin împletirea strînsă a cultivării pămîntului cu creșterea animalelor. Înflorirea lor trebuie să fi fost evidentă din moment ce mai toți străinii aflați temporar în provinciile românești au găsit de cuviință să se refere la rodnicia pămînturilor străbătute, la bogățiile întîlnite în cale. De pildă, Antonio Bonfini, istoric de origine italiană, care și-a trăit ultimii ani la curtea lui Matei Corvin, constată că: „Peste munți (...) se întinde regiunea numită astăzi Transilvania, odinioară o parte a Daciei, foarte bogată în vite (...), cai cu coamă, bouri și cai sălbatici (...), vin, cereale...“[162].

157 *Ibidem*, p. 40.
158 *Ibidem*, p. 41—42.
159 *Ibidem*, p. 39.
160 *Ibidem*, p. 40.
161 *Ibidem*.
162 Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades...*, apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 118.

Asemănătoare sînt și punctele de vedere ale lui Anton Verancsics (1504—1573): „Aceasta [Transilvania; n.n.]... îndrăznesc să spun că ar putea singură și prin ea însăși să îndestuleze cu grîne în cea mai mare parte puterea turcească și să o întrețină cu ajutoare bănești, atît de mănoasă este în bucate, îmbelșugată în vii, bogată în vite și plină de tot felul de mineruri de metale și de sare“[163].

Tot așa, Gerhard Mercator (Kremer) (1512—1594) ajunge la concluzia că: „Transilvania e cea mai productivă în tot felul de bogății și abundența grîului e mare în toată această regiune (...) în afară de o mulțime de boi, încît chiar cei mari se vînd cu cîte un florin, ce să mai spun despre caii de rasă și neîntrecuți pe care-i crește, care au din firea lor un galop sprinten prin mișcarea regulat alternantă a picioarelor...“[164].

De reținut că unii dintre călătorii străini prin Transilvania fac precizarea că ungurii „domnesc ca stăpîni“, românii și secuii „văd de agricultură și de vite“, iar sașii „duc o viață orășenească“[165].

În urma unor repetate călătorii în Moldova, Georg de Reichersdorf publică, în anul 1541, *Chorographia* Moldovei, în care, printre altele, scrie: „Avută și mănoasă, cu cîmpie pururea înverzitoare; pămîntul dă vin și bucate în abundență fără multă cultură...“. Același autor remarcă valoarea cailor și a șoimilor din Moldova, care nu puteau fi scoși din țară decît „cu ordinul domnitorului“ și dintre care „...un număr de 500 cai din cei mai nobili și mai ageri, împreună cu 300 șoimi, din cei mai aleși, precum și o mare sumă de galbeni, se trimiteau sultanului“[166].

Referitor la Țara Românească, Jacques Bongars (1554—1612) afirmă că „...este o țară bogată în grîne, vin, vite, cai, avînd mine de aur și de argint, de pucioasă, de sare, de ceară și de chihlimbar...“[167].

Bineînțeles că aprecierile călătorilor străini trebuie privite ca niște adevăruri izvorîte nu atît din investigații sistematic întreprinse, cît din impresii mai mult sau mai puțin fugitive. Obiective ca puncte de vedere generale, lor le lipsește, firește,

163 *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, Edit. științifică, 1968, p. 398.
164 Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 135—136.
165 *Ibidem*, p. 140.
166 *Ibidem*, p. 126.
167 *Călători străini...*, vol. III, București, Edit. științifică, 1971, p. 162.

exactitatea în problemele de amănunt. De fapt, ele redau imaginea de ansamblu, fără a insista asupra procesului conturării acesteia.

De aceea, în acord cu constatările călătorilor străini, putem spune şi noi că, în secolele respective, economia ţărilor române se afla în dezvoltare. Pe baza altor surse documentare, constatăm însă că ea avea de înfruntat încă numeroase obstacole. Astfel, şi în veacurile al XIV-lea şi al XV-lea, plantele cerealiere se cultivau îndeosebi pe coastele dealurilor, cîmpia fiind mai puţin exploatată din acest punct de vedere. Pe de altă parte, inventarul agricol, destul de rudimentar, permanenta insecuritate a populaţiei nu îngăduiau culturi întinse şi producţii mari. De aceea, recolta servea, în general, la acoperirea consumului intern şi doar în anii mănoşi contribuia şi la export[168].

Obişnuit, se cultivau meiul, grîul de primăvară, secara, amestecul de grîu şi secară, orzul şi ovăzul. Crescînd foarte bine în urma ţelinei, semănat prin aprilie şi cules spre sfîrşitul verii, meiul constituia principala plantă cerealieră. Ca pondere, îi urma grîul care se şi vindea fie pe piaţa internă, fie la străini. De pildă, în anul 1445, cînd flota papală şi burgundă a intrat pe Dunăre, în sus, „...marinarii şi soldaţii se hrăneau din grîul şi făina adusă de domnul Ţării Româneşti. Vlad Dracul ceruse comandantului flotei să rămînă la Brăila numai pînă vor recolta grîul, căci românii avînd timp liniştit de seceriş, iar turcii nu vor putea să-i prade, vor răsplăti pentru aceasta pe burgunzi"[169].

Începînd cu secolul al XVI-lea, agricultura se va înviora notabil, paralel cu intensificarea acţiunilor de deştelenire a păşunilor şi de defrişare a pădurilor. Printre altele, în sprijinul acestei afirmaţii, vine sporirea „... preţului pămîntului, al satelor, al moşiilor şi părţilor de moşii (...). Creşterea valorii satelor înseamnă creşterea grădinilor, a morilor, a iazurilor de peşte, a livezilor şi pometurilor, a grajdurilor şi staulelor, dar în primul rînd a ogoarelor cultivate şi a posibilităţii de a vinde produsele lor"[170].

Confirmarea importanţei crescînde a lucrării pămîntului se găseşte şi în faptul că dajdia pe grîu, cerută pînă în secolul al XVI-lea pe sat, e înlocuită acum cu cea pe „case". Aceasta

[168] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1957, p. 32.

[169] *Ibidem*, p. 30.

[170] *Ibidem*, p. 35.

înseamnă că orice „casă" avea cîmpul său cu grîu[171]. Totodată, în secolul al XVI-lea, a sporit — pare-se apreciabil — cantitatea de cereale exportate. De pildă, un raport oficial „...adresat de unul din organele administraţiei turceşti la 15 aprilie 1520 consemna, printre altele, cum la Brăila soseau uneori cîte 70—80 vase negustoreşti din Marea Neagră pentru a încărca cereale"[172]. De altfel, la începutul secolului al XVI-lea este atestat şi exportul grîului pe uscat : „În Ţara Românească, cea dintîi ştire despre exportul grîului pe drumul de uscat se află în privilegiul lui Radu cel Mare care în 30 aprilie 1502 stabileşte tariful vămii de la Calafat pentru exportul la turci"[173].

Se apreciază că, din secolul al XVI-lea, românii au introdus în cultură şi *hrişca*, plantă originară din Asia Centrală şi Orientală[174].

De asemenea, în acelaşi secol, este atestat documentar *alacul*, plantă care, după opinia cercetătorilor avizaţi, nu reprezintă altceva decît o varietate de grîu de primăvară, cultivat pe teritoriul ţării încă din antichitate[175].

Înlocuirea tot mai accentuată a grîului de primăvară cu cel de toamnă[176] (superior ca rezistenţă, randament şi bogăţie în materii nutritive) şi extinderea treieratului cu cai[177] se înscriu ca succese de seamă obţinute în cultivarea pămîntului, în veacul al XVII-lea. Demnă de amintit este şi introducerea în cultură a porumbului, pe la începutul veacului (în Transilvania) sau spre sfîrşitul acestuia (în Ţara Românească şi Moldova). Alături de porumb, îşi face apariţia şi tutunul[178]. În legătură cu data preluării în cultură a porumbului, părerile sînt contradictorii. Cei mai mulţi specialişti înclină să creadă că în timpul domniei lui Şerban Cantacuzino (1678—1688) se fac primele încercări de cultivare a porumbului, în Muntenia. Există însă şi opinia că „...porumbul era cunoscut în Muntenia înainte de această domnie" şi că, în Transilvania, planta este consemnată documentar din anul 1639[179].

[171] *Ibidem*.

[172] Ştefan Olteanu, *op. cit.*, p. 43.

[173] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 36.

[174] Vasile Neamţu, *op. cit.*, p. 219.

[175] Al. Borza, *L'alac (Engrain Triticum monococcum) chez les Roumains*, Sibiu, 1945, p. 21 ; apud Vasile Neamţu, *op. cit.*, p. 212.

[176] *Istoria poporului...*, p. 164.

[177] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 40—41.

[178] *Istoria poporului...*, p. 164.

[179] Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Bucureşti, Edit. Albatros, 1977, p. 124—125.

Grație belșugului de grăunțe pe care le producea, excelentelor calități nutritive ale acestora, adaptării perfecte la condițiile locale de climă și de sol, dar mai cu seamă faptului că nu era rechiziționat de turci, porumbul va cîștiga rapid teren în detrimentul meiului care — consumat sub formă de *mămăligă, păsat* „fiertură de mei pisat ori rîșnit" sau *turtă* (coaptă fie în spuză, fie în țest) — reprezentase alimentul de bază al țăranilor români în tot cursul evului mediu. Nu întîmplător, la începutul secolului al XVII-lea, în Țara Românească, exista un bir al *mălaiului* „meiului", iar în părțile Băileștilor se pomenea un „drum al mălaiului"[180]. La fel, sașii din Transilvania au observat că oștenii lui Mihai Viteazul consumau, în esență, produse din mei[181].

De fapt, se pare că și alte categorii sociale puneau preț pe consumarea meiului. De pildă, în 1635, Bandini — un misionar catolic — referindu-se la călugării mănăstirii Bistrița, spunea : „Ei socot ca lucrul cel mai plăcut ca din făină de mei să facă o plăcintă pe care o coc în cenușă, fără sare"[182]. Este vorba, firește, de turta coaptă-n spuză.

Surprins de ponderea meiului în alimentația populației rurale românești, un alt misionar catolic — aflat prin Muntenia, la 1670 — scrie : „tot acest popor se hrănește cu pîine de mei"[183].

Mare însemnătate au aprecierile lui Dimitrie Cantemir despre rodnicia zonelor de cîmpie din Moldova, în general, și despre randamentul de excepție al culturilor de mei, în special : „Semințe care nu încolțesc în munți din pricina aerului rece, rodesc atît de frumos pe cîmpii, încît în anii bogați grîul dă locuitorilor de douăzeci și patru de ori sămînța semănată, secara de treizeci de ori, orzul de șaizeci de ori, meiul dă de trei sute de ori, lucru de necrezut pentru cel ce nu vede cu ochii lui"[184]. Apoi, ceva mai departe, Dimitrie Cantemir arată că în Moldova existau anumite zone renumite pentru calitățile meiului produs : „[meiul] crește în Moldova de Jos cum nu se

[180] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 31.
[181] N. Iorga, *Ancienneté de la culture du maïs en Roumanie*, în Bulletin de la Section historique de l'Acad. Roumaine", 1921 ; apud Ioan Claudian, *Alimentația poporului român*, București, 1939, p. 78.
[182] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, 1929 ; apud Ioan Claudian, *op. cit.*, p. 78.
[183] *Ibidem*, p. 79.
[184] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 44.

poate mai frumos (de aceea oamenii din țara mea au o zicală : meiul din Moldova de Jos și merele din Moldova de Sus n-au coajă). Ei îl cojesc și îl macină, îl fac pită și o mănîncă pînă nu se răcește, adeseori cu unt"[185].

Bineînțeles că întrebuințarea precumpănitoare a meiului, în alimentația populației rurale, n-a fost specifică numai țărilor române : „S-a făcut astăzi dovada că în toată Europa medievală, poporul nu se hrănea cu pîine de grîu, ci cu fierturi de mei, ovăz, orz ; pîinea era hrana orășeanului și a nobililor ; la noi, a boierilor și a curții..."[186].

Din analiza drumului parcurs de agricultura românească în secolele XIV—XVII, se poate desprinde concluzia că acesta se caracterizează, în general, prin urcușuri lente, dar și prin unele stagnări sau chiar regrese temporare, cauzate de desele războaie și năvăliri ale cuceritorilor, de secetă, de invazia lăcustelor etc. Ponderea cultivării plantelor s-a aflat în relație nu numai cu nivelul tehnicilor și uneltelor de lucrare a pămîntului, cu condițiile istorice ale timpului, cu densitatea populației fiecărei regiuni geografice, ci și cu modul de organizare, de structurare a domeniilor feudale, care — după cum se cunoaște — se întindeau, de regulă, peste zonele cele mai mănoase ale țărilor române. În fond, mai ales de felul cum au fost puse în valoare aceste zone, a depins, în mare măsură, și nivelul producției de cereale. Or, pe toată întinderea perioadei amintite, domeniul feudal a fost exploatat economic, în primul rînd, prin creșterea animalelor. De fapt, în secolele XIV—XV, în comparație cu suprafața delnițelor aflate în folosința țăranilor, rezerva feudală — adică porțiunea din domeniul feudal, care aparținea direct stăpînului și pe care țăranii dependenți o lucrau pe bază de clacă — era extrem de redusă. În consecință, atît produsele cerealiere obținute pe ea cît și cele strînse pe calea dijmei se utilizau, de obicei, pentru „...satisfacerea nevoilor feudalului și ale curții sale"[187]. În secolul al XVI-lea, domeniul feudal produce și pentru vînzare, dar de-abia din secolul următor boierii vor deveni, cu adevărat, ofertanți de grîne.

Paralel cu sporirea interesului pentru comercializarea grînelor, vor crește și dimensiunile rezervei feudale. De pildă, dacă în secolele anterioare rezerva este sporadic atestată documentar, în veacul al XVII-lea ea va fi bine oglindită în izvoarele

[185] *Ibidem*.
[186] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 145.
[187] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 256.

vremii. Creşterea rezervei se va realiza „...pe de o parte, prin deştelenirea pămîntului, iar pe de altă parte, prin cumpărarea ogoarelor ţărăneşti, deştelenite de către ţărani pentru nevoile lor şi pe care ei nu vor fi în stare să le păstreze“[188].

Mărturii de tot felul demonstrează că şi în această epocă, a feudalismului dezvoltat, creşterea animalelor a rămas ramura privilegiată a agriculturii românilor, ea constituind — în continuare — cea mai însemnată sursă de venituri pentru ţările române.

Spre o asemenea constatare conduce, în primul rînd, analiza tratatelor comerciale ale ţărilor române în care, aproape fără excepţie, vitele apar ca principal produs de export. De exemplu, în privilegiul acordat braşovenilor de către Mircea cel Bătrîn, la 3 august 1413, animalele (cai, boi, vaci, porci, berbeci) şi produsele animaliere (piei, brînză de burduf etc.) ocupau cel mai însemnat loc la export. Aceeaşi poziţie o deţineau şi în privilegiul comercial acordat de Dan al II-ea braşovenilor, la 23 octombrie 1422[189].

De altfel, şi pe planul comerţului intern, animalele reprezentau marfa de căpetenie. În acest sens, nu poate fi întîmplător faptul că cele dintîi locuri ale practicării comerţului românesc — rămase în tradiţia orală şi, uneori, consemnate în scris — sînt legate nemijlocit de îndeletnicirea îngrijirii animalelor : „Forma cea mai primitivă a bîlciurilor erau «nedeile» păstorilor de la munte. În hotarnica dintre Transilvania şi Oltenia în 1520 se indică trei munţi cu numele Nedeia, pe acest hotar, adică locuri unde se făceau astfel de tîrguri de munte ale ciobanilor“[190].

Totodată, dintre toate obligaţiile ţăranilor, dijma din animale (zeciuiala din oi, porci) este cea mai veche, ea fiind menţionată documentar încă de la sfîrşitul veacului al XIV-lea[191].

Demnă de reţinut ar fi, de asemenea, concluzia că vînzările satelor pe animale (oi, vite, porci etc.) sînt cu mult mai vechi şi mai frecvente decît cele pe grîne.

În sprijinul argumentării ponderii mai mari a creşterii animalelor vin şi relatările călătorilor străini, care, indiferent de zona geografică vizată, concordă în sublinierea eficienţei impresionante a acestei îndeletniciri. De pildă, Michael Bocignoli din Raguza, referindu-se la Ţara Românească, scria în 1524 :

[188] *Ibidem*, p. 261.
[189] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 27.
[190] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 61.
[191] *Ibidem*, p. 17.

„...nu este nicăieri în altă parte o mai mare mulţime de vite, iar hergheliile de cai sînt abia mai puţin numeroase ca turmele de vite mărunte...“[192]. Afirmaţii similare s-au făcut şi în legătură cu Moldova. Dintre ele, printre cele mai concludente ni se pare a fi a lui Antonio Maria Graziani, din anul 1566 : „Iar belşugul de vite e de necrezut. Oamenii înjugă cîte doisprezece boi la plug şi se îndeletnicesc mai degrabă cu creşterea lor decît cu lucrarea pămîntului din cauza păşunilor [lor] deosebit de bune. Este socotit un păcat să se taie viţeii. Din Moldova deci se scoate acea mulţime de boi din a căror carne se hrănesc nu numai popoarele vecine ale Ungariei şi Rusiei, ci şi ale Poloniei, Germaniei, ba pînă şi ale Italiei, şi mai ales cei din oraşul Veneţia“[193].

De renume se bucurau şi brînzeturile româneşti, care, potrivit aprecierii unui călător străin din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, rivalizau cu cele din Olanda[194].

Şi în secolul al XVII-lea, creşterea animalelor rămîne sursa principală a veniturilor fiecărei gospodării. Călătorii străini, oamenii politici ai timpului continuă să laude bogăţia în animale a ţărilor române, calităţile excepţionale ale acestora. De exemplu, Anton-Maria Del Chiaro este uimit de iuţimea şi ţinuta cailor din Ţara Românească, însuşiri pentru care aveau căutare nu numai în Transilvania, ci şi în Polonia. De asemenea, pare a fi vădit surprins de mulţimea pădurilor de stejar şi de întinderea păşunilor, multe dintre ele cutreierate de turme venite din Transilvania : „...sînt păşuni, unde din Transilvania se trimit la păşunat turme de cai, de porci, de oi (...). De aci, se îndestulează Veneţia cu ceară, vite, de aci se fac depozitele sultanului cu unt şi miere“[195].

Uneori, numărul animalelor de pe moşiile boiereşti atingea cifre uriaşe. Bunăoară, se spune că Preda Brîncoveanu, tatăl viitorului domn, Constantin Vodă, deţinea în satele lui : 12 000 iepe, 30 000 oi, 4 000 boi, 1 000 bivoli, 4 000 porci şi 300 de stupi[196].

Pentru asigurarea rezervelor de nutreţ de iarnă, ţăranii aveau datoria să cosească fîneţele : „Obligaţia «cositului fînului», care apare în privilegiile domneşti din Ţara Românească

[192] *Călători străini...*, vol. I, p. 176.
[193] *Ibidem*, vol. II, p. 381.
[194] Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 152.
[195] *Ibidem*, p. 165.
[196] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 22.

din secolele XV—XVI, era o «muncă» pentru domnie, care apăsa asupra tuturor satelor țării...“[197].

În veacul al XVIII-lea, în agricultura țărilor române se generalizează rapid cultura porumbului, acesta ajungînd, în scurt timp, alimentul de bază al populației. Implicit, se extinde procedeul fertilizării solului prin rotația plantelor prășitoare cu cele păioase, se efectuează desțeleniri și defrișări din ce în ce mai multe. Totuși, rezerva feudală continuă să fie destul de redusă ca întindere.

În general, cultura plantelor cerealiere asigura nevoile interne de alimente specifice, obligațiile anuale față de turci și, în anii buni, prisosuri suficiente pentru a fi comercializate în alte părți.

În stimularea creșterii producției de cereale, un rol de seamă îl au înmulțirea și dezvoltarea orașelor : „Cerealele, cu deosebire grîul, și produsele fabricate : făina și pîinea nu erau vîndute numai turcilor ; cu cît tîrgurile și orașele din țările românești se dezvoltau și devenau centre de producție meșteșugărească și de schimb, accentuîndu-se astfel separarea de ocupațiile agricole, cererile de grîne în asemenea aglomerări urbane sporeau (...). Pentru a stimula pe producători în desfacerea mărfurilor în centrele orășenești, sînt acordate o serie de înlesniri și în primul rînd scutirea de taxe“[198].

De asemenea, demnă de amintit este apariția negustorilor care achiziționau grîu pe piața internă, la prețuri mai bune decît cele stabilite de turci. Din această cauză, adeseori, pentru a se feri de concurență, domnia se vedea nevoită să interzică cumpărarea grînelor de către negustori pînă la satisfacerea îndatoririlor față de Poartă[199].

Chiar și la începutul secolului al XIX-lea, deși rezerva feudală era în creștere, „...moșiile stăteau, în general, întregi la dispoziția clăcașilor“[200]. Aceștia aveau libertatea de a semăna și culege unde găseau de cuviință, în schimbul dijmei. Din cauza lipsei brațelor de muncă, o mare parte a solului bun de arat din zona cîmpiei era fie nedefrișat, fie folosit ca fîneață și pășune. Totuși, în această perioadă, județele de cîmpie produceau grîne

[197] *Ibidem.*
[198] Florin Constantiniu, *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea,* București, Edit. Academiei, 1972, p. 54—55.
[199] *Ibidem,* p. 54.
[200] Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* București, Edit. Academiei, 1969, p. 32.

peste necesarul lor de hrană. De pildă, în anii roditori, Doljul și Romanațiul „...furnizau grîu celorlalte județe oltene de munte, rămînîndu-le și pentru export, care se făcea pe calea Dunării“[201]. În schimb, locuitorii județelor din nordul Olteniei — Vîlcea, Gorj și Mehedinți (cu excepția plaselor de șes : Cîmpul, Blahnița) — datorită lipsei de pămînt, a infertilității lui, a climei reci, a tehnicilor agricole arhaice (din cauza fragmentării accenutate, terenul se răscolea mai mult cu sapa decît cu plugul) — erau obligați să cumpere frecvent cereale de la cîmpie sau „...să coboare la vale și să-și facă arăturile pe moșii boierești și mănăstirești străine“[202].

De altfel, deplasarea sezonieră, pentru muncă, a populației din județele de la munte ale Olteniei către cele de la cîmpie, va fi practicată și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea : „La munte, unde este prea multă populațiune, ziua de muncă a unui om se plătește cu jumătate sfanț, la cîmp unde populația este rară se plătește un sfanț și mai bine ; de aceea, din munți se pogoară muncitorii la cîmpie, unii ies din județ și ajung pînă spre București unde se plătește ziua cu doi sfanți. Această călătorie de muncitori este periodică și mai cu osebire se face pe timpul coasei și al secerei“[203].

Indiferent de zonele geografice, porumbul se bucura de întîietate în cultivare : „...înainte de 1828, producția porumbului, care forma baza alimentației țărănimii, era cel puțin de 12 ori mai mare decît producția grîului“[204].

Urmau, în ordine, grîul, orzul, meiul și ovăzul. De multe ori, secara nu se cultiva separat, ci în amestec cu grîul. Pe la 1837, se semăna și rapiță[205]. Pentru că mai toată era destinată exportului, obișnuit, rapița se semăna numai pe marile proprietăți boierești.

Cu deosebire pentru țărani, creșterea animalelor rămîne cea mai însemnată sursă de venituri și în secolul al XVIII-lea : „Averea țăranului — expedientul pentru orice strîmtoare bănească — sînt vitele“[206]. În pofida unor prevedri administrative coercitive, se menține încă în acțiune vechiul obicei potrivit

[201] *Ibidem,* p. 63.
[202] *Ibidem,* p. 64.
[203] Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Mehedinți,* București, 1868, p. 304.
[204] Andrei Oțetea, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism),* București, Edit. Academiei, 1977, p. 50.
[205] S. P. Radianu, *op. cit.,* p. 430.
[206] Florin Constantiniu, *op. cit.,* p. 50.

căruia stăpînul moșiei dădea clăcașilor săi loc pentru pășunatul vitelor mari, fără plată (indiferent de numărul lor), precum și loc de fîneață cu dijmă (zeciuială). În consecință, pînă la 1831 și chiar mai apoi, „...creșterea vitelor pentru muncă, pentru întreținerea casei și pentru negoț era principala ramură de producție a economiei țărănești. Creșterea vitelor era favorizată de libertatea clăcașilor de a folosi în voie izlazurile moșiilor pentru orice număr de animale. În regiunea de cîmp, clăcașii creșteau un număr mare de vite cornute, oi și capre, ajungînd în unele locuri și pînă la 50 de vite mari de cap. Producția animală avea deci o netă preponderență asupra producției vegetale a țării"[207].

De fapt, și în perioada de trecre de la feudalism la capitalism, animalele și produsele animaliere au reprezentat marfa de bază pe care o exportau românii[208].

După pacea de la Adrianopole (1829), odată cu eliberarea comerțului românesc de servituțile impuse de Imperiul otoman, se constată o înviorare a vieții economice, o impulsionare a eforturilor de sporire a producției vegetale, o pronunțată însuflețire și o dezvoltare a activității bîlciurilor și tîrgurilor, prin care negustorii își strîngeau mărfurile pentru aprovizionarea orașelor și pentru export.

Multe dintre prevederile Regulamentului organic sînt în concordanță cu noile orientări economice, cu aspirațiile boierilor de a cîștiga mai bine de pe urma punerii în valoare a pămînturilor prin cultura plantelor. Astfel, printre altele, noile măsuri administrative urmăreau, pe de o parte, îngrădirea creșterii animalelor în favoarea lucrării pămîntului, iar pe de altă parte, țînteau spre creșterea substanțială a rezervei boierești și spre asigurarea forței de muncă necesare exploatării acesteia. Într-adevăr, limitînd la cinci numărul vitelor mari pentru care proprietarul era obligat să dea locuitorilor pămînt de fînețe și pășune (pentru surplusul de vite s-a introdus plata, adică *ierbăritul*), Regulamentul organic a lovit din plin în creșterea animalelor, diminuîndu-i treptat ponderea față de cultura plantelor. Totodată, prin transpunerea în practică a dispozițiilor Regulamentului organic, dispare libertatea țăranilor aserviți de a folosi în voie moșia în schimbul dijmei, se interzice efectuarea de noi curături fără învoială scrisă cu stăpînul, se încetățenesc 12 zile obligatorii de clacă și una de plug etc. Cu alte cuvinte,

[207] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 59.
[208] Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 66—67.

prin curmarea libertății clăcașilor de a defrișa oriunde și oricît, prin distribuirea pe familii de clăcași a unui număr fix de pogoane, în locuri indicate de proprietar, prin limitarea suprafeței acordate și prin stabilirea a 12 zile obligatorii de clacă și a uneia de plug etc., Regulamentul organic a constituit baza juridică a dezvoltării rezervei boierești. Aceasta era muncită fie prin intermediul zilelor de clacă datorate de țăranii aserviți, fie sub forma prisoaselor lucrate prin învoieli.

În general, măsurile administrative menite să sporească rezerva boierească s-au materializat anevoios, datorită opoziției îndîrjite a țăranilor. Așa se poate explica, de pildă, faptul că, în 1843, rezerva boierească era infimă în județele Olteniei (Vîlcea, Romanați, Dolj, Gorj, Mehedinți)[209] și că dijma rămînea încă principalul izvor de venit al proprietății[210]. Dar cererea mare de grîu românesc pe piața Apusului îi va determina pe proprietarii din Țara Românească să dea atenție exploatării rezervei. Cu acest scop, boierii și arendașii întreprind unele acțiuni concrete, dintre care mai semnificative ar fi : importurile masive de sămînță (din Moldova, Rusia, Bosnia, Franța) pentru ameliorarea culturii grîului și a porumbului și acordarea unei importanțe crescînde secarei, care, pînă la 1842, nu se număra printre produsele exportate[211].

Pe lîngă mărirea considerabilă a rezervei boierești și trecerea la o mai sistematică exploatare a ei, creșterea producției de cereale a fost asigurată și prin preluarea în cultură agricolă a unor întinse suprafețe de teren, supuse desțelenirii sau defrișării.

De asemenea, sînt de amintit căutările de soluții pentru îmbunătățirea randamentului pămîntului, pentru o mai bună pregătire a solului în vederea cultivării. De pildă, știindu-se că toamna vitele erau mai grase, s-a dispus ca „...pe lîngă arăturile și semănăturile obișnuite, fiecare familie țărănească să-și facă acum, toamna, și toată arătura pentru porumb, pe care să-l pună apoi, primăvara, cu sapa. Este vorba deci de introducerea ogorîtului de toamnă pentru porumb"[212].

În scopul unei mai bune îngrijiri a culturilor de porumb, se adaptează rarița la prășitul porumbului.

Totodată, se extinde cultura grîului de toamnă, care rezista mai bine secetei (în satele de cîmpie, adeseori, suprafața cul-

[209] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 156—159.
[210] *Ibidem*, p. 96.
[211] *Ibidem*, p. 239—240.
[212] *Ibidem*, p. 211.

tivată cu grîu o concura pe cea semănată cu porumb) ; se răspîndește deprinderea semănării meiului toamna, pentru a fi recoltat în mai (procedîndu-se așa, în anii de lipsă, țăranii aveau ce mînca primăvara) ; se introduc în cultură soiuri superioare de cereale ca, de exemplu, porumbul *hangan* care „...rodea mai devreme și mai îmbelșugat și avea bobul mai mic și mai desat, putînd suporta, în cazul exportului, transportul maritim“[213].

În plus, cîștigă teren cultura cartofului, a secarei de toamnă, a rapiței și a tutunului[214].

În aceeași ordine de idei, se caută soluții pentru ca sămînța de grîu să fie curată — adică bine vînturată și bine aleasă, fără neghină sau alte amestecuri —, iar recolta de cereale să fie mai bine păstrată. În acest scop, pe la 1831, se pune problema introducerii vînturătorilor mecanice pentru selecționarea semințelor[215]. De asemena, se interzice depozitarea grînelor în gropi și se cere „...construcția de coșare de cereale și de pătule de porumb, acestea din urmă nu pătrate, cum se făceau pînă atunci, ci strîmte și lungi, ca în Moldova“[216].

În pofida unui asemenea cumul de măsuri stimulatoare, sporirea producției vegetale e stînjenită, totuși, de menținerea relațiilor feudale, de situația nesatisfăcătoare a mijloacelor de transport și a căilor de comunicație, de slaba dezvoltare a pieței interne, de lipsa unui cuantum statornic de forță de muncă (țăranii de pe domeniu rămăseseră principala forță de muncă și, din cauza nemulțumirilor, nu-și onorau, totdeauna, obligațiile față de boier), de folosirea, în continuare, a unui inventar agricol, deopotrivă arhaic și insuficient. Întrucît rezerva boierească — atît cît era pînă la 1831 — fusese lucrată de țărani, boierii, în general, nu se îngrijiseră să aibă unelte agricole proprii. De aceea, și după această dată, atît partea din domeniul boieresc repartizată țăranilor cît și rezerva boierească vor fi lucrate, pe scară largă, tot cu uneltele de tradiție multiseculară ale țăranilor. În consecință, pe la mijlocul secolului trecut, randamentul culturilor era încă destul de mic. De exemplu, în 1849, producția de grîu din Moldova se ridica abia la 875 kg/ha[217].

---

213 *Ibidem*, p. 220.
214 *Ibidem*, p. 244.
215 Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 49.
216 Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 224.
217 Eugen Mewes, *Influența relațiilor de producție asupra nivelului tehnicii în agricultura românească din secolul al XIX-lea*, în „Terra nostra“, București, 1971, vol. II, p. 123.

Chiar pe la 1859, moșiile boierești nu dispuneau încă, în totalitate, de unelte agricole perfecționate. Plugurile primitive, greoaie — trase de 8, 10 sau 12 boi — rămîneau pe mai departe principala unealtă de răscolit pămîntul. De asemenea, grîul continua să fie treierat cu caii sau cu îmblăciul.

Treptat, însă, în condițiile extinderii sistemului de dare în arendă a prisosului de moșie, încep să se facă investiții de capital pentru procurarea noilor unelte agricole. Un timp, „mașinile de plug“ și de treierat se vor importa, apoi vor fi fabricate și în țară. Astfel, referindu-se la Mehedinți, Ion Ionescu de la Brad constata că între 1859 și 1868 „...au începutu a se introduce în județ pluguri de ale lui Vidaci din Pesta. Aceste pluguri perfecționate după tipul rariții lui de Dombasle se lățesc foarte mult necostînd mai mult de 5 galbeni unul.

Pînă acum s-au introdus în județ 12 mașini de treierat cu locomobile și trei mașini de secerat, iar vînturătorile de curățit grînele sînt întrebuințate mai de toți proprietarii și arendașii“[218].

Bineînțeles că ritmul asimilării noilor cuceriri tehnice în domeniul uneltelor agricole era prea lent, comparativ cu cel din alte țări europene. De aceea, și după mijlocul secolului trecut, baza inventarului agricol o constituiau uneltele rudimentare. Adeseori, pînă și acestea nu corespundeau numericește. De pildă, în Mehedinți, la 1860, se găseau 6064 pluguri „de lemn“ la 42 905 familii, adică un plug trebuia să satisfacă nevoile a peste 7 familii[219]. Firește, situația nu era diferită nici în celelalte zone ale țării. Totuși, ca urmare a creșterii apreciabile a suprafețelor cultivate și a preluării în cultură a unor soiuri mai productive de plante cerealiere, producția vegetală a țărilor române se afla în sensibil avînt. De pildă, „...exportul Țării Românești, constînd mai ales din cereale, a crescut de la 76 310 097,38 lei, în 1850, la 164 419 135,10 lei, în 1852, și la 177 010 800,20 lei în 1855“[220].

Evidente schimbări apăruseră și în ceea ce privește ponderea fiecăreia dintre principalele plante cerealiere. Dacă porumbul își menținea întîietatea, iar grîul îi făcea serioasă concurență (cu deosebire în zonele de cîmpie), în schimb, meiul regresase simțitor. De exemplu, între anii 1851—1862, suprafața însămînțată cu mei scăzuse, în Oltenia, de circa 10 ori. În județul Dolj, scă-

---

218 Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 150.
219 *Ibidem*, p. 149, 190.
220 *Istoria poporului...*, p. 261.

derea era și mai spectaculoasă : de circa 22 ori (de la 24 530 pogoane, în anul 1851, la 1 106 pogoane, în 1862)[221].

Către mijlocul secolului trecut, în Transilvania fuseseră preluate în cultură plantele furajere și industriale și se recurgea tot mai frecvent la irigația pămîntului[222].

Paralel cu transpunerea în practică a dispozițiilor Regulamentului organic, mai cu seamă în regiunile de cîmpie, se reduc apreciabil suprafețele destinate pășunilor și fînețelor naturale, fapt care va avea repercusiuni asupra sectorului creșterii animalelor, diminuîndu-i vizibil importanța economică față de trecut. Firește, în zonele muntoase și deluroase, creșterea animalelor va continua să aibă întîietate. De pildă, la 1859, în județul Mehedinți, suprafața fînețelor și a izlazurilor era dublă față de cea a țarinilor, iar numărul animalelor se menținea destul de ridicat. Astfel, la un total de 42 905 familii (185 631 *suflete*) reveneau 238 685 bovine (în medie, peste 5 vite mari de familie), 24 529 cabaline (circa 1 cal la 2 familii), 257 942 ovine (circa 6 oi de familie), 62 439 caprine și 110 485 porcine[223].

După reforma din 1864, moșiile boierești erau muncite fie de țărani (în schimbul dijmei), fie prin folosirea mîinii de lucru salariate. Odată cu împroprietărirea țăranilor, boierii nu mai puteau conta însă pe uneltele agricole ale acestora. Din această cauză și datorită intensificării concurenței economice, moșierii au fost nevoiți să-și înzestreze proprietățile cu inventar propriu, cît mai perfecționat : „Așadar, epoca imediat următoare reformei agrare din 1864, prin relațiile de producție care s-au stabilit, avea să se caracterizeze printr-o intensificare a înzestrării tehnice a agriculturii, în general, și a exploatațiilor moșierești, în special"[224].

Mai ales în județele de cîmpie, numărul mașinilor agricole a crescut considerabil. De pildă, în 1865, în Oltenia, existau doar 67 mașini agricole (17 în Dolj, 4 în Gorj, 15 în Mehedinți, 14 în Romanați și 17 în Vîlcea). În schimb, în anul 1869, se găseau 388 (79 în Dolj, 7 în Gorj, 60 în Mehedinți, 221 în Romanați, 21 în Vîlcea), iar în anul 1875 numărul lor ajungea

[221] Ion Pătroiu, *Aspecte ale relațiilor dintre țărani și proprietari în Oltenia în preajma reformei agrare din 1864*, în „Analele Universității din Craiova", seria „Filologie, istorie-geografie", an I, 1972, p. 3.
[222] *Istoria poporului...*, p. 236.
[223] Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 120, 149, 190.
[224] Eugen Mewes, *op. cit.*, p. 125—126.

la 786 (163 în Dolj, 54 în Gorj, 124 în Mehedinți, 413 în Romanați și 32 în Vîlcea)[225].

Totodată, după reforma agrară din 1864, în fostele sate de țărani aserviți, s-a redus și mai mult posibilitatea creșterii unui număr mare de animale, deoarece „...legea nu prevedea rezervarea unor terenuri pentru formarea unor izlazuri necesare vitelor sătenilor, iar proprietarii erau absolviți de obligativitatea de a da în folosință țăranilor pămîntul necesar vitelor lor"[226].

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, suprafețele cultivate cu cereale cresc necontenit. Procesul se accentuează vizibil după cucerirea independenței de stat : „Astfel, de la 3 012 940 ha cultivate cu cereale în medie între anii 1872—1876, s-a ajuns la 4 649 560 ha între anii 1896—1900 (adică un spor de 55%)"[227]. Se practică pe scară largă arendarea moșiilor, fenomen ce se va repercuta, de regulă, negativ mai cu seamă pe planul dotării tehnice a agriculturii. Într-adevăr, arendînd pămîntul, proprietarul era degrevat de răspundere. La rîndul lui pentru că încheia contract de arendare pe termen limitat, arendașul nu era interesat să investească sume mari pentru ridicarea nivelului tehnic al agriculturii. De aceea, majoritatea moșiilor rămăseseră la metode vechi de lucru : „Statistica din 1888 ne arată că, din totalul uneltelor, 77% erau reprezentate prin pluguri, iar din acestea o treime erau de lemn. Plugul cu vapori a fost utilizat pentru prima oară în anul 1873 dar, din cauza prețului foarte mare, nu s-a răspîndit prea mult ; la începutul secolului XX erau înregistrate numai 55 asemenea pluguri, în timp ce, de exemplu, în Germania în anul 1895 funcționau deja 1696 pluguri cu vapori. Semănătorile prin împrăștiere și în rînduri, dacă în 1888 erau doar 1 111 bucăți, în anul 1903 ajunseseră la 12 521 bucăți. În aceeași perioadă, numărul mașinilor de treierat a devenit mai mare decît dublu (4 585 bucăți), fiind însă de peste 60 de ori mai mic decît în Germania. Secerătorile s-au înmulțit de la 1 024 la peste 18 000 bucăți, fiind totuși de două ori mai puține decît în Germania, în 1895. Trei sferturi din numărul lor total erau însă fără aparat de legat. Se mai găseau și alte tipuri de instrumente și mașini

[225] Ion Pătroiu, *Marea proprietate și aplicarea învoielilor agricole în Oltenia între anii 1849—1878*. Teză de doctorat, ms. p. 129.
[226] Ecaterina Negruți-Munteanu, *Islazurile comunale din România la începutul secolului XX*, în „Terra nostra", 1971, vol. II, p. 197.
[227] Eugen Mewes, *op. cit.*, p. 128.

agricole, ca de exemplu : grape, tăvăluguri, cultivatoare, nivelatoare etc. dar tot în număr insuficient“[228].

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea începe fabricarea primelor mașini agricole românești, iar pentru prelucrarea sfeclei de zahăr, în 1873, s-au construit fabricile de la Chitila și Săscut[229].

Deși începuse să se semene sporadic încă de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, cultivarea lucernei se va intensifica abia în ultimii ani ai veacului respectiv, cînd, îngrijorat de starea de decădere a sectorului zootehnic, statul a luat măsuri de procurare și distribuire gratuită a seminței de lucernă[230].

Tot în scopul revitalizării acestei îndeletniciri, după răscoala din 1907, s-a prevăzut prin lege crearea izlazurilor comunale pe proprietățile mai mari de 300 ha (uneori, și pe cele de peste 150 ha). Conform dispozițiilor legale, fiecare comună trebuia să aibă un izlaz a cărui suprafață varia în funcție de numărul vitelor mari (1 ha la 4 vite mari), fără să depășească însă o optime din suprafața cultivabilă a moșiilor care contribuiau la constituirea izlazului[231]. Din nefericire, legea respectivă n-a fost dusă la îndeplinire pretutindeni. Unii proprietari au refuzat să dea pămînt comunelor, alții au dat pămînt prost, iar alții au stabilit prețuri prea mari pentru a fi acceptate de săteni. De aceea, în 1912 „...abia 65% din comunele țării aveau posibilitatea de a-și procura izlazuri“[232].

Restrîngerea considerabilă a suprafețelor de pășuni și fînețe, precum și lipsa unor preocupări sistematice pentru ameliorarea raselor de animale vor influența negativ mersul unei ramuri de căpetenie a agriculturii românești.

* * *

În urma creionării drumului parcurs, de-a lungul secolelor, de sectoarele de bază ale agriculturii românești tradiționale (cultura plantelor și creșterea animalelor), devin evidente legătura indestructibilă, condiționarea reciprocă, complementaritatea acestora. Cu alte cuvinte, este indiscutabil faptul că, odinioară, indiferent de specificul epocilor și de condițiile geografice, niciunde pe cuprinsul patriei noastre nu a

[228] *Ibidem*, p. 131.
[229] S. P. Radianu, *op. cit.*, p. 476.
[230] Ecaterina Negruți-Munteanu, *op. cit.*, p. 207
[231] *Ibidem*, p. 198.
[232] *Ibidem*, p. 200.

existat — la nivel de mase — o specializare efectivă și definitivă a locuitorilor în unul sau altul dintre sectoarele amintite, adică o neglijare totală a unuia în favoarea celuilalt, o excludere reciprocă.

Dimpotrivă, caracterul cvasiautarhic al economiei sătești, starea rudimentară a uneltelor și a tehnicilor de lucrare a pămîntului etc. au impus, imperios, împletirea celor două ramuri într-un întreg indisolubil. Prin urmare, după cum n-au putut exista așezări și nici chiar gospodării de lucrători ai pămîntului fără vite de muncă, fără surse proprii de lapte și de lînă (decît, pesemne, ca excepții), tot așa ni se pare exclusă posibilitatea aflării vreunui sat de crescători de animale sau, mai mult, a unor familii întregi de păstori cărora să le fi fost complet străine strădaniile obținerii pe plan local a cîtorva dintre produsele vegetale strict necesare vieții.

Firește, sectoarele în discuție au avut o pondere diferită în timp și în spațiu, dar acest lucru nu contrazice concluzia generală că, totdeauna și pretutindeni, populația românească — în formare sau deja constituită ca popor cu o marcă stilistică distinctă — a știut, în egală măsură, să muncească pămîntul și să îngrijească animalele.

Dovezi felurite (documente istorice, vestigii etnografice, tradiția orală, toponimia etc.) arată convingător că pînă și în zonele muntoase — în pofida condițiilor atît de vitrege și a randamentului deosebit de scăzut — s-au cultivat cu perseverență plante, în vederea obținerii fie și a unei infime cantități de bucate (cereale, legume etc.) : „Cutreierînd Munții Apuseni ori Munții Poiana Ruscăi, Maramureșul ori Loviștea, Gorjul ori Vrancea, surprinzi în peisaj lupta îndîrjită, multiseculară, dintre oameni și pămîntul sărac, pentru a obține prin cultivarea lui cereale și alte plante necesare traiului. Adeseori te întrebi dacă a fost folosit plugul sau numai sapa, pentru cultivarea pămîntului“[233].

Înfățișarea specifică munților noștri (frecvența culmilor late și domoale), statura lor mijlocie, faptul că vara sînt încălziți în suficientă măsură, toate acestea au îngăduit urcarea așezărilor permanente pe văi, pînă mai sus de 1200 m, iar a așezărilor păstorești, de plai, pînă pe la 1 600 m : „De aceea, în Carpați, înălțimile nelocuite reprezintă doar ceva mai puțin de

[233] Valeriu Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1978, p. 131.

20% din totalul masei orografice"[234]. Mai cu seamă pe platourile scăldate în soare, s-a cultivat și, uneori, se cultivă și astăzi pămîntul pînă la mari înălțimi.

Astfel, cu privire specială la Mehedinți, Ion Ionescu de la Brad constată nemijlocit, pe la jumătatea secolului trecut, existența unei agriculturi de „munte", cu „ogoare cu stînci", cu culturi în „...împrejmuiri de garduri, de răslogi, șanțuri"[235], unde terenul nu se putea nicidecum ara, ci numai se săpa[236]. Adeseori, ogoarele — cultivate cu cuiburi de porumb sau cartofi — urcau pe lunca strîmtă a rîurilor de munte, pînă aproape de izvoarele acestora[237].

Într-o altă zonă a patriei, Țara Loviștei, tradiția orală locală a păstrat amintirea vremurilor cînd oamenii „runcuiau" și deschideau „curături" în munte, semănîndu-le cu secară, orz, mei, hrișcă și, mai rar, cu grîu[238]. Totodată, acolo se găsesc numeroase denumiri de locuri — Arsurile, Pojorîtul, Laz (Lazuri), Pleașa, Secătura (Secăturile), Curătura (Curăturile), Jariștea (Jariști), Runcu etc. —, care urcă cu mult peste limita superioară atinsă de așezări și care — prin semnificațiile lor — confirmă practicarea cultivării plantelor la munte. *Răzoare* de pămînt muncit au fost identificate pe munții Arsurile, Strîmbu ; pe plaiul Clăbucetului, pe Leurda, Dragobratu, Baia, Gruicioare, Băjănea ; pe munții din raza satului Călinești de pe Olt ; pe unii munți din lungul văii Lotrului ; pe muntele din fața satului Mălaia[239] etc. Sînt, prin urmare, dovezi concludente că — atît pe dreapta cît și pe stînga Oltului — locuitorii satelor din Țara Loviștei au făcut „...plugărie la înălțimi unde astăzi nici n-ai gîndi că s-ar putea face agricultură"[240].

Și în satele din zona muntoasă a Gorjului a existat obișnuința cultivării cerealelor la mari înălțimi. De exemplu, locuitorii din Sohodol puneau porumb și cartofi pînă la 1 300 m altitudine, iar produsele obținute erau cărate în spate de la munte pînă-n sat[241].

---

[234] *Istoria poporului...*, p. 8.
[235] Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 330.
[236] *Ibidem.*
[237] Const. D. Ionescu, *Prin Munții Mehedinților*, Craiova, Edit. „Scrisul românesc", 1977, p. 18, 63.
[238] Ion Conea, *Țara Loviștei. Geografie istorică*, București, 1935, p. 134.
[239] *Ibidem.*
[240] *Ibidem.*
[241] Ion Conea, C. Popescu-Tismana, *Tismana și împrejurimile ei*, în „B.S.R.R.G.", tomul LI, 1932, p. 332.

Pe cuprinsul județului Harghita, la înălțimi apreciabile, au fost consemnate toponime ca Bîtca Arsurilor (la nord-vest de Borsec), vîrful Piatra Runcului (nu departe de Tulgheș), Runc (în vecinătatea localității Toplița), vîrful Laz (între localitățile Lupeni și Dealu) etc. Ele atestă, de asemenea, fenomenul de preluare în cultură a unor terenuri virgine[242].

Pe moșia așezărilor situate în regiunea pastoral-agricolă a Munților Apuseni, holdele de grîu „...surprind uneori în plin munte, cum de pildă la Poșege, atît prin suprafețele ce ocupă, cît și prin bogăția recoltei în unii ani. Dar sînt și multe locuri mai slabe unde nu se poate cultiva decît orz și ovăz. Grîul de toamnă se seamănă puțin..."[243]. Tot așa, în zona muntoasă de la izvoarele Arieșului, se întîlneau „...aproape peste tot mici petice de arături resfirate pe toate coastele însorite..."[244].

Arături în *răzoare*, pentru semănatul grîului de primăvară, secarei, ovăzului și orzului, au fost consemnate și în regiunile muntoase ale județelor Maramureș, Neamț, Suceava etc.

Totodată, în apropierea stînelor situate la o înălțime nu prea mare, din zona Bicazului, ciobanii „...cultivau vara, pe o porțiune mică de teren bine gunoită, varză, cartofi, morcovi, ceapă etc. pe care le întrebuințau la prepararea diferitelor mîncăruri la stînă. Nu arareori zarzavaturile creșteau atît de bine, încît rămîneau și de dus acasă"[245].

De fapt, se poate aprecia că, oriunde a fost posibil, oamenii de la munte au încercat să smulgă roade pămîntului. Uneori, însăși creația populară orală atestă interesul firesc al „muntenilor" față de cultura plantelor. Bunăoară, într-un cîntec haiducesc, cules din Oltenia, se evocă, printre altele, efectuarea arăturii „...sus la munte, jos la plai" cu „...un plug cu șasă cai"[246].

Dar cea mai concretă și mai concludentă dovadă despre tradițiile îndelungate ale cultivării plantelor pe înălțimi (în zonele noastre carpatice, subcarpatice și intracarpatice) o con-

---

[242] Nicolae Dunăre, *Semnificații etnologice ale pădurăritului tradițional din Munții Giurgeu și Harghita*, în vol. „Acta Hargitensia", Miercurea-Ciuc, 1980, p. 184.
[243] Lucia Apolzan, *Observații asupra ocupațiilor agricole în Munții Apuseni*, în „Apulum", vol. II, 1943—1945, Alba-Iulia, 1946, p. 285.
[244] *Ibidem.*
[245] Ion Vlăduțiu, *Agricultura în satele din zona Bicaz*, în „Etnografia văii Bistriței. Zona Bicaz", Piatra Neamț, 1973, p. 288.
[246] Marcel Locusteanu, Ilie Mitu, Aurelian I. Popescu, *Cîntec vechi din Oltenia*, Craiova, 1967, p. 248.

stituie *răzoarele* care terasează pantele abrupte. Arhaice ca existență și cu o mare răspîndire pe teritoriul României (în Țara Loviștei, Țara Vrancei, Țara Bîrsei, Țara Hațegului, Țara Oltului, Țara Zărandului, Pădurenii Hunedoarei, Mocănimea Munților Apuseni, Țara Bihariei, Bistrița-Năsăud, Maramureș, zona colinelor de la poalele de vest ale Munților Căliman, zona Porților de Fier, în vestul Carpaților Meridionali, în zonele Muscel, Argeș, Rădăuți, Neamț etc.)[247], *terasele* ating chiar 7—8 m înălțime. Ele s-au format prin răsturnarea, an de an, a brazdelor numai în jos, paralel cu curbele de nivel : „Forma de treaptă a răzorului sau terasei este efectul îndelungat al răsturnării brazdelor, al practicării culturilor agricole pe același loc de-a lungul mai multor generații. De la locul de unde se începe aratul, pămîntul se adună an de an, alcătuind un fel de treaptă despărțitoare față de proprietatea agricolă situată pe curba inferioară de nivel. Ca urmare, pe întreaga întindere a pantei rezultă o serie întreagă de trepte, similare cu treptele unei scări, cu baza proptită în poalele pantei, iar cu vîrful pe culmea muntelui sau a dealului. Durata pe care o implică formarea răzoarelor ne permite să le considerăm un indiciu neîndoielnic — agro-geografic și etnografic — al vechimii agriculturii, pretutindeni unde se constată răspîndirea lor...“[248].

De altminteri, materialele etnografice arată că — pînă și în așezările de munte, în care creșterea animalelor (în special a oilor) a avut o pondere covîrșitoare, impunînd astfel încetățenirea, din timpuri îndepărtate, a transhumanței —, numai o parte infimă din masa sătenilor era specializată în păstorie, restul locuitorilor fiind, în realitate, iscusiți lucrători ai pămîntului. De pildă, în Mărginimea Sibiului, s-au cultivat frecvent coastele însorite, „fețele“ și plaiurile, practicîndu-se o rentabilă agricultură de munte[249].

[247] N. Dunăre, *Ocupațiile tradiționale*, în vol. „Introducere în etnologie“, București, Edit. Academiei, 1980, p. 95 ; Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, București, Edit. Minerva, 1980 ; Laurian Someșan, *Vieața pastorală în Munții Călimani*, în „B.S.R.R.G.“, tom LII, București, 1934, p. 285 ; I. Chelcea, *Cercetări etnografice în bazinul Zlatnei și Valea Ampoiului. Mocanii*, în „Apulum“, an V (1961), p. 456 ; Constantin Popa, *Agricultura în Mărginimea Sibiului*, în „Cibinium“, Sibiu, 1969—1973, p. 61 ; Romulus Vulcănescu, *Sisteme tradiționale de arătură*, în „Atlasul complex «Porțile de Fier»“, București, Edit. Academiei, 1972 ; Idem, *Agricultura de munte în vestul Carpaților Meridionali*, în „Revista de etnografie și folclor“, tom 12, 1967, nr. 2, p. 97 ; Maria Cioară, *Zona etnografică Rădăuți*, București, Edit. Sport-turism, 1979, p. 55.

[248] *Țara Bîrsei*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1972, p. 138.

O dovadă a împletirii celor două ramuri de căpetenie ale agriculturii românești o constituie și faptul că unetlele de lucrare a pămîntului n-au lipsit din nici o așezare românească, nici chiar din cele vestite pentru creșterea animalelor (ca, de exemplu, Mărginimea Sibiului, Bran, Săcele, Șugag, Loman, Novaci, Polovragi etc.).

Pe de altă parte, chiar și păstorii propriu-ziși stăpîneau bine tainele cultivării pămîntului și, de aceea, în funcție de condițiile istorice, se întîlneau cazuri de trecere de la ciobănie la munca cîmpului și invers. În general, în atare situații, opțiunea pentru una sau alta dintre ramurile de bază ale agriculturii nu era deloc întîmplătoare. Pentru că impunea stăpînirea unor cunoștințe complexe de medicină veterinară, de botanică, de meteorologie populară, de matematică etc. ; pentru că era presărată cu privațiuni de tot felul ; pentru că solicita forță, rezistență fizică și morală, curaj, iscusință, cumpătare etc., de obicei, viața de păstor nu era accesibilă oricui. De aceea, spre bătrînețe, pînă și păstorii renumiți se vedeau nevoiți să renunțe la ea. Rămînînd în sat, de regulă, ei se dedicau lucrării pămîntului. Adeseori, alegerea între îndeletnicirea de păstor și cea de muncitor al pămîntului era cît se poate de dificilă, implicînd ezitări dramatice. Ecouri ale unor asemenea frămîntări sufletești se întrezăresc și în creația populară orală. Ele capătă, însă, claritate și intensitate în creațiile rapsozilor ciobani. Bunăoară, în lucrarea cu conținut autobiografic *Doina mea*, păstorul Gheorghe Nistor Ungureanu arată că, ajuns în pragul bătrîneții, face față tot mai greu vicisitudinilor vieții ciobănești și se simte îndemnat să renunțe la ea : „Dar acum sînt om trecut, / Nu-mi mai arde de iubit / Că-s de viscole bătut / Și de lume povestit. / Nu mă mustră numai satul / Și mă mustră lumea toată / *Că nu pun mîna pe sapă* / Și tot urc pe munți de piatră / Să mulg oile-n găleată...“ (sublinierea noastră).

Pentru o clipă, este regretată alegerea făcută în tinerețe : „Și nu mai sînt cum am fost / De m-aș face cum eram, / Măcar de-aș trăi un an / Și să vin și eu acas' / Ca să ar măcar un pas. / Să-mi leg via pe harac / Că-i bun vinul cu năstrap. / Le-aș lăsa boalii de oi / Și aș scăpa de nevoi“.

[249] Constantin Popa, *op. cit.*, p. 59.

În cele din urmă, vocația pentru meseria de cioban triumfă din nou : „Nu las bieții mielușei / Pe sub brazi și pe sub tei, / Nici drăguțele mioare / Singure printre izvoare..."[250].

Din vremuri străvechi vine și deprinderea cultivării cerealelor în zona fînețelor, împrejurul adăposturilor pentru oameni și animale, întrebuințate temporar (*conace, colibe, odăi, tîrle, sălașe, mutături* etc.). Astfel, în Mehedinți — atît pe lîngă conacele din partea muntoasă (ca în Obîrșia — Cloșani, Orzești, Isverna, Prejna, Podeni etc.), cît mai ales pe lîngă cele presărate ici-colo în zona fînețelor — au existat dintotdeauna mici ogoare cultivate cu cereale și chiar cu legume, vie etc. : „Luncă nu se află jos, în sat ; puținele ogoare lucrate numai cu sapa sînt sus pe ponoare și pe rîpi, unde au și livada de pruni, nuci, puțină pășune săracă, dar mai ales așezarea, conacul pe lîngă care țin multe capre, hrănite cu frunza copacilor..."[251].

Aceeași era situația și în celelalte părți ale țării. De pildă, în Mărginimea Sibiului, între 800—1 400 m altitudine, se întinde zona fînețelor sau *colibelor* unde, pe lîngă fîn, mărginenii fac și agricultură de înălțime, semănînd cartofi, ovăz și secară în locuri care fuseseră defrișate cu secole în urmă[252]. Tot așa, în satele din zona Bicazului, pentru consumul propriu, oamenii puneau „...varză și alte zarzavaturi și în coșeriul oilor la tîrlele situate pe fînețe..."[253], iar în hotarul unor așezări din Munții Apuseni, între pășunatul de la munte, din timpul verii, și iernatul vitelor acasă, exista o zonă intermediară — cea a „mutăturilor" dispuse la poalele muntelui. Acolo se sta cu vitele „...3—4 săptămîni. La «mutătură» au «sălaș», casă de locuit cu o singură încăpere, și «șură», («șură pe dric) mijloc (și poieți pe lături»). În imediata apropiere se găsește arătura, fînațul și pășunatul, mici petece în jurul gospodăriei. În timpul verii, vitele stau la munte, unde au «stîne» cu o singură încăpere. În acest timp, la mutătură se cosește, se strînge fînațul și cerealele. Toamna, după adunarea recoltei, vitele sînt aduse din nou la mutătură și apoi acasă la iernat"[254].

Bineînțeles că șirul exemplelor similare celor de mai sus poate fi prelungit la nesfîrșit. Ele vin să întărească convingerea că pentru români, indiferent de specificitățile formelor de relief locuite, lucrarea pămîntului a constituit totdeauna o preocupare de căpetenie. Se cuvine, deci, subliniată strădania milenară a poporului nostru de a-și asigura an de an, pe plan local, cuantumul de produse cerealiere de strictă și imediată necesitate și, în același timp, trebuie amintit faptul că românii, priviți în general, au fost, de regulă, exportatori, iar nu importatori de cereale. Este adevărat că, între țările române și, mai cu seamă, între diferitele regiuni geografice ale acestora, laute în parte, au existat variate și tradiționale schimburi comerciale, pentru asigurarea celor necesare traiului. Astfel, atît între provinciile românești, cît mai ales pe întinderea fiecăreia dintre ele, a funcționat o foarte activă circulație a produselor marfă, inclusiv a cerealelor.

Totodată, așa cum am arătat în prima parte a capitolului, există dovezi indiscutabile, care impun constatarea că, pe lîngă cultivarea pămîntului, românii s-au îndeletnicit în permanență cu creșterea animalelor și că, secole de-a rîndul, o asemenea ramură a agriculturii a avut ponderea cea mai mare.

Explicația acestei stări a faptelor trebuie căutată, în primul rînd, în repartiția în timp a populației românești pe zone geografice. Cu alte cuvinte, contribuția formelor de relief la obținerea producției agricole a fost variabilă în cursul vremurilor și mult diferențiată de cea a zilelor noastre, ea stînd în relație directă, printre altele, cu mutațiile în timp ale volumului de populație românească pe regiuni geografice. Din acest punct de vedere, se cunoaște că în epoca migrațiilor ca și, mai apoi, pe aproape toată durata feudalismului, îndeosebi datorită vitregiilor istorice de tot felul, populația românească — fără a lipsi vreodată din zona de cîmpie — era dispersată, în proporție precumpănitoare, în regiunile deluroase și chiar muntoase. De exemplu, potrivit hărții lui Specht (1791), pădurea din Piemontul Getic (adică din regiunea subcarpatică și cea a Podișului Getic) se afla, spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, „....larg poienită spre a face loc culturilor, pășunilor, așezărilor și drumurilor. Majoritatea covîrșitoare a populației era concentrată în această regiune, unde formele de utilizare ale terenului oglindesc o economie complexă. De aceea, Piemontul Getic poartă în harta lui Specht amprenta celui mai culturalizat peisaj din cuprinsul Olteniei"[255].

[250] Gheorghe Nistor Ungureanu, *Floricele din Paring,* Gorj, 1971, p. 31—34.
[251] Constantin. D. Ionescu., *op. cit.,* p. 18.
[252] Constantin Popa, *op. cit.,* p. 60.
[253] Ion Vlăduțiu, *Agricultura în...,* p. 288.
[254] Lucia Apolzan, *op. cit.,* p. 294.

[255] Ana Toșa Turdeanu, *Oltenia. Geografie istorică în hărțile secolului XVIII,* Craiova, Edit. „Scrisul românesc", 1975, p. 40.

De fapt, situaţia era asemănătoare şi în celelalte provincii româneşti : „Densitatea maximă a aşezărilor în regiunea dealurilor nu este caracteristică numai Olteniei şi nici numai secolului XVIII. Aceeaşi repartiţie a densităţilor maxime în dealuri era atunci şi în Moldova şi în Muntenia. Pentru timpurile mai vechi, cercetările arată că şi în secolele XIV—XVI, tot dealurile erau cele mai populate [...] şi cu cele mai multe urme de utilizare economică a terenului...“[256].

Sigur, lucrarea pămîntului pe înălţimile munţilor sau ale dealurilor are o apreciabilă vechime la români. Dar, în aceste forme de relief — oricît de mari şi de susţinute ar fi fost strădaniile populaţiei indigene —, din motive obiective nu se puteau obţine recolte abundente decît, probabil, în anii de o rodnicie excepţională. În schimb, flora bogată a munţilor noştri, suprafeţele întinse de păşuni ale acestora ofereau aproape an de an — se înţelege cu oscilaţiile cantitative şi calitative fireşti — condiţii dintre cele mai bune pentru creşterea animalelor pe scară largă.

În plus, aşa cum arată documentele cartografice şi mărturiile orale de teren, din nevoia evitării contactului cu frecvenţii năvălitori, pînă pe la începutul secolului al XIX-lea, multe dintre luncile pîraielor sau rîurilor din regiunea deluroasă nu fuseseră luate, încă, în cultură. Aşadar, la munte sau pe dealuri, totdeauna s-a lucrat pămîntul, dar cu o productivitate care asigura doar produsele de indispensabilă necesitate obştilor săteşti. Numai ca excepţie se obţineau surplusuri de cereale destinate vînzării.

Deşi atît de expusă invaziilor, totuşi, şi în cîmpia deschisă „...a existat, încă din antichitate, o populaţie autohtonă, atestată de izvoarele scrise şi de arheologie sau alături de populaţii nomade, ca la data expediţiei lui Darius, sau singură, cum apare în vremea lui Alexandru cel Mare sau Lisimah...“[257]. Pe temeiul vestigiilor scoase la lumină de arheologi sau pe baza unor fapte de limbă (de pildă, N. Iorga aprecia că numele fostului judeţ Romanaţi a fost întrebuinţat de cumani pentru a desemna populaţia autohtonă locală. La rîndul lor, românii au denumit unele sate cu populaţii străine în funcţie de numele etnic al acestora : Comani, Berindei, Tătari etc.[258]), sîntem în măsură să afirmăm că populaţia indigenă a locuit zonele de cîmpie ale ţării şi în evul mediu. Din păcate însă, datorită stării permanente de insecuritate, prelungită secole de-a rîndul, cîmpia — adică tocmai partea cea mai fertilă a teritoriului românesc — nu a fost populată pe măsură şi nici valorificată la nivelul atît de ridicatelor sale potenţe agro-productive. În evul mediu, şesul (cultivat astăzi cu grîu şi alte cereale) era în bună parte acoperit cu păduri care, în Ţara Românească, spre exemplu, se întindeau pînă aproape de Dunăre : „Chiar părţile neacoperite cu păduri erau folosite mai mult pentru păşunat decît pentru agricultură“[259]. În ceea ce priveşte Oltenia, în harta stolnicului Constantin Cantacuzino, din 1700, întinse păduri sînt indicate în Mehedinţi, Gorj, Dolj, Vîlcea şi Romanaţi[260]. De asemenea, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, după cum reiese din harta lui Specht, masive păduroase acopereau Oltenia „...pînă în dreptul unei linii aproximative Cujmir-Cioroiu-Segarcea-Piscul-Caracal“[261]. În plus, spre deosebire de situaţia actuală, Craiova, Caracalul, Segarcea etc. erau înconjurate de păduri nesfîrşite. În atare condiţii, pînă către începutul secolului al XIX-lea, creşterea animalelor a reprezentat bogăţia de primă importanţă şi pentru populaţia din cîmpie.

Abia după debutul secolului trecut, cîmpia şi-a schimbat radical înfăţişarea. Au contribuit la aceasta, pe de o parte, „exploziile demografice“, datorate în special populaţiei imigrate din zonele muntoase, deluroase sau din Transilvania, iar pe de altă parte, noile ţeluri economice ale timpului : „Pînă la «revoluţia agrară» din 1829, cînd, în urma eliberării comerţului românesc de sub monopolul otoman, raportul suprafeţelor agricole cultivate în sate faţă de păşuni a început să fie inversat, predominarea acestora din urmă era hotărîtă în toate zonele geografice ale ţării. În 1820 călătorul englez Wilkinson observa că abia o şesime din cîmpiile Ţării Româneşti erau cultivate, restul servea de păşuni. În 1860 în Muntenia şi Moldova erau încă 4 088 840 hectare de păşune şi fîneţe şi abia 2 197 000 hectare cultivate, pe cînd în 1904 (cu adaosul Dobrogei), raportul se inversează : 1 479 540 hectare de păşune şi 5 268 900 cultivate. Odată cu această revoluţie agrară se poate constata şi o transformare a desimii populaţiei pe zone. Astfel, într-un secol (1838—1941), populaţia şesului în Oltenia a sporit cu

---

256 *Ibidem*, p. 127.
257 *Istoria poporului...*, p. 13.
258 *Ibidem*, p. 13.

259 V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 16.
260 C. C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700*, în „Revista istorică română“, vol. XIII (1943), Bucureşti, 1943, p. 10—11 ; apud Vasile Neamţu, *op. cit.*, p. 31.
261 Ana Toşa Turdeanu, *op. cit.*, p. 114.

400%—600%, iar la deal și la munte numai cu 30%—100%, ceea ce înseamnă că toate brațele de muncă s-au pus în slujba plugăriei la cîmp“[262].

Deși cultivată pe porțiuni restrînse, datorită rodniciei pămîntului, cîmpia oferea totuși nu numai hrana populației locale, ci și prisosuri fie pentru locuitorii din celelalte regiuni geografice, fie pentru export. Astfel, numeroși călători străini au cuvinte de laudă despre fertilitatea zonelor de șes ale țărilor române. De pildă, referindu-se la Muntenia, Michael Bocignoli din Raguza afirmă în anul 1524 : „În acest șes necurmat pămîntul este gras, potrivit pentru cultură, afară de locurile unde e tăiat de mlaștini sau păduri. Regiunea este productivă în toate cele potrivite nevoilor traiului...“[263].

Afirmații asemănătoare face și Franco Sivori, italian genovez, secretar și prieten confident cu Petru Cercel : „Țara, în cea mai mare parte, este șeasă, destul de friguroasă, dar foarte rodnică, astfel că fără mult meșteșug la semănatul grînelor și fără a îngrășa prea mult pămîntul, o măsură de sămînță dă 25 și 30 de măsuri, cînd anul este bun“[264].

Pe lîngă mai slaba populare a cîmpiei și folosirea precumpănitoare a ei pentru creșterea animalelor, o piedică esențială în calea înfloririi culturii plantelor (la nivelul fertilității pămîntului românesc) au constituit-o, desigur, starea tehnicilor și a uneltelor de muncă, în general, sărăcia sau lipsa totală de unelte din dotarea domeniilor boierești sau mănăstirești, în special. De pildă, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, mănăstirea Mărgineni — posesoare a 19 moșii — avea în dotare numai 4 perechi fiare de plug, 15 coase și 6 cazmale ; mănăstirea Cotmeana, pentru 7 moșii, poseda 2 perechi fiare de plug, 16 coase, 12 seceri și 12 sape ; pentru cele 12 moșii ale sale, mănăstirea Horezu deținea : 3 perechi fiare de plug, 38 sape și tîrnăcoape, 8 securi, 17 topoare și 35 seceri. Multe mănăstiri nu dispuneau de nici un fel de unelte agricole[265].

---

[262] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 144.
[263] *Călători străini...*, vol. I, p. 176.
[264] Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călătorii străini (secolele XV—XVIII)*, București, Edit. Academiei, 1973, p. 16—17.
[265] S. Columbeanu, *Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie“, an XV, 1962, nr. 1, p. 119.

De asemenea, în analiza ponderii celor două ramuri de seamă ale agriculturii românești trebuie avut în vedere și faptul că, totdeauna, comerțul nostru exterior a fost dirijat în funcție de condițiile istorice ale timpului. În acest sens, se știe că, de la întemeierea statelor feudale pînă în secolul al XVI-lea, comerțul Țării Românești și al Moldovei era orientat cu precădere spre Transilvania, Genova, Veneția etc. Apoi, Imperiul otoman va deveni, obligatoriu, partenerul comercial de primă însemnătate.

Pentru că viza cu deosebire cerealele și impunea cumpărarea cu prețuri derizorii a acestora, transpunerea în practică a „monopolului turcesc“ a infleunțat decisiv evoluția celor două ramuri ale agriculturii românești, favorizînd creșterea animalelor în detrimentul cultivării cerealelor. Altminteri spus — întrucît exportul animalelor către țările vecine nu putea fi oprit în totalitate — animalele comercializîndu-se bine și pe căi clandestine — multă vreme, românii n-au avut motive temeinice să ia măsuri pentru dezvoltarea culturii plantelor, ci, dimpotrivă, au fost îndemnați să persiste în eforturile menținerii creșterii animalelor la un nivel superior.

În plus, pentru că țările române nu dispuneau, în general, de o rețea de drumuri bine amenajate, comerțul cu cereale era mult îngreuiat. În schimb, animalele, ușor transportabile, constituiau o marfă propice comercializării fie fățișe, fie — mai cu seamă — prin contrabandă.

În altă ordine de idei, în timp ce animalele românești se bucurau pretutindeni de cele mai bune aprecieri, produsele cerealiere — din cauza cultivării unor soiuri inferioare, a neselecționării optime a semințelor, a conservării în gropi sau în alte ustensile necorespunzătoare etc. — aveau calități îndoielnice și, în consecință, nu erau competitive față de produsele similare ale altor țări.

Un obstacol serios în calea dezvoltării culturii plantelor în zona de cîmpie l-a reprezentat, în epoca feudală, și fluctuația permanentă a volumului forței de muncă. Diferențele de cuantum al clăcii de la o moșie la alta au determinat frecvente „scurgeri“ de populație, fenomen cu efecte negative asupra cultivării rezervei feudale. De asemenea, din cauza fiscalității excesive, a clăcii mari, fuga țăranilor aserviți (fie peste hotare, fie prin păduri) luase proporții dezastruoase, mai cu seamă

în secolul al XVIII-lea. De pildă, o însemnare din 5 martie 1742 informează despre fuga a 15 000 de oameni din Oltenia[266]. După cum se știe, fugarii erau căutați și, în cazul depistării, erau readuși pe domeniul abandonat. Totuși, de multe ori, țăranul fugit „...izbutește să scape de urmărire sau, în condițiile unei aprige concurențe pentru brațele de muncă, este tăinuit de un stăpîn de moșie interesat să-și sporească populația domeniului său"[267]. Frecvente erau și invaziile lăcustelor care — după spusele cronicarilor vremii — distrugeau definitiv recoltele. Bineînțeles că și împotriva cotropitorilor, animalele erau mai ușor apărate decît culturile.

Așa se face că — în concordanță cu complexitatea tuturor factorilor determinanți enumerați, priviți în conexiunea lor indisolubilă —, pînă la începutul veacului al XIX-lea, atît moșiile boierești, cît și averile mănăstirești, care ocupau de fapt mai toate zonele de cîmpie, nu erau muncite sistematic, iar cantitățile de cereale recoltate de pe ele erau destinate în bună parte consumului în interiorul domeniului. Stăpînul de moșie nu era „...prin nimic tentat să sporească producția cerealieră a rezervei sale..."[268]

Abia după pacea de la Adrianopole, odată cu înlăturarea monopolului turcesc, se modifică radical țelurile economice. De acum încolo, va spori considerabil însemnătatea economică a zonei de cîmpie, va crește substanțial numărul brațelor de muncă, se vor efectua defrișări masive, multe dintre terenurile folosite odinioară pentru pășune sau fînațuri vor fi preluate în cultura cerealieră.

În concordanță cu noile scopuri economice, se vor obține succese vizibile în organizarea marilor moșii, se vor lua măsuri administrative pentru lărgirea rezervei boierești, pentru asigurarea forței de muncă necesare punerii ei în valoare, pentru perfecționarea tehnicilor și a uneltelor de muncă, pentru ameliorarea soiurilor de cereale etc. Treptat, țările române își vor cîștiga un rol important pe piața europeană, devenind furnizoare de grîne pentru centrul și vestul continentului nostru.

---

266 Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 117.
267 *Ibidem.*
268 *Ibidem*, p. 173.

II.

CARACTERISTICI ALE DEVENIRII PEISAJULUI GEOGRAFIC RURAL ROMÂNESC, REFLECTATE ÎN EVOLUȚIA OBȘTILOR SĂTEȘTI

În legătură cu morfologia și structura peisajului geografic rural, analizate diacronic, putem vorbi, în primul rînd, de o imagine de ansamblu, rezultantă a raportului, în timp și în spațiu, dintre întinderea suprafețelor naturii sălbatice, nemodificate de intervenția omului, pe de o parte, și mărimea porțiunilor de teren smulse naturii, prin muncă, pe de altă parte. Altfel spus, această imagine, în perpetuă transformare, reprezintă consecința și, în același timp, dovada cea mai grăitoare a eforturilor continue și constante, de veacuri, ale poporului român de a umaniza relieful sălbatic și împădurit, de a-l supune, de a se elibera pe sine progresiv de servituțile impuse de natură, de a-și ameliora treptat viața.

Se cuvine subliniat faptul că — deși pe pămîntul românesc au trecut și uneori au rămas, un timp mai scurt sau mai îndelungat, multe seminții migratoare și că, mai apoi, roadele pămîntului nostru au fost exploatate adeseori nu numai pentru nevoile proprii ale românilor, ci și în folosul unor puteri în expansiune — populația care s-a zbătut și a luptat din greu pentru smulgerea pămîntului din starea de sălbăticie a fost totdeauna cea băștinașă, adică cea românească în formare sau deja constituită ca popor, care, în pofida oricăror vitregii, a continuat să rămînă statornică pe meleagurile strămoșești: „România este creația istorică a poporului românesc, ca stat, ca viață economică și chiar în privința vegetației, faunei și a deschiderii căilor de legătură..."[269].

---

269 P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 26.

Întrucît poienile naturale și cele artificiale au constituit elementul de bază al economiei sătești, oamenii s-au străduit în permanență să creeze altele noi și să le mărească pe cele deja existente.

Deși permanent, procesul de supunere a condițiilor naturale a evoluat lent, depinzînd de starea tehnicilor și a uneltelor de muncă, de densitatea populației în epocile mai vechi, de țelurile economice ale timpului, de repartiția în timp a populației pe zone geografice etc. În funcție de apariția a noi tehnici de lucru, de perfecționarea uneltelor agricole, de schimbarea scopurilor economice, de trecerea pe trepte de dezvoltare istorică superioare etc., au existat și etape mai dinamice, mai productive de modificare a peisajului geografic.

În orice caz, pînă către sfîrșitul secolului al XVIII-lea — în pofida eforturilor umane permanente de transformare a condițiilor naturale —, imaginea globală a peisajului geografic rural românesc era aceea a unei mase imense de păduri și izlazuri presărată cu poieni mai mult sau mai puțin întinse, cu terenuri agricole restrînse ca suprafață. De pildă, cu privire la raportul dintre așezări și păduri, pe baza analizei hărții austriece de la 1791, Vintilă Mihăilescu constată : „Cele circa 2 870 de sate, cîte sînt arătate în acea hartă, rămîn, mai fără excepție, depărtate de drumul mare. Foarte adeseori ele sînt izolate complet, în curăturile rotunde din pădure, care sînt astfel atacate nu numai dinspre drumuri, de la marginea lor deci, ci și dinlăuntrul lor“[270].

De asemenea, H. H. Stahl arată că, pe la 1791, poienile, obținute prin defrișare, erau încă așezate adînc în pădure : „...formînd petice insulare goale în mijlocul vegetației, legate între ele prin fîșii înguste de drumuri.

Spațiile mari, mai intens împădurite, au și ele înfățișarea unor poieni imense, înconjurate cu pădure“[271].

Abia mai tîrziu, odată cu dezvoltarea comerțului român de cereale (după pacea de la Adrianopole din 1829), se accentuează acțiunea de defrișare a pădurilor. Acum, „...lupta împotriva pădurii a luat caracterul unei acțiuni de despădurire masivă cu scopul înlăturării definitive a pădurii de pe anumite terenuri“[272].

---

[270] Vintilă Mihăilescu, *Harta austriacă din 1791*, în „BSRRG“, tom XLVII (1928).
[271] Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, București, 1958, p. 230.
[272] *Ibidem*, p. 227.

Dacă ritmul ameliorării, al cîștigării treptate a pămîntului, prin muncă, a depins în mare măsură de nivelul tehnicii și uneltelor de lucru, de densitatea redusă a populației pe epoci istorice, de scopurile economice ale acesteia etc., în schimb, morfologia și structura terenurilor smulse deja naturii de către om au stat în nemijlocită relație cu modul de organizare și de funcționare a obștilor sătești românești. Astfel, în timp ce în apusul Europei „...marea operă de colonizare medievală s-a făcut prin desțelenirea pădurilor în chip organizat de către mănăstiri...“, la noi, „...cel puțin la început, ea este operă țărănească, datorită muncii obștilor și a familiilor izolate pe hotarele cetelor moșnenești...“[273].

Prin urmare, pare a fi îndreptățită ipoteza că pe teritoriul românesc, în general, n-am avut de-a face cu acțiuni de defrișare și desțelenire sistematic desfășurate. Dimpotrivă, îndeosebi referitor la faza satului devălmaș arhaic, putem vorbi de lipsa oricăror restricții administrative, de o largă libertate în ceea ce privește dreptul fiecărui membru component al obștii sătești de a defrișa și desțeleni oricînd, oricît și oriunde pe întinderea trupului de moșie devălmașă.

Cu alte cuvinte, în calea efectuării a cît mai multe și mai întinse defrișări n-au stat îngrădiri de ordin administrativ, ci obstacole impuse de nivelul uneltelor și tehnicilor de muncă, de lipsa de eficiență a acestora.

Libertatea sătenilor de a defrișa și desțeleni unde vor și cît pot, în funcție de nevoile și, bineînțeles, de posibilitățile lor materiale, libertate menținută (în virtutea legilor nescrise ale țării) pînă în vremea Regulamentului organic, a avut — neîndoielnic — consecințe directe asupra terenurilor cîștigate prin înlăturarea pădurii, imprimîndu-le caracteristici morfologice de neuniformitate, de neomogenitate, de neregularitate și făcîndu-le să fie împrăștiate ici-colo, adeseori la mari distanțe unele de altele.

Dar, într-o măsură mult mai mare decît cea exercitată asupra formei și structurii globale a peisajului geografic rural românesc, influența obștii sătești — privită în complexitatea sa și analizată evolutiv — este evidentă asupra modului de efectuare a zonificării părților din trupul de moșie a fiecărui sat în parte. După cum se va arăta, există motive temeinice să susținem că structurarea moșiei satului a depins întotdeauna, în primul rînd, de raporturile de proprietate asupra pă-

---

[273] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 150.

mîntului. Or, cum se cunoaște, în satul „devălmaș de tip arhaic", exista o dublă stăpînire : colectivă și individuală[274]. Proprietatea colectivă se exercita asupra a tot ceea ce reprezenta natura sălbatică și asupra unui fond teritorial scos din starea de sălbăticie, prin munca generațiilor trecute, și moștenit ca atare de obștea sătească.

Spre deosebire de stăpînirea colectivă, cea individuală viza tot ce fusese obținut de către om, prin eforturile sale personale : „așa erau curăturile, țarina creată prin munca desțelenirii, prisăcile, viile plantate, culturile de pomi roditori, grădinile de zarzavat, heleșteul săpat de mîna omului, spre deosebire de balta naturală. Și, bineînțeles, în primul rînd, casa construită de fiecare familie"[275].

Întrucît în faza satului „devălmaș de tip arhaic" avem de-a face cu o densitate mică a populației, cu tehnici și unelte agricole rudimentare, izlazul și fînețele erau întinse, iar o mare parte din pădure și din izlaz nu erau utilizate. De aceea, oricare grup familial băștinaș avea dreptul „...de a se folosi de produsele naturii, pe tot cuprinsul hotarului sătesc, în orice chip și fără limită, prin muncă directă și prin satisfacerea propriilor nevoi gospodărești"[276].

Pentru început, stăpînirea colectivă predomina ca importanță în cadrul hotarului satului și, în ceea ce privește cîmpul agricol, se concretiza în delnițe, repartizate pe familii, pe mai mulți ani, de obicei prin tragere la sorți. Cu timpul, mai ales datorită creșterii populației, dar și ca o consecință a îmbunătățirii calității uneltelor de muncă, a tehnicilor de lucru, au sporit acțiunile de modificare a condițiilor naturale de către om, s-au extins preluările în stăpînire individuală a unor porțiuni de păduri, de pășuni, de ape etc. Deci, pe măsură ce înaintăm spre secolul al XVII-lea, stăpînirea individuală se extinde treptat în detrimentul celei colective : „Principiul proprietății private a cuprins mai întîi vatra satului, apoi cîmpul de cultură, unde s-au delimitat ogoarele fiecărui sătean cu casă de vatră, denumită «delnița casei» ; iar apoi s-a extins și asupra delniței cu fîneață. Principiul proprietății private afirmîndu-se din ce în ce mai mult, se recurge la delimitarea tot mai precisă a părților aflătoare în posesiunea individuală. Restul bunurilor din sat — pășunea, pădurea, apele rămîn în proprietatea colectivă. Aceste bunuri, reprezentînd o proprietate colectivă, rămîn în devălmășie pentru toți locuitorii satului"[277].

[274] *Ibidem*, p. 160.
[275] Idem, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, 1964, p. 120.
[276] Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. II, 1959, p. 175.

Spre deosebire de delnițe, loturile de pămînt, precum și toate celelalte elemente de stăpînire individuală, puteau deveni ereditare și, de obicei, se delimitau în interiorul obștii prin îngrăditură : „Legea țării, nescrisă, spunea că săteanul, care prin munca lui și a familiei sale, va desțeleni un loc, va deveni prin aceasta stăpînul acestui loc"[278].

De altfel, potrivit documentelor istorice, în sec. XIV—XVII, ogoarele îngrădite cu „nuiele, garduri" erau numeroase[279].

Așadar, se poate spune că în obștile libere sătești, aflate în faza devălmășiei absolute, ca rezultat al dublei stăpîniri asupra pămîntului (colective și private), au existat două modalități de structurare a teritoriului : a) *pe tarlale sau cîmpuri sătești*, organizate sub îndrumarea sfatului obștii (ne referim la terenul stăpînit în comun de către membrii obștii : ogorul satului, izlazul etc.) și b) *pe curături*, adică pe porțiuni de terenuri agricole, dispersate, de obicei îngrădite, și cultivate fără nici o restricție, fiecare unde, cît și cum voia și putea (este cazul porțiunilor din trupul de moșie a satului preluate în cultură pe baza principiului muncii).

În ceea ce privește locul efectuării unei noi curături, singura grijă a sătenilor era să depisteze terenuri cît mai lesne de defrișat, cu proprietăți cît mai productive și cu o poziție geografică cît mai avantajoasă.

De reținut că ecouri ale vremurilor cînd sătenii se bucurau de libertatea de a alege locuri de muncă după „voie" și după „nevoie" au ajuns pînă la noi, ele fiind bine ilustrate în unele creații folclorice, cu deosebire în *Plugușor*, în care, printre altele, despre protagonistul principal se spune : „...Și-n scări s-a ridicat, peste cîmpuri s-a uitat, / Ca s-aleagă loc curat, de arat, de semănat"[280].

În alte variante ale *Plugușorului*, personajele se bucură, de asemenea, de drepturi nelimitate în stabilirea locului de arătură și a întinderii lui : „cît cu ochii cuprindea, brazdă neagră răsturna"[281], sau „arară pîn se săturară"[282].

[277] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 89.
[278] *Ibidem*, p. 33.
[279] *Ibidem*.
[280] Henri H. Stahl, *Comentarii etnografice pe tema plugușorului*, în „Revista de etnografie și folclor", tom 10, 1965, nr. 2, p. 154.
[281] *Ibidem*, p. 155.
[282] *Ibidem*, p. 154.

Bineînțeles că atîta timp cît densitatea populației era mică, iar o mare parte din pădure și din izlaz nu era încă folosită, dezideratele amintite puteau fi ușor realizabile. Apoi, către sfîrșitul secolului al XVII-lea, îndeosebi în zonele muntoase și deluroase, pe măsura adîncirii principiului stăpînirii individuale în dauna celei colective, șansele găsirii unor terenuri de defrișat cît mai rentabile se îngustează simțitor. Este adevărat că luncile de pe cursurile superioare ale apelor din regiunea deluroasă, adică terenurile care astăzi sînt cele mai propice practicării agriculturii, au fost preluate în cultură abia după mijlocul secolului trecut. În acest caz, se pare că explicația întîrzierii trebuie căutată în mod egal în specificul condițiilor istorice (evitarea pe cît posibil a căilor de acces ale năvălitorilor) și în starea rudimentară a uneltelor de lucru (coastele dealurilor mai mult se săpau decît se arau).

Întrucît, în epocile anterioare, în agricultura noastră s-a recurs cu preponderență la sistemul de cultură al alternării regulate, pe același teren, între cereale și iarbă (sistemul „pîrloagei", al „țelinei" sau al „moinei"), tehnică ce a favorizat apariția „cîmpurilor" sau „tarlalelor" sătești, înseamnă că, de regulă, structura teritorială corespunzătoare părților moșiei satului folosite în indiviziune trebuie să fi fost aceea a două tarlale : cea cultivată cu cereale și cea lăsată nelucrată pentru a-și reface fertilitatea. Pe aceste tarlale, locuitorii aveau obligația „...să execute aceleași lucrări agricole, după un plan tradițional comun întregului sat"[283].

Prin urmare, în legătură cu părțile devălmașe ale satului, pare a fi indiscutabilă existența unei unități, a unei concordanțe de acțiuni în executarea muncilor agricole, unitate manifestată deopotrivă în cultivarea acelorași plante pe spații întinse, în rotația culturilor prin consens, în efectuarea în același timp a lucrărilor agricole, în formarea la o dată anume și după criterii unanim acceptate a turmelor colective de animale și în pășunarea lor pe diferite categorii de teren (de pildă, izlazul și miriștea), în funcție de termene calendaristice precise etc.

Dimpotrivă, terenurile individuale, obținute pe baza principiului muncii, erau lucrate de fiecare familie în parte : cînd și cum putea și erau cultivate după nevoi (cu cereale, vii, pomi, etc.), fără a exista o schemă unitară obligatorie, valabilă pentru întreg satul.

[283] Henri H. Stahl, *Contribuții...*, vol. I, p. 298.

Deoarece în faza „satului devălmaș arhaic" ambele tipuri de proprietate (comună și privată) au coexistat pînă către sfîrșitul secolului al XVII-lea, cu inversiunea raportului dintre ele (la început folosirea în comun a teritoriului a fost precumpănitoare), înseamnă că în această etapă a evoluției obștii libere avem de-a face cu două imagini ale structurării teritoriale a părților din trupul de moșie preluate în cultură : pe de o parte, cea a cîmpurilor de cultură muncite, de obicei, pe baza unui program unitar și, pe de altă parte, cea a terenurilor agricole răzlețe, risipite ici-colo și cultivate fără restricții.

Cu timpul, pe măsură ce întinderea proprietății obștești scădea, s-a accentuat tendința de autonomizare a locurilor, de transformare a terenurilor devălmașe în proprietăți private, prin închiderea lor cu garduri, prin trasarea hotarelor între ele.

Intensificarea închiderilor de izlaz, a desțelenirilor și a defrișărilor — cauzată fie de sporirea populației, fie de cerința creșterii suprafețelor agricole —, conflictele tot mai acute dintre membrii obștii, provocate de folosirea disproporționată a pădurii și a izlazului, au impus trecerea de la devălmășia generală sătească la distribuirea egalitară și definitivă a pămîntului pe cete de neam, adică pe moși sau bătrîni : „Odată ce un teren este supus unei lotizări generale, curățat eventual, în prealabil, de stăpînirile locurești preexistente, adică odată ce obștea și-a exercitat dreptul său de retract și de distribuire colectivă egalitară, loturile intră definitiv în stăpînire privată, urmînd a fi folosite permanent, din generație în generație"[284].

Procesul de dezagregare a devălmășiei arhaice este atestat documentar în Țara Românească încă de pe la mijlocul secolului al XVI-lea, dar diferențierea socială, facilitată de stăpînirile private inegale, a crescut treptat, cu vremea, atingînd apogeul în secolul al XVII-lea[285].

În general, trecerea de la caracteristicile satului „devălmaș arhaic" la cele ale satului „devălmaș evoluat, de tip umblător pe bătrîni", a fost lentă, concretizîndu-se cu mari diferențe de timp de la un grup de așezări la altul, în funcție de condițiile specifice (economice, naturale, demografice etc.) ale acestora : „O dovadă a lentului proces de destrămare a obștilor devălmașe, mai ales a trecerii tardive, în unele sate, la împărțirea pămîntului pe loturi, o constituie faptul că pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea și chiar în secolul al XVIII-lea se mai

[284] *Ibidem*, vol. II, p. 262.
[285] P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească...*, p. 116.

găseau sate care, deși cunoscuseră distribuirea teoretică a pămîntului pe moși și pe funii, nu fuseseră delimitate practic pe teren"[286].

De altfel, chiar și după instituirea stăpînirii pe curele de pămînt, unele părți ale moșiei satului au continuat să rămînă în devălmășie. De pildă, pentru o lungă perioadă de timp, pădurea fie că a fost socotită un bun comun, fie că a fost lăsată în afara hotarelor sătești (este cazul codrilor foarte mari), fie că era delimitată doar formal, fără o preluare efectivă în stăpînire[287].

Nici izlazul nu a fost împărțit de la început, ci doar s-a înlocuit principiul exploatării libere de orice fel de îngrădire cu cel al stabilirii „...unui anume număr de «vite mari» și de «vite mici» pe care are dreptul să le ducă un cetaș, potrivit cantității de «drepturi» pe care le deține"[288]. Surplusul de animale era supus plății.

Este adevărat că, într-o fază ulterioară, și izlazul va fi divizat pe cote părți sau va fi desființat : „Deși alegerea și «stîlpirea delnițelor» din proprietatea obștească începe în secolul al XVII-lea, totuși abia în secolul al XVIII-lea, cînd proprietatea privată se întinde definitiv asupra »delnițelor de fîn«, se poate vorbi de o separare a «părților de fîneață» între ele. Acum proprietatea privată se întinde în moșia obștească, pornind de la vatra satului către cîmpul de cultură și de aici la fîneață. Pășunea rămîne în feudalism încă mult timp colectivă. «Părțile de izlaz» apar istoricește tîrziu, cînd moșia obștească este aproape complet destrămată"[289]. De altfel, ca să dăm un exemplu concret, pe la 1866, în satele de moșneni din Mehedinți, pădurea și izlazul erau încă stăpînite „în devălmășie, în comun"[290].

Indiscutabil că înlocuirea cvasigenerală a proprietății devălmașe cu cea privată — concretizată în stăpînirea pămîntului pe „curele" care se întindeau peste tot hotarul, cuprinzînd părți de „pretutindeni", adică din vatra satului, din locurile agricole, din izlaz, fînețe, pădure etc. — a avut consecințe asupra modului de structurare a teritoriului sătesc.

---

[286] Gh. Iordache, *Unitate și diversitate socio-etnografică*, Craiova, Edit. „Scrisul românesc", 1977, p. 33—34.
[287] Henri H. Stahl, *Contribuții...*, vol. II, p. 280.
[288] *Ibidem*, p. 308.
[289] Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, București, 1970, p. 91.
[290] Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 139.

Dacă, în etapa satului „devălmaș arhaic", pămîntul aflat în devălmășie era folosit după norme de repartiție și de rotație a culturilor stabilite de sfatul obștii și însușite întocmai de toți locuitorii, în faza satului devălmaș evoluat se tinde către generalizarea utilizării individuale a pămîntului intrat în stăpînire privată și ereditară.

Cu alte cuvinte, în această perioadă, în funcție de potențialul material și uman, de cerințele și de năzuințele economice proprii, fiecare familie își cultiva cureaua de pămînt personală așa cum găsea de cuviință, după voință și trebuințe, fără vreo subordonare sau dirijare. Procedîndu-se astfel, delimitările interioare ale trupului de moșie pe cote părți, stăpînite individual, duc la substituirea schemei unitare de structurare teritorială a pămîntului devălmaș cu una individuală, a fiecărei familii în parte, de zonificare a curelei de pămînt. Acest lucru face să dispară posibilitatea distribuirii acelorași culturi agricole pe tarlale sau cîmpuri întinse, precum și cerința efectuării muncii în același ritm, adică la date calendaristice obligatorii pentru întreaga obște.

Așa cum am mai arătat, procesul de dezintegrare a obștii sătești libere nu a fost unitar nici ca intensitate și nici ca sferă de cuprindere a teritoriului. În acest sens, se pare că, în ceea ce privește ritmul de disoluție a devălmășiei arhaice și gradul de materializare a ei asupra fiecăreia dintre componentele trupului de moșie, există diferențe mari pe zone geografice și, implicit, în funcție de raportul în timp dintre ponderea cultivării plantelor și cea a creșterii animalelor.

Astfel, informațiile culese pe teren în Oltenia impun constatarea că, în cadrul obștilor sătești libere, stăpînirea privată pe curele de pămînt s-a inițiat și s-a consolidat, în primul rînd, asupra terenurilor din moșia satului care erau cît de cît propice cultivării plantelor, în general. Treptat, odată cu sporirea importanței economice a cultivării plantelor în detrimentul celei a creșterii animalelor, s-a extins stăpînirea individuală atît asupra pădurii, cît și a izlazului, ajungîndu-se la un moment dat chiar la suprimarea izlazului devălmaș. Așa se face că — în cea mai mare parte a satelor de moșneni situate în zona de dealuri, unde, în pofida condițiilor naturale mai puțin prielnice, munca pămîntului a putut ajunge totuși preponderentă față de creșterea animalelor —, stăpînirea pe curele de pămînt s-a generalizat aproape la nivelul întregului hotar sătesc. Ca atare, în asemenea așezări, a dispărut nu numai principiul structurării terenului agricol după o schemă unitară pen-

tru întreaga obște, dar și obiceiul arhaic al creșterii animalelor în turme colective, pășunate pe terenuri stăpînite în comun. Cu alte cuvinte, în satele din această regiune este atestat, mai cu seamă după mijlocul secolului trecut, cel mai avansat stadiu de disoluție a obștii sătești libere, stadiu caracterizat prin extinderea proprietății private pe aproape întreg trupul de moșie, prin libertatea fiecărei familii de a-și organiza și structura proprietatea proprie după un plan personal, prin inexistența turmelor colective de animale (toate speciile de animale erau pășunate în turme individuale pe pășunea rezervată în anumite porțiuni ale curelei de pămînt sau pe codrii de pămînt izolați, obținuți prin cumpărare, moștenire etc.).

În schimb, în satele de moșneni situate în zona muntoasă sau în imediata apropiere a acestora — unde, din cauza puternicei fragmentări a terenului, a fertilității reduse a acestuia etc., cultivarea cerealelor n-a putut progresa, creșterea animalelor rămînînd totdeauna ocupația privilegiată — s-au conservat pînă tîrziu numeroase elemente ale devălmășiei. De exemplu, pînă de curînd, munții au fost stăpîniți pe „cote-părți" egale între ele ca mărime și calitate, dar distribuite inegal ca număr, în funcție de dreptul moștenit de fiecare familie[291].

Și izlazul a rămas în exploatare colectivă, fiind divizat în „cote-părți", fără însă a se ajunge la desființarea lui. Menținerea izlazului în folosință comună în satele din regiunea premontană a îngăduit conservarea permanentă a deprinderii creșterii animalelor, în special a ovinelor, în turme obștești.

Bineînțeles că, și în aceste zone (montane și premontane), anumite părți ale satului (cele accesibile cît de cît cultivării plantelor, cele bune pentru fînețe, precum și pometurile sau viile etc.) au trecut în stăpînirea individuală. După cum, la fel de adevărată este concluzia că ecouri, ba mai mult, unele relicve ale devălmășiei arhaice au ajuns pînă la noi chiar și în așezările de moșneni care au cunoscut cele mai profunde transformări. Dintre acestea se impun a fi amintite :

a) pășunarea liberă (nesupravegheată) a animalelor pînă la Sf. Gheorghe (23 aprilie) pe orice loc, pînă și pe terenurile pe care erau semănate toamna cereale. Apoi, se „oprea cîmpul", animalele trecînd în grija fiecărei gospodării și fiind hrănite pe terenurile cu iarbă, proprii ; b) pășunarea liberă, fără restricții, pe miriște și cositură (de obicei, numai în primele cîteva zile, după secerat sau cosit, miriștea și cositura erau pășunate de proprietar. După aceea, oricine avea acest drept) ; c) libertatea pășunării animalelor oriunde pe *zoana drumului*, adică pe porțiunile de teren, destul de largi odinioară, aflate de o parte sau alta a drumurilor publice și necultivate niciodată ; d) libertatea de a pășuna animalele, mai ales pe timp de ploaie, în pădure, cu dreptul de a depăși mejdina pădurii proprii ; e) „darea drumului la cîmp" după culegerea porumbului și a viilor, cînd oricare specie de animale este lăsată să circule liberă pe oriunde, chiar și prin vii etc.

Pentru o lungă perioadă de timp, care a ținut pînă la alegerea părților boierești din vatra și hotarul satului, pînă la încetățenirea hotărîrii administrative referitoare la împărțirea delnițelor și la stabilirea locului de efectuare a curăturilor după voința boierilor, adică pînă la trecerea la producția de cereale-marfă, țăranii aserviți foloseau liber întreg hotarul satului, aveau partea lor de pămînt, cum aveau și oamenii liberi din obști, beneficiau de dreptul de a face curături oriunde și oricît de întinse pe moșia satului.

În acest sens, semnificative par a fi, printre altele, și constatările călătorului suedez Weismantel cu privire la stările de lucruri din Moldova secolului al XVIII-lea : „Nici unul nu are pămîntul lui propriu și bine hotărnicit, ci cînd și unde vrea se apucă de arat, el înjugă 5, ba chiar 6 perechi de boi la plug, apoi merge cu ei la cîmp și încearcă mai întîi în multe locuri deosebite unde i se pare (că este) mai bine și unde pămîntul este mai bun, și apoi ară și seamănă (însă nu se ară mai mult decît o dată) cît îi place ; după aceea cît (timp) stau bucatele pe el este pămîntul lui ; peste un an, el poate să are într-un alt loc mai bun și fie că ară cîmpii sau fînețe, ei fac o singură arătură, ei pot semăna orz sau grîu,porumb, mei etc., chiar dacă mai înainte iarba fusese aici de înălțimea omului [...]. Țăranul ară în tot timpul anului abia cîteva zile și pentru aceasta îi cresc bucate așa de multe încît poate hrăni cu ele 12—15 inși. El nu pretinde să aibă din cale afară de mult sau (măcar) un prisos, cu toate că este slobod să semene și o mie de banițe și chiar mai mult"[292].

[291] Mara N. Popp, *Ciobănia la ungurenii din dreapta Oltului*, în „BSRRG", tom LI, 1932, București, 1933, p. 153.

[292] N. Iorga, *O nouă descriere a Moldovei în secolul al XVIII-lea, de un suedez*", în „Revista istorică", XVI (1930), nr. 1—3, p. 27—28 ; apud Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 50.

În general, în perioada premergătoare legiferării Regulamentului organic, obștile aservite mai mențineau, în linii mari, același mod de organizare interioară, de structurare a pămîntului ca și cele libere[293].

În funcție de specificul organizării lor (asemănător cu cel al obștilor libere din etapa devălmășiei arhaice), reiese că în obștile aservite, pînă pe la începutul secolului trecut, existau două posibilități esențiale de folosire și de structurare a moșiei satului : a) cea pe tarlale (cîmpuri) cultivate sau pășunate dirijat, pe baza unor hotărîri cărora li se subordona întreaga obște (ne referim la terenurile devălmașe asupra cărora țăranii aserviți aveau drepturi de băștinași, adică la locurile de agricultură divizate în delnițe, care, mai multe la un loc, formau o tarla sau cîmp ; la izlazul păscut de turme mari colective ; la locurile de fînețe aflate, de asemenea, în folosința comună) ; b) cea pe *curături* împrăștiate în hotarul satului (locuri de agricultură sau de coasă), aflate în stăpînire privată, pe baza principiului muncii, și obținute prin defrișări sau desțeleniri efectuate oriunde, fără îngrădiri administrative. Curăturile, presărate ici-colo pe moșia satului, erau cultivate și muncite după voia și nevoile fiecărei familii în parte, fără o subordonare unor obiective obștești : „În ceea ce privește curăturile, țăranii făceau pe ele arături și livezi de fîn sau le plantau cu pomi și cu vii. Nici întinderea lor n-a fost stabilită de vreo lege. După lege, țăranii dependenți aveau libertatea de a defrișa oricît de mult pămînt voiau și puteau pe moșia pe care locuiau sau chiar pe moșii străine"[294].

În general, țăranii dependenți „...își curățau pămînt pe moșie cu și fără autorizație și-l stăpîneau fără nici o limită de timp...", considerîndu-se proprietari deplini ai acestor curături : „După obiceiul pămîntului, ei le puteau da zestre, lăsa moștenire, ba chiar și vinde..."[295].

Cu timpul, paralel cu intensificarea acțiunilor menite să sporească rezerva boierească și, implicit, producția de cereale-marfă, au fost legiferate o serie de măsuri destinate să anuleze multe dintre libertățile țăranilor aserviți, care fuseseră conservate secole de-a rîndul în virtutea legilor nescrise ale țării.

---

[293] Henri H. Stahl, *Contribuții...*, vol. III, p. 371.

[294] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 124 ; Idem, *Dreptul de stăpînire al clăcașilor din Țara Românească asupra pămîntului defrișat în perioada destrămării feudalismului*, în „Studii. Revistă de istorie", tom 23, 1970, nr. 2, p. 343.

[295] Idem, *Agricultura...*, p. 125.

Asemenea prevederi administrative ne interesează doar în măsura în care au avut consecințe asupra schimbării imaginii structurale a moșiei satului.

În acest sens, se pare că dreptul acordat boierilor de a reduce mult suprafața izlazului (stabilind-o în funcție de numărul sătenilor și de un anumit număr de vite) va avea consecințe economice (scăderea importanței creșterii animalelor în raport cu cultivarea plantelor), dar nu va influența sensibil transformarea structurii teritoriale a satului, pentru că izlazul nu va fi împărțit pe părți, ci va rămîne în continuare în folosință comună, ceea ce va permite menținerea turmelor mari obștești. De precizat că atît stăpînii satelor aservite, cît și țăranii supuși aveau turme de animale.

De asemenea, apreciem că nici delimitarea rezervei boierești de restul terenului rămas în folosința țăranilor și nici libertatea dată boierului de a distribui, după bunul său plac, terenul în dijmă nu au contribuit esențial la modificarea morfologiei și a structurii interne a moșiei, ci numai la o mai riguroasă și ordonată folosire a acesteia.

În schimb, prevederile Regulamentului organic, care interziceau efectuarea de noi curături fără învoială scrisă cu stăpînul și care impuneau ca terenurile respective să fie legate unul de altul și repartizate într-un loc indicat de stăpîn, însemnau, de fapt, pentru clăcași „...pierderea curăturilor în favoarea propietarului"[296]. Se înțelege că, în directă relație cu materializarea unor astfel de dispoziții, prin dispariția curăturilor risipite neordonat pe moșia satului, stăpînite individual și exploatate după nevoile proprii ale executantului, s-a modificat și structura teritoriului sătesc, generalizîndu-se treptat zonificarea internă impusă de boier și efectuarea muncilor după un program, la fel, ordonat de acesta.

Ipoteza noastră lasă posibilitatea constatării că morfologia și structura peisajului geografic rural românesc, privite în dinamica transformărilor lor istorice, se datorează acțiunii antropice a autohtonilor, acțiune desfășurată în cadrul obștilor sătești și în funcție de caracteristicile fazelor lor de evoluție (economice, juridice, demografice etc.). În acest sens, putem conchide că ritmul supunerii, al ameliorării naturii sălbatice a depins, printre altele, de starea în timp a tehnicilor și a uneltelor de muncă, de densitatea populației, de obiectivele eco-

---

[296] *Ibidem*, p. 131.

nomice ale epocilor, de specificul condițiilor istorice etc. În funcție de o asemenea complexitate de factori, priviți în interdependența lor, și de cursul lor evolutiv încet, cadența modificării peisajului românesc a fost lentă pînă către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cunoscînd fie momente de recul (cauzate de condițiile istorice neprielnice), fie de avînt (datorate asimilării unor unelte mai perfecționate, schimbării țelurilor economice etc.). Abia pe la începutul secolului al XIX-lea (în special după pacea de la Adrianopole), în vederea creșterii producției cerealiere-marfă, se intensifică simțitor, îndeosebi în regiunea cîmpiei, efortul defrișării masive a pădurilor.

Spre deosebire de apusul Europei, unde preluarea în cultură a terenurilor acoperite de pădure s-a înfăptuit după un plan prestabilit, elaborat de mănăstiri, la noi defrișările s-au făcut în virtutea legilor nescrise ale țării, care lăsau libertatea totală populației să deschidă curături oriunde și oricît de întinse. Acest lucru a avut consecințe imediate asupra terenurilor cîștigate naturii sterpe, imprimîndu-le însușiri morfologice de neuniformitate, de neregularitate și stimulînd dispersia lor, uneori la mari și foarte mari distanțe.

În cadrul obștilor, în directă relație cu tipul de proprietate (fie colectivă, fie privată), au existat două modalități de organizare a teritoriilor agricole. Pe de o parte, terenul folosit în comun de către locuitorii satelor a fost structurat, sub îndrumarea sfatului obștii, pe tarlale sau cîmpuri, existînd o unitate de acțiuni în executarea muncilor agricole, în cultivarea acelorași plante pe spații mai întinse, în rotația prin consens a cîmpurilor, în efectuarea lucrărilor agricole în același timp, în constituirea turmelor colective de animale etc. Pe de altă parte, curăturile împrăștiate, aflate în folosință individuală pe baza principiului muncii, au fost, de obicei, îngrădite, cultivate și lucrate după voința fiecărei familii, fără existența vreunei dirijări comune.

Atît în obștile libere, cît și în cele aservite, cele două procedee de structurare a teritoriului smuls naturii sălbatice au coexistat, dar — în funcție de preponderența tipului de proprietate în diferitele faze ale evoluției obștii — raportul dintre ele s-a schimbat în timp. Astfel, în vreme ce în obștile libere s-a adîncit continuu stăpînirea individuală (fie a curăturilor, fie a curelelor de pămînt) în dauna celei colective și, implicit, s-a lărgit, ca sferă de manifestare, principiul organizării proprii a proprietății personale, în obștile aservite procesul a decurs invers. Aici, asistăm la o restrîngere treptată a dreptului clăcașilor de a avea stăpîniri individuale, concretizate în curăturile efectuate de ei înșiși. Pe la mijlocul secolului trecut, datorită măsurilor administrative care au avut ca efect pierderea curăturilor în favoarea proprietarului, stăpînirea individuală a unor părți din moșia satului de către țăranii aserviți s-a restrîns sensibil.

În general, de pe acum, se extinde și se accentuează coordonarea directă de către boier a structurii interne a moșiei satului aservit, împărțirea pămîntului pe zone și efectuarea muncilor agricole desfășurîndu-se după un plan alcătuit de acesta și însușit în mod obligatoriu de țărani.

III.

PONDEREA SISTEMELOR ROMÂNEȘTI DE AGRICULTURĂ ÎN DIFERITELE EPOCI ISTORICE

Deși importantă pentru aprofundarea înțelegerii caracteristicilor și a transformărilor cunoscute de agricultura țării noastre în cursul timpului și, implicit, pentru formarea unei imagini de ansamblu cu privire la devenirea în timp și în spațiu a peisajului geografic rural românesc, nu se poate spune că problematica tipologiei sistemelor agricole a fost studiată sistematic și că ea se bucură astăzi de o rezolvare adecvată. Este adevărat că cercetători din mai multe domenii de activitate și-au expus ideile în legătură cu această tematică[297], dar, cu unele excepții[298], opiniile lor sînt formulate în mod fragmentar, expozitiv, fără argumentări temeinice.

Există o identitate de păreri că cea mai veche treaptă de preluare în cultură a pămîntului sălbatic este cea a *defrișării* și *desțelenirii permanente*, care constă în utilizarea pînă la epuizare a unei porțiuni de teren, după aceea ea fiind părăsită

[297] Avem în seamă, în special, lucrările : P. S. Aurelian, *Sistemele de cultură și raporturile lor cu starea socială*, București, 1891 ; George Maior, *Politica agrară la români*, 1906 ; S. P. Radianu, *op. cit.* ; Ioan Claudian, *Alimentația poporului român*, București, 1939 ; V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.* ; Henri H. Stahl, *Contribuții...*, vol. I—III ; Ilie Corfus, *Agricultura...* ; Ștefan Olteanu, *Încercări experimentale de asolament cerealier în Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Terra nostra", vol. I, București, 1969 ; Eugen Sănduleac, *Compendiul istoriei «sistemelor agricole» din România*, în „Terra nostra", vol. II, București, 1971 ; Ion Vlăduțiu, *Etnografie românească...* ; Vasile Neamțu, *op. cit.* ; Ioan Toșa, *Contribuții etnografice la studiul sistemelor de agricultură transilvăneană*, în „Anuarul muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1974—1975", Cluj-Napoca, 1975.

[298] Vezi, mai ales, lucrarea amintită a lui Henri H. Stahl și studiul citat al lui Eugen Sănduleac.

și lăsată să se sălbăticească prin reînțelenire sau reîmpădurire. În schimb, alte terenuri sînt introduse în cultură prin defrișare și desțelenire.

De asemenea, specialiștii sînt de acord că treapta imediat superioară în evoluția agriculturii o reprezintă alternarea regulată, *la intervale variabile de timp*, pe același teren, între cereale și „moină" („țelină" sau „pîrloagă"). Sistemul presupune defrișarea și desțelenirea unui teren, cultivarea lui cu cereale pînă la scăderea fertilității cînd, pentru a-și reface proprietățile productive, este lăsat nelucrat mai mulți ani. În tot acest timp, terenul respectiv *înierbează* și este fie cosit, fie pășunat cu animalele. Apoi, după odihnă, „moina" („țelina" sau „pîrloaga") este iarăși desțelenită și însămînțată cu cereale. Între timp, se fac și alte defrișări ori desțeleniri. Prin urmare, deosebirea esențială dintre cele două sisteme de agricultură ar constitui-o faptul că, în cazul primului, terenul a cărui fertilitate a secătuit e părăsit și lăsat să se sălbăticească, în timp ce, în al doilea caz, e vorba de o scoatere temporară din cultură cerealieră, pentru regenerarea fertilității, după care pămîntul e reluat în cultură. Deci, în această din urmă situație, avem de-a face cu o alternanță „moină" („țelină" sau „pîrloagă"), pe de o parte, — cereale, pe de altă parte, regulată (durata fiecărei etape fiind însă variabilă în timp) și permanentă (fără renunțarea definitivă sau foarte îndelungată la porțiunea de teren smulsă deja din starea naturală).

Din nefericire, concordanța în aprecierile despre caracteristicile fiecăruia dintre sistemele amintite este sensibil camuflată din cauza lipsei unei unități terminologice în desemnarea noțiunilor fundamentale luate în seamă sau datorită înțelesului diferit acordat aceluiași termen special de către diverși autori. De pildă, pentru a evidenția atît legătura, cît și distincția dintre cele două tehnici agricole, unii cercetători le numesc, pe prima, „moină sălbatică", iar pe a doua, „moină reglementară"[299]. Există și specialiști care, recurgînd la „pîrloagă" (cu sensul de alternanță permanentă a cîmpurilor înțelenite cu cele cultivate), evită folosirea termenului „moină"[300]. Alți cercetători, însă, întrebuințează cuvîntul „moină" în special pentru a desemna primul sistem de agricultură, adică pe cel al defrișărilor și desțelenirilor permanente. Bunăoară, în legătură cu poienile obținute prin defrișare, Henri H. Stahl analizează trei

[299] *Istoria poporului...*, p. 130.

[300] Eugen Sănduleac, *op. cit.*, p. 180.

cicluri de folosire a acestora : a) „pădure-iarbă-pădure" ; b) „pădure-iarbă-cereale-pădure" ; c) „pădure-cereale-pădure"[301]. Se observă că, în concepția autorului, indiferent care era întrebuințarea poienilor (pentru pășune sau pentru cultura plantelor), după sărăcire, acestea erau părăsite și lăsate să împădurească. Cu alte cuvinte, în nici una dintre situații nu avem de-a face cu o alternanță regulată, permanentă în timp, a terenurilor cultivate cu cereale și a celor rămase necultivate, pentru a-și reface fertilitatea. Asemănătoare par a fi opiniile lui Henri H. Stahl și cu privire la modul de folosire a suprafețelor arabile. În acest sens, el arată că, atît în obștile libere, cît și în cele aservite, locuitorii țării noastre, puțini la număr și avînd la dispoziție terenuri virgine imense, „...practicau o *agricultură itinerantă,* în sistemul «*moinei*», adică alegeau în fiecare an anume porțiuni foarte restrînse din suprafața întreagă a hotarului sătesc, pe care le defrișau, dacă erau acoperite cu pădure sau cu mărăcini, sau le desțeleneau, dacă erau «cîmp durat». Cîțiva ani, aceste terenuri puteau fi cultivate. Apoi puterea lor de rodire se sleia treptat. Se obținea astfel un număr restrîns de recolte : un an, «în desțelenire», un al doilea «în prosie», eventual un al treilea an «în răsprosie» căruia i se adaugă și o recoltă «în sămulastră», adică în scuturătura recoltei anului precedent. Apoi aceste terenuri se părăseau, în favoarea altora, proaspăt defrișate sau desțelenite" (s.n.)[302].

Și în judecata lui Ion Vlăduțiu, sistemul „moinei" este echivalent cu cel al defrișării și desțelenirii permanente, iar nu cu alternanța permanentă în timp : cîmp ințelenit — cîmp cultivat cu cereale : „Lucrarea pămîntului *în moină* consta în defrișarea unei parcele de teren din pădure, pe care se cultivau apoi cereale mai mulți ani la rînd, pînă cînd parcela respectivă își pierdea fertilitatea ; atunci aceasta era lăsată un șir de ani să se odihnească, adică *pîrloagă* și era pășunată cu animale. Scopul defrișării îl putea constitui, de asemenea, obținerea unei suprafețe de teren pentru cosire de fîn. *Alternarea dintre cultivare și pășunare nu avea un caracter regulat. Esențialul consta în faptul că parcela se exploata pînă la epuizare, fără a interveni pentru mărirea fertilității solului*" (s.n.)[303].

Dimpotrivă, alți buni cunoscători ai istoriei evoluției agriculturii românești tradiționale atribuie termenului „moină"

---

[301] Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, p. 274.
[302] *Ibidem,* vol. III, p. 9.
[303] Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 200.

accepția de rotație regulată, permanentă, a cîmpului ințelenit cu cel desțelenit. De pildă, pentru George Maior : „Moinele erau terenuri care serveau succesiv la producțiunea de cereale și de iarbă. Țelina se spărgea toamna și pămîntul arat servea 2—4—6 ani la rînd la producțiunea și cultura de cereale, cu deosebire de primăvară, fără gunoi și repaus ; și după aceea, istovit fiind, pămîntul se lăsa iarăși să se ințelenească 10—15—20 de ani și mai bine, servind de pășune și de coasă. Moine se găsesc și astăzi aproape la toate satele de la poalele Carpaților, în Transilvania, Banat și Bucovina, dar și la Șipote în Moldova, județul Iași și în județul Neamț [...]. putem zice că sistema moinelor era sistemul general de folosire a pămîntului în Principatele române pînă tîrziu după unire" (s.n.)[304].

Înțelesuri asemănătoare are sistemul „moinei" și pentru P. S. Aurelian : „Locurile cultivate în timp de mai mulți ani se mănîncă, adică pierd fertilitatea. Agricultorul le părăsește, lasă să crească iarba pe dînsele și le întrebuințează ca imaș sau izlaz și cînd și aceasta s-a slăbit, agricultorul îl lasă în pășune, întorcîndu-se la locul spart întîia oară și care, după cîțiva ani de odihnă, s-a dres, adică și-a redobîndit fertilitatea"[305].

Totodată, se întîlnesc și cercetători care folosesc sintagma „sistem cu țelină" pentru a desemna procedeul de utilizare „...a pămîntului prin care acesta este cultivat un număr de ani — trei sau patru — în funcție de fertilitatea lui naturală și de mijloacele de fertilizare de care dispune proprietarul, după care este lăsat un număr mai mare de ani — trei, patru, uneori chiar pînă la zece — să se odihnească și abia după aceea este luat din nou în cultură"[306]. De altfel, și Ioan Claudian vorbește de sistemul arhaic al „țelinei", iar nu de cel al „moinei" sau „pîrloagei", definindu-l însă în termeni identici : „Un ogor «spart», «desțelenit», e cultivat cîțiva ani cu aceeași cereală — mai ales cu mei — ca apoi să fie părăsit timp îndelungat, uneori 10—20 de ani, după care va putea fi din nou folosit"[307].

Este de înțeles că oscilația între un termen sau altul, atribuirea mai multor sensuri aceluiași termen, ca și întrebuințarea unor cuvinte cu arie de circulație restrînsă la o anumită zonă geografică, fără a se explica accepția lor locală, pentru a caracteriza starea generală a lucrurilor, generează confuzii.

---

[304] George Maior, *op. cit.*, p. 73.
[305] P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 32
[306] Ioan Toșa, *op. cit.*, p. 106.
[307] Ioan Claudian, *op. cit.*, p. 102.

De aceea, din dorința evitării unor astfel de situații, noi socotim cuvintele „moină", „țelină" și „pîrloagă" ca fiind de origine diferită (*moină* are origine, probabil, latină ; *țelină* și *pîrloagă* au proveniență slavă), dar avînd semnificația apropiată, de „teren agricol lăsat necultivat unul sau mai mulți ani pentru a-și spori proprietățile productive"[308]. Din considerente asemănătoare, în cele ce urmează, vom desemna primul sistem de agricultură practicat la noi prin sintagma : *defrișare și desțelenire permanentă,* iar treapta imediat următoare o vom numi : *alternare regulată între „moină" („țelină" sau „pîrloagă"),* pe de o parte, și *cereale,* pe de altă parte (cu precizarea că revenirea la o fază sau alta s-a efectuat, totdeauna, după un număr variabil de ani).

Analiza comparativă a principalelor lucrări care abordează problematica sistemelor de agricultură din țara noastră pune bine în lumină nu numai varietatea și, uneori, ambiguitatea, lipsa de precizie a terminologiei speciale uzitate de autori, ci și existența unor aserțiuni discutabile, contradictorii, cu privire la ponderea fiecărui sistem de agricultură în diferitele epoci istorice. Bunăoară, într-o recentă lucrare, Vasile Neamțu arată că, pînă în secolul al XVIII-lea, în agricultura Moldovei și a Țării Românești, sistemul „defrișării și desțelenirii permanente" și cel al „asolamentului bienal" au fost singurele aplicate și că, în tot acest timp, raportul dintre cele două sisteme a fost net favorabil primului : „La Valachie et la Moldavie, avec leurs vastes forêts, paturages et champs de foin, avec une population rare, organisée en communautés paysannes agraires, ont constitué pendant longtemps un terrain propre à la pratique d'une agriculture fondée surtout sur le système de défrichements et de défonçages permanents des terres incultes"[309].

Și Henri H. Stahl arată că, „atît în Moldova cît și în Muntenia, veacul al XIX-lea ne apucă cu o agricultură care nu depășise stadiul tehnic al desțelenirilor permanente și, parțial, al cîmpurilor agricole mutătoare, abia ridicate pînă la nivelul tehnicii bienale și al asolamentelor pe două tarlale colective sătești foarte lax organizate, fără Flurzwang riguros reglementat. Doar în Transilvania — și aici doar în regiunile săsești

[308] Vezi DEX, p. 562, 699, 985.
[309] Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 236. Vezi și p. 241—242.

sau de puternică influență săsească — se practica sistemul medieval al celor trei tarlale..."[310].

În concepția lui Ion Vlăduțiu, sistemul „moinei agropastorale" a fost singurul utilizat pînă în secolul al XIV-lea (în ceea ce privește Transilvania) sau pînă către sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea (în ceea ce privește Țara Românească și Moldova). După aceea, acest sistem a rămas în folosință pînă spre sfîrșitul veacului al XIX-lea, el aplicîndu-se alături de „sistemul bienal", în Moldova și Țara Românească, și de sistemele „bienal" și „trienal", în Transilvania[311].

Simțitor diferențiat este punctul de vedere al lui Eugen Sănduleac. Acesta, luînd în seamă formele de utilizare a terenurilor, caracteristicile producției și productivității muncii, felul proprietății, al parcelării, sistematizării și folosirii pămîntului, consideră că sistemul arderii, al desțelenirii și defrișării permanente, adică cel „în țelină" — cum îl numește el —, este specific agriculturii primitive, practicate între anii 5 500—3 500 și 800 î.e.n.[312]. Același autor plasează introducerea în practică a sistemului de agricultură „în pîrloagă" în secolul VIII î.e.n. și îl definește ca fiind propriu unei agriculturi stabile, îmbinată cu păstoritul (cultivarea pămîntului coexista cu păstoritul), practicată cu unelte de fier, unele dintre ele acționate de forța animală : „S-a renunțat la deplasarea spre terenuri noi și au fost reluate terenurile părăsite și ajunse în stadiu de pîrloagă. Pe aceste terenuri, fertilitatea solului se refăcea pe cale naturală. Obișnuit, se cultivau cu cereale 8—10 ani, apoi, timp de 20—30 de ani, ele rămîneau pîrloagă. Latifundiile lucrate de sclavi cultivau anual numai 30—40—50% din suprafață (epoca geto-dacică și ocupația romană). Sistemul, deci, a predominat în sclavagism și în feudalismul timpuriu și a fost lichidat definitiv în capitalism cînd, datorită extinderii cerealelor după 1829, pîrloagele au fost arate"[313].

În ceea ce ne privește, avem motive să împărtășim convingerea că pe toată întinderea procesului de formare a poporului nostru, ca și mai apoi, pînă în plin secol al XIX-lea, sistemele de agricultură fundamentale, utilizate pe teritoriul țării, au fost

[310] Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, p. 30.
[311] Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 199—200.
[312] Eugen Sănduleac, *op. cit.*, p. 182.
[313] *Ibidem*, p. 180.

cel al *alternării regulate* „moină" („țelină" sau „pîrloagă") — cereale și cel al *defrișării și deștelenirii permanente* și că, în tot acest timp, ponderea cea mai mare a avut-o primul sistem.

Unul dintre argumentele esențiale pe care ne fundamentăm afirmația îl reprezintă stabilitatea pe aceleași locuri atît a populației autohtone[314] (geto-dacice), cît și a celei aflate în curs de romanizare sau a poporului român deja constituit. Poate că e de prisos să subliniem faptul că, în pofida oricăror vicisitudini, statornicia pe pămînturile moștenite de la înaintași nu numai că s-a menținut ca o trăsătură definitorie și continuă a poporului nostru, dar ea s-a și consolidat în timp. Pînă și în perioada cea mai întunecată a istoriei patriei, cea de după retragerea armatei și a administrației romane, cînd, pe moșia strămoșească, s-au succedat numeroase seminții migratoare, stabilitatea rămîne o însușire de căpetenie a populației indigene, găsite în plin proces de închegare a personalității sale distincte, românești. În funcție de condițiile istorice ale vremurilor, de țelurile economice și de posibilitățile materializării acestora, în perpetuă schimbare, bineînțeles că, accentuînd stabilitatea românilor, noi nu excludem existența unui volum al populației variabil în timp, pe zone geografice, altfel spus, nu ignorăm mișcările interne ale populației, dar nici nu avem motive temeinice să presupunem părăsirea în masă a unor regiuni geografice ale țării și repopularea lor integrală în epoci tîrzii.

Luînd în seamă stabilitatea, sedentaritatea de totdeauna și de pretutindeni a poporului român, ni se pare că întrebuințarea sintagmelor : „agricultură mutătoare (sau itinerantă)" și „agricultură stătătoare (sau sedentară)", pentru a desemna principalele tipuri de agricultură tradițională, este inadecvată. De regulă, cei care au recurs la astfel de construcții nu au consemnat și înțelesul ce li se atribuie. Din contextele în care e folosită, se poate presupune că denumirea „agricultură mutătoare (sau itinerantă)" se referă la alternarea periodică a terenurilor vlăguite de fertilitate cu altele nou scoase din starea de sălbăticie, adică la mutarea de pe un „cîmp" („tarla") pe altul, în cadrul hotarelor bine delimitate ale moșiei sătești. În schimb, ne este mai greu să precizăm accepția acordată expresiei „agricultură stătătoare (sau sedentară)". Probabil că ea indică acele

[314] Există numeroase dovezi că : „Trăsătura cea mai caracteristică a geto-dacilor, cum îi numim de preferință astăzi, care îi deosebește de popoarele vecine, este aceea că sînt o populație sedentară, avînd ca ocupații principale agricultura și creșterea vitelor" (Mihail Macrea, *op. cit.*, p. 18).

terenuri cu însușiri agro-productive mai bune, aflate în zonele muntoase și deluroase, menținute un timp îndelungat în cultură cerealieră, de obicei chiar în monocultură. Se pare că asemenea semnificații au denumirile respective în concepția lui Romulus Vulcănescu, care spune : „... «locurile de arătură» au putut fi «locuri înțelenite» și «locuri deștelenite» ; la rîndul lor locurile deștelenite au putut fi locuri de «arătură mutătoare» și locuri de «arătură stătătoare» ; și în fine, locurile de arătură stătătoare au putut fi «locuri de arătură în poduri» (în terase), «locuri de arătură în trepte» (sloguri), «locuri de arătură în șei» etc."[315]. Însă, chiar dacă sensurile sintagmelor citate ar fi mai limpede precizate, totuși, pentru evitarea confuziilor, dar mai cu seamă a interpretărilor tendențioase, întrebuințarea lor nu o considerăm potrivită.

Fără îndoială că statornicia în timp, pe aceleași locuri, este consecința imediată a felului de a trăi al populației indigene, a caracteristicilor vieții economice a acesteia. Din acest punct de vedere, mărturii de natură diversă (arheologice, istorice, etnografice, folclorice, lingvistice etc.) arată că ramurile de bază ale agriculturii practicate continuu și într-o indisolubilă legătură au fost totdeauna — atît la geto-daci, cît și la populația aflată în plin proces de romanizare sau romanizată deja — *cultivarea cerealelor* și *creșterea animalelor*. Tocmai această permanentă și strînsă împletire a celor două sectoare, de-a lungul întregii istorii a poporului nostru, constituie pentru noi încă un argument serios în sprijinul ideii folosirii și a importanței majore, chiar din perioada începuturilor formării poporului român, a *sistemului de agricultură bazat pe alternarea regulată a culturilor cerealiere și a pășunilor*. Cu alte cuvinte, faptul că cele două ramuri ale agriculturii au fost totdeauna complementare și inseparabile, indiferent de zonele geografice și de timp, a facilitat transpunerea timpurie în practică a refacerii fertilității solurilor, pe cale naturală, prin tehnica rotației succesive a perioadelor de cultură cerealieră cu cele ale ‚moinei" („țelinei" sau „pîrloagei"). Dacă ne mai gîndim că pînă pe la mijlocul secolului trecut, indiferent de regiunea geografică, în *relația cultura cerealelor-creșterea animalelor*, aceasta din urmă a fost predominantă ca valoare economică, ne dăm și mai mult seama de posibilitățile extinse pentru regenerarea fertilității terenurilor „obosite" prin scoaterea lor temporară din cultura agricolă.

[315] Romulus Vulcănescu, *Etnologie...*, p. 74.

De asemenea, nu trebuie pierdut din vedere faptul că, în epoca stăpînirii romane, sistemul de cultură pe două cîmpuri era larg utilizat pe teritoriul Daciei[316]. E greu de acceptat supoziția că, după părăsirea Daciei de administrația și armata romană, grosul populației rămase pe loc a renunțat, pur și simplu, la un cîștig important în ale tehnicii agricole, cu consecințe sigure asupra productivității terenurilor.

De obicei, atît cei care susțin introducerea tîrzie în practica agriculturii românești a sistemului *rotației regulate* : cîmp înțelenit — cîmp deștelenit, cît și cei care împărtășesc convingerea primatului importanței sistemului *defrișării și deștelenirii permanente* au ca argument de bază presupusa lipsă a altor soluții eficiente de refacere a însușirilor agro-productive ale „pămînturilor obosite".

Într-adevăr, de pildă, îngrășarea terenului agricol prin gunoire este atestată sporadic în documentele istorice abia în secolul al XIV-lea. Ba mai mult, și atunci folosirea acestui procedeu de fertilizare a solului este consemnată în documente care se referă numai la Banat[317]. Dacă nu am lua în seamă specificul conținutului documentelor epocii și dacă nu am ști că obișnuit din ele lipsesc aproape cu desăvîrșire informații ca cele referitoare la mijloacele de ameliorare a fertilității terenurilor sau la uneltele, procedeele și tehnicile de muncă agricole etc., ar însemna să considerăm că deprinderea gunoirii locurilor a început să se încetățenească tocmai în secolul al XIV-lea și doar în Banat. Cunoscînd însă că, din cauza condițiilor istorice neprielnice, documente despre realitățile românești au fost emise sistematic la noi abia după întemeierea formațiunilor statale și luînd în considerație ansamblul de date pe care le conțin ele în mod frecvent, sîntem îndreptățiți să credem că, în pofida consemnării sale cu întîrziere și întîmplătoare, deprinderea îngrășării solului prin gunoire este mult mai veche decît data primei atestări documentare și că ea era general cunoscută și întrebuințată de români, pe baza unei științe proprii.

În sprijinul afirmației noastre, pot fi aduse multe mărturii oferite de cercetările etnografice pe teren. Astfel, e de presupus că, vreme de secole și numai pe temeiul experienței proprii, păstorii au ajuns la concluzia putinței semănării zarzavaturilor lîngă stînă, sus, pe pășunile de munte : „Ciobanii deștelenesc o parcelă de teren, o îngrădesc și cultivă acolo zarzavaturile pe

[316] Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 241—242

[317] Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 200.

care le consumă în cursul verii. Ne-a reținut în mod deosebit atenția faptul că acest mod de lucrare a pămîntului constituie un obicei transmis din generație în generație"[318].

De asemenea, după cum am arătat deja, de veche tradiție și izvorîtă din știința oamenilor locurilor este practicarea agriculturii în apropierea *conacelor, odăilor, colibelor, sălașelor* etc., atît de numeroase odinioară în regiunile subcarpatice și deluroase, folosite pentru iernatul animalelor pe terenurile cu fînețe. Aici, indiferent de gradul de fragmentare a terenurilor, s-a folosit, fără excepție, gunoirea pămîntului arabil aflat în apropiere. Spre exemplu, pe la mijlocul secolului trecut, Ion Ionescu constata că, la „conacele" construite pe înălțimi, în Gorj și Mehedinți, se consuma nutrețul și se producea gunoiul necesar îngrășării ogoarelor din împrejurimi[319]. În aceeași ordine de idei, mărturiile etnografice culese pe teren arată că, din cauza neregularității terenului, care excludea accesul carelor, gunoiul era adeseori transportat de oameni cu targa, în saci, în desagi sau în coșuri purtate în spate. Totodată, cînd era de coborît, el se transporta pe „tîrș", adică pe crengi stufoase înfrunzite, *țesute* des[320]. Uneori, gunoiul aflat la conace se completa cu cel strîns și uscat în gospodăriile din vatra satului. În acest caz, primăvara, el se încărca în saci, care erau transportați, pe cai sau în spate, pînă pe terenurile arabile de pe înălțimi[321].

Credința noastră, că gunoiul a fost întrebuințat sistematic ca îngrășămînt încă înainte de data atestărilor documentare, este întărită și de o altă dovadă.

Se știe că, din cele mai vechi timpuri, printre altele, poporul român s-a îndeletnicit cu viticultura. De asemenea, se cunoaște că — de la punerea ei și pînă la darea pe rod, ca și mai apoi, an de an —, via cere o trudă istovitoare și că, pentru menținerea productivității, locul trebuie îngrășat periodic, altfel, după cîțiva ani, via nu mai este rentabilă. Se iscă firesc întrebarea : oare pînă în secolele XIV—XV—XVI, oamenii de pe pămîntul românesc erau obligați să-și părăsească, la scurte intervale de timp, viile a căror rodnicie secătuia sau aveau deja cunoștințe despre posibilitatea ameliorării randamentului lor cu ajutorul gunoiului ? Răspunsul nostru, afirmativ pentru a doua parte a întrebării, ne este facilitat de constatarea făcută

[318] *Ibidem*, p. 204.

[319] Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 332.

[320] Inf. de teren, Șugag, Loman (Alba).

[321] Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 336.

în cercetările pe teren că în alegerea locului de construire a „conacelor", „colibelor", „odăilor" etc., uneori, se avea în vedere ca acestea să fie cît mai aproape de vie : „conacul se făcea unde era puterea fînului și unde era și via, pentru ca bălegarul să se bage direct în vie"[322].

Fără îndoială că, în general, la folosirea gunoiului ca îngrășămînt s-a recurs, de obicei, în zonele de munte și deal, adică acolo unde, în raport cu numărul destul de ridicat al populației, se găseau suprafețe arabile restrînse și, implicit, slab productive. Dimpotrivă, în zonele de cîmpie — în relație directă cu volumul mai mic al populației în perioada evului mediu, cu țelurile economice ale acesteia, cu existența unor suprafețe arabile imense —, era posibilă refacerea fertilității solului pe cale naturală mai ales.

Pe de altă parte, chiar dacă am accepta ideea folosirii sistematice a gunoiului ca îngrășămînt, cu atîta întîrziere (cum grăiesc documentele istorice și cum susțin unii cercetători), nu am putea pierde din vedere existența sigură a altor mijloace, mult mai arhaice, de fertilizare a pămîntului. În acest sens, avem în seamă, în primul rînd, putința regenerării rodniciei pămîntului lăsat în starea de „moină" („țelină" sau „pîrloagă") prin intermediul pășunării animalelor fie libere, fie sub pază. Pășunatul liber, adică lăsarea animalelor să colinde pe suprafețe întinse, era posibil pentru că, odinioară, creșterea animalelor deținea, în general, ponderea față de cultura plantelor. În consecință, de obicei, părțile moșiei cultivate cu cereale, restrînse ca suprafață, erau împrejmuite, iar pe restul teritoriului animalele circulau, adeseori, fără însoțitori. Mai există încă și astăzi sate în care, în strînsă legătură cu specificul poziției lor geografice, se păstrează deprinderea separării prin împrejmuire a pășunii de „cîmpul" cu cereale și chiar de fînețe. În sprijinul acestei afirmații, un exemplu convingător îl oferă situația din Clopotiva (județul Hunedoara), unde „cîmpul" cultivat cu cereale se află la poalele dealului, înspre nord-est. Dimpotrivă, pășunea și fînețele se găsesc pe deal sau la munte, în partea opusă. Pășunea și *cîmpul* (cu sensul de teren cultivabil cu cereale) sînt despărțite prin *țarină* (termenul are înțelesul de împrejmuire, adică de gard viu sau șanț) : „În sat erau 5 vranițe, adică 5 ieșiri spre pășune. Fiecare om din sat avea bucata lui de țarină de care răspundea. Cine făcea vranița nu mai făcea țarina din

[322] Inf. de teren, Roșiile (Vîlcea). Aceeași era situația, de exemplu, și în Cămîrzana (Satu Mare), Roșia (Bihor) etc.

sus de sat. Vranițe nu mai sînt astăzi, țarini sînt. Țarinile sînt din sus de sat, spre pășune, spre munte. Cîmpul e spre nord-est. Țarina e dusă pînă la hotar cu comuna vecină. Vranițele se țineau închise. Ele se deschideau cînd treceai cu carul. Omul nu le folosea, el sărea peste pîrleaz. Fînețurile erau la munte. Și acolo erau țarini care separau fînețurile de pășune"[323].

Dar românii au putut contribui, prin intermediul pășunatului, nu numai la refacerea pășunilor, ci și a terenurilor cu fînețe sau a celor cultivabile cu cereale. Astfel, potrivit legilor nescrise, pretutindeni la noi a existat obișnuința ca, de la înverzirea ierbii și a cîmpului, în general, și pînă la Sfîntul Gheorghe (23 aprilie), animalele fiecărui sătean să aibă libertatea de a se hrăni „peste tot locul", inclusiv pe cele cu semănături sau pe cele repartizate fînețelor. Abia la această dată „se oprea cîmpul". De asemenea, conform obiceiului pămîntului, perpetuat din timpuri străvechi pînă în zilele noastre, terenurile respective „se slobozeau", adică deveneau accesibile animalelor obștii sătești. După Sfîntul Dumitru, pășunatul era liber pe tot hotarul.

În strînsă legătură cu libertăți ca acelea enumerate, care datează încă din perioada devălmășiei absolute a obștilor sătești și care au fost statornicite prin tradiție, a fost posibilă întrebuințarea și a altei modalități, superioare, de ameliorare a însușirilor productive ale terenurilor, anume : „tîrlirea", sau „gunoirea cu animale". Aplicat la orice categorie de teren folosibilă (pășune, miriște, cositură, livadă, grădină etc.), procedeul presupunea adăpostirea, mai ales în timpul nopții, a turmei de animale, în special de oi, pe terenul respectiv, în construcții simple, ușor demontabile, care se mutau periodic din loc în loc, pentru îngrășarea, cît de cît uniformă, a întregii suprafețe[324].

[323] Inf. de teren, Clopotiva (Hunedoara).

[324] Reproducem, ca exemple, două dintre numeroasele situații de acest fel, întîlnite pe teren : „Gunoiam cu oile. Făceam staur din lese — formate din prăjini lungi de 3—4 m, prinse pe pari — pe care le mutam. La noi, la pășune, erau și grădini cu pomi, cu de toate. Pășunea era a tuturor, grădina era a fiecăruia. Pe rînd, se aduceau oile în grădină pentru gunoire și se închideau în staur. La 3—4 nopți, staurul se muta. Fiecare ortac avea 20 de nopți pentru gunoit grădina sa". (Lăpugiu de Jos—Hunedoara) ; sau : „Pe miriște, se făcea zăveadă din pleasa de nuiele împletite. Pleasa, de 3—4 m, se prindea pe pari. Zăveada avea circa 100 m^2, de cum erau animalele. Ea se muta pe miriște, tot la 3—4 zile, pînă îngheța pămîntul". (Clopotiva—Hunedoara).

Bazîndu-ne pe bogate și variate fapte culese pe teren, putem spune că în obștile sătești libere, ajunse într-o fază accentuată de dezintegrare — odată cu înlocuirea proprietății comune cu cea pe curele de pămînt și concomitent cu generalizarea principiului divizării proprietății private, în funcție de nevoile proprii —, s-a restrîns substanțial aria utilizării pășunării animalelor în turme obștești și, implicit, a dispărut și posibilitatea „tîrlirii terenurilor". Aceste evidente schimbări arată că „tîrlirea" s-a practicat pe o scară largă în faza satului „devălmaș arhaic", cînd stăpînirea în comun asupra pămîntului era predominantă, cînd trupul de moșie era zonificat în raport cu hotărîrile sfatului obștii sătești și cînd deprinderea încropirii turmelor obștești era foarte răspîndită. Prin urmare, este clar că obiceiul *tîrlirii pășunilor*, miriștilor, cositurilor etc. este străvechi, transpunerea lui în practică fiind indisolubil legată de caracteristicile satului devălmaș arhaic, îndeosebi de stăpînirea în comun a celor mai întinse părți din moșia satului și de utilizarea acestora după o schemă stabilită de sfatul obștii și însușită de toți locuitorii.

Un alt argument temeinic care ne împiedică să acceptăm opinia celor care susțin că, pînă în epoca feudalismului dezvoltat, cel mai important sistem românesc de agricultură a fost cel al defrișărilor și desțelenirilor permanente îl constituie, pe de o parte, munca istovitoare pe care o impunea smulgerea din starea de sălbăticie a unei bucăți de pămînt, iar pe de altă parte, nivelul rudimentar al uneltelor și tehnicilor de lucru ale timpului. „Nihil est damnosius deserto agro" („Nimic nu costă mai mult decît o țarină părăsită") — spunea Pliniu cel Bătrîn în *Istoria naturală*. Potrivit tradiției orale, conservată neașteptat de vie, pînă în zilele noastre, „chinul cel mai mare al oamenilor" care defrișau, indiferent de zona geografică și de provincia istorică, consta nu atît în tăierea arborilor, cît în scoaterea *trupinilor* și a rădăcinilor. Pretutindeni, cîțiva ani după tăierea sau pîrjolirea arborilor, datorită rădăcinilor și a *trupinilor* rămase în pămînt, terenul nu se putea ara, ci numai se săpa : „unde tăiai pădurea și făceai curătură, 2—3 ani la rînd, pînă putrezeau trupinile și slăbeau ca să le scoți cu săpoiul, nu arai, ci săpai cu sapa"[325]. Afirmații similare se fac și în alte regiuni ale țării : „După ce tăiau arborii, nu se putea ara, ci se săpa cu *coasa*; adică cu un fel de săpăligă cu două coarne"[326]. În general, mărturiile etnografice de teren arată că scoaterea *trupinilor* era una dintre cele mai grele munci : „le scotea an de an, pînă se terminau, cu *cumpănă*. Cumpăna era un par ascuțit care se așeza pe o piatră mare și se lega cu lanț de *cotur* (termen cu înțelesul de *trupină ;* n.n.). Cu tîrnăcopul se săpa pe lîngă cotur pînă îl slăbea. Apoi, se ridica de cumpănă și ieșea coturul"[327].

[325] Inf. de teren, Roșiile—Vîlcea.
[326] Inf. de teren, Muncelu-Mare (Hunedoara).

Așa stînd lucrurile pînă aproape de vremurile noastre, se înțelege că ele nu puteau fi mai prielnice în trecut. În asemenea condiții, în care ritmul efectuării defrișărilor era prea lent pentru a satisface nevoile de teren productiv mereu în creștere, este nefiresc să credem că, pînă în epoca feudalismului dezvoltat, pămînturile sărăcite, epuizate, erau, de regulă, părăsite în favoarea altora nou preluate în cultură, prin desțeleniri și defrișări permanente. Dimpotrivă, sîntem adepții ipotezei că numai întîmplător populația părăsea definitiv *curăturile* (de pildă, din motive de vitregie a condițiilor istorice și sociale sau din cauza unor fenomene naturale defavorabile : pericol de inundații, alunecări de teren, spălarea de ploi, primăvara etc.) și că, în mod obișnuit, pămîntul odată cîștigat în lupta cu natura nu numai că nu era lăsat să împădurească, dar oamenii se și străduiau să-l mărească, să-i întindă suprafața prin noi defrișări. Spunem aceasta pentru că, în raport cu nivelul înapoiat al tehnicilor de lucru străvechi, ni se pare că era mai ușor să aperi o curătură împotriva sălbăticirii decît să o smulgi dintru început din starea de sterpie.

De altfel, despre menținerea, timp îndelungat, a terenurilor în cultură, grăitor este și faptul că, în conformitate cu obiceiul „din bătrîni", pe baza principiului muncii, al sudorii cu care erau obținute, curăturile erau desprinse din patrimoniul devălmaș, devenind proprietate privată. În felul acesta, prin defrișările efectuate, an de an, pentru satisfacerea nevoilor economice crescînde ale populației, s-a extins lent, dar sigur, stăpînirea individuală în dauna celei comune, contribuindu-se astfel, decisiv, la adîncirea procesului dezintegrării devălmășiei. De menționat că, atît în obștile libere cît și în cele aservite, legea nescrisă a țării, potrivit căreia curăturile puteau fi împrejmuite, folosite în raport cu cerințele executanților și stăpînite fără nici o limită de timp, a fost viabilă pînă în secolul trecut. În general, pînă la materializarea prevederilor Regulamentului organic, nu numai țăranii liberi, dar și cei aserviți, și-au păstrat, după datină, dreptul de stăpînire perpetuă și ereditară asupra

[327] Inf. de teren, Șugag (Alba).

curăturilor. Bunăoară, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, era încă în practică deprinderea curățirii pămîntului pe moșie fără autorizație, stăpînirea lui permanentă și chiar lăsarea ca moștenire, darea ca zestre, vinderea[328].

Se înțelege că asemenea uzanțe străvechi ar fi fost nejustificate dacă curăturile s-ar fi întrebuințat temporar, pînă la epuizarea fertilității lor, după care ar fi fost lăsate în părăsire.

În sfîrșit, în discuția despre ponderea sistemelor de agricultură ni se pare necesar să luăm în considerație și criteriul repartiției în timp a populației pe regiuni geografice. După cum am mai arătat, în vremurile mai vechi, îndeosebi din cauza potrivniciei condițiilor istorice, populația românească, covîrșitoare numericește, se găsea masată în zonele muntoase și deluroase. Aici, ea se îndeletnicea, deopotrivă, cu lucrarea pămîntului și cu creșterea animalelor. În plus, așa cum grăiesc documentele cartografice, pînă în plin secol al XIX-lea, luncile apelor din regiunea deluroasă nu fuseseră preluate în cultură, agricultura făcîndu-se pe pantele dealurilor. Fără îndoială că puternica fragmentare a terenului îngusta, vizibil, sfera posibilităților oamenilor de la deal și, cu atît mai mult, a celor de la munte de a face defrișări masive continue, în scopul dezvoltării agriculturii. În condiții de acest fel, menținerea îndelungată în cultură a terenurilor mai adecvate era indispensabilă. De aceea, populația românească a fost constrînsă, de timpuriu, să găsească soluții de fertilizare a solului pentru a nu fi obligată la renunțarea, imposibilă de altfel, la terenurile deja scoase din starea de sălbăticie, dar cu o fertilitate secătuită.

În concordanță cu totalitatea argumentelor expuse, privite în interacțiunea, în interdependența lor, sîntem îndemnați să susținem că sistemele de agricultură esențiale folosite pe teritoriul țării — încă de la inițierea procesului de formare a poporului nostru și pînă către mijlocul secolului al XIX-lea — au fost cel al rotației regulate „moină" („țelină" sau „pîrloagă")— cereale și cel al defrișărilor și desțelenirilor permanente. După părerea noastră, importanța prelungită în timp, pe care a cunoscut-o, în istoria poporului nostru, sistemul defrișărilor și desțelenirilor permanente, se explică nu atît prin părăsirea în masă a terenurilor secătuite și lăsarea lor să reîmpădurească, cît prin ritmul lent al efectuării defrișărilor pentru lărgirea zestrei de pămînt scos deja din sălbăticie, ritm impus de starea unel-

[328] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 126.

telor și tehnicilor de muncă, de scopurile economice ale populației în diferitele epoci istorice. În acest sens, semnificativ este faptul că, abia după 1829, datorită cerințelor extinderii suprafețelor cultivabile cu cereale, ritmul defrișărilor s-a intensificat simțitor.

Pe de altă parte, nu negăm și existența situațiilor de părăsire a unor terenuri deja preluate în cultură, dar — așa cum am arătat — avem motive serioase să vedem în ele acțiuni accidentale, temporare, cauzate fie de condițiile istorice și sociale ostile, nefaste, fie de fenomene ale naturii neprielnice menținerii permanente în cultură a terenurilor, iar nu o caracteristică definitorie pentru agricultura din epocile mai vechi.

Înțelegînd lucrurile astfel, ajungem la constatarea că și pînă în epoca feudalismului dezvoltat, în raportul dintre cele două sisteme, ponderea a fost în favoarea rotației regulate : „moină" („țelină" sau „pîrloagă") — cereale. După aceea, pînă în plin secol al XIX-lea, mai cu seamă în regiunile muntoase și deluroase ale Moldovei și Țării Românești, sistemul a rămas, de asemenea, reprezentativ : „Se cultiva, așadar, terenul cu cereale, apoi miriștea se lăsa cîțiva ani ca izlaz pășunat. Pe miriște, iarba creștea de la sine. Acesta era pe atunci singurul procedeu prin care se mai păstra și împrospăta puterea și fertilitatea solului..."[329].

De fapt, mărturii diverse de teren îngăduie concluzia că, pentru refacerea rodniciei terenurilor puternic fragmentate din satele situate în zonele muntoase și deluroase, alternanța, la intervale variabile de timp, „moină" („țelină" sau „pîrloagă") — cereale, s-a folosit pînă în zilele noastre. În scopul evidențierii ingeniozității structurării terenului agricol, a căilor de refacere a fertilității solului — rezultat indiscutabil al adaptării oamenilor la condițiile geografice ale locului și al punerii lor în valoare pe baza unei cunoașteri, pe cale empirică, profunde, multiseculare — oferim exemplul concret al satului Șugag (județul Alba), al cărui teren de producție cerealieră este situat la peste 800 m altitudine : „Cîmpul e împărțit în două : di' jos de gard și di' sus de gard. Di' jos de gard se cultivă cereale pe o porțiune, iar altă porțiune e pentru fîneață. Aici se face prima coasă. Di' sus de gard e numai fîneață. Aici se face coasa a doua. De cînd dă iarba și pînă la 15 mai, vitele se pășunează di' jos de gard, pe porțiunea fără semănături. Ele au voie de

[329] *Ibidem*, p. 68.

la unul la altul. De la 15—20 mai pînă la 10—15 iunie, vitele les din partea de di' jos de gard în partea de di' sus de gard. De aici pleacă la munte. Di' jos de gard, cei care au poziție schimbă, din cînd în cînd, locul de cereale cu cel de fîneață.

La 15 septembrie, animalele (oi, vaci, cai) coboară de la munte di' sus de gard. Aici, se țin pînă se adună recolta di' jos de gard. Apoi, se duc acolo (pe la 1—10 octombrie). Cei cu oi multe pleacă la iernat în Banat, Bihor. Seara, atît di' jos cît și di' sus de gard, fiecare închide oile pe pămîntul lui în *perdea*, formată din *lese*, adică din 2 *lați* pe care se cos *spențe* (scînduri verticale). *Lații* se prind de *căpriori* (pari) cu *cerc* (nuiele) de mesteacăn sau brad. Perdelele sînt mutătoare. Ele se mută mai des primăvara decît toamna pentru că primăvara iarba este plăpîndă și nu suferă mult gunoi. Pe porțiunea cu cereale se duce gunoi de la staur. Gunoiul se duce cu roaba, cu targa sau cu coșul în spate"[330].

Se poate afirma, fără reticențe, că modul de organizare și structurare, atît a terenurilor obținute prin defrișare cît și a celor intrate în rotația regulată „moină" („țelină" sau „pîrloagă") — cereale, s-a aflat în directă relație cu fazele de evoluție ale obștii sătești românești. Astfel, pretutindeni, *curăturile* (terenurile obținute prin defrișare) au fost împrăștiate pe moșia satului și exploatate individual atîta timp cît s-a conservat „obiceiul pămîntului", potrivit căruia oricine putea defrișa oricît și oriunde, pe hotarul satului, avînd, totodată, dreptul de a dispune, după voie, de terenul smuls, prin muncă proprie, din starea de sălbăticie.

În schimb, în funcție de tipul de proprietate asupra pămîntului, rotația regulată a terenurilor cultivate cu cereale, pe de o parte, cu cele lăsate în stare de „moină" („țelină" sau „pîrloagă"), pe de altă parte, a fost organizată și înfăptuită fie individual, fie colectiv. Bunăoară, e de presupus că în faza „satului devălmaș arhaic", cînd structurarea economică a moșiei satului putea fi coordonată direct de sfatul obștii, a existat posibilitatea, atît în obștile libere (de *moșneni*, în Țara Românească ; de *răzeși*, în Moldova), cît și în cele aservite, a împărțirii moșiei satului în două părți sau cîmpuri (cel cultivat obligatoriu de toată lumea cu cereale și cel lăsat, prin consens, în stare de „moină", „țelină" sau „pîrloagă"), care se roteau la un interval variabil de ani. Totodată, sîntem îndemnați să credem că în obștile libere ajunse în faza divizării hotarului sătesc

[330] Inf. de teren, Șugag (Alba).

pe cote-părți (*funii, curele de pămînt* etc.), adică în etapa dizolvării proprietății obștești, au dispărut condițiile care îngăduiau existența obligativității generale pentru cultivarea cerealelor într-o parte a satului, o altă parte lăsîndu-se, de asemenea, obligatoriu, pentru odihnă, și s-a recurs la înfăptuirea individuală (fiecare pe *cureaua* sau *funia* sa de pămînt) a rotației teren cultivat — teren lăsat în stare de „moină" („țelină" sau „pîrloagă"). Dimpotrivă, în satele aservite, procedeul structurării în comun a teritoriului moșiei sătești a putut continua și, sigur, s-a și adîncit pe măsură ce clasele suspuse și-au intensificat intervenția în dirijarea exploatării pămînturilor pe care le stăpîneau.

După cum se cunoaște, existența celor două cîmpuri („cîmpul de sus" și „cîmpul de jos"), cu alte cuvinte împărțirea moșiei satului, aflate în stăpînire devălmașă, în două tarlale, care se cultivau alternativ, cu folosirea uneia dintre ele ca pășune pentru animale, este atestată documentar în secolul al XIV-lea, în ceea ce privește Transilvania, și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în Moldova și Țara Românească[331]. Așa cum am mai spus, cu mult înaintea acestor consemnări documentare, a existat putința divizării moșiei devălmașe în două cîmpuri (cel cultivat cu cereale și cel lăsat să se odihnească), alternabile între ele. Se cuvine însă subliniat faptul că, pretutindeni, pe teritoriile locuite de români, atîta timp cît numărul populației n-a fost prea ridicat, cît raportul dintre întinderea ogoarelor și cea a pășunilor a rămas favorabil acestora din urmă (în Moldova și Țara Românească situația s-a perpetuat pînă către mijlocul secolului trecut), atîta timp cît domeniile boierești și cele mănăstirești aveau pămînt de prisos, necultivat, alternanța : cîmp cu cereale — cîmp lăsat să se odihnească nu s-a efectuat în fiecare an, ci la un interval mai mare de timp, în general variabil. De aceea, în timp ce în țările mai evoluate din Europa se trecuse încă din secolul al XIV-lea la sistemul celor trei cîmpuri, românii, mai cu seamă cei din Moldova și Țara Românească, vor continua să practice secole de-a rîndul „...sistemul primitiv de cultură pe două cîmpuri (pășune, ogor)"[332], adică sistemul alternanței regulate „moină" („țelină", „pîrloagă") — cereale.

Am considerat utile aceste precizări întrucît, pornind de la simpla atestare documentară a existenței celor două cîmpuri,

[331] Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 200.
[332] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 38—39.

dar neglijînd realitatea că, de fapt, rotația lor s-a efectuat, în majoritatea cazurilor, la intervale variabile de timp, iar nu an de an, unii cercetători au exagerat importanța în timp și în spațiu, pentru agricultura românească tradițională, a „sistemului bienal"[333].

Altfel spus, în judecata noastră, caracteristica definitorie a „sistemului bienal" constă nu în divizarea moșiei sătești în două „cîmpuri" („tarlale"), ci în faptul că *aceste două „cîmpuri" („tarlale") sînt alternabile an de an*. În cazul în care cele două „cîmpuri" („tarlale") sînt însă alternabile la intervale variabile de timp (de obicei, de peste doi ani), ne găsim în fața practicării sistemului de agricultură al rotației regulate : „moină" („țelină" sau „pîrloagă") — cereale.

Făcînd această distincție, noi nu excludem existența în practica agriculturii românești tradiționale și a situațiilor în care cîmpul cu semănături se schimba an de an cu cel de pășune, adică a împrejurărilor în care termenul „bienal" acoperă, într-adevăr, integral sfera noțiunii exprimate[334], dar, bazați pe dovezi istorice, etnografice, sociologice etc., sîntem îndemnați să considerăm asemenea stări de fapte ca fiind nereprezentative pentru Transilvania și cu totul întîmplătoare pentru Moldova și Țara Românească (bineînțeles că aceste afirmații nu trebuie extinse și asupra formelor de materializare a sistemului de agricultură „cu ogor", despre care se va vorbi mai departe).

De altfel, sînt cercetători care, cu dreptate, nici nu includ „sistemul bienal" printre tipurile de sisteme de agricultură utilizate în aria Carpato-Danubiană[335].

Totodată, se întîlnesc specialiști care recurg la construcția : „asolament bienal" pentru a desemna cultivarea terenurilor prin alternarea, an de an, a cerealelor păioase cu cele prășitoare, cu scopul regenerării fertilității solurilor : „...La cîmpie se practica

---

333 Vezi, spre exemplu, opiniile lui Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 241—242.

334 Schimbarea an de an a cîmpului cu semănături cu cel de pășune a fost consemnată de Romulus Vuia cu privire la satele Pădurenilor de pe plaiurile Munților Poiana Ruscăi (vezi *Țara Hațegului și regiunea Pădurenilor*, în „L.I.G.C.", II, 1924—1925, Cluj, 1926, p. 83). De asemenea, cu referire la satele din bazinul Zlatnei și Valea Ampoiului, I. Chelcea vorbește de sistemul „rotativ-bienal" (vezi I. Chelcea, *op. cit.*, p. 456). În județul Hunedoara, și noi am întîlnit, pe teren, procedeul rotării an de an, a *țărinei* (locul cu holde și fîn) cu *imașul* (pășunea). În situațiile respective, regulat, *țărina* și *imașul* erau despărțite însă prin garduri.

335 Vezi, de pildă, Eugen Sănduleac, *op. cit.*, p. 182.

în această perioadă [e vorba de prima jumătate a secolului al XIX-lea ; n.n.] și *asolamentul bienal. Aceasta înseamnă că — terenul se cultivă într-un an cu porumb, iar în al doilea cu grîu sau cu alte păioase.*

De asolamente superioare sau de o regenerare a solului prin cultivarea de plante furajere, ca trifoiul și lucerna, nu putea fi încă vorba în agricultura românească din acel timp"[336].

Mărturii etnografice, provenite fără excepție din Transilvania, arată că în această provincie istorică românească a avut întrebuințare și un sistem de agricultură mai evoluat, desemnat de unii cercetători prin sintagma : „sistemul cu ogor"[337]. Potrivit informațiilor de aceeași natură, sistemul respectiv s-a concretizat în două variante : a) cea care presupunea *împărțiera suprafețelor* sătești în două părți („cîmpuri", „tarlale") : una care se cultiva — denumită *țarină* — și alta care era lăsată să se odihnească : *ogorul*. An de an, *țarina* și *ogorul* se roteau ; b) cea care constă în divizarea suprafețelor agricole sătești în trei părți („cîmpuri", „tarlale") pe care se succed prin rotație : cerealele de toamnă, cerealele de primăvară și „ogorul sterp" sau „ogorul negru (lucrat)". Cu privire la prima variantă, cunoscută în literatura de specialitate și sub numele de „asolament bienal", se poate spune că, de regulă, *țarina* era despărțită de *ogor* prin gardul țarinii. Primăvara (de obicei, începînd cu ziua de 23 aprilie), se interzicea accesul animalelor în țarină. De aceea, pînă cînd se termina secerișul și adunatul fînului de pe țarină, animalele (în special oile) erau pășunate pe ogor, noaptea fiind închise în împrejmuiri mobile (la intervale de cîteva nopți, pentru îngrășarea uniformă a ogorului, staulele mobile se mutau din loc în loc). După ce țarina era culeasă, animalele puteau pășuna și pe ea, iar ogorul se ara și se cultiva cu păioase. În anul următor, țarina se folosea ca ogor. Bibliografia de specialitate consemnează utilizarea acestei variante a sistemului cu ogor în sate din Pădureni, Munții Apuseni, Năsăud, Oaș, Maramureș etc.[338].

Cea de a doua variantă a „sistemului cu ogor", desemnată și prin sintagmele „asolament trienal" sau „pe trei cîmpuri (tarlale)", a fost practicată în unele sate „...din Sălaj, Cîmpia Tran-

---

336 Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 68.

337 Vezi Eugen Sănduleac, *op. cit.*, p. 180—181 ; Ioan Toșa, *op. cit.*, p. 113.

338 Ioan Toșa, *op. cit.*, p. 113.

silvaniei, Dealurile Clujului, zona de dealuri și cîmpie a Aradului, Bihorului, Banatului și Țara Bîrsei"[339]. În aceste cazuri, terenul se ara, adeseori, de trei ori : *se ogora* primăvara. Apoi, vara, se *închiurluia* (se ara superficial) și, peste arătură, se răspîndea gunoiul de grajd. Toamna, înainte de semănat, se efectua ultima arătură, pentru a se introduce gunoiul sub brazdă[340].

Și în legătură cu vechimea, cu proveniența, cu aria de răspîndire, cu ponderea sistemului „cu ogor" în agricultura românească tradițională, părerile cercetătorilor sînt contradictorii. De pildă, în judecata lui Eugen Sănduleac, sistemul amintit apare în perioada formării cnezatelor și voievodatelor românești, se generalizează pînă în secolul al XVIII-lea și se menține pînă la 1945. Agricultura „cu ogor" e *de tip feudal moșieresc* și se caracterizează prin aceea că „...numai 60—70% din teren se semăna, iar restul latifundiei, proprietăților obștești sau al celor individuale erau lăsate pentru refacere prin ogor"[341].

După alte concepții, „asolamentul trienal" începe să se experimenteze în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, ca urmare a generalizării lui în agricultura cerealieră din apusul Europei, mai cu seamă din Franța[342].

Există și opinia că sistemul „...a apărut în perioade diferite în diverse regiuni ale țării. Astfel, pentru Transilvania, sistemul trienal, numit în vorbirea populară în unele zone «în trei hotare», este pomenit în documente încă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd deja sistemul bienal în această regiune căpătase o extindere destul de mare"[343]. Autorul acestei aserțiuni nu face aprecieri despre ponderea sistemului în Moldova și Țara Românească și nici despre proveniența lui, despre gradul de asimilare a lui de către românii de pretutindeni.

În schimb, Henri H. Stahl susține că sistemul nu este specific agriculturii românești : „La noi în țară însă sistemul celor trei tarlale nu a pătruns decît pînă la linia Carpaților, în regiunile de populație săsească sau de directă influență săsească.

339 *Ibidem*, p. 116.
340 Inf. de teren, Socond, Terebești (Satu Mare).
341 Eugen Sănduleac, *op. cit.*, p. 180.
342 Ștefan Olteanu, *Încercări...*, p. 75.
343 Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 200.

Dincoace de Carpați, atît în Moldova cît și Muntenia, sistemul celor trei tarlale nu a existat și nici regulile [lui ; n.n.]. Pe noi ne-a prins pătrunderea capitalismului în agricultură pe treptele inferioare ale desțelenirii permanente și ale celor două cîmpuri..."[344].

Luînd în seamă carcateristicile evoluției obștii sătești românești (mai ales felul cum s-a exercitat, în cadrul acestora, stăpînirea asupra pămîntului, organizarea și înfăptuirea structurării teritoriale a moșiei), știind că țelurile economice ale claselor suspuse din Moldova și Țara Românească, din motive de tot felul, au fost, vreme îndelungată, diferite de cele ale latifundiarilor din apusul Europei, cunoscînd că în zonele de cîmpie, adică tocmai acolo unde obștile aservite erau covîrșitoare numericește și, în consecință, se putea aplica sistemul „cu ogor", au existat, pînă către mijlocul secolului trecut, întinse suprafețe de pămînt arabil necultivat, ceea ce a și făcut ca raportul dintre suprafețele cultivate cu cereale și cele cu pășuni să fie favorabil acestora din urmă, împărtășim și noi convingerea că, în Țara Românească și Moldova, sistemul de agricultură cu ogor (fie în varianta pe două cîmpuri, fie în cea pe trei cîmpuri), în pofida unor încercări sporadice de adoptare a lui, nu a fost practicat decît accidental. De altfel, întrebuințarea sistemului amintit în cele două provincii istorice românești nu este confirmată nici de tradiția orală.

Pînă și în Transilvania, în ciuda atestării documentare timpurii, sistemul a cîștigat teren anevoios, el fiind asimilat și aplicat, mai întîi, pe marile domenii feudale. Prezentînd avantajul creșterii producției de cereale, utilizarea sistemului „cu ogor" impunea, însă, o coordonare obligatorie a muncilor prestate de întreaga comunitate sătească și presupunea reducerea suprafețelor cu pășuni, adică diminuarea importanței economice a creșterii animalelor. De aceea, sistemul respectiv nu putea avea solicitare în rîndul marii mase a țăranilor români transilvăneni care, de regulă, oropsiți național și social și nedispunînd de pămînt arabil de bună calitate și în suficientă cantitate, găseau în creșterea animalelor o sursă principală de asigurare a celor necesare traiului. În consecință, sînt dovezi că numai în urma presiunilor exercitate de autoritățile habsburgice, cu deosebire pe timpul Mariei Tereza, s-a extins punerea în practică a sistemului „cu ogor" și în cadrul proprietăților țărănești[345].

344 Henri H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, p. 299.
345 Ioan Toșa, *op. cit.*, p. 116.

În acord cu informațiile istorice, mărturiile etnografice culese pe teren lasă să se înțeleagă că, în Transilvania, sistemul „cu ogor" a fost practicat mai cu seamă de către naționalitățile alogene și — sub influența imediată a acestora sau datorită presiunilor venite din partea oficialităților — de către românii din satele respective sau din așezări învecinate. Totodată, datele de teren îngăduie constatarea că, în Transilvania, termenul *ogor* avea fie accepția de miriște *ogorîtă* (arată) imediat după secerarea grîului și pașterea ierbii de către animale, spre a fi semănată toamna sau primăvara, fie înțelesul de teren lăsat un an neculivat în vederea refacerii fertilității (timp în care locul respectiv se putea bucura de un dublu tratament : a) era pășunat de primăvara pînă după trecerea seceratului și a cositului cînd se *ogora,* iar peste circa 6 săptămîni se ara din nou pentru a fi semănat ; b) *se ogora* primăvara, *se întorcea* vara (a II-a arătură) și, uneori, se ara iarăși înainte de semănat.

De precizat că, în timp ce primul sens al termenului *ogor* (cel care presupune *ogorîrea* miriștei după recoltarea grîului și după un timp oarecare de pășunare a animalelor pe miriște) a fost general răspîndit și cunoscut românilor de pretutindeni, cea de a doua semnificație și-a găsit materializare numai în Transilvania, dar și acolo pe zone restrînse.

Ni se pare utilă această constatare pentru că ea poate constitui un îndemn la prudență pentru toți cei dispuși să extindă aria întrebuințării sistemului de agricultură „cu ogor" chiar și acolo unde înțelesul pe care îl au termenii *ogor, ogorîre* nu le poate folosi ca argument.

În concluzie, în judecata noastră, pentru românii de pretutindeni, sistemul de agricultură cu cea mai mare pondere, atît în timp cît și în spațiu, a fost cel al rotației regulate ca succesiune, dar la intervale variabile ca durată, a cîmpului lăsat în stare de „moină" („țelină" sau „pîrloagă") cu cel semănat cu cereale.

În vederea satisfacerii nevoilor crescînde de teren, permanent s-au efectuat noi defrișări și desțeleniri. Odată cucerit naturii, odată smuls din starea de sălbăticie, pămîntul n-a mai fost, de obicei, părăsit, ci s-au găsit soluții variate de refacere periodică a fertilității lui.

Sistemul „bienal", adică alternarea an de an a cîmpului cu semănături și a celui cu pășune, a fost nereprezentativ pentru agricultura românească tradițională. De asemenea, în Țara Românească și Moldova nu s-a întrebuințat decît sporadic sistemul de agricultură „cu ogor". În schimb, în Transilvania, sistemul respectiv (fie în varianta cu „două cîmpuri", fie în cea cu „trei cîmpuri") și-a găsit aplicabilitate, în primul rînd, pe latifundii, apoi, în special datorită constrîngerilor exercitate de oficialități, și pe unele proprietăți ale țăranilor. Față de naționalitățile conlocuitoare, din diverse motive, românii transilvăneni au adoptat în mai mică măsură sistemul de agricultură amintit.

Partea a II-a

I.

TEHNOLOGIA CULTIVĂRII CEREALELOR

MODALITĂŢI DE LUARE ÎN CULTURĂ A TERENURILOR

Din vremuri străvechi, paralel cu înmulţirea populaţiei, pe teritoriul ţării noastre s-au făcut defrişări, pentru sporirea terenurilor agricole. În funcţie de caracteristicile tehnicilor şi ale uneltelor de lucrare a pămîntului, de ţelurile economice ale populaţiei epocilor trecute, pînă către mijlocul secolului al XIX-lea, s-a înaintat, totuşi, anevoios pe drumul scoaterii pămîntului din starea de sălbăticie. Apoi, s-au creat condiţiile prielnice înteţirii ritmului efectuării defrişărilor în aşa fel încît, în scurt timp, s-au limitat sensibil întinderile de păduri.

În timp şi în spaţiu, locul obţinut prin defrişare a fost desemnat diferit : *runc, curătură, seci, arşiţă* ori *arsură, ochi de lumină, cîmp curat, jarişte*[1], *poiană, laz*[2], *leş* (nume, de pildă, în Cîmpu lui Neag-Hunedoara), *ciungitură*[3], *tîrşitură* (termen consemnat în Lăpugiul de Sus-Hunedoara), *gărînă* sau *curăţitură* (cuvinte întîlnite, de exemplu, în Clopotiva-Hunedoara), *văgaş*[4], *tăietură* etc.

---

[1] Vezi, de pildă, Ion Vlăduţiu, *Agricultura în satele din zona Bicaz*, în „Etnografia Văii Bistriţei. Zona Bicaz", Piatra Neamţ, 1973, p. 283.

[2] Romulus Vulcănescu, *Agricultura în Clisura Dunării*, Craiova, 1967, p. 11 ; G. Moraru, *Procedee de obţinere a terenurilor agricole*, în „Buletinul AER", nr. 6, 1979, p. 104. Numele pare a fi mai răspîndit în Transilvania (inf. de teren, Luna—Satu Mare ; Căbeşti—Bihor ; Muncelu Mare—Hunedoara ; Buneşti—Braşov) şi chiar în Moldova (inf. de teren, Găiceana—Bacău).

[3] Denumire frecventă în nord-vestul Moldovei.

[4] Inf. de teren, Valea Seacă, Aliceni (Satu Mare), Tomnatic, Căbeşti (Bihor).

Au existat mai multe procedee de realizare a despăduririi. Astfel, se apreciază că datează încă din neolitic deprinderea descojirii trunchiului, în parta de jos (la circa 1/2 m de nivelul pămîntului), adică tăierea *roată* (ca un inel) a scoarței, pe o lățime de cîteva palme. Potrivit datelor culese pe teren, descojirea se efectua primăvara, cînd lemnul căpăta *mîzgă* „sevă". Uneori, copacii se și *cepuiau* „li se înlăturau crengile". Copacii jupuiți se uscau. După uscare, se doborau și, în bună parte, se ardeau pe loc. Doar cîțiva erau duși acasă, pentru a fi utilizați ca material de construcție ori la încălzit.

Pentru grăbirea preluării în cultură a terenurilor, mai eficient se dovedea procedeul curmării copacilor verzi, aproape de rădăcină. De asemenea, mare răspîndire a cunoscut, odinioară, și modalitatea arderii unor crîmpeie de pădure. Înainte de incendiere, porțiunea respectivă se izola de restul pădurii printr-un culoar larg de circa 30 de metri, înfăptuit prin tăierea și înlăturarea copacilor.

Mai rar consemnată, în tradiția orală, este metoda scoaterii copacului cu rădăcini cu tot: „făceau groapă de jur-împrejur, tăiau vinele copacului și el cădea"[5].

Indiferent de procedeul utilizat (uscarea copacilor în picioare, prin descojire și, apoi, arderea sau tăierea lor; tăierea copacilor verzi; arderea pădurii pe bucăți etc.), o rămășiță a trunchiului și rădăcinile copacilor nu puteau fi înlăturate imediat. De aceea, cîțiva ani (trei-șase) — pînă la putrezirea și scoaterea resturilor amintite — locul despădurit, de regulă, nu se ara, ci se săpa. Alteori, pînă piereau cioturile și rădăcinile, el se ținea pentru fîn sau pășune.

În plus, se cuvine subliniat faptul că, imediat după defrișare, pînă se *îmblînzea*, terenul trebuia semănat numai cu anumite plante: cartofi, ovăz, orz, secară, mei. Abia după aceea se însămînța cu grîu sau porumb: „mălaiul se punea numai după 2—3 ani de fînață sau pe loc gunoit"[6].

Între timp, *trupinile* putrezite se ardeau, an de an, se spărgeau sau se scoteau cu pari groși, folosiți ca niște cumpene. În acest sens, se săpa împrejurul cioturilor. Unul dintre capetele parului se introducea sub ciot (numit *cotur, cătur* — prin județele Hunedoara, Alba) și se sprijinea, către mijloc, pe un *căpătîi* de bolovani, pietre etc. Pe celălalt capăt, apăsau oamenii.

---

[5] Inf. de teren, Ivești, Bălășești (Galați).
[6] Inf. de teren, Valea Seacă (Satu Mare).

N-a lipsit nici uzanța smulgerii lor cu ajutorul boilor înjugați, care trăgeau de un lanț rezistent.

Totodată, pentru înlăturarea resturilor rămase în pămînt, s-au întrebuințat frecvent: toporul sau securea, hîrlețul sau cazmaua, sapa, penele sau icurile și tîrnăcopul — numit și *săpoi* (în nordul Olteniei și al Munteniei), *crampă* sau *ciocan* (în nord-vestul Moldovei), *cazma pentru cioate* (prin județele Galați, Bacău, Neamț, Vrancea), *chilăviță* (prin Banat), *ciocan* (în Țara Oașului și în Maramureș[7]), *iertoucă (ierteucă)* pentru *iertuit lemnul*[8], *budac*[9], *crampen (cramp)*[10] etc.

Asociați pe principiul rudeniei sau al vecinătății, defrișarea o realizau, totdeauna, bărbații.

Așa cum am mai spus, pretutindeni oamenii s-au străduit să nu părăsească definitiv terenurile cu fertilitate epuizată. De aceea, cînd *se vlăguiau*, cînd *secătuiau*, terenurile agricole se lăsau necultivate cîțiva ani, timp în care înierbau și erau folosite ca fîneață ori ca pășune. După odihnă, pămîntul respectiv — numit *moină* (termen întrebuințat în puncte dispersate din Transilvania), *pîrloagă (pîrlog)* (denumire cvasigeneral răspîndită în Oltenia, Muntenia și Dobrogea; alături de *toluacă* și *năvăloacă*, a avut mare răspîndire și în Moldova)[11], *țelină* (termenul cu cea mai mare frecvență în Transilvania), *obleagă* (nume, de pildă, în sud-vestul Olteniei), *cosalău, rît, jip* (denumiri în puncte izolate din nord-vestul Transilvaniei) etc. — era iarăși cultivat cu cereale, săpîndu-l sau arîndu-l. De regulă, se săpa numai pămîntul puternic fragmentat, care excludea accesul plugului. Cînd se săpa sau cînd se ara terenul puternic înierbat, se spunea „am spart, am rupt moina, pîrloaga, țelina etc.". Obișnuit, *spargerea* sau *ruperea* se făfăcea toamna. Pînă primăvara, locul se „aerisea". Primăvara se „tăia brazdă nouă", adică se efectua a doua arătură.

MODALITĂȚI DE FERTILIZARE A SOLULUI

O primă modalitate a fost deja amintită în capitolul precedent și ea consta în scoaterea temporară din cultură a tere-

---

[7] Gheorghe Focșa, *Țara Oașului. Studiu etnografic. Cultura materială*, vol. II, București, 1975, p. 152; ALRR—Maramureș, vol. II, h. 401.
[8] Inf. de teren, Luna (Satu Mare), Drăgești (Bihor).
[9] Inf. de teren, Vînători (Arad).
[10] Inf. de teren, Tărtăria (Alba).
[11] Vezi ALR, s.n., I, h. 7.

nului secătuit de fertilitate și în utilizarea lui, un număr variabil de ani, pentru pășune sau fînețe. După refacerea proprietăților productive, pămîntul respectiv era reluat în cultură cerealieră.

La români, cu deosebire pe moșiile boierești și mănăstirești, metoda s-a bucurat de o largă întrebuințare, secole de-a rîndul. De fapt, în Țara Românească și în Moldova, ea și-a pierdut simțitor din valoare abia după mijlocul secolului al XIX-lea, paralel cu intensificarea interesului pentru producția de cereale în detrimentul creșterii animalelor, deci concomitent cu reducerea suprafețelor de fînețe și pășune.

Deși în vădit regres, procedeul a mai persistat, totuși, pînă spre mijlocul secolului al XX-lea, mai cu seamă în unele localități montane. De pildă, cu privire la locuitorii așezărilor din Munții Apuseni, către jumătatea veacului nostru, se făcea constatarea că : „mulți sînt nevoiți să lase terenul pentru odihnă și mai mult de un an, uneori 2—3 ani, 5—6 ani și chiar 8—10 ani, din mai multe motive : 1. Din lipsă de îngrășăminte ; 2. Nu are nici sămînță și 3. Are nevoie de fînețe...“[12].

Procedeul a mai fost consemnat pe teren, ici-colo, în subzonele Bran, Bîrsa de Sus, Săcele și Buzaie ; în zona Bistrița-Năsăud și în Țara Maramureșului ; în Obcinile Bucovinei, în Țara Dornelor ; în Țara Vrancei, nordul zonelor Muscel și Argeș[13] ; în nordul Olteniei etc.

Un alt mijloc de îngrășare a solului, de străveche existență, constă în înlăturarea pădurilor prin ardere. Cenușa rezultată în urma arderii complete a arborilor rămînea pe loc și contribuia, în bună parte, la sporirea fertilității solului ce urma să fie lucrat.

Prin analogie, și arderea miriștilor a constituit o formă însemnată de concretizare a strădaniilor de îmbunătățire a randamentului pămîntului muncit. De altfel, arderea miriștilor și a resturilor arborescente din zonele de pășune a rămas în practică pînă curînd, ea fiind, bunăoară, înregistrată pe teren în Munții Apuseni, în Țara Bîrsei, în Țara Oltului, în zona Muscel[14], în unele părți ale Olteniei, Munteniei, Dobrogei etc.

Și cenușa din vatră — singură sau în amestec cu gunoiul de grajd — a fost, adeseori, utilizată ca îngrășămînt pentru

[12] Lucia Apolzan, *Observații asupra ocupațiilor agricole în Munții Apuseni*, în „Apulum“, vol. II, 1943—1945, Alba-Iulia, 1946, p. 299.

[13] Vezi *Țara Bîrsei*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1972, p. 134.

[14] *Ibidem*.

grădini[15] sau — mai rar — pentru butucii de vie. Ea era împrăștiată, uneori, și pe cîmpul de cereale, pentru „a înmuia locul“.

Mare întrebuințare a avut, pretutindeni, *tîrlirea* sau *stăuritul*[16] pămîntului, adică gunoitul cu ajutorul turmelor de oi sau al cirezilor de vite. Acestea pășteau ziua sau rămîneau și noaptea — fie libere, fie în închisori speciale — pe terenurile care urmau să se însămînțeze. Pe baza experienței acumulate generație de generație, se cunoștea bine cantitatea de gunoi necesară fiecărui teren. În consecință, locul de odihnă al animalelor se muta la intervale scurte de timp. Pentru exemplificare, oferim cîteva mărturii culese în diferite părți ale țării : „la 2—3 nopți lesele se mutau“[17] : „se făcea zăveadă și se muta la 3—4 zile. Zăveada era din pleasă de 3—4 m, împletită din nuiele, prinsă pe pari. Zăveada avea în jur de 100 m², de cum erau animale de multe“[18] ; „făceam staur ; la 3—4 nopți, mutam staurul lucrat din lese (prăjini lungi de cîțiva metri, prinse pe pari)“[19] ; „pentru tîrlit, se mutau strungile făcute din scînduri prinse pe chingi. Strungile [cu sens de lături ; n.n.] se prindeau pe pari. La o împrejmuire intrau între 5—10 strungi“[20] ; „se uroiau oile cu staorul pe locuri“[21] ; „pentru gunoit, mutau țarcul oilor“[22] ; „primăvara, pînă la ieșitu-n munte (1 iunie), și toamna, la venirea din munte (după 29 august), vitele pășteau pe cositură. Seara, se închideau în coteţe din bîrne, acoperite cu prăștilă, sau în obor împrejmuit cu suli. Într-un obor încăpeau 40—50 de vaci. Pentru tîrlire, oborul se muta tot la o săptămînă“[23].

Se poate presupune că în perioada devălmășiei absolute, cînd existau condiții generale pentru formarea turmelor obștești, tîrlirea a fost posibilă și a avut căutare oriunde. Apoi, pe măsura adîncirii stăpînirii individuale a pămîntului, care a culminat cu dispariția a numeroase izlazuri ale obștii sătești, tîrlirea și-a restrîns vizibil aria de întrebuințare.

[15] Inf. de teren, Roșiile (Vîlcea), Pîriu (Gorj), Sîmburești, Coteana (Olt), Ivești, Bălășești (Galați).

[16] Nume, de pildă, în Luna (Satu Mare).

[17] Inf. de teren, Muncelu Mare (Hunedoara).

[18] Inf. de teren, Sarmizegetusa (Hunedoara).

[19] Inf. de teren, Lăpugiu de Sus (Hunedoara).

[20] Inf. de teren, Deleni (Mureș).

[21] Inf. de teren, Stîna (Satu Mare).

[22] Inf. de teren, Căiuți (Bacău), Tărtăria (Alba).

[23] Inf. de teren, Cîmpu lui Neag (Hunedoara).

Pînă în zilele noastre, cea mai puternică tradiție a tîrlirii s-a păstrat în Transilvania. De asemenea, în Dobrogea s-a recurs, adeseori, la tîrlire. Fenomenul trebuie pus, pesemne, în legătură cu rolul însemnat al păstorilor transilvăneni în popularea regiunii. În schimb, în Oltenia, Muntenia și chiar în Moldova, tîrlirea sistematică a terenurilor — vasăzică mutarea tîrlei din loc în loc (la intervale scurte de timp) — a fost mai rar utilizată[24].

De altfel, în Transilvania — îndeosebi în legătură cu cerințele îngrășării „ogorului sterp" sau „ogorului negru" — tîrlirea a cunoscut și formele cele mai complexe de organizare. În asemenea situații, ogorul se tîrlea, de regulă, de la 23 aprilie pînă după terminarea secerișului și a cositului. Uneori și după aceea, oile rămîneau noaptea pe ogor. În general, numărul nopților de gunoit, care reveneau unui proprietar, depindea de numărul oilor avute în turmă. De exemplu, în satele din Sălaj și din zona deluroasă a Clujului, „socotelile" se făceau cînd se încropea turma"... în așa fel încît pînă la 14 octombrie toți proprietarii să-și termine de gunoit. Staurul se muta de către proprietari pe pămînturile lor în ordinea nopților de gunoi pe care le avea fiecare"[25].

În toate părțile țării, soluția cea mai evoluată și, în același timp, cea mai eficace pentru refacerea rodniciei pămîntului a constituit-o, bineînțeles, întrebuințarea gunoiului de grajd. Transportat toamna (cu căruța, carul) sau iarna (cu sania), gunoiul de grajd era lăsat grămezi, pe locuri, iar primăvara se împrăștia. În unele zone ale Transilvaniei, gunoiul se strîngea vara în apropierea *fîntînilor* din cîmp (la *tîrle*[26] sau *merezătoare*[27]), unde veneau cirezile de vite ori turmele de oi să bea apă și să se odihnească. Gunoiul de acolo se vindea, la licitație, toamna tîrziu.

Este neîndoios că, îndeosebi în zonele muntoase și deluroase ale țării — cele mai puțin proprice cultivării cerealelor, dar și cele mai populate în trecut —, nevoia i-a obligat pe

[24] De exemplu, noi am consemnat-o doar în Vîrvor, Moțătei (Dolj), Slătioara (Vîlcea), Rusănești, Coteana (Olt), Căiuți, Sănduleni, Dămienești (Bacău), Țigănași (Iași).

[25] Ioan Toșa, *Contribuții etnografice la studiul sistemelor de agricultură transilvăneană*, în „Anuarul muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1974—1975", Cluj-Napoca, 1975, p. 114.

[26] Inf. de teren, Vînători, Turnu, Sîntana, Șepreuș (Arad).

[27] Nume în Aliceni (Satu Mare).

oameni să recurgă la gunoire cu mult înaintea datelor atestate în documentele istorice și cu mult înaintea locuitorilor de la cîmpie, care aveau la îndemînă pămînt peste cerințele curente. Ca urmare, pînă și în porțiunile cele mai puternic fragmentate, care nu îngăduiau accesul carelor sau al săniilor, gunoiul de grajd se ducea pe spinarea cailor sau a măgarilor, încărcat în desagi, în saci, în lădițe, ori în *bădănci*[28] de tablă, cu fund mobil. Alteori, gunoiul era transportat fie în săniuțe trase de oameni, fie pe *tîrș* „crengi înfrunzite, țesute des", fie cu targa dusă în mîini de două persoane, fie cu coșul, sacul ori țolul (prins de colțuri) — toate purtate în spinare —, fie cu botorogul[29] „ladă confecționată din scînduri subțiri, prevăzută cu o gaură prin care era trecută o sîrmă, o sfoară groasă sau o funie, cu ajutorul căreia putea fi purtată pe spate", fie în coșul de pe *tileaga* cu două roți, purtată cu animalele (ca în Cricău, Mogoș-Alba) etc.

Pentru grăbirea putrezirii plantelor nefolositoare, a rădăcinilor și a rămășițelor tulpinilor rămase de la păioasele secerate, s-a recurs, pe scară întinsă, la *ogorîrea* miriștii, o arătură de suprafață, efectuată spre sfîrșitul verii, după ce miriștea fusese pășunată o bună bucată de vreme.

În sfîrșit, după introducerea porumbului în agricultura românească, s-a încetățenit, pretutindeni, deprinderea rotației plantelor păioase cu cele prășitoare.

TIPURI TRADIȚIONALE DE ARĂTURĂ

În general, punctul de începere și modul de executare a arăturilor s-au aflat în strînsă relație cu configurația terenurilor, cu formele de relief, cu grija de a nu deforma, pe parcurs, starea inițială a suprafețelor arate, de a le feri împotriva băltirilor etc. De regulă, suprafețele de teren, aproape plane, se arau de la margine spre mijloc (fig. 2.a) și de la mijloc spre margine (fig. 2.b). Pentru evitarea denivelărilor, pretutindeni cele două tipuri de arătură alternau an de an.

Popular, în puncte izolate sau pe arii mai mult sau mai puțin întinse, arăturii începute *de la marginea locului* i se mai

[28] Ustensilă folosită în Mărginimea Sibiului (vezi : Constantin Popa, *Agricultura în Mărginimea Sibiului*, în „Cibinium", Sibiu, 1969—1973, p. 60).

[29] Obiect utilizat în zona fînețelor din Țara Bîrsei (vezi *Țara Bîrsei...*, vol. I, p. 136).

spunea : *la mejdă*[30] ; *la răzor*[31] ; *în lături (laturi), către lături, de la lături (laturi)*[32] ; *la pîraie*[33] ; *în tîrcoală*[34] ; *împrejur*[35] ; *la brazdă* ; *la roată* ; *la hat*[36] ; *în hoiț*[37] ; *la hăisă, hăis, hoisa, hăisa*[38] etc.

Arăturii începute de la mijlocul locului i se mai zicea : *la hat*[39] ; *către olaltă (laolaltă)*[40] ; *la vîrf*[41] ; *în sclog, slog*[42] ; *la cormană, la cormună sau* la *cormînă*[43] ; *adunat*[44] ; *în cea*[45] ; *la ceală, țală, țala*[46] etc.

În orice parte a țării, coastele domoale se arau în deal și-n vale, arătura începîndu-se fie de la mijloc, fie de la margine. În schimb, pe pantele mai abrupte, arătura se făcea din deal în vale. În acest caz, se mergea *în sus, cu golul*, adică fără brazdă, și se cobora cu brazdă (fig. 2.c).

Mai ales în Transilvania, au existat și situații cînd, pe coaste, se ara în curmeziș, cu plugul reversibil. Arătura se începea de la o margine, brazda răsturnîndu-se în aceeași parte, pînă se termina locul[47].

---

[30] De pildă, în Căpleni (Satu Mare), Tomnatic (Bihor), Crasna (Gorj).

[31] De exemplu, în Crucișor, Luna, Terebești (Satu Mare), Valea lui Mihai, Căbești (Bihor), Vînători, Șepreuș (Arad), Lăpugiu de Sus (Hunedoara), Sîmboieni (Cluj), Isverna (Mehedinți), Stănești (Vîlcea).

[32] Inf. de teren, Valea Seacă, Aliceni, Stîna, Lucăceni (Satu Mare), Tomnatic (Bihor), Tomești, Muncelu Mare (Hunedoara), Fînațe (Mureș), Bîrsănești, Găiceana (Bacău).

[33] Inf. de teren, Sarmizegetusa (Hunedoara).

[34] Inf. de teren, Cireșu (Mehedinți).

[35] Denumire folosită în puncte izolate din nord-estul Munteniei și din sudul Moldovei.

[36] Nume prin Moldova și Transilvania (bunăoară, în Roșiești, Văleni — Vaslui ; Stînca — Iași ; Filipești, Sănduleni, Dămienești — Bacău ; Lancrăm, Tărtăria — Alba ; Sălașu de Sus — Hunedoara).

[37] Inf. de teren, Turnu (Arad).

[38] Denumire cu mare răspîndire în Moldova.

[39] Nume des utilizat în nordul, nord-estul Transilvaniei.

[40] Inf. de teren, Lucăceni (Satu Mare), Valea lui Mihai, Tomnatic (Bihor), Vînători (Arad).

[41] Inf. de teren, Căbești, Drăgești (Bihor).

[42] Inf. de teren, Lăpugiu de Sus, Tomești (Hunedoara), Cireșu, Isverna, Ilovița (Mehedinți).

[43] Denumire frecventă în sudul Moldovei. Mai rar, s-a întrebuințat și în estul Munteniei sau în Dobrogea. Sporadic, a fost înregistrată și în Oltenia (de pildă, în Drănic — Dolj).

[44] Inf. de teren, Găiceana (Bacău).

[45] Inf. de teren, Turnu (Arad).

[46] Denumire cu mare răspîndire în Moldova (mai rară, însă, în județele din sud).

[47] Inf. de teren, Deleni (Mureș), Bunești (Brașov) ; Ribița (Hunedoara) ; Cătina, Sîmboieni (Cluj).

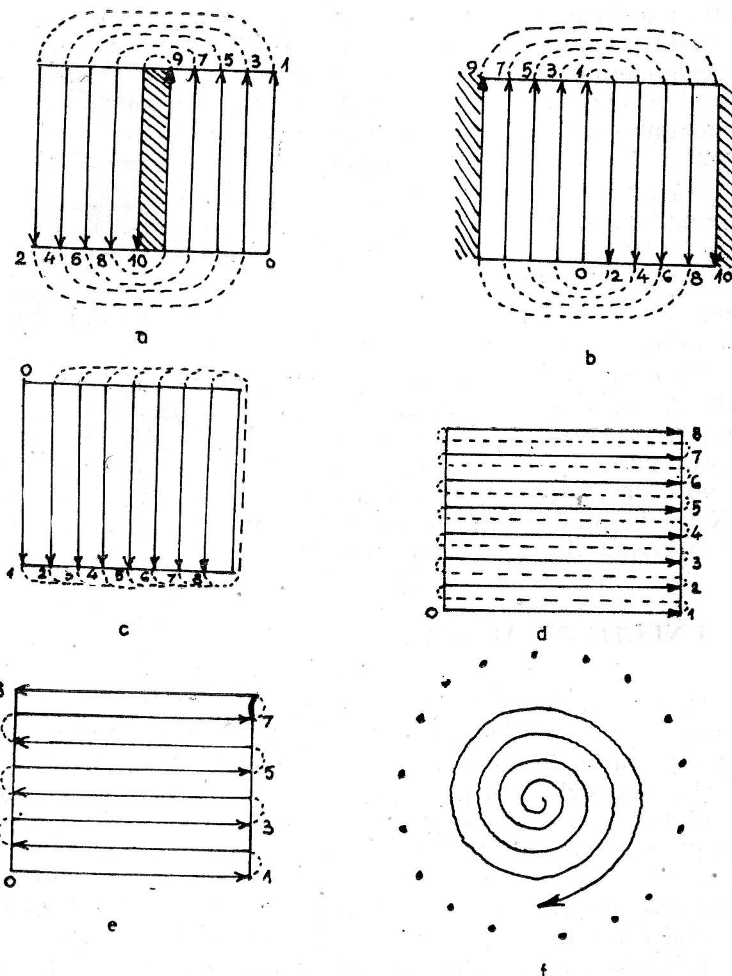

Fig. 2. Tipuri tradiționale de arături.

Unde terenul era terasat, arătura se făcea în curmezișul coastei, brazda răsturnîndu-se numai în jos, paralel cu curbele de nivel. Dacă se ara cu plugul *cu corman fix*, se tăia brazda într-o direcție, se întorcea plugul fără brazdă și se relua arătura, totdeauna în aceeași direcție (fig. 2.d). Dacă se întrebuința plugul *cu corman schimbător (reversibil* sau cu *două brazde),*

arătura se făcea și într-o direcție și în cealaltă, schimbîndu-se cormanul la fiecare întoarcere. Bineînțeles, brazda se răsturna în permanență spre baza terasei (fig. 2..e). Astfel, an de an, baza terasei se înălța, formînd „...ca o treaptă, iar locurile arate reprezentau în curmezișul pantei serii întregi de astfel de trepte dispuse în scară din vale și pînă în vîrful dealului“[48].

Arătura în terase, dovadă certă a menținerii în cultură a terenurilor vreme îndelungată, oferea avantajul că evita alunecările de teren, eroziunile din cauza apelor.

Uneori, *mejdina* „baza terasei“ se consolida cu *praguri* de lemn sau de piatră, cu zid de piatră sau cu arborete viu, numit „prag de stufăriș“[49].

Cu privire la agricultura de munte, au fost atestate și arăturile făcute în spirală (fig. 2.f), pe locuri restrînse ca întindere, aflate în „îngrădituri“ sau în „curți de piatră“, pentru a fi protejate împotriva animalelor domestice ori sălbatice : „Curțile de piatră sau de arătură se găseau pînă în secolul al XIX-lea în număr impresionant de mare în nord-vestul Olteniei și în sud-vestul Transilvaniei“[50].

UNELTE DE ARAT

O unealtă de arat arhaică, consemnată încă, în mod surprinzător, de tradiția orală (de pildă, în Șugag-Alba), consta dintr-un lemn destul de lung și rezistent, care avea capătul anterior prins de jug, printr-un cîrlig ori printr-o împletitură de nuiele, iar capătul posterior încovoiat, astfel încît să meargă prin pămînt, scurmîndu-l. Pentru prelungirea duratei de întrebuințare, vîrful scormonitor „...se învelea într-o foiță de fier...“. În timpul aratului, instrumentul era dirijat prin intermediul cornului aflat deasupra părții arcuite (fig. 3 a).

De obicei, cu o atare unealtă se răscoleau terenurile nisipoase sau, în orice caz, cele bine afînate. Neîndoielnic, avem de-a face cu supraviețuirea neașteptată a uneia dintre formele cele mai rudimentare ale „rîmocului“ slav.

---

[48] I. Chelcea, *Cercetări etnografice în bazinul Zlatnei și Valea Ampoiului. Mocanii*, în „Apulum“, an V, 1961, p. 456.

[49] Romulus Vulcănescu, *Agricultura de munte în vestul Carpaților Meridionali*, în „Revista de etnografie și folclor“, tom 12, 1967, nr. 2, p. 97.

[50] Ibidem, p. 96.

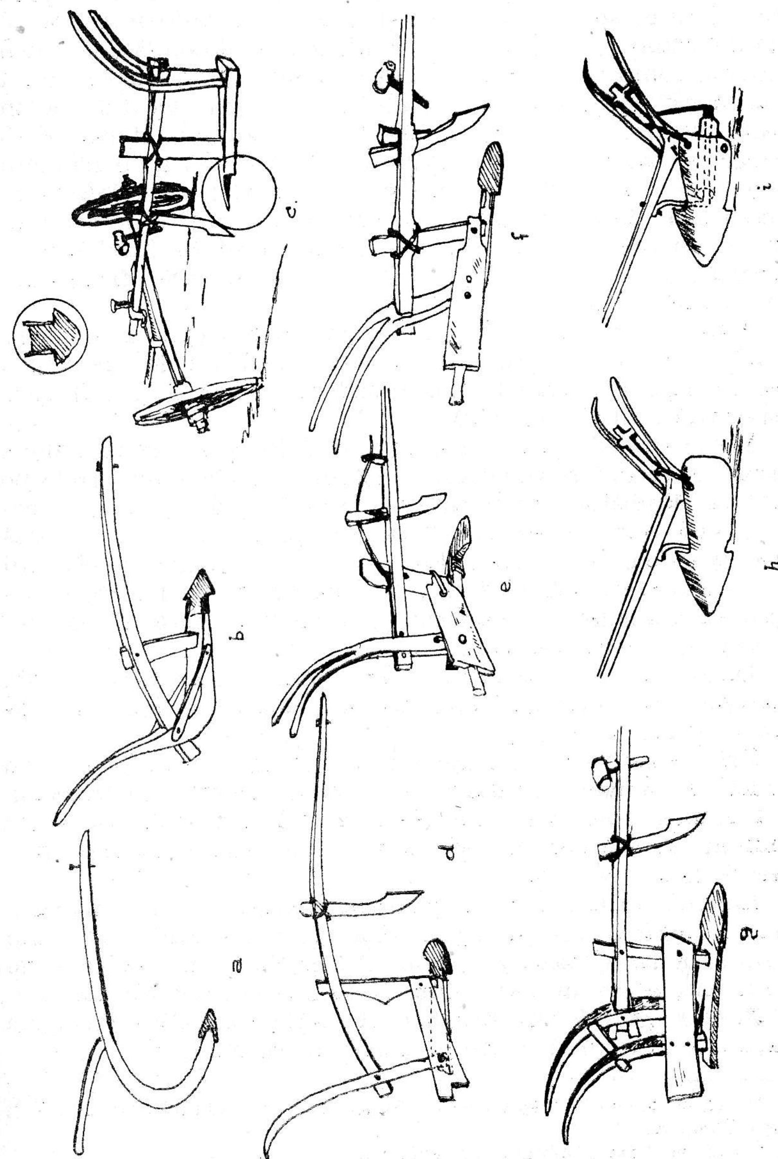

Fig. 3. Unelte de arat : *a* : formă de rîmoc ; *b—c* : forme de aratru ; *d—i* : pluguri.

Rareori[51], surse de aceeași natură atestă utilizarea, pînă către sfîrșitul secolului trecut, și a unei variante a *aratrului*. Față de „rîmoc", ea era, firește, mult mai evoluată, avînd patru elemente componente esențiale : *grindeiul* lung și curbat, fixat cu un capăt pe jug, iar cu celălalt într-un corn lucrat din lemn masiv ; cornul încovoiat, în așa fel, ca partea inferioară să meargă pe pămînt ; brazdarul simetric, de forma unui triunghi isoscel, terminat printr-un manșon de fixare ; bîrsa înfiptă în grindei și în talpa formată prin simpla prelungire a cornului. Pentru consolidarea cadrului de fixare a părții lucrătoare a aratrului, de o parte și de alta a grindeiului putea fi aplicată cîte o stinghie (fig. 3 b).

Alteori, grindeiul era scurt și sprijinit cu capătul anterior pe rotile ; cornul se bifurca în partea superioară, iar jos se înfigea în talpa plugului. În fața brăzdarului apărea cuțitul, care spinteca pămîntul[52] (fig. 3 c).

Menținerea în practică a aratrului, timp de aproape două milenii, probează convingător continuitatea vieții materiale pe teritoriul României, transmiterea peste veacuri a unei experiențe străvechi în domeniul lucrării pămîntului. Pe de altă parte, păstrarea și a rîmocului slav — în pofida primitivității sale — dovedește că, în funcție de specificitatea locurilor, românii au valorificat și experiența slavilor cu care au conviețuit și pe care i-au asimilat.

După cum se cunoaște, aratrul era prevăzut, încă din antichitate, cu două aripioare identice, dispuse lateral, care țineau locul cormanelor.

Prin renunțarea la aripioara din stînga aratrului și prin supradimensionarea celeilalte s-a ajuns, treptat, la *corman,* adică la piesa care avea rolul răsturnării brazdei tăiate de cuțit și ridicate de brăzdar. În felul acesta, s-a realizat, de fapt, trecerea de la *aratru* la *plug.*

Inventat în lumea mediteraneană romană, plugul a pătruns rapid în agricultura țărilor române : „La sfîrșitul mileniului I e.n., noul instrument are denumire proprie, deosebitoare de aratru, care apare în texte scrise în Franța și răsăritul Europei.

Zonele agricole din România de astăzi sînt situate în aria de apariție a plugului și de imediata lui răspîndire"[53].

[51] Inf. de teren, Tărtăria (Alba), Rusănești (Olt), Dămienești (Bacău), Ipatele (Iași) etc.

[52] Inf. de teren, Sohodol (Hunedoara).

[53] Nicolae Edroiu, *Despre apariția plugului în țările române,* în „Terra nostra", București, 1971, vol. II, p. 109.

Fără a substitui total formele de concretizare ale aratrului, plugul propriu-zis s-a răspîndit, totuși, încetul cu încetul, în detrimentul lor.

Inițial, a predominat plugul cu brăzdar simetric. De altfel, se cuvine subliniat faptul că forme de plug cu brăzdar simetric, situat în vîrful tălpii (ca o *opincă* sau un *papuc*), s-au menținut pînă în zilele noastre, ele fiind amintite îndeosebi în zonele cu teren accidentat. Bunăoară, sînt relativ numeroase informațiile de teren care consemnează folosirea plugului alcătuit dintr-un grindei lung și curbat, pentru a ajunge la înălțimea jugului ; dintr-un corn ce cobora pînă-n talpa plugului ; din bîrsă și corman — toate lucrate din lemn — și din brăzdarul simetric (de fier), înfipt în vîrful tălpii plugului (fig. 3 d)[54]. Fiind destul de ușor, un asemenea plug era tras, mai totdeauna, de doi boi. Cu el se ara pămîntul bun de pe coaste.

În rememorările informatorilor foarte vîrstnici, și mai des amintite sînt plugurile care aveau grindei scurt, rotile, corn bifurcat în partea superioară, talpă, bîrsă, brăzdar simetric (în vîrful tălpii), cuțit și corman schimbător (fig. 3 e)[55] sau fix (fig. 3 f)[56].

În toate zonele muntoase și deluroase ale țării, răspîndite au fost și plugurile constituite din grindei scurt, rotile, două coarne fixate fie într-o talpă mai lată, fie într-una bifurcată în partea posterioară ; talpă ; brăzdar simetric ; bîrsă ; corman fix și cuțit (fig. 3 g).

În puncte dispersate din Oltenia, Muntenia și Moldova, s-au mai folosit pluguri cu corman fix ca în fig. 3 h[57]. Totodată, în Transilvania s-a recurs frecvent și la pluguri cu corman schimbător ca în fig. 3 i[58]. Probabil ca o influență venită din Transilvania, un astfel de tip de plug, cu corman schimbător, s-a întrebuințat și în puncte izolate din nordul Olteniei (de exemplu, în Voineasa-Vîlcea).

[54] Inf. de teren, Stîna (Satu Mare), Sarmizegetusa (Hunedoara), Bărbătești, Lădești (Vîlcea), Orodel (Dolj), Pădureni, Sănduleni (Bacău), Ipatele (Iași).

[55] Plugurile cu brăzdar simetric și corman schimbător au fost întrebuințate mai cu seamă în regiunile muntoase și deluroase ale Transilvaniei.

[56] Au fost utilizate mai ales în regiunile muntoase și deluroase ale Olteniei, Munteniei și Moldovei.

[57] Inf. de teren, Slătioara (Vîlcea), Rusănești (Olt), Stănișești (Bacău).

[58] Inf. de teren, Căbești (Bihor), Muncelu Mare (Hunedoara), Dobra (Alba), Deleni (Mureș), Bunești (Brașov).

Dacă în regiunile muntoase și deluroase, cu pante accentuate, s-a apelat mai mult la plugul cu brăzdar simetric, în schimb, în zonele cu forme de relief neaccidentate ori puțin accidentate, în mod obișnuit s-a aflat în uz plugul cu brăzdar asimetric. În faza actuală a cercetărilor, sînt greu de precizat locul și timpul apariției brăzdarelor de fier asimetrice. De pildă, în Europa apuseană și centrală, s-au descoperit deja brăzdare de fier ușor asimetrice, datate în secolele IV—VI e.n.[59].

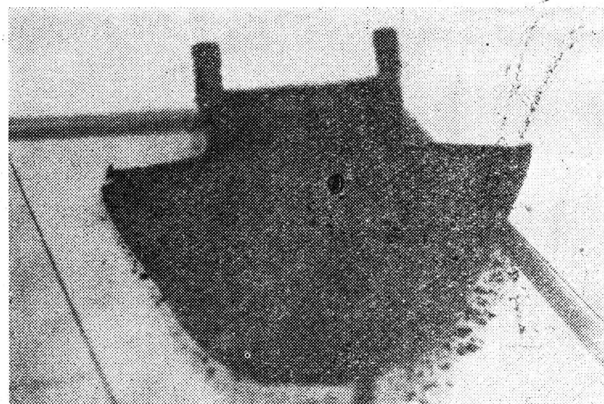
Și cu privire la unele brăzdare din secolele IX—XI, scoase la iveală pe teritoriul țării noastre, s-a constatat, de mai multă vreme, uzura accentuată pe partea dreaptă, pe care se află și cormanul, ceea ce a îndemnat la concluzia că tăierea pămîntului cu buza dreaptă a brăzdarelor respective a fost mai susținută. De altfel, în vremea din urmă, se argumentează convingător existența și la noi a brăzdarelor asimetrice încă din secolele V—VI e.n.[60]. Or, întrucît brăzdarul asimetric implică prezența obligatorie a cormanului, este evident că trebuie coborîtă și data apariției celor dintîi forme de plug propriu-zis, pe teritoriul României, cu mult sub cea preconizată pînă nu demult. Cu alte cuvinte, se conturează din ce în ce mai limpede ideea că, pe meleagurile noastre, au fost utilizate pluguri primitive înainte de venirea slavilor.

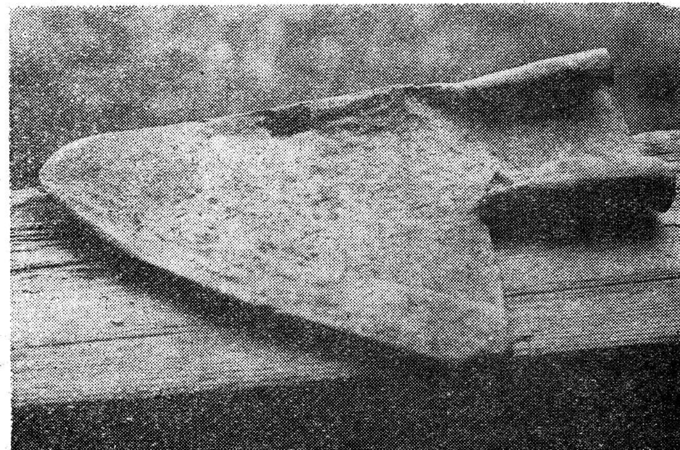
În orice caz, brăzdarul asimetric a fost obținut „...prin secționarea celui simetric, îndepărtîndu-se acea jumătate care doar îngreuia aratul“[61].

Ca și brăzdarul simetric (fig. 4), cel asimetric (fig. 5) se fixa, în fața tălpii, cu ajutorul manșonului. Destul de tîrziu, odată cu apariția plugurilor mai perfecționate, care mai păstrau doar grindeiul și coarnele confecționate din lemn, brăzdarul s-a așezat chiar sub corman (fig. 6).

Analiza evoluției plugului, în timp și în spațiu, duce la constatarea că principalele piese componente ale acestuia au cunoscut variate posibilități de materializare. Totodată, se observă că, deși general răspîndite în întreaga țară, unele piese sînt denumite diferit la nivelul graiurilor limbii populare. De

[59] N. Edroiu, *op. cit.*, p. 113.
[60] Corneliu Mărgărit Tătulea, *Contribuții la cunoașterea tipologiei, evoluției și răspîndirii brăzdarelor romane în Dacia (depozitul de fiare de plug de la Ghidici — Dolj)*, ms.
[61] Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, p. 149.

Fig. 4. Fier de plug (secolul XIX), din Leu (Dolj).

Fig. 5. Brăzdar de plug din Lelești (Gorj).

exemplu, termenul *grindei* este general răspîndit în România. În puncte izolate și, probabil, metaforic, aceleiași părți a plugului i se mai spune, însă, și *trupul* (plugului). Cu excepția plugurilor confecționate în fabrici, toate celelalte — lucrate de meseriașii satelor — aveau grindeiul din lemn de fag, stejar ori ulm, cioplit în patru fețe. Capătul posterior se subția pentru a fi introdus în corn sau în trunchiul coarnelor. Au existat două feluri de grindeie : a) încovoiat și lung, pentru a ajunge la înălțimea jugului ; b) scurt și cu capătul anterior sprijinit pe rotile.

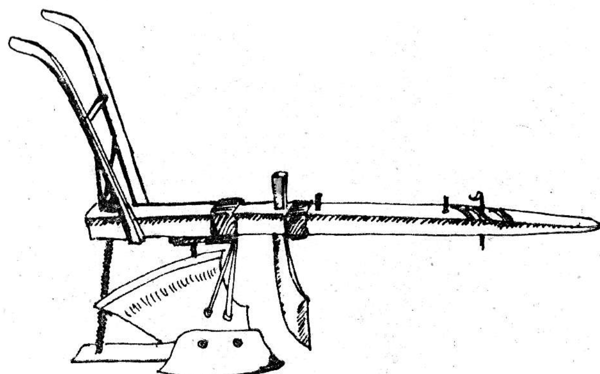

Fig. 6. Plug mixt, cu brăzdarul sub corman.

General răspîndit este și cuvîntul *corn (coarne)*, prin care se indică piesa lucrată din lemn, necesară la mînuirea plugului. În trecut, puteau fi văzute fie pluguri cu un singur corn simplu, fie cu un corn bifurcat în partea superioară, fie cu două coarne, prevăzute cu spetează între ele. Rareori, capătul inferior al cornului era arcuit în așa fel încît să formeze și talpa plugului. Cel mai adesea, însă, era fixat în talpa plugului. La plugurile cu două coarne, talpa era, de regulă, mai lată și bifurcată, în partea posterioară, pentru a îngădui fixarea fiecărui corn.

Piesa de sprijin, așezată în dosul cormanului pe care se tîrăște plugul în timpul aratului, asigurîndu-și stabilitatea, se numea *talpa plugului* (denumire frecventă în Transilvania ; ceva mai rar, apare și în restul țării), *plaz (plas, plaț)* (exceptînd Mehedințiul și Gorjul, cuvîntul s-a aflat în uz — singur sau în paralel cu altele — în toată țara), *nadă* (termenul a format arie în Mehedinți și în Gorj), *călcîiul plugului* (denumire mai des întrebuințată în estul Munteniei și în Moldova ; sporadic a fost notată și în Oltenia), *strajă*[62], *prastul plugului*[63], *plaz cu călcîi* (sintagmă consemnată, bunăoară, în Sănduleni — Bacău) etc.

Pînă către sfîrșitul secolului trecut, piesa amintită era lucrată din lemn tare (frasin, stejar, ulm). Din nevoia evitării tocirii ori ruperii și pentru înlesnirea alunecării, oamenii au recurs la *potcovirea* tălpii plugului, prin așezarea unei șine sub ea[64].

[62] Inf. de teren, Muncelu Mare (Hunedoara).
[63] Inf. de teren, Orodel (Dolj).
[64] Tudor Pamfile, *Agricultura la români*, București, 1913, p. 42.

Pentru a îngădui fixarea brăzdarului, partea din față a tălpii se subția. În același timp, partea din spate se găurea, în vederea introducerii capătului inferior al cornului.

Cu scopul consolidării cadrului de fixare a părților lucrătoare ale plugului, în grindei — pe de o parte — și în talpă — pe de altă parte — se îmbucau extremitățile dăltuite ale unei bucăți masive de lemn. Obiectului i s-a zis *bîrsă* sau *bîrță* (îndeosebi în Transilvania, Moldova, Dobrogea și estul Munteniei), *trupiță* (în sudul Banatului, în Oltenia și în vestul Munteniei)[65]. Cuvîntul *trupiță* apare și în puncte dispersate din nord-estul Munteniei sau din Dobrogea. De asemenea, în Transilvania și în Moldova, pe lîngă *bîrsă (bîrță)*, se mai întîlnesc, ici-colo sau pe arii restrînse, denumirile *gujbă, plaz, cheotoc* (de pildă, în Valea lui Mihai-Bihor), *cap de plug*[66], *chingă, grumazul plugului* (de exemplu, în Turnu-Arad), *cioată* (bunoară, în Ipatele-Iași), *cucură, buricu plugului* etc.

Aproape fără excepție, pentru a desemna obiectul care tăia brazda în plan orizontal, populația rurală nu a apelat la cuvîntul *brăzdar*, ci la *fierul plugului* sau la *fierul lat*, sintagme explicabile prin aceea că, în afara cuțitului, aceasta era singura piesă a plugului tradițional făurită din fier. În puncte izolate de pe cuprinsul țării, piesei respective i s-a mai spus : *fier mare, sapa plugului, gura plugului* (de pildă, în Berlești-Gorj). Cu același înțeles, prin Moldova, au fost întrebuințați, sporadic, și termenii : *custură, cucură, rezervă, opincă* etc.

La plugurile vechi, brăzdarul — simetric sau asimetric — se fixa, cu ajutorul manșonului, în partea anterioară a tălpii. Din dorința întăririi legăturii, din cînd în cînd, coada brăzdarului intra și pe sub capătul inferior al *bîrsei* sau *trupiței*, care era puțin arcuit. În plus, legătura se consolida cu ajutorul unui cerc metalic. Totodată, pentru evitarea jocului lateral, produs de rezistența solului, partea centrală a brăzdarului și grindeiul se uneau printr-un cui metalic (fig. 7).

Înaintea brăzdarului, se găsea *cuțitul*, care spintecа brazda în plan vertical. Format dintr-o bară metalică — lățită la capătul dinspre pămînt și ascuțită la partea dinspre rotile ori jug — cuțitul se fixa, cu capătul superior, într-o scobitură efectuată în grindei.

[65] ALR, s.n., vol. I, h. 21.
[66] Inf. de teren, Girișu de Criș, Căbești (Bihor), Șepreuș, Sîntana (Arad).

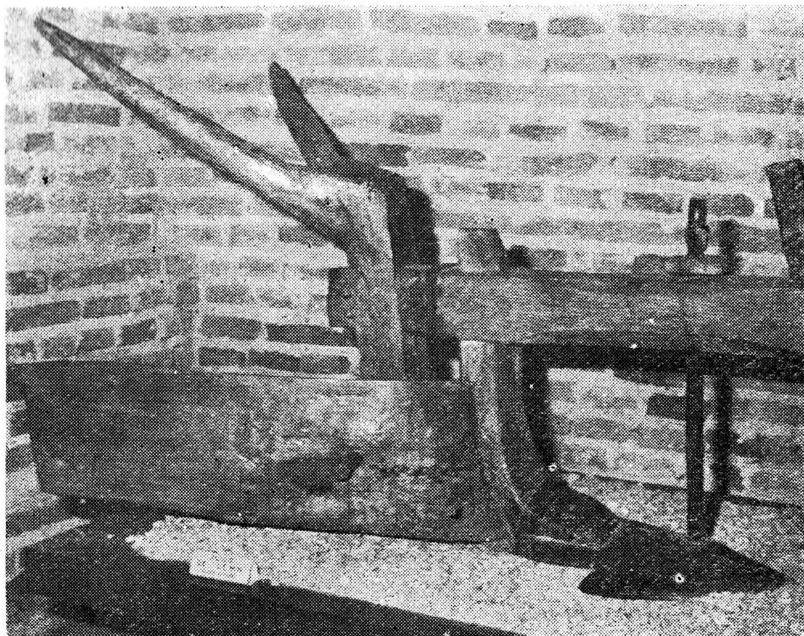

Fig. 7. Plug mixt, cu brăzdar simetric.

Pentru a se regla adîncimea tăieturii și lățimea brazdei, cuțitul trebuia manevrat după necesități. În consecință, orificiul de fixare în grindei avea dimensiuni mai mari decît cele ale cozii cuțitului. De aceea, după ce se potrivea în poziția cerută, cuțitul se zăvora cu ajutorul penelor ori se strîngea „...cu o nuia de corn, numită *schimbătoare* sau *tindete,* prinsă în față după un cui de lemn cu ciot, iar în urmă de capătul bîrsei"[67].

De obicei, cuțitul era lucrat din fier. Doar din cînd în cînd se foloseau și cuțite confecționate din lemn de frasin sau corn[68].

Întrebuințarea cuțitului n-a fost totdeauna indispensabilă. De pildă, din cauza cioturilor și a rădăcinilor copacilor, cuțitul nu se putea utiliza cînd se arau locurile proaspăt defrișate. Nu era nevoie de el nici cînd se ara pămîntul fărîmițos, afînat, nisipos. În schimb, devenea necesar cînd se lucra *pămîntul tare, pămîntul mare* sau cînd se spărgea *moina, pîrloaga, țelina, miriștea* etc. Se pare că ustensila lipsea, adeseori, de la tipurile mai vechi de pluguri care, în afara brăzdarului, aveau piesele lucrate numai din lemn[69].

În Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova, piesa respectivă a fost numită, în general, *cuțit* sau *fier lung.* Din loc în loc, au mai fost utilizate denumirile : *custură, fier îngust, tăietor, fiertură, scormonitor* etc. În nordul și nord-vestul Transilvaniei a predominat numele : *cioroslă (cioroslău, ciorozlău, cioroslan).* În restul Transilvaniei și în Banat, sînt consemnate, frecvent, denumirile : *cuțit, cuțit îngust, custură, cuțit lung, fier lung, tăișul plugului, fierul dinainte* etc.[70].

Spintecată pe verticală de cuțit și tăiată pe orizontală de brăzdar, brazda era răsturnată de *corman,* piesă definitorie pentru plug. Spre deosebire de plug, aratrul — căruia îi lipsea cormanul propriu-zis — nu putea întoarce brazda, ci doar rima, răscolea pămîntul.

Cormanul consta dintr-o bucată de scîndură fixată, prin intermediul unor cuie de lemn, în bîrsă, în talpă și în cornul plugului (vezi fig. 7). Uneori, cormanul se îngusta spre bîrsă și se prindea de partea inferioară a acesteia cu ajutorul unui cîrlig (vezi fig. 3 e). Înainte de montare, scîndura care alcătuia cormanul se usca la foc. Din cînd în cînd, se și *tăbluia* „se îmbrăca într-o foiță metalică", pentru a deveni mai rezistentă. Fiindcă se încărca rapid cu pămînt în timpul arăturii, cormanul de lemn era curățit, la intervale scurte de timp, cu ajutorul *oticului* sau al *răzușului*[71].

În regiunile accidentate ale Transilvaniei, mai ales acolo unde s-au efectuat arături în terase, a cunoscut o mare răspîndire *plugul cu corman schimbător,* adică unealta de arat al cărei corman putea fi mutat de pe dreapta pe stînga, în funcție de direcția răsturnării brazdei. În consecință, partea anterioară a cormanului se fixa de bîrsă, printr-un cîrlig, iar în partea posterioară se afla o gaură pentru introducerea *cuiului* sau a *piciorului* ce străpungea baza cornului (fig. 3 e). Cînd se ajungea la capătul arăturii, pentru a se evita întoarcerea fără brazdă, se scotea partea posterioară a cormanului din *cuiul (piciorul)* amintit și se muta cormanul de pe o latură pe cealaltă.

---

[67] Valer Butură, *op. cit.,* p. 149.

[68] Inf. de teren, Cîmpu lui Neag (Hunedoara).

[69] Inf. de teren, Lancrăm (Alba), Pădureni, Găiceana, Bogdănești, Filipești, Căiuți (Bacău), Sînmihai de Pădure, Deleni (Mureș), Bunești (Brașov), Stoina (Gorj), Dăbuleni (Dolj).

[70] În afara informațiilor de teren, a se vedea ALR, s.n., vol. I, h. 19.

[71] Cu privire la răspîndirea termenilor, vezi ALR, s.n., vol. I, h. 23.

Dacă în mai toate zonele înalte ale Transilvaniei a existat o puternică tradiţie a folosirii *plugului cu brăzdar simetric şi cu corman schimbător*[72], în schimb, în Oltenia, Muntenia şi Moldova, un asemenea tip de plug a fost înregistrat sporadic şi, important de reţinut, numai în aşezări ca Stoina (Gorj), Voineasa, Cîineni (Vîlcea), Rucăr (Argeş) etc., toate aflate în contact nemijlocit cu experienţa de dincolo de munţi.

O caracteristică a Olteniei, Munteniei şi Dobrogei a constituit-o deprinderea scoaterii cormanului de la plug, pe timpul *pluguirii porumbului* „scormonirea pămîntului aflat printre rîndurile de porumb". Cu un asemenea plug fără corman „...se da de două ori pe răstav"[73]. De altfel, şi în celelalte situaţii speciale (de pildă, toamna, cînd se prelungeau ploile şi nu se putea ara cum se cuvenea), se scotea cormanul de la plug : „brazda nu se mai răsturna. Pe fiecare răstav, se da o dată cu plugul. Pămîntul zgîrmat acoperea grîul ce fusese semănat"[74].

În Oltenia, Muntenia şi Dobrogea, piesa în discuţie a avut, în general, un singur nume : *corman (cormană, cormună, cormînă, cormură, cormoră)*[75]. În Transilvania şi în Moldova — fie în alternanţă cu numele respectiv, fie singure şi răspîndite în puncte dispersate, ori formînd arii mai mult sau mai puţin întinse — apar şi alte denumiri : *cucură (cucără*[76]*), scîndura plugului*[77], *poliţă, poliţă* sau *bîrsă*[78], *blană, strajă, trupiţă*[79] etc.

Obişnuit, în timpul aratului, capătul anterior al grindeiului se rezema pe osia care lega cele două roţi de mărimi inegale (cea din brazdă era totdeauna mai mare). Acestui suport i se spunea *cotigă, cotiugă, cotiguţă* (în Moldova), *tileagă, teleagă,*

[72] Inf. de teren, Aliceni, Luna, Stîna (Satu Mare), Tomnatic, Căbeşti (Bihor), Sălaşu de Sus, Tomeşti, Muncelu Mare (Hunedoara), Dobra (Alba), Fînaţe, Sînmihai de Pădure, Deleni (Mureş), Buneşti (Braşov), Cătina, Sîmboieni (Cluj-Napoca). În plus, vezi Romulus Vuia, *Studii de etnografie şi folclor*, Bucureşti, Editura Minerva, 1980, p. 142—143 ; *Ţara Bîrsei*, vol. I, p. 122—125 ; I. Chelcea, *op. cit.*, p. 459 ; Constantin Popa, *op. cit.*, p. 61 ; Valer Butură, *op. cit.*, p. 148.

[73] Inf. de teren, Căpreni, Logreşti (Gorj), Stăneşti, Roşiile (Vîlcea), Orodel, Vîrvor (Dolj).

[74] Inf. de teren, Drănic (Dolj).

[75] În puncte izolate din Dobrogea, cu acelaşi înţeles, s-a mai folosit şi termenul *aripă*.

[76] Cuvîntul a fost utilizat, mai frecvent, în nordul Transilvaniei şi în jumătatea de nord a Moldovei.

[77] Inf. de teren, Valea Seacă, Aliceni, Luna (Satu Mare).

[78] Nume mai des întrebuinţate în nordul, nord-vestul Moldovei şi, sporadic, în nordul Transilvaniei.

[79] Termenii *blană, strajă, trupiţă* au fost folosiţi sporadic în nordul Moldovei.

teleguţă, tileguţă (denumire frecventă în Transilvania şi sporadică în nordul Moldovei), *rotile, rotiţe, roate* (nume general răspîndit în Oltenia, Muntenia şi Dobrogea ; des întrebuinţat şi în Transilvania[80]). În puncte dispersate din Transilvania, au mai fost notate denumirile *căruţ, dricuţ, cărtiji* etc.

Locul de pe osie, pe care se aşeza grindeiul, era indicat prin termenii *căpătii* sau *pat*. Imobilizarea grindeiului pe căpătîi sau pat se făcea cu ajutorul *potîngului* care putea consta într-un cui de lemn, într-o împletitură rezistentă de nuiele, într-o bucată de piele de bou răsucită, în nişte zale de fier ori într-un cîrlig de lemn sau de fier.

Prin pruni, nu se putea ara cu plugul sprijinit pe cotigă, teleagă sau rotile. De aceea, se apela fie la plugul cu grindei lung şi arcuit, care ajungea pînă la jug, fie la plugul legat de jug prin intermediul tînjelii, fie la plugul cu o roată.

Plugul cu o roată sau *de un cal, de un bou* — cum i se mai zicea popular — a fost des solicitat şi la lucrările pămîntului plantat cu vie (fig. 8). Totodată, la plugul cu o roată sau la cel fixat direct pe tînjală se recurgea cînd se lucra grădina, cînd se ara *de-a coasta* sau cînd *se pluguiau* porumbii, înainte de prima praşilă.

Fig. 8. Plug de arat prin vie (Arcani — Gorj).

[80] Inf. de teren, Lucăceni (Satu Mare), Valea lui Mihai (Bihor), Sarmizegetusa, Cîmpu lui Neag (Hunedoara), Tărtăria (Alba), Sîntana, Turnu (Arad), Fînaţe (Mureş), Cătina, Sîmboieni (Cluj).

Pe distanțe mici, plugul era transportat pe *cobilă* (un fel de capră alcătuită din două lemne împreunate sau dintr-un lemn cu două ramuri).

De la apariția lor, plugurile au fost mai ușoare sau mai grele, în funcție de caracteristicile terenului care urma să fie arat. Bunăoară, pe pantele pronunțate, arătura — destul de superficială — se făcea mai mult cu pluguri ușoare, de *doi boi*. În schimb, locurile bine înierbate (după o odihnă de mai mulți ani) erau *sparte* numai cu pluguri ce aveau construcție solidă. La ele se înjugau, în șir, mai multe perechi de boi. De aceea, întrajutorarea la arat a fost general răspîndită pe teritoriul țării.

Și mai rezistente par a fi fost *plugurile satului,* cu care erau trasate, odinioară, hotarele intersătești sau cu care erau delimitate moșiile membrilor obștii sătești. Probabil că la asemenea unelte se referă documentele istorice cînd pomenesc *plugurile grele*[81].

Pe alocuri, în Transilvania, pentru aratul terenurilor fragmentate, au fost folosite și așa-zisele *pluguri duble*[82], pe grindeiul cărora „...sînt fixate două garnituri de piese specifice plugului cu brăzdar asimetric și cormană fixă. Cînd se ara cu o astfel de unealtă, la capătul brazdei, în loc să se schimbe cormana, se întorcea întregul plug și astfel a doua garnitură de elemente lucrătoare întorcea în josul pantei brazda..."[83].

La cele mai simple forme de concretizare ale aratrului sau ale plugului propriu-zis, adîncimea brazdei se potrivea, în primul rînd, din mîini.

Ceva mai lesne de dirijat erau plugurile prevăzute cu *pene* deasupra și sub partea posterioară a grindeiului (vezi fig. 3 c, g). În vederea adîncirii brazdei, se lovea, cu un ciocan de lemn (ținut pe grindei — vezi fig. 3 c), în pana de deasupra. Grindeiul se înclina spre pămînt. Implicit, se afunda și brăzdarul. Pentru efectuarea unei arături mai superficiale, se împingea vizibil pana de sub grindei.

Alteori, adîncimea brazdei se obținea prin tragerea înapoi a plugului de pe roate. Dimpotrivă, prin împingerea plugului în față, pe roate, brăzdarul ieșea spre suprafață. Firește, în grindei erau mai multe găuri care îngăduiau imobilizarea plugului în diferite poziții cerute de teren.

[81] N. Edroiu, P. Gyulai, *Evoluția plugului în țările române în epoca feudală*, în „Acta Musei Napocensis", vol. II, Cluj-Napoca, 1965, p. 341—342.

[82] Inf. de teren, Sînmihai de Pădure (Mureș), Bunești (Brașov).

[83] Valer Butură, *op. cit.*, p. 149—150.

Tot așa, adîncimea mai putea fi reglată cu ajutorul unei *pernuțe* „adaos așezat pe patul sau căpătîiul grindeiului". Scoțînd, treptat, adaosul, plugul mergea mai adînc[84].

Cu același scop, solicitat era și procedeul montării, în partea posterioară a grindeiului și a tălpii, a unui *fus sau fuștel pentru slobozit și suit plugul în brazdă* (vezi fig. 6). Filetat la capătul superior, *fusul sau fuștelul* se strîngea ori se slăbea cu ajutorul unui șurub (vezi și fig. 8).

La plugurile mixte, vizibil perfecționate spre și după debutul secolului nostru, ca și la cele lucrate în întregime din fier, adîncimea se controla prin coborîrea sau ridicarea grindeiului cu sprijinul unui mecanism — numit *pat, șa, broască, pleașcă*[85] etc. — montat deasupra și către mijlocul osiei roților.

În afara aratrului și a plugului, la lucrarea pămîntului, înainte și după semănat, au mai fost întrebuințate și alte unelte. Astfel, prașila întîi a porumbului era precedată de răscolirea pămîntului cu *prășitoarea* alcătuită din trei sape : una în față și două îndărătul ei. Se înțelege că instrumentul putea fi folosit numai acolo unde plantele prășitoare erau semănate în rînduri. În funcție de spațiul existent între rînduri, sapele se fixau mai apropiate sau mai îndepărtate între ele. S-au aflat în uz și prășitoare cu 5 sape (fig. 9).

În timp ce, în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova, unealta era numită *prășitoare* sau *tîrșitoare*, în Transilvania i

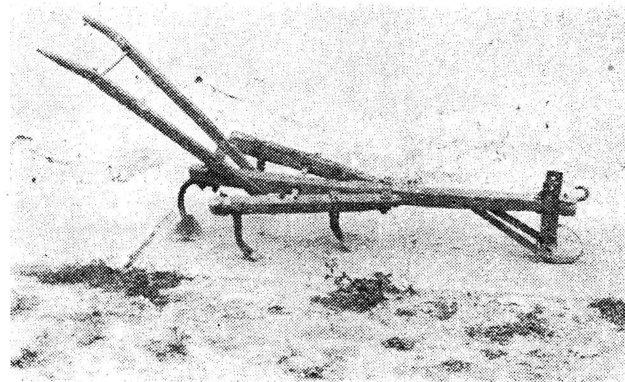

Fig. 9. *Prășitoare* din Leu (Dolj).

[84] Inf. de teren, Tomești (Hunedoara), Țigănași (Iași).

[85] Inf. de teren, Ivești (Galați).

s-a spus : *săpălugă, săpătoare, sapă de săpat mălaiul, plug de săpat, plug de sapă, plug de tenchi* etc.

Înaintea praşilei a II-a, porţiunile dintre rîndurile de porumb erau frecvent afînate cu *rariţa, raliţa, rala* (nume în Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova), *plugul pentru îngropat, plugul de umplut mălaiul, plugul de-a doua, plugul de căpălit, căpălitoarea* etc. (denumiri în Transilvania).

Avînd grindei de lemn, două cormane şi un brăzdar în faţă, asemănător vîrfului de săgeată (fig. 10), rariţa răsturna pămîntul în ambele părţi, lăsînd în urma ei şanţuri adînci. Pentru a nu fi acoperite, firele de porumb mai puţin dezvoltate se protejeau, uneori, cu lopeţile ţinute în dreptul lor, împotriva stratului de pămînt aruncat de cormane.

Tradiţia orală atestă şi existenţa rariţelor „...cu trupiţă de lemn şi cu brăzdar de lemn, îmbrăcat în foiţă de fier, ca o teacă“[86].

Sînt păreri că rariţa reprezintă, de fapt, o formă evoluată a aratrului arhaic, adaptată pentru muncile agricole auxiliare : „Faţă de aratrul roman, rariţa de la noi primeşte, spre sfîrşitul evului mediu, două anexe laterale, asemănătoare cormanei de la plug («urechi»), pentru a îngropa mai bine, pe cele două părţi, porumbul la rădăcină“[87].

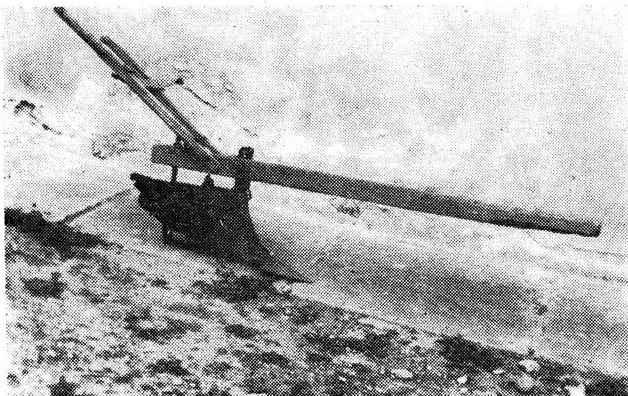

Fig. 10. Rariţă din Leu (Dolj).

[86] Inf. de teren, Coteana (Olt).

[87] Nicolae Edroiu, *op. cit.*, p. 116 ; vezi şi Georgeta Moraru-Popa, *Comentarii etnografice la arheologia plugului,* în „Revista de etnografie şi folclor“, tom 12, 1967, nr. 3, p. 215.

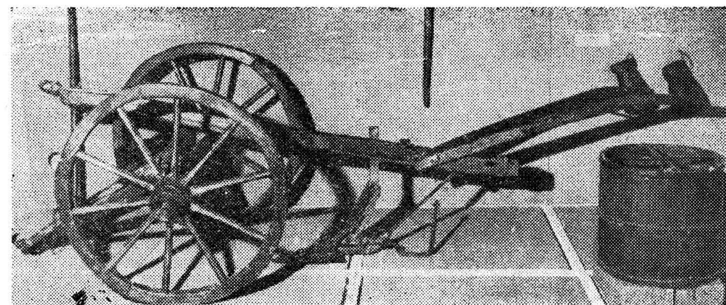

Fig. 11. Rariţă pentru arat din Băileşti (Dolj).

Atît la prăşitoare cît şi la rariţă, partea anterioară a grindeiului se sprijinea pe o singură roată.

În concordanţă cu documentele istorice, tradiţia orală şi vestigiile materiale etnografice (fig. 11) vin să probeze că, odinioară, rariţa a avut o apreciabilă întrebuinţare şi la aratul propriu-zis al terenurilor. În asemenea cazuri, ea era compusă din brăzdar simetric, dar îi lipseau cormanele şi cuţitul. În consecinţă, spărgea pămîntul fără a răsturna brazda. Ca şi plugul, se sprijinea pe rotile. Cu rariţa se efectuau, probabil, două arături : una în lung şi alta în curmeziş[88].

Printre alte ritualuri străvechi, în Banat şi Transilvania (cu deosebire în Maramureş), s-a perpetuat necontenit, pînă nu demult, datina sărbătoririi omului „...ce a pus primul plugul în brazdă“. Cunoscut sub nume diferite : *Udătorul, Plugarul, Crai nou, Tînjaua* etc., obiceiul se oficia, de regulă, în ziua de 23 aprilie (Sfîntul Gheorghe).

Analiza principalelor secvenţe ale ceremoniei pune în lumină multiple şi profunde semnificaţii etice. Astfel, peste tot locul, sărbătoritul era ales de „...un sfat al bărbaţilor şi flăcăilor din sat, pe bază de dovezi şi martori oculari...“[89] ; familia şi neamurile „...celui mai harnic om din sat...“ găteau casa sărbătoreşte ; în ziua amintită, gospodăriile aveau porţile împodobite cu ramuri înverzite de stejar sau mesteacăn, uliţele satului se măturau, iar membrii obştii săteşti — în totalitate — îmbrăcau cele mai alese veşminte ale portului local ; feciorii cu prestigiu

[88] Henri H. Stahl. *Comentarii etnografice pe tema pluguşorului,* în „Revista de etnografie şi folclor“, tom 10, 1965, nr. 2, p. 152.

[89] Valentin Băinţan, *Tînjaua — obicei tradiţional din Maramureş,* în „Revista de etnografie şi folclor“, tom 13, nr. 2, 1968, p. 168.

moral unanim recunoscut pregăteau, din timp, tînjelile, în număr de 4, 6 sau 8 și, în dimineața sorocită, veneau cu ele la casa sărbătoritului, unde le legau în serie, cap la cap.

Acolo, împodobeau *teleguța* cu pături frumos colorate și o agățau de ultima *tînjauă* : „La toată această operație, mulțimea asistă solemn, iar fetele, feciorii, bărbații și femeile, însoțiți de ceterașii satului, strigă chiuituri, unele cu adresă precisă, vizînd frumusețea sau urîțenia, hărnicia sau lenea, istețimea sau prostia cuiva din sat"[90].

Apoi, în aclamații și chiote generale, alesul obștii sătești primea de la soție un ștergar ornamentat cu migală și se așeza pe *teleguță*. Cîte doi la fiecare *tînjauă*, feciorii ridicau jugurile și, purtîndu-le pe mîini, porneau alaiul. Sărbătoritul era dus pe ulițele satului. În față mergea *pogoniciul* ales, de asemenea, dintre cei „...mai destoinici oameni din sat, care la rîndul lui și el a fost sărbătorit de mai multe ori..."[91].

După plimbarea prin sat și înconjurarea de trei ori a ogorului arat de cel sărbătorit, alaiul se îndrepta spre o apă curgătoare, unde era întîmpinat „...de o singură persoană, cel mai bătrîn om din sat, care se bucură de stima și prețuirea tuturor. Sărbătoritul are prilejul, oferit ca o încununare a tot ce s-a făcut pentru el, să fie spălat și apoi șters pe mîini de acest bătrîn — stîlp al înțelepciunii și tradiției de veacuri a acestui frumos obicei"[92].

La sfîrșit, bătrînul invoca, prin urări, rodnicia viitoare a moșiei sătești.

Bineînțeles că obiceiul în discuție era și purtătorul unor înțelesuri religioase străvechi. Bunăoară, se apreciază că primul ieșit la arat era investit de colectivitate cu însușirea sau, mai exact, cu puterea de a fi mediator între obște și forțele supranaturale[93]. Totodată, în unele momente ale ritualului, se invocă rodnicia solului, iar în altele sînt judecați și pedepsiți aspru cei care, în perioada semănatului, renunțaseră la abstinența sexuală.

În orice caz, aspirațiile etice precumpăneau, iar spectacolul, privit în totalitatea sa, era tulburător. Martori oculari notează : „Este într-adevăr o cinste deosebită ce se poate atribui

[90] *Ibidem*, p. 161.
[91] *Ibidem*.
[92] *Ibidem*, p. 161—162.
[93] Eugenia Cernea, *„Udătorul" — versiune maramureșeană a obiceiului agrar închinat plugarului care iese cel dintîi la arat*, în „Revista de etnografie și folclor", tom 13, nr. 2, 1968, p. 163—169.

celui mai vrednic dintre cei vrednici. Am văzut lacrimi în ochii celui sărbătorit și ai familiei lui, pentru cinstea acordată de către concetățeni. Sînt momente de înaltă prețuire a omului și faptelor lui, un imn nescris închinat hărniciei și îndrăznelii, priceperii și chibzuinței cu care este înzestrat țăranul nostru"[94].

UNELTE DE SĂPAT

Unealtă străveche, general răspîndită pe cuprinsul țării, *sapa* a avut multiple utilizări : la destelenirea poienilor obținute prin defrișare ; la lucrarea terenurilor în pantă ; la săpatul grădinilor, al viilor, al pomilor ; la prășit ; la scosul cartofilor etc. În părțile muntoase și deluroase, sapa mai este folosită și astăzi la toate muncile amintite.

De fapt, încă de pe timpul geto-dacilor, ea cunoștea mai multe forme de concretizare[95], impuse, pesemne, chiar de diferitele întrebuințări.

Cu puține excepții[96], tradiția orală menționează numai sapele lucrate din fier. Unele vestigii materiale dovedesc că, în

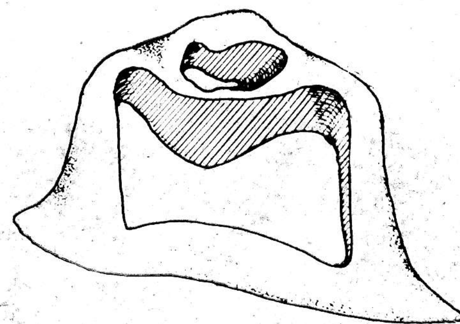

Fig. 12. Ramă de sapă (reprodusă după exemplarul aflat în muzeul din Leu — Dolj).

[94] Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 161.
[95] Ioan Glodariu, Eugen Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, p. 67—71.
[96] De pildă, în Orodel (Dolj), sînt pomenite „sapele ferecate", care aveau numai *muchia* și *rama* din fier. De asemenea, în Clopotiva (Hunedoara) sau în Sănduleni (Bacău), se știe că „bunicii au prins și sape de lemn".

secolul trecut, se mai foloseau, sporadic, și sape de lemn, care aveau doar muchia și marginile confecționate din fier (fig. 12).

Neîndoielnic, formele și dimensiunile sapelor făurite de fierarii satelor s-au aflat, pretutindeni, în concordanță cu funcțiile ce le erau hărăzite, cu tradiția locală și cu caracteristicile solului ce trebuia muncit. Potrivit datelor de teren, printre principalele tipuri de sape, pot fi citate cele care aveau formă trapezoidală, rectangulară, de segment de cerc, de triunghi isoscel rotunjit la vîrf etc.

Astfel, pentru munca la grădină a fost utilizată *săpăliga* sau *săpăluga*[97]. Ea prezenta o lamă îngustă, alungită și lățită la tăiș. Laturile erau fie drepte, fie puțin arcuite spre interior (fig. 13).

În schimb, pentru scoaterea din pămînt a rădăcinilor și a cioturilor, rămase în urma tăierii sau arderii pădurilor, s-a apelat la un fel aparte de sapă, care avea formă trapezoidală, ca și *săpăliga*, dar care se deosebea de aceasta printr-o și mai mare alungire, prin masivitate și rezistență (fig. 14).

Totodată, sapele folosite la *spargerea* terenurilor înierbate sau, în general, la lucrarea terenurilor în pantă erau înguste,

Fig. 13. Sapă și săpăligi din Cernătești (Dolj).

[97] În puncte izolate din sud-vestul Munteniei, i se zicea și *calistircă* *(calisteră, calistiri)*. Totodată, cu același înțeles, a mai fost utilizat și termenul *chircă* (ALR, s.n., vol. I, h. 28).

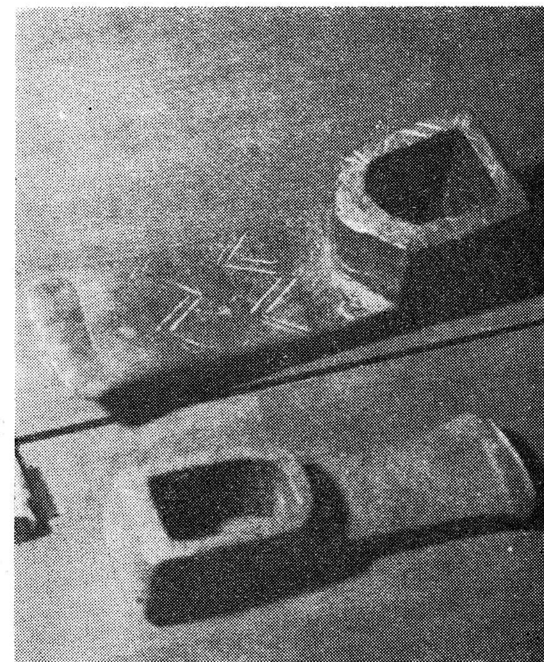

Fig. 14. *Săpoaie* din Baia de Aramă (Mehedinți).

alungite și destul de puternice (cu mai mult fier în ele). În plus, unghiul lor de înclinare față de coadă era mai mare decît la cele de prășit. Firește, asemenea forme de sape (fig. 15 a, b, c, d, e) se întîlneau mai frecvent în așezările de munte și de deal, cu terenuri fragmentate. Din loc în loc, în Transilvania, o atare unealtă se numea *sapă de laz* (prin Maramureș), *rîtaucă* sau *sapă de spart rîtul*[98], *tîrșiță*[99], *coastă*[100] etc.

Spre deosebire de ele, sapele de prășit se compuneau din lame mai scurte (circa 15 cm înălțime) ; mai întinse spre păr-

[98] Gh. Focșa, *op. cit.*, p. 152.

[99] Lucia Apolzan, *op. cit.*, p. 299 ; I. Chelcea, *op. cit.*, p. 456.

[100] Inf. de teren, Dobra, Căpîlna (Alba) ; Constantin Popa, *op. cit.*, p. 60. Subliniem că unealta utilizată în sud-vestul Transilvaniei are certă origine autohtonă, din moment ce este identică cu cea dacică descoperită de arheologi la Grădiștea Muncelului (vezi Ion Chelcea, *Coasta — document de continuitate bimilenară în viața agricolă a poporului român*, în „Revista muzeelor și monumentelor", nr. 8, 1983, p. 77).

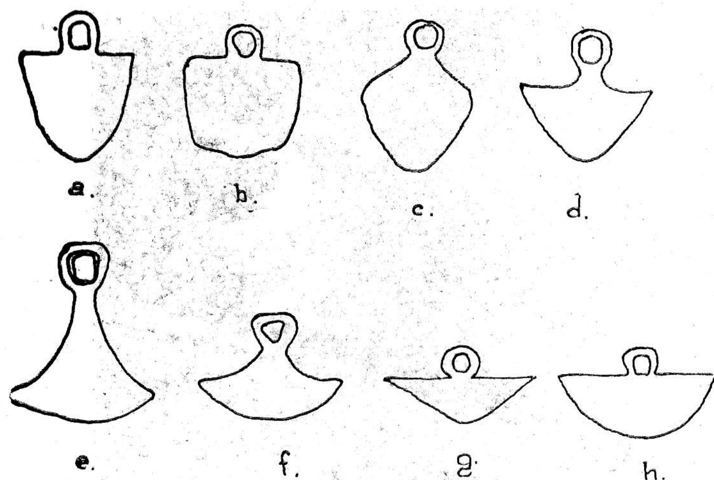

Fig. 15. Forme de sape.

țile laterale (din cînd în cînd, ajungeau pînă la 35 cm) și mai rotunjite la gură (fig. 15 f, g, h).

Adeseori, pînă și sapele cu care se efectua prașila întîi, la porumb, se diferențiau de cele întrebuințate la prașila a doua, cele din urmă avînd lama mai mare. Caracteristici aparte aveau și sapele de vie.

Mărturiile etnografice lasă să se înțeleagă că nici o formă principală de sapă nu este răspîndită pe întreg cuprinsul țării, dar că, pe arii mai mult sau mai puțin întinse, anume tipuri de sape s-au bucurat, totuși, de o solicitare precumpănitoare. Bunăoară, în nord-vestul țării, predomină forma din fig. 15 a. Mai rar, sînt consemnate și alte forme : 15 f, g, d. În schimb, sapa din fig. 15 g a fost aproape nelipsită în așezările din regiunile de cîmpie ale Olteniei, Munteniei și Moldovei. Alături de ea, s-au mai utilizat formele indicate în fig. 15 f, h, d.

Pentru adîncirea gropilor necesare plantării viei sau pomilor, pentru amenajarea unor șanțuri, pentru *desfundarea*, adică pentru săparea mai adîncă a terenurilor destinate grădinăritului sau cultivării plantelor textile, pentru *spargerea* unor locuri înierbate etc., din cele mai îndepărtate vremuri și în orice parte a țării, s-a recurs la *hîrleț* (nume cvasigeneral răspîndit în Moldova și în zonele deluroase ale Munteniei și Olteniei). În sudul Olteniei, al Munteniei și în Dobrogea, uneltei respective i se spune *cazma (tazma)*. Cu același înțeles, pe

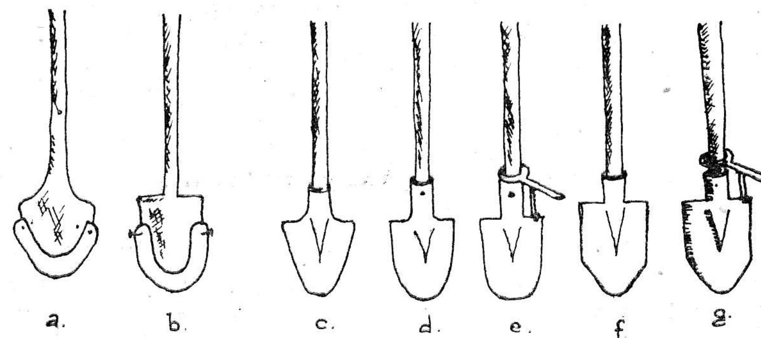

Fig. 16. Forme de hîrlețe.

întinderea patriei noastre, au mai fost utilizate denumirile *săpătoare (săpător)*[101], *ruleț (lureț)*[102], *arșeu (harșeu, așău, hîrșeu)*[103].

Alături de hîrlețul lucrat în întregime din fier, pînă către sfîrșitul secolului trecut, s-a mai aflat în uz, ici-colo, și *hîrlețul ferecat* sau cu ramă de fier[104] (fig. 16, a, b).

Gradul de ascuțire a vîrfului hîrlețului a depins de însușirile solului local. Astfel, în vederea răscolirii unui strat de pămînt mai dens, mai dur, se cerea un hîrleț cu vîrf mai ascuțit (fig. 16, f, g). Dimpotrivă, la săparea solului afînat, s-a întrebuințat hîrlețul cu vîrf mai puțin pronunțat (fig. 16, d, e). De regulă, hîrlețul se împlînta în pămînt prin simpla apăsare cu piciorul pe margea superioară a lamei, care era îndoită. Cînd adîncimea săpăturii trebuia să depășească înălțimea lamei hîrlețului, uneltei i se adăuga un suport pentru picior, confecționat din lemn ori din fier (fig. 16, e, g) și numit *aripă* (de exemplu, în Crucișor-Satu Mare), *toartă* (de pildă, în Luna-Satu Mare), *ureche* (în Lăpugiu de Sus-Hunedoara), *chingă* (bunăoară, în Lancrăm-Alba), *mîță* (de exemplu, în Fînațe-

101 Inf. de teren, Căpreni, Pîrîu, Polovragi (Gorj), Dumbrava (Mehedinți), Bîrsănești (Bacău).

102 Inf. de teren, Cîmpu lui Neag, Nucșoara, Sarmizegetusa (Hunedoara).

103 Nume frecvent în Transilvania.

104 Inf. de teren, Slătioara (Vîlcea), Căiuți (Bacău) ; vezi și Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 290 ; Ioan Toșa, *Reflectarea agriculturii transilvănene în colecțiile muzeului etnografic al Transilvaniei*, în „A.M.E.T.", Cluj-Napoca, 1976.

Mureș) ; *umăr* (de pildă, în Căpreni-Gorj), *picior*[105], *călcîi, călcător* sau *călcătoare* (denumirea cu cea mai mare răspîndire în oricare parte a țării), *talpă (tălpălău, tălpălică)*[106], *cioacă* (de pildă, în Lădești-Vîlcea), *cocardă*[107], *rugău (lugău)*[108] etc.

MĂRUNȚIREA ȘI NIVELAREA ARĂTURII

Prin grădini sau pe locurile ce se semănau cu cînepă, bulgării erau sparți cu *muchia* sapei și a securii. Nivelarea se făcea cu *grebla* de lemn ori de fier. Pe suprafețe mai întinse, pămîntul arat s-a mărunțit și netezit cu *grapa*, unealtă străveche pe teritoriul țării noastre, dovadă fiind și obîrșia autohtonă a cuvîntului[109]. Romanii din zona carpato-balcanică au utilizat, de asemenea, grapa[110].

De precizat că, în evoluția sa, unealta a cunoscut mai multe posibilități de materializare. În Transilvania, Banat, Oltenia și vestul Munteniei, toate formele de concretizare a instrumentului sînt incluse sub același nume : *grapa*. În schimb, în Moldova, Dobrogea și estul Munteniei, alături de termenul *grapă* — care indică variantele mai primitive ale ustensilei — s-a răspîndit și cuvîntul *boroană (boronă, borînă, borună)*, care desemnează grapele mai evoluate, cu colți de lemn sau fier.

În consens cu tradiția orală, se poate aprecia că unul dintre cele mai vechi procedee de mărunțire și nivelare a terenului arat consta în legarea — cu împletituri de nuiele, frînghii, lanțuri etc. — a cotoarelor de la mărăcini sau de la arbuștii cu o ramificație mai bogată și în tîrîrea acestora cu ajutorul animalelor. Pentru sporirea eficienței, deasupra *tîrșului* se așezau diverse greutăți.

În ordine evolutivă, se cuvine să amintim grapele compuse dintr-o scîndură masivă, cu mai multe găuri, în care se intro-

[105] Inf. de teren, Muncelu Mare (Hunedoara), Slătioara (Vîlcea), Pîrîu (Gorj).

[106] Nume în puncte dispersate din Transilvania.

[107] Inf. de teren, Roșiile (Vîlcea), Vulturești, Sîmburești, Coteana (Olt).

[108] Inf. de teren, Căpleni, Terebești, Stîna (Satu Mare), Girișu de Criș (Bihor), Turnu, Șepreuș (Arad).

[109] I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1981, p. 323.

[110] Vasile Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, București, Edit. Academiei, 1978, p. 158.

duceau cotoarele spinilor ce nivelau terenul (fig. 17 a) și grapele alcătuite din două *undrele (fălcele, cotoace, grinzi, grindele, suluri* etc.) lungi de 2—3 m și legate la capete. Între ele se imobilizau cotoarele spinilor, mărăcinilor sau crengilor ramificate (fig. 17 b).

Urmează grapele formate din două *tălpi* drepte sau arcuite (în partea anterioară) — numite și *cotoaie, cotoci* (în puncte dispersate din Muntenia și sudul Moldovei) — în care se înfigeau două, trei ori patru *undrele*. Printre undrele, se împleteau spini, crengi de alun, de mesteacăn sau fag, după ce se pîrleau la foc, ca să se poată *răsuci* (fig. 17 c, d, e, f)[111].

Odată cu răspîndirea plugului, care răsturna brazde mai mari decît aratrul, s-a simțit nevoia întrebuințării unui instrument mai eficace în acțiunea de zdrobire a bulgărilor. În consecință, s-a recurs, mai întîi, la grapa care avea un *grindei* sau *fruntari* crestat — în față — și mărăcini ori crengi stufoase, încovoiate printre niște stinghii, în spate (fig. 17 g). Se pare că tradiția întrebuințării unor asemenea grape a fost mai puternică în Gorj și în Maramureș.

Apoi, s-au confecționat grape cu una sau două *grinzi (druguri)* în față, în care se împlîntau *colți (cuie)* de lemn, și cu mărăcini îngrădiți îndărătul colților (fig. 17 h). Firește, *grinzile (drugurile)* se sprijineau pe tălpi care, uneori, aveau partea anterioară încovoiată. Exemplare de felul acesta s-au utilizat frecvent în nordul Olteniei (de pildă, în Polovragi-Vîlcea ; Berlești, Brădești-Gorj) și în sud-vestul Transilvaniei (de exemplu, în Ribița-Hunedoara).

Treptat, grapele făcute din crengi și mărăcini s-au utilizat la netezirea terenului, iar cele cu colți, la mărunțirea pămîntului. Se înțelege că arăturile proaspete se netezeau mai ușor și mai bine. De asemenea, nivelarea se înfăptuia mai lesne în cazul solurilor *grase, afînate, țărînoase, fărîmițoase, grăunțoase, nisipoase*. De altfel, mărturiile etnografice lasă să se înțeleagă că întrebuințarea grapelor de mărăcini a fost mai intensă tocmai în zonele de cîmpie ale țării, cu deosebire în sudul Olteniei, Munteniei și în Dobrogea.

Surse de aceeași natură arată că și grapele lucrate în întregime din lemn au cunoscut numeroase variante. Astfel, în Plopșor (Gorj)[112], a fost consemnată grapa alcătuită din două

[111] Grapele respective au cunoscut o mai mare răspîndire în estul Munteniei, Dobrogea și sudul Moldovei.

[112] Vezi Tache Papahagi, *Images d'ethnographie Roumaine*, vol. III, București, 1943, p. 142.

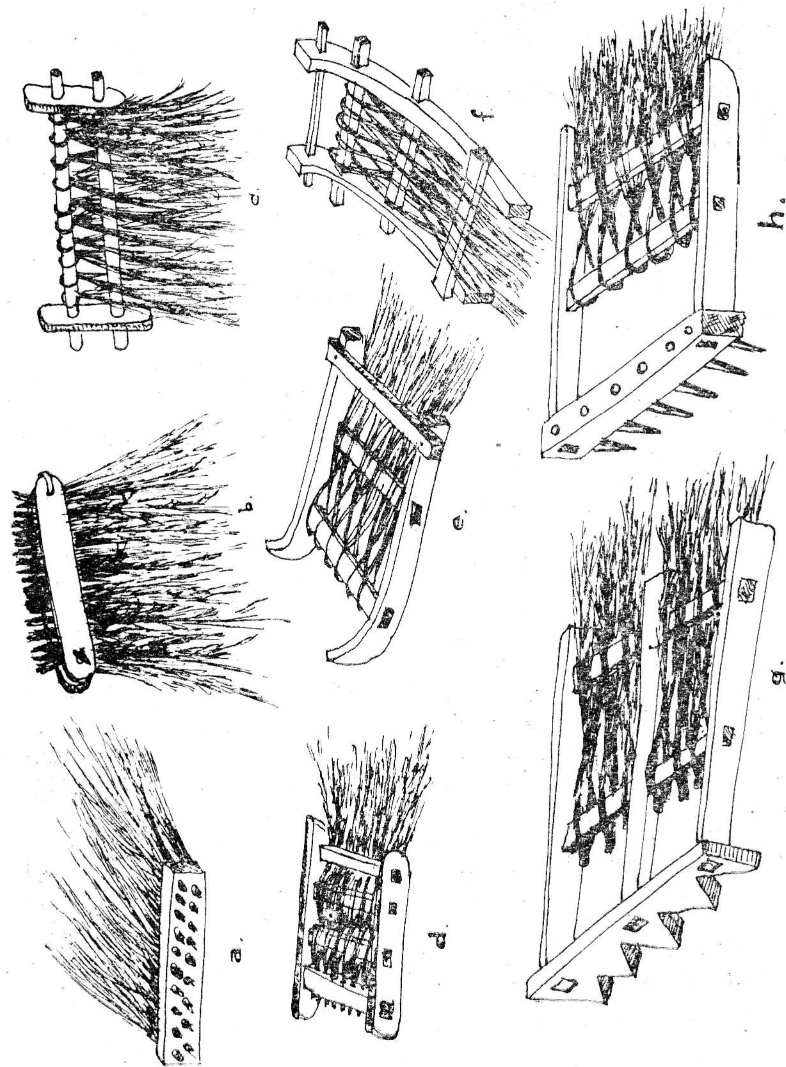

Fig. 17. Grape cu mărăcini ; grape cu mărăcini și colți de lemn.

bucăți masive de lemn, găurite — pentru introducerea dinților — și așezate perpendicular pe alte două scînduri de legătură. În față, pentru agățarea tînjelii, se îngemănau două stinghii obădate (fig. 18 a).

În numeroase așezări din zonele deluroase ale țării, grapa era formată din *tălpi* sau *chingi* drepte ori încovoiate (în partea anterioară) și din 3—4 *grinzi (grindeie, fălcele, dreve, druguri* sau *vergele)*[113] găurite și *cusute* cu *colți (dinți, măsele, cuie, cepi,* sau *cuțite)*[114] de lemn (fig. 18 b, c).

Totuși, în regiunile deluroase ale Transilvaniei și în nord-vestul Moldovei, mai răspîndită pare a fi fost grapa alcătuită din două tălpi drepte sau arcuite, unite prin doi *urși,* așezați în curmeziș. Peste urși, paralel cu tălpile, se prindeau șase sau mai multe *grindeie (grinzele), fălcele, dreve* sau *vergele,* în care se fixau colții. Între vîrfurile tălpilor se afla, uneori, *fruntariul* (fig. 18 d, e). Mai rar, o asemenea formă de grapă s-a utilizat și în nord-estul Munteniei ca și în celelalte zone deluroase ale Moldovei.

În sudul Olteniei, în sudul și estul Munteniei, în Dobrogea și în celelalte regiuni mai productive ale țării, de o mare răspîndire s-a bucurat, mai cu seamă, grapa din fig. 18 f.

Oriunde, au predominat grapele dreptunghiulare. Sporadic, s-au înregistrat forme trapezoidale (de exemplu, în Vînători-Arad), ovoidale (fig. 18 g) sau cu trei trepte, dispuse în formă de triunghi (fig. 18 h)[115].

Obișnuit, scheletul grapelor s-a lucrat din lemn de fag, mesteacăn, ulm sau frasin, iar colții din tisă, lemn-cîinesc, păducel, corn, frasin ori fag.

Se presupune că, în puncte răzlețe din Transilvania, colții de fier și-au făcut apariția încă din secolul al XII-lea[116]. Faptul rămîne însă izolat din moment ce, pînă către sfîrșitul secolului al XIX-lea, grapele construite în întregime din lemn au fost,

---

[113] Termenii *grindeie, fălcele* au circulat în Transilvania. În Moldova, s-a folosit cuvîntul *grindeie.* Cu același înțeles, în Oltenia, Muntenia și Dobrogea au fost întrebuințate denumirile : *dreve, vergele, druguri* (vezi ALR, s.n., I, h. 36).

[114] Termenul *colți* este răspîndit în Transilvania ; *dinți* formează arie întinsă în Oltenia și în Muntenia, iar cuvintele *măsele, cuie, cuțite, cepi* se întîlnesc în puncte dispersate ale țării (vezi ALR, s.n., I, h. 37).

[115] Inf. de teren, Terebești (Satu Mare) ; vezi și Ion Vlăduțiu, *op. cit.,* p. 294.

[116] Vasile Neamțu, *op. cit.,* p. 162.

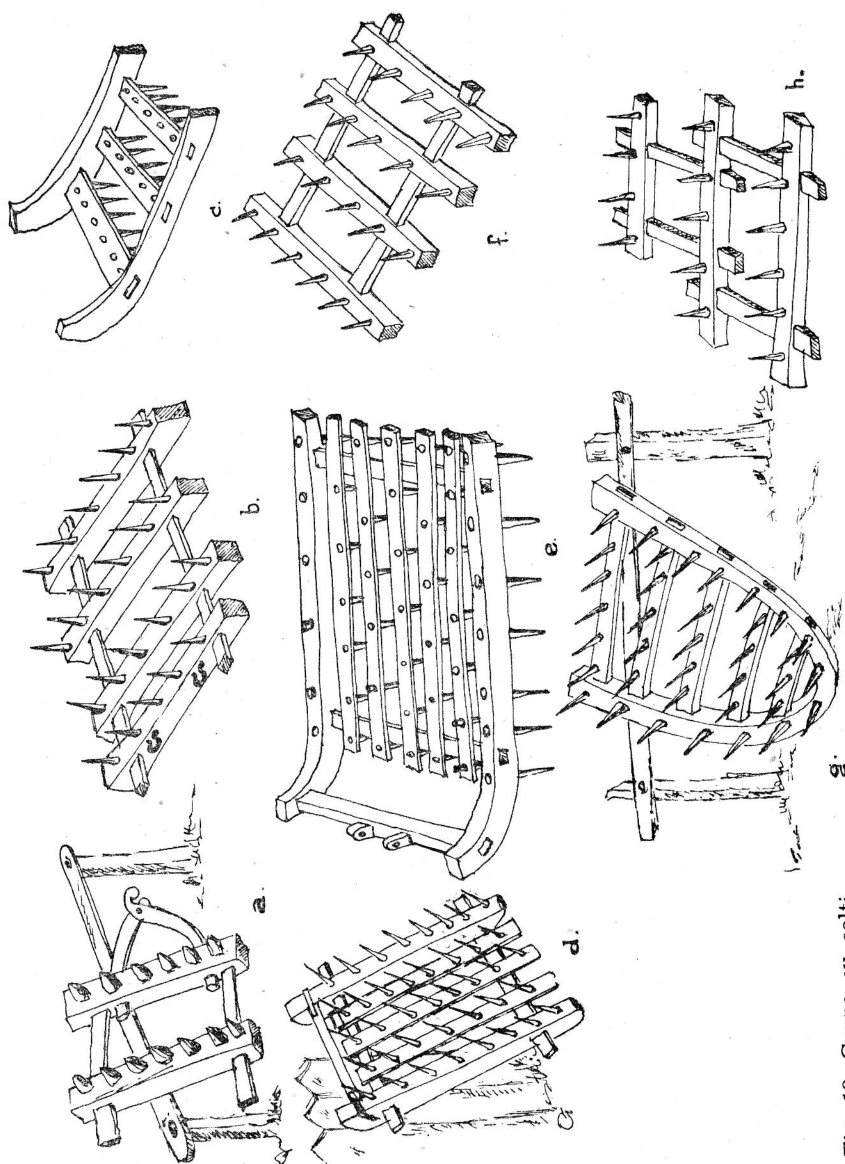

Fig. 18. Grape cu colți.

pretutindeni, predominante numericește. De altfel, pe la începutul veacului amintit, grapele cu dinți de fier erau încă rarități în Moldova și în Țara Românească[117].

De la grapele intermediare (cu dinți de fier și schelet de lemn) s-a trecut treptat, în primul rînd pe moșiile boierești, la cele în totalitate de fier, compuse din 2—3 sau 4 *cîmpuri* sau *clete,* agățate între ele prin belciuge.

Adeseori, terenurile se grăpau mai întîi cu *grapa cu colți,* care zdrobea bulgării ; apoi se apela la grapa de spini. Uneori, bulgării rămași în urma grapei se fărămițau cu sapa. Cu același scop, în Munții Apuseni, se folosea și *bătălăul de bruși,* lucrat din lemn, cu „...o coadă de 1 m și jumătate și cu o buturugă la cap"[118].

În special în zonele cerealiere ale țării, primăvara, pe timp secetos, se folosea des tăvălugul — un trunchi de stejar, salcîm ori ulm, de formă cilindrică, lung de circa 2—3 m și găurit la capete, pentru introducerea unor *cepuri* sau *osii* metalice. Părțile exterioare ale osiilor se roteau în niște inele de metal.

Mai totdeauna, tăvălugurile erau netede. Rareori, însă, s-au folosit și tăvăluguri cu *cioate* ori cu dinți de lemn (fier), înfipți în trunchiurile găurite[119] (fig. 19 c).

Atașat la tînjală fie prin lanțuri, sîrmă împletită, fiare îngemănate și arcuite (fig. 19 a), fie prin intermediul unor *rame, podețe, juguri, punți de lemn* (fig. 19 b), tăvălugul înainta prin rostogolire. În urma sa, la suprafața solului, se forma un fel de coajă (pojghiță), care împiedica evaporarea apei.

Pentru ca terenul să se taseze mai bine, cel ce mîna animalele de tracțiune se urca, din cînd în cînd, pe *rama (jugul, puntea* sau *podul)* de scîndură.

În estul Munteniei și în Dobrogea, din loc în loc, arătura se netezea cu tăvăluguri de piatră.

Regional, uneltei i s-a spus *tăvăluc, tăfălug* (în Oltenia, Muntenia, Dobrogea), *tăvăluc, vălătuc, val, valc, butuc, buștean* (în Moldova), *tăvălug, tăfălug, trăvălic, mîngălău, mîngalău, durgalău, hengher, cățălău, durdur* (în Transilvania)[120].

---

[117] Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* București, Edit. Academiei, 1969, p. 199.
[118] Lucia Apolzan, *op. cit.*, p. 303.
[119] Inf. de teren, Vulturești, Coteana, Sîmburești (Olt), Fărcășești, Căpreni, Pîrîu (Gorj).
[120] ALR, s.n., I, h. 35.

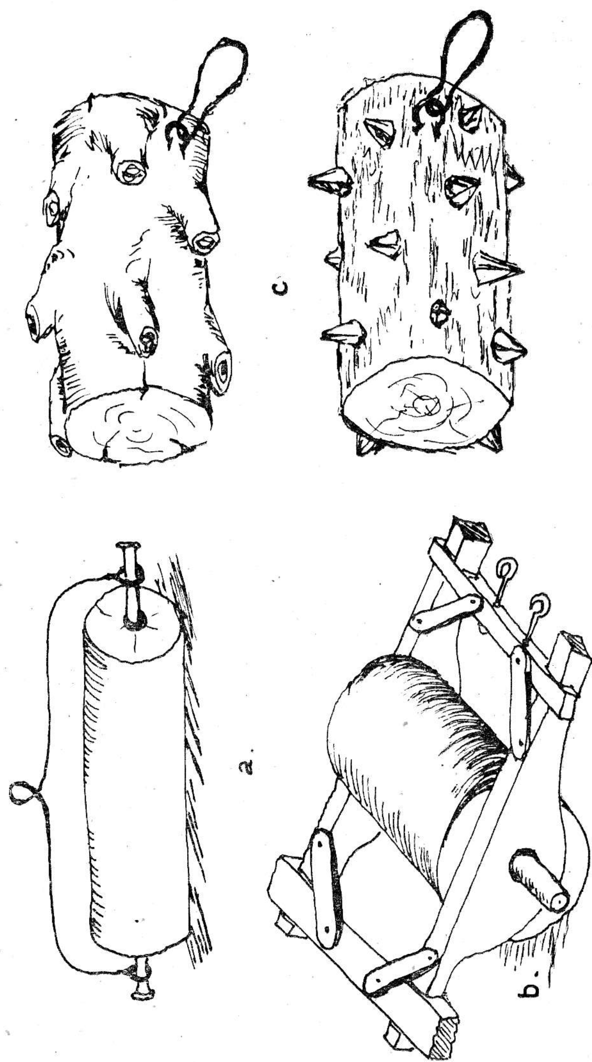

Fig. 19. Forme de tăvălug.

CÎND ȘI CUM SE ÎNSĂMÎNȚA

Porumbul s-a semănat, totdeauna, fie pe terenul proaspăt deștelenit, fie în urma altei recolte de porumb, fie — mai frecvent — după plantele păioase. În cazul din urmă, miriștea se ara o dată (primăvara) sau de două ori (*se ogora* toamna și se repeta arătura primăvara). Adîncimea arăturii depindea de însușirile terenului lucrat, de puterea vitelor folosite și, bineînțeles, de starea vremii.

Obișnuit, grîul se semăna în locul porumbului, vasăzică pe *coceniște, tenchiște, tuleiște, mălăină, mălăiște, cucuruzaștină* (termeni folosiți în Transilvania) : pe *porumbiște* (denumire răspîndită în Oltenia, Muntenia, Dobrogea) ; pe *păpușoiște, ciocălăiște, năvoloacă* (nume utilizate în Moldova)[121]. Mai rar, se însămînța în locul *țelinei sparte* și *gunoite*. În așezările transilvănene, care au practicat „asolamentul trienal", grîul se semăna și pe „ogorul sterp" sau pe „ogorul negru". Din cînd în cînd, se punea în urma recoltelor de ovăz, orz și chiar de grîu. În acest sens, miriștea se ogora la scurt timp după secerat și, toamna, se ara din nou.

În general, începerea și terminarea însămînțărilor de primăvară și de toamnă s-au aflat în concordanță, în primul rînd, cu starea timpului. În pofida unei relative libertăți în ceea ce privește stabilirea perioadei optime a efectuării acțiunii respective, tradiția a fixat totuși, în orice parte a țării, anumite limite care nu trebuiau depășite. Adeseori, ele gravitau în jurul unor sărbători religioase însemnate. Pentru exemplificare, oferim cîteva dintre mărturisirile unor informatori : „la Blagoveștenii (25 martie ; n.n.), plugul trebuia pus în brazdă" ; „la 23 aprilie, porumbul era pus" ; „înainte de Sfîntul Gheorghe, se ara o frunte. Apoi, pînă la Moși, se termina totul" ; „dacă nu se samănă cucuruzul pînă la arminden (prima zi a lunii mai ; n.n.), poți să bagi mestecăul mămăligii în foc" etc.

Pentru fixarea momentului prielnic începerii însămînțărilor de primăvară, sătenii aveau și indicii precise, verificate generație de generație. Astfel, aratul pentru mei, mazăre, orz, ovăz etc. debuta în *mustul zăpezii*, prin februarie-martie, cînd „veneau cocorii", cînd „dau brustulanii" sau cînd „înflorea cornul". Porumbul se însămînța ceva mai tîrziu, cînd înfloreau *porumbeii (porumbreii, porumbarii), spinii, mălinul, dafinul* ; cînd *țîpa* „înverzea" stejarul, gorunul ; „cînd da frunza fagului" ; cînd apăreau *pipijoii* „flori de pădure" ; cînd ieșea *bozul* la suprafață sau cînd *bozul* era de circa 10 cm etc. Pe cînd înflorea mărul sau pe cînd brusturul ajungea cît o monedă, semă-

[121] ALR, s,n, h. 119 ; vezi și ALRR — Maramureș, II, h. 405.

natul se afla deja *în toi*. Alteori, semănatul începea odată cu „cîntatul dintîi al cucului", al *brotăceilor* etc.

A fost consemnată și deprinderea orientării după *crugul luminii* : „plantele din pămînt se puneau pe lună nouă, iar cele de la suprafață pe lună veche"[122].

Însămînțările de toamnă începeau în jurul datei de 15 septembrie. Ogoarele și locurile desțelenite erau însămînțate primele. Semănatul în locul prășitoarelor se făcea ceva mai tîrziu, după culesul recoltei. Uneori, nu se mai aștepta culesul și grîul se semăna printre rîndurile de porumb (încă din septembrie), acoperindu-se cu pămîntul rezultat din *spargerea mușuroaielor* cu sapa[123]. Oricum, în jur de 15—20 octombrie, însămînțatul de toamnă trebuia terminat.

În general, păioasele se semănau în urma efectuării arăturii și se acopereau cu grapa.

Totuși, au existat și situații cînd semănatul preceda aratul. Cea mai frecventă dintre ele era cauzată de prelungirea secetei sau, dimpotrivă, a ploilor. Și într-o împrejurare și în cealaltă, nu era posibilă ararea la o adîncime normală. De aceea, mai întîi se semăna și, apoi, se făcea o arătură superficială și se grăpa. În alte rînduri, însămînțatul premergea aratului din nevoia protejării semințelor ca să nu degere. În plus, se aprecia că pe terenurile semănate înaintea arăturii creșteau mai puține buruieni. Din asemenea motive, în special orzul și ovăzul se semănau pe pămîntul nearat.

Se cuvine a fi reținută și obișnuința, înregistrată adeseori în Moldova, ca terenurile de pe care se recolta porumbul să nu mai fie arate înaintea însămînțărilor de toamnă. În atare situații, sămînța era acoperită prin spargerea mușuroaielor cu sapele și prin împrăștierea pămîntului cu grapele cu colți, adică cu boroanele.

Oricînd și oriunde au fost luate în seamă condițiile climaterice specifice locului și momentului însămînțării. De aceea, știindu-se că semințele aruncate sub brazdă rezistau mai bine la secetă, iar cele răspîndite peste arătură răsăreau mai sigur pe vreme de ploaie, s-a înrădăcinat practica împărțirii grăunțelor germinative în două *mîini* „părți". O parte, mai consistentă, se

[122] Inf. de teren, Găiceana (Bacău), Bălășești (Galați), vezi și Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *Zona etnografică Dolj, București*, Edit. Sport-turism, 1982, p. 23.

[123] Inf. de teren, Ivești (Galați), Bogdănești (Bacău), Țigănași (Iași).

semăna *pe dedesubt, pe piele* (pe pămîntul nearat), iar cealaltă parte se risipea peste arătură și se acoperea cu grapa[124].

Firește, pe lîngă condițiile climaterice și pe lîngă însușirile solurilor, un rol de frunte în alegerea unuia sau altuia dintre procedeele de semănat l-a avut tradiția locală, zămislită cu secole în urmă și consolidată generație de generație. Probabil că pe seama tradiției se cuvine pusă consecvența cu care unele sate au recurs necontenit la aceeași metodă de semănat, indiferent de starea de moment a vremii și de caracteristicile solurilor lucrate.

Peste tot, însămînțarea păioaselor a constituit atribuția bărbaților. Înainte de a fi semănate, grăunțele de grîu — alese cu mîna, cu ajutorul apei (puse în apă, semințele seci se ridicau deasupra), prin *ciuruire* (în timpul cernerii, semințele mici erau eliminate) sau vînturare — se tratau cu lapte de var și piatră vînătă.

În Transilvania și, într-o oarecare măsură, în Moldova și în Dobrogea, a predominat semănarea grîului și a celorlalte păioase din *sacul* legat (cu o *baieră*) de un colț și de o parte a gurii. În timpul însămînțării, baiera se așeza pe ceafa semănătorului, iar sacul se ținea sub umărul stîng, cu gura-n față. La fiecare pas, semințele erau împrăștiate uniform, cu mîna dreaptă.

Pe ici, pe colo, semănatul din sac s-a utilizat și în Oltenia sau în Muntenia. În schimb, potrivit rînduielilor locale, în sudul țării a precumpănit însămînțarea păioaselor din *poală, mesală, masă* ori *față de masă*, adică dintr-o bucată mare de pînză, legată de mijlocul semănătorului.

Totodată, aici ca, de altfel, și în Moldova, s-a mai aflat în uz semănatul din *căldare, găleată* sau din *traista* cu *baieră*, agățată de gît. De fapt, *straița* a avut căutare și în Transilvania.

În toate părțile țării, s-a recurs, adeseori, și la semănatul grăunțelor din *desagii* purtați pe umăr.

De asemenea, răspîndită a fost obișnuința azvîrlirii semințelor din *coșuri de nuiele* sau din *glugă, căciulă* (în Clopotiva-Hunedoara, termenul are înțelesul de glugă) : „moșnegii aveau o glugă de ploaie ; o legau de gît, într-o parte, și semănau cu ea..."[125].

[124] Deprinderea respectivă a fost înregistrată în puncte dispersate de pe întreg cuprinsul țării.

[125] Inf. de teren, Clopotiva (Hunedoara), Căiuți, Găiceana (Bacău), Tulnici (Vrancea), Vînători (Galați), Dolhești (Neamț), Odăile, Mînzălești (Buzău).

Însămînțatul *porumbului* (numit *popușoi,* în Moldova ; *mălai,* în nordul, nord-vestul Transilvaniei ; *cucuruz,* în Banat și în centrul Transilvaniei ; *tenchi,* pe arii restrînse sau în puncte dispersate din vestul Trasilvaniei)[126] a fost efectuat atît de către bărbați cît și de către femei.

În Transilvania, semințele de porumb erau împrăștiate, de regulă, cu mîna peste tot locul, după ce acesta fusese gunoit și arat. Față de grîu, care se semăna mai des, aruncîndu-se la fiecare pas, grăunțele de porumb se azvîrleau la doi pași. Cei ce nu posedau suficient gunoi, ca să-l răspîndească în toate părțile, semănau porumbul în *cuiburi* făcute cu sapa sau cu *parul (chitonagul)* după ce arau și grăpau. În fiecare cuib puneau cîțiva pumni de gunoi de grajd. Rareori (pe timp de secetă), semințele de porumb se împrăștiau cu mîna înainte de a ara.

În Moldova, s-a recurs frecvent fie la împrăștierea tuturor semințelor de porumb pe *dedesubt, pe piele,* fie la divizarea lor în două părți inegale : o parte, mai mare, era însămînțată înaintea arăturii, iar restul după arătură. Mai rar, cînd pămîntul era prea uscat sau cînd se ieșea prea devreme la arat și arătura trebuia lăsată *să se încălzească,* semănatul se făcea peste arătură.

După primul război mondial, atît în Transilvania cît și în Moldova, porumbul a mai fost semănat și pe brazdă, cu mîna.

În sudul țării (Oltenia, Muntenia, Dobrogea), semănatul porumbului pe brazdă s-a bucurat de o răspîndire generală și a cunoscut mai multe posibilități de concretizare. În primul rînd, ca și în Transilvania ori în Moldova, în urma plugului venea o persoană care, la un pas sau la doi pași, punea cu mîna cîte 2—4 boabe pe șanțul celei de a doua sau a treia brazde. Brazda următoare acoperea boabele.

Alteori, în solul nisipos, fărîmicios, se făceau *cuiburi* cu *călcîiul,* tot la a treia brazdă, și se puneau boabele cu mîna.

În solurile mai puțin afînate, *cuiburile* se executau, adeseori, cu *parul, bruca* „un băț simplu sau cu pinten", iar boabele se aruncau cu mîna și se acopereau cu piciorul.

În sfîrșit, pe terenurile mai fragmentate din zonele muntoase și deluroase ale Olteniei și ale Munteniei, cuiburile se efectuau cu sapa. Punerea porumbului cu sapa a fost înregistrată sporadic și în Moldova.

---

[126] ALR, s.n., I, h. 92.

Tot în regiunile muntoase și deluroase ale Olteniei și ale Munteniei, porumbul se însămînța, din cînd în cînd, și înaintea arăturii.

În aceeași perioadă, în special în Transilvania, a cîștigat teren semănarea porumbului cu ajutorul unei cutii găurite, care se învîrtea odată cu roata din brazdă a *rotilelor*[127]. Apoi, s-a trecut la *mașina de semănat* pe două-trei rînduri, pusă în mișcare prin tracțiune animală și prevăzută cu două-trei tuburi, din care semințele cădeau uniform.

Pretutindeni, semințele de porumb care se împrăștiau cu mîna erau purtate în aceleași ustensile ca și grăunțele germinative ale păioaselor. În cazul semănăturilor pe brazdă, efectuate mai ales de femei, boabele se luau cu mîna din *zadie* (nume frecvent în nord-vestul Transilvaniei), *mesală* (termen folosit în puncte risipite din sudul Olteniei), *poală* (denumire cu mare răspîndire în Oltenia și în Muntenia), *pestelcă* (cuvînt întrebuințat în sud-vestul Moldovei, în nord-estul Munteniei și prin Dobrogea), adică din șorțuri ; din *troacă, vederă* sau *vidră* (vase folosite în Transilvania) ; din *geac* „traistă" (nume prin Oltenia) ; din *paner* de trestie (ustensilă uzitată în sud-estul Moldovei) ; dintr-o oală prinsă de curea sau agățată de bete (procedeu consemnat în nord-vestul Munteniei) ; din *coșuri* de mînă ; din traista agățată de gît etc.

Odată cu boabele de porumb, mai erau semănate semințe de fasole și de dovleci, cărora, în Moldova și în puncte izolate din Transilvania, li se spunea *bostani.* În Transilvania, dovlecilor li s-a mai zis : *cucurbete (curcubete), pepeni pentru porci, berbinițe, ludăi, libinițe, bolovani* etc.

În Moldova și în Transilvania, prin holdele de porumb, se puteau vedea și *halduri, hăldani, hlandani, aldani, păhui* „fire izolate de cînepă pentru sămînță".

Uneori, se semăna cînepă de toamnă și pe marginea cîmpului cu porumb[128]. Alteori, pe marginea holdei, se găsea cîte un rînd de *bob,* de fasole (pusă în cuiburi), de floarea-soarelui[129] sau de mei tătăresc (numit *mălai, mei pentru mături, mălai tătăresc, tătarcă, mături* — în Moldova ; *tătarcă* — în

---

[127] Procedeul a fost utilizat, rareori, și în nord-estul Munteniei, în Dobrogea sau în sudul Moldovei.

[128] Inf. de teren, Turnu, Vînători (Arad), Bîrsănești (Bacău).

[129] Prin Transilvania, i se mai spune *ruje (rujoancă),* iar prin Moldova : *răsărit.*

Transilvania ; *tătar, tătari, mei tătărăsc, mături*, în Banat, Oltenia, Muntenia și Dobrogea)[130].

Plantele vătămătoare de prin semănăturile cu grîu erau stîrpite cu mîna sau cu un băț ce avea fixată în vîrf o bucată de metal, de formă dreptunghiulară ori bifurcată, ca și coada rîndunicii. General cunoscută, unealta respectivă era desemnată diferit : *săpăligă, otic (otig, otičăr), plivitor (pleghitor, plevitor, plivitoare, plijitoare), chircă, răzuș* etc.

Cînd nu răsărea peste tot locul, porumbul se *împăna* „se completa", făcîndu-se cuiburi cu sapa ori cu *chitonogul* (nume al parului ascuțit, în Moldova).

Pentru distrugerea buruienilor și afînarea solului, terenurile cultivate cu porumb se prășeau, în general, de două ori. În Transilvania, primei prașile i se spunea *săpat, sapa dintîi, săpătura întîi, căpăluit, căpălit dintîi, ogorît, săpat de o dată*. Cu ocazia acestei prașile, se rărea porumbul semănat prin împrăștiere sau se rupea surplusul de fire de pe rînduri, se înlătura pămîntul uscat de lîngă fire și se trăgea altul proaspăt.

Pe lîngă distrugerea buruienilor și afînarea pămîntului, prașila a doua avea menirea adunării pămîntului la rădăcina plantelor prășitoare, pentru a le favoriza dezvoltarea și a le mări rezistența. Operația era desemnată : *prașîla a doua, prășitură, prășitul de-al doilea* — în Moldova ; *săpatu de-al doilea, sapa de-a doua, umplut mălaiul, adunat, îngropat, întors pentru mușuroi, prășit al doilea, căpălit de-al doilea, tivărlit* — în Transilvania ; *copăit, prașa a doua, cuibărit, îngropat, ogorît, mușuroit* — în Oltenia, Muntenia, Dobrogea[131].

Pentru impulsionarea ritmului de lucru pe timpul prașilei, s-a recurs, oriunde, la întrajutorarea în muncă.

RECOLTATUL ȘI TREIERATUL CEREALELOR PĂIOASE

Din vremuri îndepărtate, tulpinile cerealelor păioase s-au tăiat cu secera. Arătam, în primul capitol al lucrării, că cele mai vechi exemplare de seceri descoperite pe teritoriul țării noastre datează încă din ultima fază a neoliticului timpuriu. De-a lungul mileniilor, secerile s-au lucrat din materiale diferite (corn de animal, piatră, bronz și fier) și, firește, au cunoscut numeroase forme de concretizare.

---

[130] ALR, s.n., I, h. 145.
[131] ALR, s.n., I, h. 101.

Analizate prin prisma mărturiilor etnografice, se poate spune că secerile făurite de fierarii satelor au prezentat, totdeauna, dimensiuni și curburi variabile ale lamei. Deosebirile erau impuse, în primul rînd, de însușirile materialului de lucru, dar și de tradiția locală, de vîrsta și sexul celor ce le foloseau.

După cum se cunoaște, au existat seceri cu și fără *zimți (dinți)* la tăiș. De regulă, secerile fără zimți erau confecționate din lame de coase uzate. De aceea, rare sînt satele în care se întrebuințau numai atare seceri sau în care ele dețineau întîietatea față de secerile cu zimți. Covîrșitoare numericește și bucurîndu-se de o răspîndire cvasigenerală pe întinderea țării, secerile cu zimți se obțineau prin lovirea tăișului lamei cu o daltă, la distanțe egale, și prin ascuțirea părților mai proeminente, rezultate în urma loviturilor de daltă.

Muncă grea, care trebuia isprăvită într-un timp cît mai scurt — pentru ca grîul *să nu se treacă din copt* —, seceratul antrena aproape întreaga familie, de la copiii mai răsăriți pînă la bătrîni. În vederea impulsionării ritmului de lucru, oamenii secerau, adeseori, în grupuri constituite pe baza principiului întrajutorării. Vecini și rude *se împrumutau*, se ajutau, munceau cînd la unul, cînd la altul. Uneori, rude cît de îndepărtate se adunau și încropeau ceata de secerători.

Tabloul secerișului de odinioară este înfățișat cu precizie și admirabilă plasticitate, printre altele, în unele variante ale *Plugușorului*. În sprijinul celor afirmate, iată un fragment cît se poate de semnificativ :

„... Și făcu seceri mari (fierarul ; n.n.)
Pentru secerători tari ;
Și făcu la seceri mici
Pentru copilași voinici ;
Și altele mai mărunțele
Pentru fete tinerele ;
Seceruica cea mai bună
Pentru baba cea bătrînă.
Mînați, măi !
Hăi, hăi, hăi !
Și-au venit din cele sate,
Din Florești și mai departe
Cîrduri de secerătoare
Gătite de sărbătoare,
Cu mînecile suflecate,
Cu poalele-n brîu ridicate
S-au strîns fine

Şi vecine
Şi toţi finii
Şi vecinii
Şi vreo trei babe bătrîne
Care ştiu rîndul la pîne ;
Şi la cîmp i-au dus,
La seceră i-au pus.
Mînaţi, măi !
Hăi, hăi, hăi !
Şi cu stînga apucau
Şi cu dreapta secerau,
Şi prin lan înaintau,
De părea că înotau.
Alţii-n urma lor legau,
Snopuri nalte adunau,
Şi clăi mîndre ridicau.
Iar după ce a-nserat,
Înapoi cînd s-au uitat,
Stăteau snopii
Ca drobii,
Iar clăile
Ca oile.
Ia mînaţi, măi !
Hăi, hăi, hăi !..."[132]

În pofida faptului că la secerat participau, laolaltă, tineri şi vîrstnici, femei şi bărbaţi, se poate vorbi, totuşi, de o specializare a acestora în una sau în alta dintre fazele acţiunii. Bunăoară, tradiţia orală din orice parte a ţării lasă să se înţeleagă că secerişul propriu-zis era efectuat, cu precădere, de femei, iar bărbaţilor le revenea, ca sarcină de căpetenie, facerea *legăturilor* şi legarea snopilor. De altfel, distribuirea pe sexe a etapelor muncii este bine pusă în lumină şi în unele texte rostite cu ocazia oficierii ceremoniei „Cununii" :

„... *Secerat-o fetele*
Holdă ca păretele (...)
Fetele o săcerat
Fişorii clăi o-nşirat..."[133]

[132] Culea Apostol, *Datini şi muncă*, vol. I, 1943, p. 101.
[133] Vezi Elisabeta Moldoveanu-Nestor, *Cununa — sărbătoare a secerişului*, în „Revista de etnografie şi folclor", tom 9, 1964, nr. 6, p. 631.

Pentru a cîştiga în lungime, tulpinile păioaselor, care urmau să formeze legăturile snopilor, se retezau cu secera cît mai aproape de sol sau se smulgeau cu *rădăcini cu tot*. Rareori — în anii secetoşi şi numai acolo unde firele de grîu, orz sau secară rămîneau prea firave şi prea scurte — se recurgea la recoltatul prin smulgere.

Pînă la cooperativizare, în zonele muntoase ale ţării şi, parţial, în cele deluroase, secerarea s-a menţinut ca unică sau ca principală metodă de recoltare a cerealelor păioase. În schimb, la şes, concomitent cu sporirea suprafeţelor cultivate, s-a simţit nevoia utilizării unei soluţii mai eficiente. De aceea, cu deosebire în Transilvania, a cîştigat teren cosirea cerealelor păioase. În celelalte părţi ale ţării, erau cosite mai cu seamă *grînele* culcate, încurcate sau puţin dezvoltate.

Atît seceratul cît şi cositul se făceau pe porţiuni *(postăţi, postaţe)*, în funcţie de înclinarea locului şi de direcţia spre care erau aplecate spicele. În urma secerătorilor, cîmpul rămînea presărat cu *mînunchi (mărunchi, mununchi, murunchi, mănunchi)*[134], *mînuni (mănuni, mînuri), mînuşi, mîini, chite, childe*[135] etc. După cositori, păioasele cădeau în *brazde* sau în *poloage*.

Pentru a cădea cît mai adunate, cerealele păioase se tăiau cu coasa obişnuită, căreia i se adăuga însă o greblă mică, prevăzută cu trei dinţi. Printr-o nuia sau prin două nuiele de corn, arcuite, grebla se fixa de mînerul şi de veriga coasei. Anexei respective i s-a zis : *arc, cîrlig, cerc, greblă (grebluţă), vargă de închitat, zbici, vărgăriţă, căluş, tăcărău* — în Transilvania ; *piedică, greblă, cîrlig* — în Oltenia şi vestul Munteniei ; *cîrlig, corn de coasă, greblă, crăcană, drăgănea* — în estul Munteniei şi în Dobrogea ; *hreapcă* (nume frecvent în jumătatea de nord a Moldovei ; mai rar, s-a utilizat şi în celelalte zone ale Moldovei), *cîrlig, grivea, gripcă, prejită* — în restul Moldovei[136].

Cu puţine excepţii, cerealele păioase erau cosite numai de bărbaţi, iar femeile le adunau pe legături.

De subliniat că, în Dobrogea, cerealele cosite nu se legau totdeauna în snopi. Frecvent, se strîngeau cu furca şi grebla în *vracuri, porcoaie, purcoaie* sau *porcane*.

[134] Denumire cvasigeneral răspîndită pe întinderea ţării (vezi ALR, s.n., I, h. 55).
[135] Nume cu o răspîndire mai rară pe teritoriul României (vezi ALR, s.n., I, h. 55 şi informaţiile de teren).
[136] ALR, s.n., I, h. 52 şi informaţiile de teren.

După uscare, pretutindeni, *mănunchii (mînunile, mîinile* etc.) erau strînși cu secera, de către femei ori copii, și așezați pe *legături*[137], confecționate, frecvent, tot din cereale păioase și, mai rar, din trestie, tulpini de cînepă, de cicoare etc. Din două sau mai multe mănunchiuri ori mînuni, puse pe legătură, se alcătuia un *snop* (nume general răspîndit în România). Obișnuit, *legarea* snopilor o făceau bărbații. Ei presau plantele cu genunchiul, iar cu mîinile strîngeau temeinic *legătura*. Uneori, snopul se strîngea mai întîi cu o nuia rezistentă și arcuibilă, numită *tecărău* (în sudul Transilvaniei). Apoi, se prindeau capetele legăturii propriu-zise și se răsucea unul împrejurul celuilalt. După legare, snopii se așezau în poziție verticală, cu spicele-n sus.

Un număr variabil de snopi (între 9 și 25), așezați cruciș, constituiau o *cruce* (termen mai răspîndit în vestul și nordul Transilvaniei) sau o *claie* (cuvîntul pare să fi avut o mai mare circulație în centrul și sudul Transilvaniei). Pentru clădirea a cît mai mulți snopi într-o *cruce* sau *claie*, aceștia se încrucișau, adeseori, cu spicele spre un par înfipt în pămînt. Împrejurul parului, se înălțau de la 6 pînă la 15 rînduri a cîte 4 snopi (numărul snopilor depindea de înălțimea parilor). În afara *crucilor* sau a *clăilor*, în Transilvania se mai clădeau, ici-colo, grămezi mai mici, de cîte 5—15 snopi, numite *căpițe* (de pildă, în Muncelu Mare — Hunedoara), *clăițe* (de exemplu, în Sînmihai de Pădure-Mureș), *stagile* (termen consemnat îndeosebi în nordul Transilvaniei), *pertițe* (bunăoară, în Lăpugiu de Sus-Hunedoara), *călciie* (nume mai frecvent în vestul Transilvaniei)[138], *picioare*[139], *cristețe, cristee* (de exemplu, în Vața de Jos-Hunedoara), jumătăți (de 15 snopi în Sîmboieni, Cătina-din Cluj) etc.

În Banat, Oltenia, Muntenia și Dobrogea, snopii se adunau — cîte 5,9 sau 10 ; 13 sau 14 ; 17 sau 18 — în *cîrstață (cîrstă, crîstă)*[140], *picior* (termenul cu cea mai mare frecvență în Muntenia și în Dobrogea), *căpiță* (de pildă, în Vlădești, Slătioara-Vîlcea), *cuclă* (în Bărbătești-Vîlcea), *cruce* (în puncte dispersate din Muntenia), *măgar* (denumire mai des întîlnită în

[137] În Banat, li se spunea *funii* (vezi ALR, s.n., I, h. 56).
[138] Inf. de teren, Girișu de Criș, Drăgești (Bihor), Șepreuș, Vînători, Turnu (Arad).
[139] Inf. de teren, Sarmizegetusa, Tomești (Hunedoara), Dobra, Lancrăm (Alba).
[140] Denumirea cu cea mai mare răspîndire în Oltenia.

sud-vestul Munteniei), *petiță* (nume utilizat sporadic în sudul Mehedințiului), *jumătate* (termen consemnat mai cu seamă în nord-estul Munteniei), *porcoaie* (cuvînt folosit prin Dobrogea) etc. Apoi, în numeroase cazuri, se strîngeau într-o *claie* : două pînă la patru asemenea grămezi.

În general, în județele Vrancea, Galați, Bacău și Vaslui, grămezile de cîte 9, 13, 17 sau 21 de snopi, așezați cruciș, se numeau *jumătăți*. În partea de nord a Moldovei, denumirea amintită a fost întrebuințată mai rar. În schimb, acolo a predominat termenul *claie*. În nord-vestul Moldovei, *clăile* se clădeau frecvent împrejurul unui par, ca în Transilvania.

În special în vestul Moldovei, pe lîngă *jumătăți* ori *clăi*, mai puteau fi văzute și *picioare* din 5 ori 9 snopi. De precizat că termenul *claie* era des întrebuințat și în partea de sud a Moldovei, dar cu înțelesul de „două jumătăți sau două picioare adunate laolaltă", cînd se făcea numărătoarea snopilor.

Snopul din vîrful grămezilor se așeza totdeauna cu spicele în jos. Lui i se spunea *popă* — în Transilvania ; *măgar (măgari)* — în Oltenia, Muntenia și Dobrogea ; *măgari, căciulă, capac, cap* — în Moldova[141].

Luate cu carul de pe cîmp, cerealele păioase erau duse în gospodărie sau pe *aria* amenajată undeva în sat. În așezările de cîmpie, transportarea grîului se făcea, adeseori, cu care special amenajate. De pildă, în sudul Olteniei, al Munteniei și al Moldovei, peste carul propriu-zis, se așeza — din cînd în cînd — *coșărelul (corlița, cușca* sau *corlățile)* alcătuit din *drugi (druganе)* „lungișuri" fixate, la capete, pe *curmezișuri*. În drugane erau înfipți *țăruși (țăpuși)* care aveau capetele superioare *încinse* cu o frînghie[142] (fig. 20).

În Transilvania, o bună parte a recoltei se adăpostea în *podul șurii* sau în *puiucuri* „părțile laterale ale șurii". Altfel — fie acasă, fie pe aria satului — snopii se grămădeau în *stoguri* de formă rotundă (cu vîrf conic) sau prismatică. În Oltenia, Muntenia și Dobrogea, stogului în formă de prismă i se spunea, de obicei, *șură (șiră)*. În Moldova, grămada conică se numea *stog* sau, mai rar, *claie* (denumire consemnată cu deosebire în zona muntoasă), iar cea clădită în formă de prismă era desemnată *șură* ori *jireadă (gireadă)*.

[141] ALR, s.n., I, h. 60.
[142] Tache Papahagi, *op. cit.*, vol. III, p. 143 ; vezi și inf. de teren, Sîmburești, Coteana (Olt), Ivești, Bălășești (Galați).

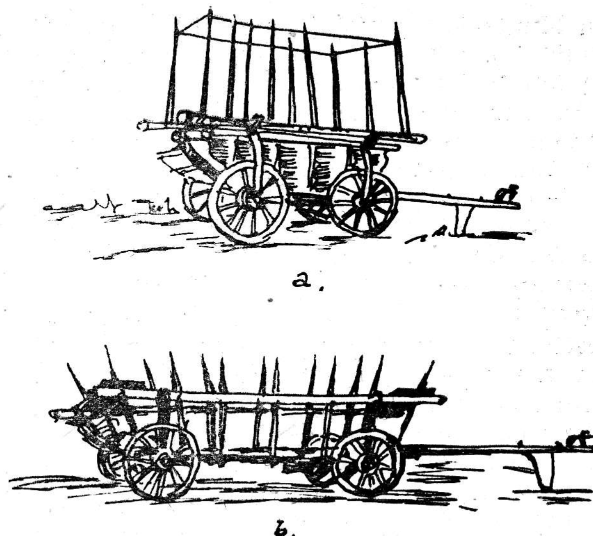

Fig. 20. Care amenajate pentru transportarea grîului pe arii.

Cea mai veche metodă de sfărîmare a spicelor a constat în *frecarea cu palmele*. Datorită eficienței scăzute, procedeul s-a întrebuințat numai în situații de excepție, cînd oamenii aveau nevoie urgentă de cantități mici de grăunțe.

Străveche este și deprinderea treierării prin *baterea spicelor cu o bîtă sau cu îmblăciul*.

Ineficace, baterea spicelor cu bățul era utilizată doar în *anii răi*, cînd populația suferea din cauza foametei. Atunci, pînă la strîngerea și treierarea întregii recolte, se secerau mai devreme porțiuni restrînse de cereale păioase, se uscau snopii la soare, după care se așezau cu spicele pe un butuc sau pe un așternut și se loveau. Se înțelege că mai cu seamă spicele de orz și de secară erau treierate astfel. În Oltenia, Muntenia și în Dobrogea, metoda s-a bucurat, însă, de mare căutare la scuturarea boabelor de fasole, mazăre, bob sau a semințelor de in și cînepă.

Pe teritoriul țării noastre, *treieratul cu îmblăciul* datează sigur de pe vremea geto-dacilor. În acest sens, amintim că arheologii au descoperit partea metalică a unei atare unelte, localizată în timp spre sfîrșitul secolului I — începutul seco-

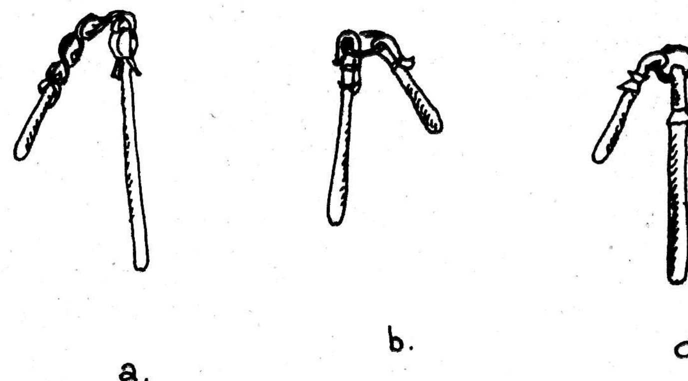

Fig. 21. Îmblăcie.

lului al II-lea e.n. și atribuită autohtonilor[143]. De asemenea, romanii foloseau pe scară largă îmblăciul[144].

În general, *îmblăciul (îmblătitoarea, îmblăcia, îmblăteiul, îmblăceul, îmblăcelul, umblăciul, îmblăciucul)* era alcătuit din două bucăți de lemn — una (cea lungă) de care ținea persoana care *îmblătea* și alta pentru lovirea spicelor — unite prin curele din piele de vită (fig. 21 a) sau, cîteodată, printr-un inel metalic (fig. 21 b, c).

Partea îmblăciului, de care apuca *îmblătitorul*, se numea *coadă, dîrje, toporișcă, rudă, cal, vergea* — în Transilvania; *coadă* în Moldova. În nordul Moldovei, i s-a zis și *dîrjea (dîrja, dîrjaua, dîrjală)*[145].

Lemnul gros, rezistent (adeseori era de corn) și mobil al îmblăciului, cu care se băteau cerealele, era desemnat : *mînz, hărmăsărel, îmblăciu, limbă, bătoi (bătător, bătăuș), hadarag*[146]— în Moldova ; *hădărag (hătărag, hădărău), îmblăcie, cal, mînz* — în Transilvania[147].

Curelelor de la îmblăciu li s-a spus frecvent, în Transilvania, *oglăzi (oglăji, ogladie)*. În aceeași parte a țării, din cînd în cînd, s-a recurs și la denumirile : *curea, grumăjor*. În schimb, în Moldova, au avut mare circulație termenii : *legătoare, curele*.

143 Ioan Glodariu, Eugen Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 74.
144 N. Lascu, *Cum trăiau romanii*, București, Edit. științifică, 1966, p. 221.
145 ALR, s.n., I, h. 76.
146 Termenul a format arie în nordul Moldovei.
147 ALR, s.n., I, h. 77.

Izolat, în nordul Moldovei, a fost consemnată și denumirea : *oglăzi (oglaje, oglăji)*[148].

În Transilvania, treieratul cu îmblăciul se efectua fie în *vatra* sau *aria șurii* (care se lipea în fiecare an cu un amestec de lut și bălegar), fie afară, pe *aria* din curtea casei. Rareori, grîul era îmblătit pe cîmp, imediat după secerat (de exemplu, în Aliceni — Satu Mare).

În Moldova, cerealele păioase erau îmblătite, de regulă, afară, pe *aria* amenajată în apropierea fiecărei case. Ici-colo, s-a îmblătit și în *șopruri,* iar în nordul Moldovei, unde se găseau șuri încăpătoare, a existat obiceiul treierării pe *aria* din șură.

Firește, cei ce posedau șuri, puteau să-și îmblătească cerealele păioase pe îndelete. De aceea, erau numeroase cazurile cînd treieratul dura mai toată iarna. De pildă, în Munții Apuseni, îmblătitul începea pe la 1 septembrie și se prelungea, de obicei, pînă la 9 martie (40 de sfinți)[149]. Îmblătitul sub cerul liber se dovedea însă mai incomod. Depinzînd de condițiile atmosferice, el impunea, în primul rînd, scurtarea evidentă a timpului de lucru. Apoi, presupunea amenajarea cu grijă a ariei în funcție de starea vremii. De pildă, iarna, era posibilă obținerea unei arii extrem de rezistente și de practice prin înghețarea apei turnate de cu seara pe locul curățit și netezit de mai înainte. Pe timp călduros, aria se cioplea cu sapa, se uda, se bătea cu maiul, se mătura și, uneori, se lipea cu un strat de balegă sau de lut.

În vederea treierării cu îmblăciul, snopii — legați și bine uscați la soare — se așezau pe două șiruri, cu spicele spre interior : „spic la spic". Dacă îmblătea o singură persoană, aceasta *umbla roată* pentru a lovi spicele pe toată întinderea lor. Cînd existau doi îmblătitori, se fixau cîte unul la capetele șirurilor de snopi și mînuiau îmblăciele într-o ritmicitate perfectă, evitîndu-se, astfel, lovirea reciprocă. Puteau fi și trei îmblătitori. Fiecare lovea din cîte o direcție, *rînduindu-se,* adică menținînd un anume ritm, o anume ordine. Treierați pe o parte, snopii se întorceau pe cealaltă. Apoi, se dezlegau, repetîndu-se lovirea de mai multe ori. Din cînd în cînd, paiele se răscoleau, se scuturau și se scoteau din boabe cu furca sau cu grebla.

[148] *Ibidem,* h. 78.
[149] Lucia Apolzan, *op. cit.,* p. 304.

Se înțelege că nu oricine stăpînea priceperea mînuirii îmblăciului. Totodată, se cuvine subliniat faptul că, pe lîngă îndemînare, îmblătitorului îi trebuia și forță.

Pînă către primul război mondial, față de alte modalități de treierat, îmblătirea a fost general răspîndită și a avut o pondere covîrșitoare în Transilvania. Acolo, în special secara, ale cărei tulpini se foloseau frecvent la învelirea caselor, a fost mai totdeauna îmblătită.

O puternică tradiție a treierării cerealelor păioase cu îmblăciul a existat și în Moldova, mai ales în zonele muntoase și chiar în cele deluroase. De fapt, în acele locuri, și astăzi se mai folosește îmblăciul la spargerea păstăilor de fasole și mazăre, ori la baterea cînepei.

În schimb, în Banat, Oltenia, Muntenia și Dobrogea, treieratul cu îmblăciul a fost practicat întîmplător[150] și, pesemne, ca o consecință a influenței zonelor învecinate de peste munți. Chiar în localitățile în care a fost înregistrat, se precizează că procedeul nu era întrebuințat de toți locuitorii, iar cei care recurgeau la el o făceau doar în anii secetoși ori numai pentru obținerea boabelor necesare însămînțării.

În țara noastră, moștenită din străbuni este și deprinderea *treierării cerealelor păioase prin călcarea cu animalele.* Se pare că procedeul a fost descoperit încă din epoca bronzului[151]. Despre vechimea lui bimilenară ne informează sigur „... un document artistic de excepțională valoare istorică : mozaicul villei romane de la Zliten (sec. I—II e.n.), iar despre continuitatea utilizării sale, la începutul mileniului al II-lea, basorelieful catedralei din Ferrara și numeroasele informații etnografice de pe întreg teritoriul Europei și al Orientului Apropiat"[152].

În Banat, Oltenia, Muntenia și Dobrogea, treierarea cerealelor cu animalele a cunoscut o răspîndire generală și a avut o întrebuințare covîrșitoare față de oricare altă modalitate tradițională de sfărîmare a spicelor.

[150] Printre altele, tradiția orală consemnează întrebuințarea îmblăciului în Sutești, Cîineni, Sălătrucel (Vîlcea), Șuici (Argeș), Sîmburești (Olt), Lăpușnicel (Caraș-Severin) etc.
[151] Radu O. Maier, *Sisteme arhaice de îmblătit,* în „Revista de etnografie și folclor", tom 12, 1967, nr. 3, p. 243.
[152] Corneliu Bucur, *Procese, procedee și instalații cu tracțiune animală de obținere și prelucrare a cerealelor de pe teritoriul României,* în „Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România", vol. II, Sibiu, 1981, p. 93.

Cu excepția părții de nord-vest, și în Moldova treieratul cu animale a fost cvasigeneral practicat fie alături de îmblătit, fie ca o consecință a restrîngerii simțitoare a sferei de întrebuințare a acestuia.

În Transilvania î-să, comparativ cu îmblătitul, treieratul cu animale a avut o mai mică însemnătate, atît ca răspîndire cît și ca intensitate a solicitării. Doar în vestul și sud-vestul Transilvaniei, procedeul în discuție s-a utilizat mai des, dar și acolo s-a aflat în concurență cu îmblătitul.

Pentru desemnarea locului unde se treierau cerealele, s-a păstrat pînă astăzi cuvîntul moștenit din latină : *arie*. Din cauza condițiilor istorice specifice, în Dobrogea s-a impus termenul de proveniență turcă : *arman*.

Aria pe care se călcau cerealele era amenajată, de regulă, în gospodărie. Ceva mai rar, ea se aranja în anumite puncte ale moșiei sătești, situate, de obicei, pe ridicături, pentru a beneficia de o mai intensă și o mai prelungită adiere a vîntului. Din cînd în cînd, se treiera chiar pe locul ce fusese secerat. În Transilvania, a fost înregistrată și deprinderea treierării cerealelor cu animalele în *șură*.

În mod curent, călcarea cerealelor cu animalele se efectua spre sfîrșitul verii. Rareori, se treiera și iarna : „mai demult, pîinea să bătea iarna : trebuia să fie pămîntul înghețat“[153].

În Transilvania, s-a treierat numai cu caii. Și în celelalte provincii istorice ale țării a predominat călcarea cerealelor cu caii. Ici-colo, cei ce nu aveau cai recurgeau însă și la vite[154].

Obișnuit, amenajarea ariei presupunea cioplirea ierbii, netezirea locului, stropirea cu apă, *bătucirea, bătătorirea* sau *pisarea* cu *maiul* și măturarea. Uneori, pentru a „face pămîntul ca pielea“, după stropire, se risipea un strat de paie, care era călcat cu caii[155]. Prin Dobrogea, peste stratul de paie, se trecea cu tăvălugul de piatră tras de cai.

În sudul și estul țării, în mijlocul ariei se planta, totdeauna, un stîlp numit *știomb* — în Banat ; *steajer (steajăr, stejer)* — în Oltenia, Muntenia și Dobrogea ; *par*[156], *stîlp, șarampoi, țăruș,*

[153] Inf. de teren, Ipatele (Iași).
[154] Inf. de teren, Crasna (Gorj), Roșiile (Vîlcea), Găiceana (Bacău), Ivești, Bălășești (Galați), Roșiești (Vaslui), Țigănași (Iași), Lăpușnicel (Caraș-Severin).
[155] Inf. de teren, Vînători, Turnu (Arad).
[156] Termenul cu cea mai mare circulație în Moldova.

steajăr (stejer)[157], *pocium* etc. — în Moldova[158]. În Transilvania, precumpăneau ariile fără *par, cociumb* sau *stîlp*.

Așezarea snopilor pe arie începea de la mijloc către margine. În Oltenia, Muntenia, Dobrogea și sudul Moldovei, acțiunii respective i se spunea *năsădit*. În rest, se vorbea de *punerea pe arie* sau de *îmbrăcarea ariei*[159]. Snopii dezlegați sau legați se *împrăștiau*, se *răschirau roată (colac)* împrejurul parului, în poziție semiculcată (cu vîrful pe cotorul snopilor din rîndul precedent ; primul rînd avea spicele spre par).

Acolo unde nu se afla par, omul sta în mijlocul ariei, ținea caii de o frînghie sau de hățuri și-i mîna *roată*. Prin Moldova, li se striga : *„hi, la lături...“*. Oriunde exista par, animalele se legau de el prin intermediul unei funii lungi cît raza ariei (fig. 22). Călcatul pornea de la margine. Pe măsura rotirii animalelor, funia se înfășura pe par. Cînd ajungeau lîngă el, se schimba direcția deplasării. Firește, operația necesita oarecare timp. De aceea, pentru înlăturarea timpilor morți, în unele sate[160] se plasa, împrejurul parului, un inel metalic sau o roată fără spițe, de care se agăța funia. Se crea, astfel, posibilitatea unei rotiri continue a animalelor.

În general, treieratul se efectua cu mai mulți cai, care purtau *căpestre, gîtare* sau *grivele* „bucăți de lemn, găurite la capete pentru legarea frînghiilor ; griveaua sta în pieptul calului“[161]. Obligatoriu, *călcatul* cerealelor se înfăptuia cu animale nepotcovite.

În unele localități din Dobrogea și din estul Munteniei, s-a practicat treieratul cu herghelia de cai — numită și *priocă* — adusă, adeseori, direct din baltă. Alcătuită din cai tineri, neînvățați cu munca, herghelia se lăsa în voie pe aria împrejmuită cu un țarc înalt de nuiele. Din cînd în cînd, caii se alertau cu biciul.

În estul Munteniei, în Dobrogea și în sud-estul Moldovei, a fost înregistrat și obiceiul treierării cu căruța (alcătuită din 4 sau doar din două roți) trasă de doi cai. Sporadic, s-a *hărmănit* și cu carul tras de boi.

Pe o arie mai întinsă, care cuprindea Dobrogea, în întregime, și numeroase așezări din estul Munteniei și al Moldovei,

[157] Denumire destul de frecventă în sudul Moldovei.
[158] În general, vezi ALR, s.n., I, h. 72 și informațiile de teren.
[159] ALR, s.n., I, h. 73.
[160] Inf. de teren, Roșiile (Vîlcea), Coteana (Olt).
[161] *Grivelele* s-au folosit mai mult în estul Munteniei, în Dobrogea și în sud-estul Moldovei.

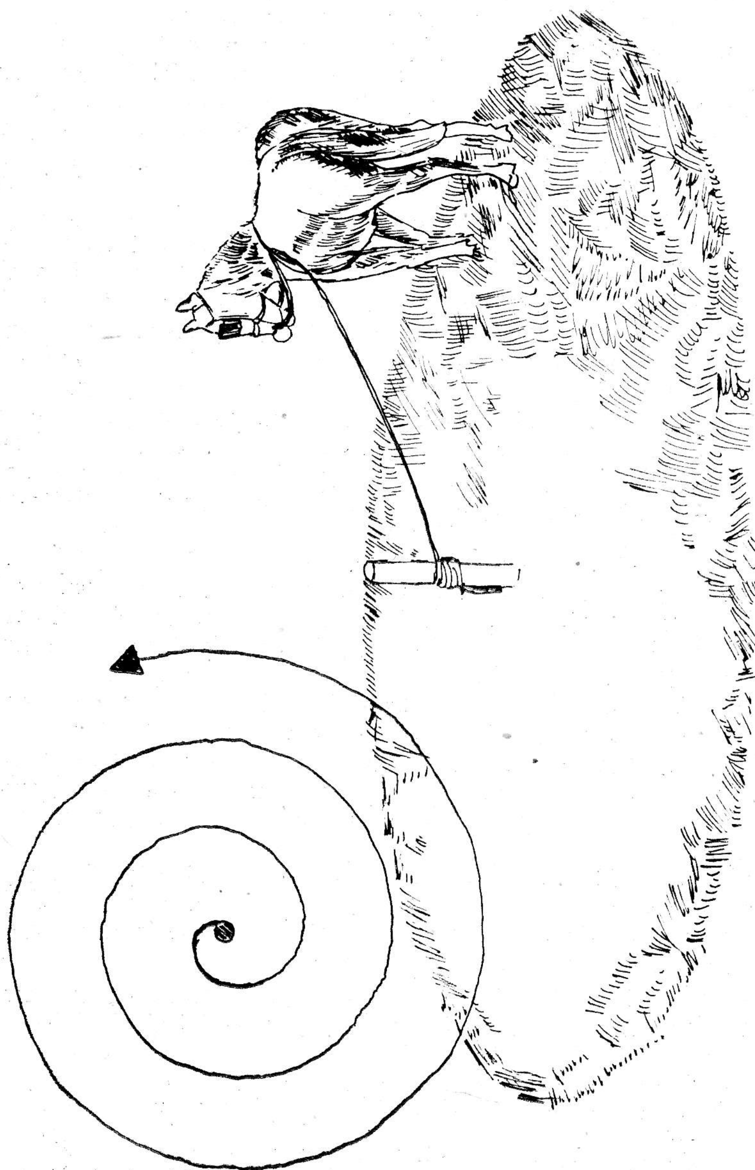

Fig. 22. Treieratul prin călcarea snopilor de către animale (după Bucur).

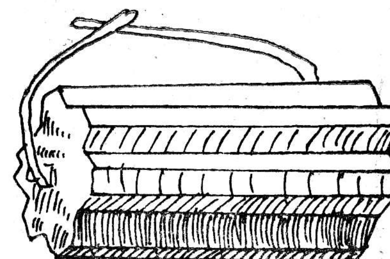

Fig. 23. Tăvălug de piatră.

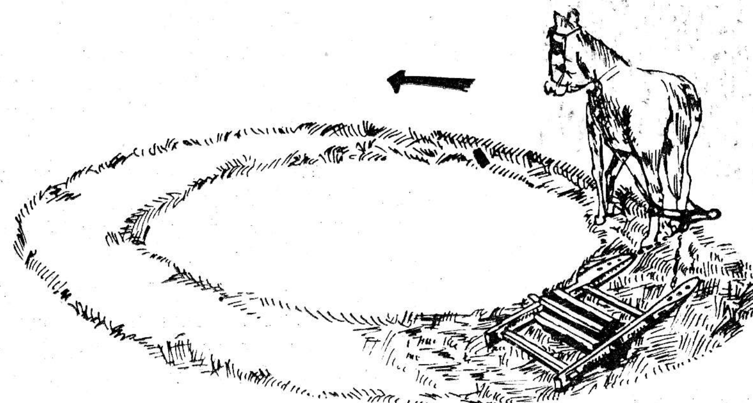

Fig. 24. Treieratul cu *pietroiul* (după Bucur).

s-a practicat treieratul cu *tăvălugul* de lemn ori de piatră. Acesta din urmă era neted sau cu caneluri și avea două axe metalice înfipte la capete. De ele se agățau animalele (fig. 23, 24).

Se cuvine subliniat faptul că și bîrsanii au recurs la treieratul cu tăvălugul tras de doi cai. Sînt dovezi însă că, în Țara Bîrsei, procedeul a fost adus, în a doua jumătate a secolului trecut, de ciobanii care colindaseră prin Bărăgan, Dobrogea sau Moldova[162].

Se pare că asemenea cilindri din piatră erau lucrați de pietrarii din zona muntoasă a Buzăului și că locuitorii de la cîmpie îi cumpărau în tîrguri[163].

---

[162] *Țara Bîrsei...*, vol. I, p. 147.
[163] Inf. de teren, Ivești, Bălășești (Galați).

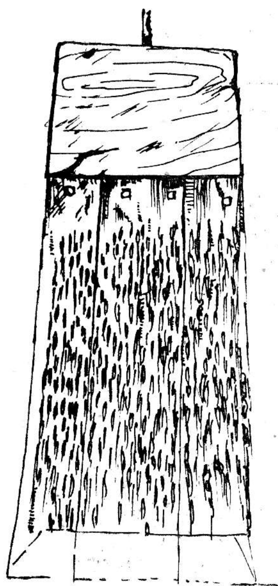

Fig. 25. *Dicanie* (reprodusă după piesa aflată la Muzeul Satului).

Unealta respectivă era desemnată diferit : *tăvălug, (tăfăluc, vălătuc), pietroi cu răvare, pietroi de arman, odorog din piatră, butuc de piatră cu crestături sau butuc de lemn* etc.

Unii cercetători susțin că metoda treierării cu tăvălugul a apărut după epoca bronzului și că s-a impus îndeosebi în țările care mărginesc Marea Mediterană[164].

Pe teritoriul Scythiei și în răsăritul Daciei, unealta s-a răspîndit încă din perioada colonizărilor grecești pentru ca, mai apoi, pe timpul romanizării, să-și consolideze poziția în practică[165].

De fapt, din aceeași epocă datează și întrebuințarea altei unelte — numită popular : *doscă, dicanie, scîndură de cremene, duium, dosnic, cremene* etc. — de forma unei sănii pline, prevăzută pe partea inferioară cu lamele de cremene ori cu zimți de oțel (fig. 25). După cum se cunoaște, și romanii foloseau o atare unealtă, căreia îi spuneau *tribulum*[166].

Destinată mărunțirii, tocării paielor, la noi, ustensila a fost utilizată îndeosebi în Dobrogea și în sud-estul Moldovei. De obicei, ea era trasă de un cal. În timpul deplasării, o persoană sta deasupra, în picioare (fig. 26). Alteori, *dosca* se agăța de brațele tăvălugului, tîrîndu-se înapoia acestuia.

Pe durata treieratului cu animalele, snopii se întorceau de pe o parte pe alta, iar paiele rămase fără boabe se adunau cu o greblă, se scuturau cu furca și se scoteau de pe arie. Din cînd în cînd, se aduna grîul cu lopețile, spre mijlocul ariei. De regulă, paiele se întorceau, pe o parte și pe alta, de 3—4 ori.

[164] Vasile Neamțu, *op. cit.*, p. 192.
[165] Corneliu Bucur, *op. cit.*, p. 93.
[166] Radu O. Maier, *op. cit.*, p. 244.

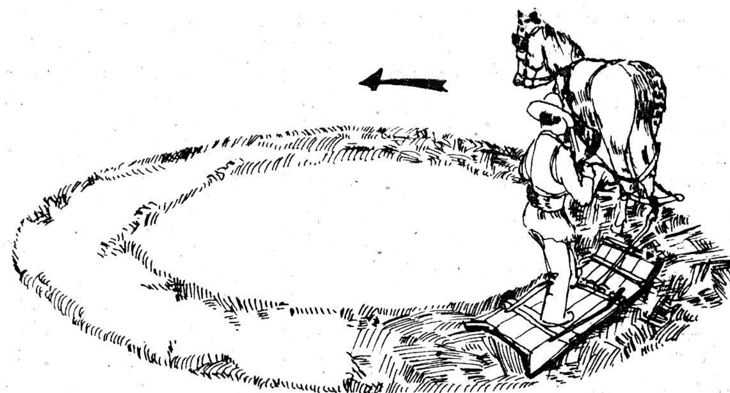

Fig. 26. Treieratul cu *dosca* (după Bucur).

Pe la jumătatea secolului trecut, în Transilvania, și-au făcut apariția primele *mașini de treierat*, mînate de cîte 4 oameni[167]. Cu timpul, ele s-au răspîndit și la sud și est de Carpați.

În Transilvania, s-au înmulțit, treptat, și *mașinile de treierat, acționate de animale*, cărora li se spunea *iergane* sau *ghipuri*. Mai rar, astfel de mașini au funcționat și în Moldova sau în sudul țării[168].

Ca o raritate, în comuna Eftimie Murgu (Caraș-Severin) a fost consemnată utilizarea, pînă prin 1935, a unor mașini de treierat puse în mișcare de forța apei : „Instalația era extrem de simplă, apa venea pe un «jgheab» pînă la o roată identică cu cea a multelor mori existente în localitate. Pe o arie amenajată în apropierea rîului se afla o batoză de dimensiuni mici care era «purtată» cu o curea de la «roata de apă»"[169].

Către sfîrșitul secolului trecut, se ivesc din loc în loc (mai întîi pe moșiile boierești) și batozele. Ele se răspîndesc în special după primul război mondial. În orice caz, se poate afirma că pînă atunci, atît ca întindere cît și ca pondere, îmblătirea și călcarea cu animalele au rămas principalele modalități de treierare a cerealelor păioase.

[167] *Țara Bîrsei...*, vol. I, p. 130 ; inf. de teren, Lucăceni, Valea Seacă, Crucișor (Satu Mare), Căbești, Tomnatic (Bihor), Lăpugiu de Sus (Hunedoara), Tărtăria (Alba), Bunești (Brașov), Cătina (Cluj) etc.
[168] De exemplu, în Sîmburești (Olt).
[169] Radu Octavian Maier, *Sisteme tradiționale de îmblătit — o instalație hidraulică*, în „Buletinul AER", nr. 8, 1980, p. 201.

După treierare, se înlăturau paiele cu grebla și furca de lemn. Cu același scop, în Dobrogea s-a folosit *iabaua (iebălușa, iabana)*, adică o furcă specială, cu cinci ori șapte coarne mai mici și mai arcuite decît cele obișnuite. În schimb, prin Moldova și nord-estul Transilvaniei, paiele se *fielezuiau (felezuiau, ferezuiau)* „se scoteau din boabe" cu *fielezeul (felezăul)* „un fel de mătură alcătuită dintr-o punte găurită, în care se înfigeau nuielușe de mesteacăn, și dintr-o coadă lungă"[170].

Urma ***vînturatul*** la vînt prin azvîrlirea boabelor de cereale în sus sau prin lăsarea lor să cadă dintr-un vas *(coș, coșarcă, găleată, căldare, baniță, cățîn, troacă, găvan, covată, copaie, albie, căuș, poștavă, dimirlie* etc.) ținut la o anumită înălțime.

Rareori, boabele se aruncau cu mîna. Frecvent, însă, se *gruiau* (denumire a acțiunii în Orodel-Dolj); se *împrăștiau* cu o *lopată* specială, de forma unui căuș mare, făcută din lemn de tei, paltin etc. (fig. 27). În Transilvania, i se zicea și *lopățea, lopăciță, vînturescă, suflă, scoc, trocuță cu coadă, sidescă* etc.

De subliniat că, în Transilvania și în nord-vestul Moldovei, cerealele erau vînturate mai mult în *șure*. De aceea, se căuta ca, la înălțimea aruncării semințelor, să se creeze un curent puternic, care să înlăture impuritățile ușoare. În consecință, majoritatea șurelor erau așezate cu axul pe direcția din care se știa că bat vînturile dominante. În plus, pentru intensificarea curentului, pe timpul vînturatului, se deschideau porțile de la capetele și fețele laterale ale șurii[171].

În puncte izolate din Oltenia și destul de des în sud- estul Munteniei, în Dobrogea și chiar în sudul Moldovei, boabele de cereale erau aruncate cu lopata într-o plasă (cu *ochiuri* mici,

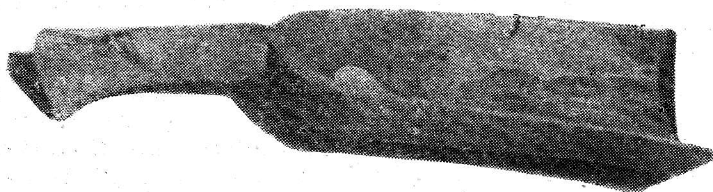

Fig. 27. *Lopățică* din Padea (Dolj).

[170] Inf. de teren, Filipești (Bacău), Văleni (Vaslui), Ipatele (Iași), Cătina (Cluj).

[171] Pompei Mureșanu, *Contribuții la studiul așezărilor și construcțiilor țărănești din Cîmpia Transilvaniei*, în „A.M.E.T." pe anii 1965—1967, Cluj-Napoca, 1969, p. 182.

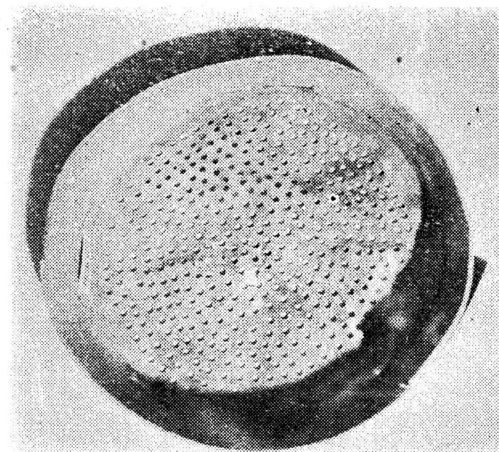

Fig. 28. *Dîrmon* cu fundul din piele (Padea—Dolj).

împletite din ață de cînepă) numită *primeț* (prin Oltenia), *primetea (primitea, plasă de fățuială)*[172], *felezău* (termen utilizat în sudul Moldovei). Alteori, boabele se lăsau să cadă în bătaia vîntului, iar cu plasa respectivă, prinsă pe prăjini ori pe pari, se reținea pleava.

Înlăturarea impurităților s-a realizat, oriunde, și prin cernerea boabelor de cereale în *ciururi* lucrate fie din tablă găurită, fie din piei de animale argăsite și perforate. *Vesca (văcălia, veaca)* ciurului se confecționa din coajă de tei ori din lemn arcuit în formă de cerc (fig. 28).

În sudul Olteniei, în Muntenia, Dobrogea și chiar în Moldova, ciurului cu fund din piele i s-a spus, uneori, *dîrmon (dîrmoi)*. Prin intermediul unor sfori prinse de marginile ustensilei, dîrmonul se agăța, cîteodată, între niște suporturi.

În Transilvania, o largă aplicabilitate a cunoscut *moara de vînturat (moara de vînt, morișca de vînturat, ciurul vînturător, treierul de mînă)*. Era vorba de un cilindru rotitor între două puncte de sprijin, prevăzut (în interior) cu 2—3 site de vînturat și cu două roți dințate, puse în mișcare manual. În celelalte părți ale țării, mașina a fost întrebuințată sporadic.

[172] Denumire în estul Munteniei, în Dobrogea și în sudul Moldovei.

În fine, către sfîrșitul secolului trecut, s-a răspîndit în toată țara *vînturătoarea* — cea mai evoluată mașină de sortat și de curățat semințele de impurități.

CURĂȚATUL PORUMBULUI

Culeși mai totdeauna cu pănuși, știuleții — numiți regional *cucuruzi, ciucalăi, tulei, păpuși* — în Transilvania ; *drugi, ghijuri* „știuleți piperniciți" — în Oltenia și estul Munteniei ; *știuleți* — în restul Munteniei ; *știuleți, ciocălăi, păpușoi* — în *Moldova*[173] — se transportau acasă și se depozitau în *șure, șopruri, prispe, cămări, magazii* etc.

Pentru înlăturarea pănușilor, se organizau *clăci* la care luau parte rude și vecini, pe baza principiului reciprocității.

Apoi, știuleții se țineau la uscare. Boabele se curățau periodic, în funcție de cerințe. Operația era desemnată : *curățat, bătut, dezghiocat* — în Oltenia, Muntenia și în Dobrogea ; *dișfăcat, dejghiocat, bătut, îmblătit* — în Moldova ; *desfăcat, îmblătit, frecat, sfîrnit, sfărmat, sfîrniat, despoiat, zmicurat, curățît* — în Transilvania[174].

Veche și general răspîndită în toată țara a fost deprinderea curățirii boabelor prin frecarea știuleților.

Cu deosebire în Transilvania, în Oltenia, Muntenia și în Dobrogea, mare căutare a avut și răzuitoarea de mînă (fig. 29), care era lucrată de fierarii satelor. Prevăzută cu două rînduri de dinți pe margine, ustensila respectivă se numea *frecătoare* (în puncte izolate din nordul Olteniei și prin Transilvania), *desfăcătoare* (prin Transilvania și Moldova), *despoitor, sfărmător, sfărmătoare, smicurătoare* (prin Transilvania), *curățitoare* (prin Transilvania, Oltenia, Muntenia, Dobrogea și sudul Moldovei), *curătoare* (termen cu mare circulație în Oltenia și în Muntenia), *gheurătoare, ghiorătoare* (în nordul Olteniei), *brățară* (în puncte dispersate din nordul Munteniei), *gheară de mînă* (prin sudul Moldovei) etc.

În oricare parte a țării, știuleții se introduceau, adeseori, într-un sac și se *îmblăteau*, se *băteau* cu *îmblăciul*, cu *pranicul*[175] „maiul de rufe", cu *parul*, cu *maiul* sau cu ciomagul. Din loc în loc, în Transilvania și la sud de Carpați, dar frecvent în Moldova, știuleții se așezau în *piuă* și se loveau cu *maiul* sau cu *chilugul* (nume al maiului în Moldova ; fig. 30 a).

Fig. 29. *Curățatul* porumbului cu *curățitoarea* (Roșiile—Vîlcea).

Alteori, în zonele muntoase și deluroase ale Olteniei, Munteniei și Moldovei, știuleții se *pisau* cu *parul* ori cu *maiul (chilugul)* în *uleie, știubeie, buduroaie, oboroace* etc., adică în vase obținute din trunchiuri de copaci (în special din tei) scobite. La o oarecare înălțime de marginea de jos a unor asemenea vase, se afla un grătar de nuiele, pe care se băteau, de fapt, știuleții și prin orificiile căruia se scurgeau boabele curățate.

Pentru obținerea unor cantități mai mari de boabe, pretutindeni a existat uzanța baterii știuleților cu *maiul (pilugul, chilugul* — fig. 30 d, e), cu *bătoiul, bătălăul, măciuca, ghioaga, parul* etc. — în niște ustensile special confecționate, sprijinite, obișnuit, pe patru picioare sau, rareori, pe două scaune ori pe tălpile saniei. În general, ustensilele amintite erau lucrate din *tălpi*, din *stîlpi* care se înfigeau în tălpi și din nuiele împletite printre stîlpi, fie de jur-împrejur (fig. 30 d), fie — mai frecvent — doar pe trei părți (fig. 30 b, c). *Podul* pe care se loveau știuleții consta din nuiele împletite, din șipci sau din scînduri. Din loc în loc, în *pod* se făceau găuri pentru scurgerea boabelor curățate.

În nordul Transilvaniei, știuleții se băteau într-un fel de ladă, închisă pe toate părțile[176] (fig. 30 e). În aceeași parte a

[173] ALR, s.n., I, h. 108. Vezi și V. Bidian, *Din terminologia porumbului : termeni pentru noțiunea știulete*, în „Cercetări de lingvistică", an XXIV (1979), nr. 2, p. 179—183.

[174] ALR, s.n., h. 115.

[175] Inf. de teren, Lucăceni, Valea Seacă, Aliceni, Luna, Căpleni, Crucișor (Satu Mare).

[176] Tache Papahagi, *op. cit.*, vol. II, p. 95 ; Leontin Gheorghiu, *Unelte și instalații țărănești pentru prelucrarea unor produse alimentare în Sălaj*, în „A.M.E.T." pe anii 1965—1967, Cluj-Napoca, 1969, p. 442.

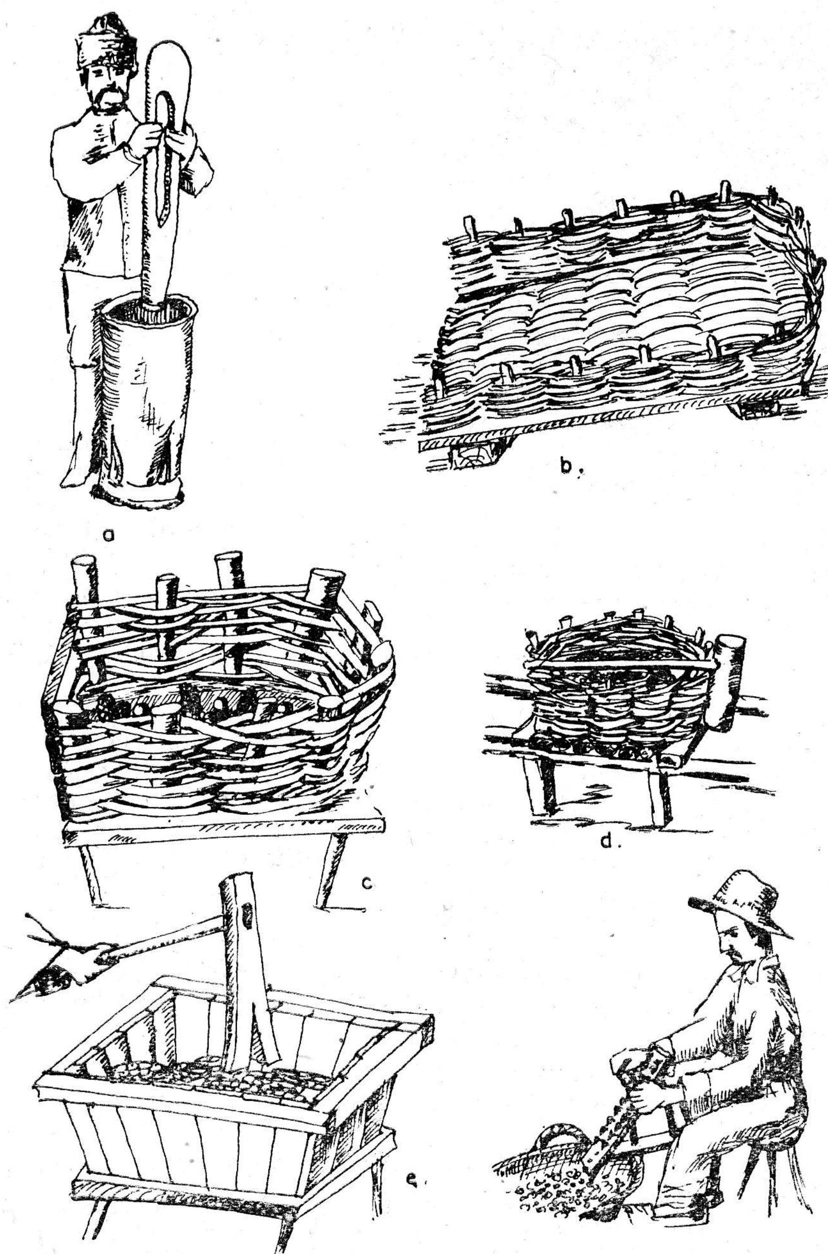

Fig. 30. Unelte de curăţat porumbul (după Papahagi).

ţării, *mălaiul* se îmblătea, uneori, şi într-o ustensilă care avea ca suport un scaun cu 4 picioare. Pe marginile scaunului se împletea *coşul* înalt de 35—50 cm. Pentru a cădea boabele, scaunul se perfora ici-colo[177] (fig. 31, 32).

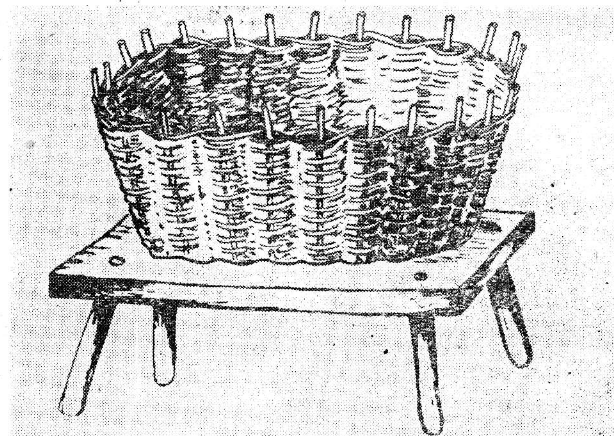

Fig. 31. Coş de îmblătit mălai din Chieşd-Sălaj (după Gheorghiu).

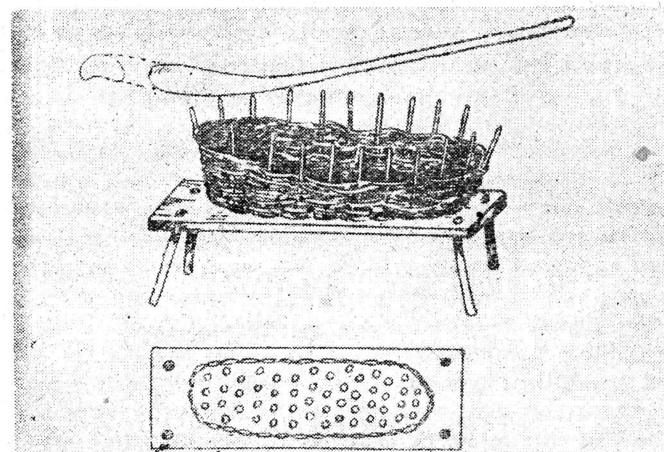

Fig. 32. Coş de îmblătit mălai din Lupoaia—Sălaj (după Gheorghiu).

[177] Inf. de teren, Stîna (Satu Mare) ; vezi şi Leontin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 442.

Felurite ca formă și chiar în ceea ce privește tehnica de confecționare, vasele enumerate — în care se curățau boabele de pe știuleți — se numeau *coșuri de'mblătit mălaiul, tărgi de îmblăcit cucuruz* sau *lese de sfărmat cucuruz* — în Transilvania ; *coșuri de bătut porumbul* — în Oltenia ; *coșuri de bătut porumb, cuști* — în Muntenia ; *lese* sau *tărgi* — în Dobrogea ; *lese (lesoi)* în Moldova.

Se pare că în Moldova a existat cea mai puternică tradiție a curățatului boabelor prin baterea știuleților în *leasă (lesoi)*. Mărturiile culese pe teren mai lasă să se înțeleagă că, acolo, se aflau sate (cu deosebire în zonele de munte) renumite pentru confecționarea unor astfel de ustensile, pe care le vindeau la cîmpie, pe *bucate*.

Totodată, sînt dovezi că în Transilvania și chiar în nord-estul Munteniei se găseau *îmblătitori* ambulanți. În acest sens, amintim că înainte de primul război mondial, în anumite perioade ale anului, mulți locuitori de prin satele Sălajului plecau la *îmblătitul* porumbului prin regiunile învecinate, ajungînd, cîteodată, pînă în Cîmpia Tisei : „Deplasarea îmblătitorilor se făcea cu car cu cai. Ei duceau cu sine coșurile de îmblătit, bătălauăle și cîte o legătură de nuiele pentru eventuala repararea a coșurilor. Numărul coșurilor depindea de numărul echipelor, la un coș lucrînd cîte două persoane și rar cîte patru, la coșurile mai mari“[178].

În vestul Transilvaniei[179], în Banat[180] și, sporadic, în alte părți ale țării[181], în vederea înlăturării boabelor, s-a recurs și la procedeul tragerii știuleților pe un jgheab, care avea cuie înfipte pieziș, sau pe o scîndură presărată cu dinți de fier ori prevăzută cu un cuțit. Așezată oblic, scîndura se sprijinea cu un capăt pe pămînt, iar cu celălalt pe un scaun (fig. 30 f).

---

[178] Leontin Gheorghiu, *Ocupații anexă ale populației din Sălaj în trecut*, în „AMET“ pe anii 1968—1970, Cluj-Napoca, 1971, p. 162.

[179] Inf. de teren, Terebești (Satu Mare), Sîntana, Turnu, Vînători, Șepreuș (Arad).

[180] Tache Papahagi, *op. cit.*, vol. III, p. 147.

[181] Inf. de teren, Finațe (Mureș), Căpreni, Pîrîu (Gorj), Sîmburești, Coteana (Olt).

Fig. 33. Curățatul porumbului cu *mașina* (Roșiile—Vîlcea).

După primul război mondial, pretutindeni a cîștigat teren întrebuințarea mașinii manuale de curățat porumb (fig. 33), căreia, în sudul Olteniei și al Munteniei, i s-a spus *batoză de mînă*.

DEPOZITAREA PRODUSELOR CEREALIERE

În toate regiunile țării, grăunțele cerealelor păioase s-au aflat în concordanță cu volumul producțiilor realizate în timp și în spațiu.

În toate regiunile țării, grăunțele cerealelor păioase s-au depozitat, în primul rînd, în podul casei și, mai rar, într-una dintre încăperile acesteia *(celar, odaie, cămară* etc). În vederea protejării împotriva rozătoarelor, de regulă, cerealele nu se răspîndeau pe jos, ci se țineau în niște ustensile speciale. Dintre acestea, tradiția orală de pretutindeni menționează îndeosebi *sacii*. Apoi, străveche și cvasigeneral răspîndită pe cuprinsul țării pare a fi fost deprinderea ținerii grăunțelor în *coșuri (coșeri)* confecționate din nuiele împletite și lipite — în interior ori în exterior — cu lut sau cu balegă. Avînd forme diferite (rotundă, ovală, pătrată, dreptunghiulară), fiind mai

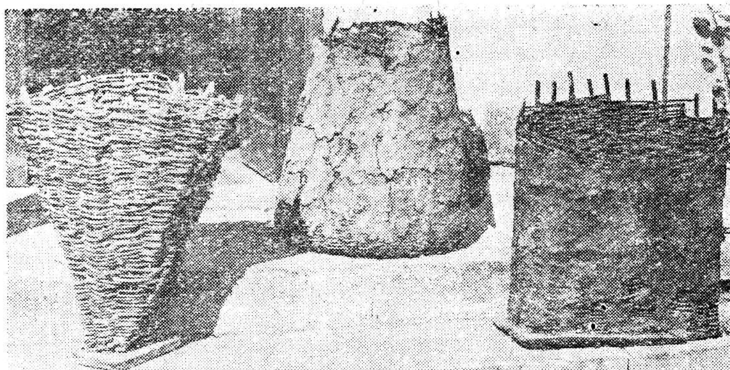

Fig. 34. *Țarcuri* pentru *bucate* din Arcani (Gorj).

largi fie la gură, fie la bază (fig. 34), asemenea ustensile se așezau, frecvent, în *șuri, șopruri, în tinda (prispa* ori *tîrnațul)* casei etc. Ele se așezau direct pe pămînt sau se sprijineau pe furci, pe pat de scînduri, pe *butuci* etc. De obicei, se acopereau cu capace ori cu trestie, coceni etc. Popular, li se spunea *țarcuri pentru bucate* (denumire cu o mare răspîndire în țară), *jignițe* (de exemplu, în Ilovița-Mehedinți), *tîrne* (prin Muntenia) etc.

Vechime milenară au și cutiile mari, lucrate din scînduri (de fag și stejar) cu uluc pe margine și așezate una peste alta. La capete, scîndurile se încheiau în scobiturile unor stîlpi verticali (fig. 35). Acoperite cu un capac și prevăzute cu 2—3 compartimente, în astfel de vase încăpătoare se depozitau nu numai grăunțe, ci și făina de grîu sau de porumb. Cunoscute și întrebuințate oriunde în țară, ele erau numite, obișnuit, *hambare (hîmbare, hombare)*. În puncte izolate sau pe arii restrînse, li se mai zicea : *lăzi*[182], *lădoaie (lădoi)*[183], *racle*[184], *tronuri*[185], *sicrie (săcrie) de bucate*[186], *sîsîiacuri*[187], *găbănașe*[188], *jicnițe*[189] etc.

[182] Inf. de teren, Cîmpu lui Neag (Hunedoara), Drănic, Negoi, Orodel (Dolj), Bogdănești (Bacău) etc.
[183] Denumire destul de frecventă în Transilvania și în Moldova.
[184] Cuvînt întrebuințat sporadic prin Moldova (de exemplu, în Bîrsănești-Bacău).
[185] Termen utilizat în puncte dispersate din Muntenia.
[186] Nume consemnat ici-colo, în nordul, nord-vestul Transilvaniei.
[187] Vocabulă folosită în unele sate din nordul Transilvaniei.
[188] Inf. de teren, Vînători, Sîntana (Arad).
[189] Inf. de teren, Bunești (Brașov).

Mărturiile etnografice de teren lasă să se înțeleagă că în regiunile de cîmpie hambarele erau aduse de la munte. Prin tîrguri sau prin sate, ele erau vîndute pe bucate.

Din vremuri îndepărtate vine și uzanța păstrării unor cantități mici de grăunțe și de făină în *oboroace* făcute din scoarță de tei ori în trunchiuri de copaci, scobite, numite *ulee, știubeie, buduroaie, buturi* etc. (fig. 36, 37). Tot așa, mai cu seamă pe la stîne, făina se ținea și în *burdufuri* din piele de oaie sau de capră, în *banițe* din coajă de tei etc.

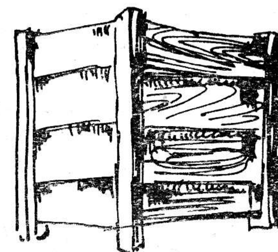

Fig. 35. Hambar.

Fig. 37. *Ulei* pentru depozitarea cerealelor (Curtișoara—Gorj).

Fig 36. *Ulei* pentru depozitarea cerealelor (Arcani—Gorj).

Din cînd în cînd, grînele se mai păstaru prin *buţi, butoaie, poloboace* (nume al butoaielor în Moldova), *budii*[190], *putini, tocitori*[191] etc.

Cum am mai arătat în prima parte a lucrării, pe teritoriul ţării noastre, vechime multimilenară are şi deprinderea depozitării grînelor în *gropi de bucate (gropi de pîne)*. Această posibilitate arhaică de păstrare a cerealelor a fost utilizată continuu şi frecvent, pînă către sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cu deosebire în satele de cîmpie şi de deal din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea şi chiar din Moldova. Se pare că, după înlăturarea monopolului turcesc asupra comerţului românesc, intensitatea folosirii gropilor de bucate s-a diminuat sensibil. Către sfîrşitul secolului trecut, ele se mai întrebuinţau doar sporadic. Totuşi, tradiţia orală din zonele amintite a păstrat pînă astăzi date precise despre felul cum erau lucrate.

Potrivit unei astfel de surse, gropile de bucate aveau profil de oală, erau strîmte la gură şi se lărgeau, treptat, spre bază. Uneori, gura se săpa după dimensiunile *rotilei plugului*. Adeseori, groapa începea să se lăţească chiar de la gură (fig. 38 b). Alteori, ea era prevăzută cu un *gîrlici* care cobora drept, pe o adîncime de 0,80—1 m. Lăţimea gîrliciului varia între 60—80 cm. Abia de la gîrlici, în jos, groapa *se boltea, se pîlnia*, ajungînd să aibă circa 2 m la bază. Adîncimea totală oscila între 2—3 m (fig. 38 a).

Împotriva umezelii, gropile de bucate se lipeau, în mod curent, cu un amestec de lut, balegă şi pleavă. Cu acelaşi scop, ele se *pîrleau*, se *ardeau* cu paie, coceni, resturi de nutreţ sau

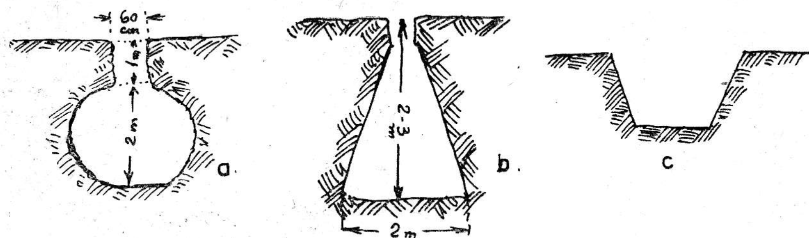

Fig. 38. Gropi pentru depozitarea cerealelor.

[190] Cuvînt cu circulaţie prin Transilvania.

[191] Denumire a vaselor respective prin nord-estul şi estul Munteniei.

cu lemne. Prin ardere, pereţii căpătau o crustă de mare trăinicie. Ca să nu se infiltreze apa, gropile mai puteau fi înconjurate cu un şanţ protector.

Totdeauna, cerealele se turnau peste un strat de pleavă. După umplerea gropii, peste grăunţe se presăra uneori cenuşă, menită să împiedice pătrunderea rozătoarelor. Apoi, se aşeza un capac ori o roată de căruţă. Deasupra, se aruncau paie şi un strat de pămînt, gros de circa 0,50 m, care se ridica ca un muşuroi.

Pe lîngă aşa-zisele gropi *româneşti, oarbe, cojeneşti*, ca o influenţă a populaţiilor alogene, în Dobrogea au existat şi *ghivece turceşti, tătăreşti* sau *tătării*. Foarte largi la gură, ele se strîmtau, treptat, spre fund, căpătînd forma unui ghiveci[192] (fig. 38 c). În plus, faţă de gropile specific româneşti, ele nu se ardeau, ci numai se căptuşeau cu un amestec de lut, pleavă şi paie.

În gropi se păstrau cu preponderenţă meiul, orzul şi ovăzul.

Luînd în seamă marea capacitate de depozitare a gropilor, care, în general, ajungea, sigur, la cîteva mii de kilograme, este greu de crezut că ele serveau totdeauna intereselor unei singure familii. De aceea, sîntem îndemnaţi să apreciem că, odinioară, gropile erau amenajate şi întrebuinţate în comun, probabil, pe principiul rudeniei ori al vecinătăţii.

Fără îndoială că gropi de cereale s-au amenajat şi în Transilvania. De pildă, la 1566—1567, un călător străin — Giovan Andrea Gromo — observa că în zona Sighişoarei se găsea un deal „... în întregime din tuf şi e plin de peşteri în care, după mărturia celor mai bătrîni şi mai de vază localnici, se adăpostesc şi se păstrează de 180 de ani încoace cereale cît se poate de bine. Şi acest lucru se întîmplă pentru că aceste cereale nu se recoltează şi nu se ridică de pe cîmp niciodată mai înainte ca boabele să înceapă să se scuture de la sine din spic. Pe lîngă faptul că aceste peşteri sînt foarte potrivite pentru scopul acesta, oraşul mai este destul de (bine) apărat împotriva unui atac neaşteptat"[193].

Este sigur însă că, în Transilvania, gropile de cereale au fost utilizate mult mai rar decît în restul ţării. O atare consta-

[192] R. O. Maier, *Gropile de păstrat bucate (cereale) în Dobrogea*, în „Revista muzeelor", nr. 3, an V (1968), p. 278—279 ; Georgeta Moraru, *Dobrogea. Păstrarea produselor agricole*, în „Buletinul AER", nr. 4, 1978, p. 84—87.

[193] Ion Drăgoescu, Elena Maxim, *Noi date referitoare la păstrarea produselor agroalimentare*, în „Buletinul AER", nr. 8, 1980, p. 193.

tare ne-o prilejuieşte, în primul rînd, sărăcia datelor conservate de tradiţia orală locală despre subiectul în discuţie.

Aşa stînd lucrurile, devine limpede faptul că existenţa atît de îndelungată şi atît de puternic înrădăcinată a deprinderii de folosire a gropilor de cereale — în sudul şi estul ţării — nu poate fi desprinsă de cauze de natură strategică, mai exact spus, de nevoia acută a ascunderii bucatelor din faţa deselor şi rapidelor incursiuni străine, în special turceşti şi tătăreşti.

De altfel, cu toată grija pentru alegerea unor locuri cît mai tainice, pînă şi gropile de cereale erau, adeseori, depistate şi prădate de invadatori. De pildă, Giovanni Maria Angiolello — însoţitor al lui Mahomed al II-lea în Moldova, în campania împotriva lui Ştefan cel Mare, şi participant la bătălia de la Valea Albă — printre altele, scrie : „În acest loc a stat trei zile tabăra şi parte din ea a plecat spre (cetatea) Suceava pe care am găsit-o goală, deoarece locuitorii fugiseră şi lucrurile lor parte fuseseră luate cu ei, iar altele fuseseră ascunse în pămînt. Turcii au găsit multe din ele, deoarece sînt meşteri în a găsi lucruri astfel ascunse şi îngropate, trăgînd pe pămînt un lanţ sau chiar un frîu, ei aud şi cunosc golurile din pămînt, unde sînt îngropate lucruri sau grîne, astfel au fost găsite puţuri cu grîne şi alte lucruri îngropate"[194].

Un alt procedeu de descoperire a gropilor cu cereale este amintit de Walerand de Wavrin, cavaler burgund, care, în primăvara anului 1445, intră cu galerele sale pe Dunăre şi, trecînd prin Brăila, ia parte, alături de români, la asediul cetăţilor Silistra, Turtucaia, Giurgiu şi Turnu, aflate în stăpînirea turcilor. El este impresionat de faptul că rămaşi fără hrană, „... cîţiva români au coborît pe ţărm unde au găsit mai multe grînare subterane. Şi vă voiu spune cum. În părţile de pe acolo, se fac gropi mari în pămînt ca nişte cisterne unde se bagă grîu, ovăz şi tot felul de grăunţe şi apoi se acoperă deschizăturile gropilor cu pietroaie mari. Şi în dimineaţa (următoare) nopţii în care fusese atîta ceaţă, pămîntul de deasupra gropilor nu era jilav. După acest semn au fost descoperite toate grînele de sub pămînt care se aflau în satul castelului Turcan unde era (şi) grîu (şi) bob şi mazăre, care au prins foarte bine galerelor..."[195].

Nu întîmplător, în secolul trecut — concomitent cu împuţinarea pericolelor de invadare a ţării şi cu intensificarea exportului românesc de cereale, încetul cu încetul, s-a renunţat la

[194] *Călători străini despre Ţările Române,* Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1968, vol. I, p. 137.
[195] *Ibidem,* p. 99.

uzanţa multimilenară a ascunderii grînelor în gropi. De fapt, în pofida atenţiei cu care erau amenajate, ele nici nu puteau oferi oricînd condiţii optime de conservare.

În consecinţă, un timp, sătenii vor valorifica celelalte posibilităţi tradiţionale de păstrare a cerealelor. Apoi, în primele decenii ale secolului nostru, ca urmare a sporirii recoltelor — mai ales în zonele de cîmpie — şi-au făcut apariţia *magaziile* construite fie din nuiele împletite şi lipite cu lut, fie din chirpici, fie în paiante, fie din scînduri, fie din piatră ori cărămidă (în funcţie de specificitatea locurilor). Ca şi alte construcţii anexe, la început ele se acopereau cu coceni, paie, stuf etc. Uneori, magazia nu reprezenta o construcţie aparte, ci o încăpere cu destinaţie specială, care făcea corp comun cu casa.

Tot aşa, ici-colo, în zonele deluroase ale Olteniei, Munteniei şi ale Moldovei, s-au ridicat *jigniţe, jitniţe, jimniţe,* adică un fel de pivniţe, de dimensiuni mai reduse, lucrate din bîrne masive, ce aveau capetele limbuite şi încheiate în ulucul efectuat în stîlpi verticali (fig. 39). Acoperite cu şiţă sau şindrilă, *jigniţele (jimniţele, jitniţele)* prezentau un compartiment mai mare, pentru grîne, şi două, mai mici, pentru făina de mălai şi de grîu.

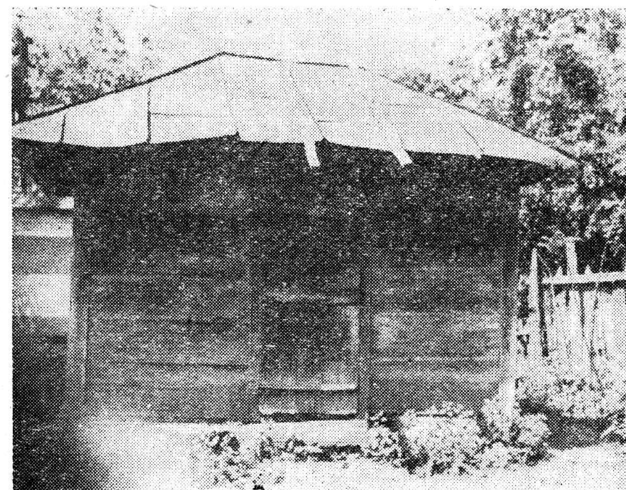

Fig. 39. *Jimniţă* din Iloviţa (Mehedinţi).

Fig. 40. *Jigniță* cu *tindă* în față — din Gorj (după Vlăduțiu).

Fig. 41. *Găbănaș* din Munții Apuseni (după Vlăduțiu).

În Gorj, puteau fi văzute *jignițe* cu *tindă*-n față, care, prin îmbinarea și realizarea elementelor constitutive, reprezentau veritabile izbînzi arhitectonice (fig. 40).

Cu același scop, în Cîmpia Aradului, în Cîmpia Transilvaniei, în zona dealurilor Clujului ori prin Munții Apuseni, s-a folosit o construcție destul de asemănătoare cu *jignița* din Gorj, desemnată însă *găbănaș* (nume utilizat, de pildă, în Cîmpia Aradului și în zona Dealurilor Clujului), *hambar* etc. Obișnuit, ea era compusă din două părți „... un tîrnaț în față cu șoșii și arcadele semicirculare, frumos ornamentate, și găbănașul propriu-zis (ce poate varia ca mărime), în care se păstrează cerealele și unele unelte agricole"[196] (fig. 41).

Găbănașurile din Cîmpia Transilvaniei au patru tălpi cu profil pătrat, așezate pe o temelie din bolovani de rîu sau bucăți mari de piatră de mal. La capete, tălpile sînt prinse în sistemul „cheotorilor". De pe colțurile tălpilor se ridică cîte un *șoș*. Sus, pe șoși, se află patru *cununi*. Pereții sînt lucrați din scînduri de brad, iar învelitoarea acoperișului constă în *jupi* „snopi" de trestie, care se leagă pe leațuri cu nuiele de răchită. Pentru a corespunde „... necesităților mărite de depozitare a cerealelor, pe lîngă pereții din interior ai găbănașurilor se construiau mai multe «hambare» cu despărțituri numite «tielme» în care se puneau grîu, orz, grăunțe de porumb sau chiar făină și tărîțe"[197].

[196] Ioan Toșa, *Contribuții la cunoașterea așezărilor și a arhitecturii populare din zona Dealurilor Clujului*, în „AMET" pe anii 1968—1970, Cluj-Napoca, 1971, p. 90.

[197] Pompei Mureșeanu, *op. cit.*, p. 187.

Construcții cu același plan și aceleași funcțiuni — însă de dimensiuni mai mici și numite *cămară afară* — existau și în satele românești din Maramureș și Țara Zărandului[198]. Din loc în loc, în sudul Olteniei și al Munteniei, grîul se mai ținea în *humbarul pătulului*, vasăzică într-o parte a pătulului, confecționată din nuiele. Pentru a nu curge grăunțele, porțiunea respectivă se lipea cu balegă. Și prin unele sate de cîmpie ale Transilvaniei, se întîlneau *cotarce* „pătule" care aveau un capăt special amenajat pentru păstrarea grîului (de exemplu, în Cîmpia Aradului). Ca rarități, în Valea Mare (Olt), au fost consemnate și *magazii pe roți* : „Acestea aveau la cele două capete ale tălpilor laterale osii pe care erau introduse cîte o durigă «roată din lemn tăiat rotund la capete și găurit». Pentru iarnă, în locul roților se foloseau plași (tălpici) de sanie"[199].

Spre deosebire de boabele cerealelor păioase, cele de porumb nu au fost depozitate, niciunde, în gropi. De aceea, generalizarea cultivării porumbului s-a reflectat, cu promptitudine, pe planul structurii gospodăriilor sătești din așezările de deal și de cîmpie, prin apariția unor construcții specifice. Doar în satele de munte, recoltele de porumb — neînsemnate cantitativ — se țineau, de regulă, numai prin podurile caselor.

Altfel, s-a recurs la construcții speciale pentru păstrarea știuleților de porumb, desemnate diferit în graiurile locale : *coș de bucate, cotarcă, cotargă (cotărci, cotărgi), coșară (coșări), coșarcă (coșargă), coștei (coșteie), găurei, găbănaș* — în Transilvania[200] ; *pătul* — în Oltenia, vestul și nordul Munteniei ; *porumbar* — în estul Munteniei și în Dobrogea ; *coșar (coșări, coșeri, coșere, coșare)*[201], *leasă* sau *coș de popușoi* (nume des întîlnite în sudul Moldovei), *coștei* (termen utilizat sporadic în nord-vestul Moldovei), *sîsîiac* și *porumbar* (cuvinte întrebuințate în nord-vestul Moldovei)[202] etc. — în Moldova.

Izolat ori pe arii restrînse, și în Dobrogea au fost folosite denumirile *susuiac (sîsîiac)* și *țuțuiag*.

[198] *Ibidem*, p. 186.

[199] Răzvan Ciucă, Ion Drăgoescu, Elena Maxim, *Construcții anexe din Oltenia, Muntenia și Dobrogea pentru păstrarea proviziilor agroalimentare*, în „Oltenia. Studii și comunicări", Craiova, 1974, p. 65.

[200] Pe lîngă informațiile de teren, vezi ALRR-Maramureș, vol. II, h. 402.

[201] Denumirea are cea mai mare frecvență în Moldova.

[202] Vezi, de pildă, Ion Vlăduțiu, *Agricultura...*, p. 301 ; Maria Cioară, *Zona etnografică Rădăuți*, București, 1979, p. 77.

Analizînd formele și tehnicile de lucru ale construcțiilor enumerate, ne dăm seama că, dincolo de varietatea denumirilor, ele se caracterizează printr-o mare unitate și că, de fapt, nu reprezintă altceva decît străvechile *țarcuri* sau *coșuri* confecționate din nuiele, lipite cu lut, modificate și adaptate, bineînțeles, noilor funcționalități.

Astfel, ca și coșurile de nuiele (în care se păstrau grînele), *pătulele (coșarele, porumbarele* etc.) au avut ca parte componentă principală *țarcul* confecționat, mai totdeauna, din patru *tălpi (legături, grinzi, slaiuri* etc.) așezate — două cîte două — în lungiș și în curmeziș. Vertical, în tălpi, se înfigeau — din loc în loc — *stîlpi (pari, fuștei, chingi, șoși* etc.) printre care se împleteau nuielele. Capetele superioare ale acestor puncte de sprijin erau prinse în *grinzi* (numite și *cosoroabe, cusurauri, prăștii* etc.). Pe tălpi, se fixau bîrne scurte, cărora, izolat sau pe arii mai mult ori mai puțin întinse, li se spunea *mîrtaci, mațoli, bulfei, cățăi* etc. și care constituiau podeaua pătulului.

În sudul țării (prin Ialomița, Ilfov, Brăila și Tulcea), au existat și *porumbare* lucrate „...dintr-un schelet ușor, din cîteva furci înfipte în pămînt și care susțin pereții din bețe de floarea-soarelui, consolidați prin lanți sau araci transversali și legați de furci cu sîrmă...“[203].

În nici o parte, țarcurile nu se așezau direct pe pămînt, ci — la o înălțime variabilă între 0,60—2 m — pe *butuci, buturugi, chituci, căpătîie* de lemn ; pe lespezi de piatră ; pe *furci, picioare, stîlpi, piloți, popi* de lemn ; pe temelie de piatră sau cărămidă etc. În spațiul de sub țarc se țineau unelte agricole și vase ori se amenajau cocina porcilor și cotețul păsărilor. Alteori, prin sudul Munteniei și al Olteniei, se zidea magazia de grîne. N-au lipsit nici cazurile cînd sub pătul se adăposteau vite, într-o împrejmuire din bîrne. În plus, în Mehedinți, a fost înregistrată deprinderea construirii pătulelor cu *tindă* în față și cu *cocină* sub ele (fig. 42). Uneori, atît *țarcul* pătulului cît și *tinda* erau clădite pe un fel de pivniță — numită *jignită* — lucrată din bîrne încheiate în „cheotori“[204] (vezi fig. 43). De asemenea, pătule cu *tindă* în față, sub care se adăpostea instrumentarul viticol tradițional, s-au construit și în așezările din preajma Drăgășanilor (fig. 44).

---

[203] Răzvan Ciucă, Ion Drăgoescu, Elena Maxim, *op. cit.*, p. 60.
[204] Tache Papahagi, *op. cit.*, vol. III, p. 108.

Fig. 42. Mehedinți. Pătul cu *tindă* și cu cocină sub el (după Papahagi).

Fig. 43. Pătul cu *tindă*-n față — din Mehedinți (după Papahagi).

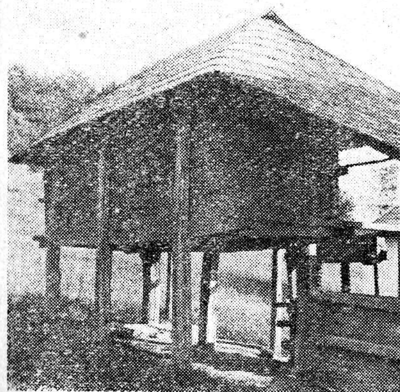

Fig. 44. Pătul cu *tindă* în față. Mitrofani (Vîlcea).

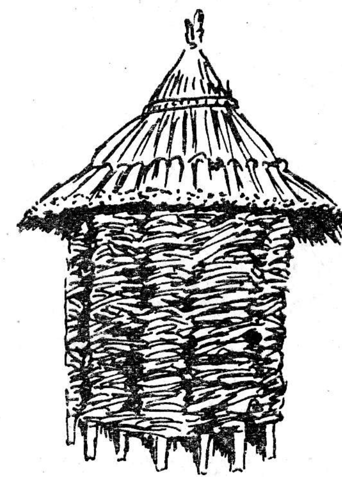

Fig. 45. Pătul circular (după Vlăduțiu).

În funcție de condițiile specifice locurilor, acoperișurile *pătulelor (coșarelor, porumbarelor* etc.), în două sau în patru ape, se înveleau cu *șiță, șindrilă (draniță, prăștilă)* sau cu paie, coceni, trestie ori stuf. De obicei, pe la mijlocul țarcului de nuiele, se găsea o legătură de lănteți care asigura pătulul să nu se *bornăcească,* să nu se *orțeze* „să nu se deșire în părți".

Se cuvine subliniat faptul că, odinioară, puteau fi întîlnite frecvent sate ai căror locuitori se ocupau, în proporție de masă, cu confecționarea pătulelor pentru porumb. De exemplu, în sudul Olteniei, pe spații întinse, își desfăceau *țarcurile* de nuiele pentru pătule ori *coșurile* pentru care sătenii de prin Armășești (Vîlcea), Ușurei (comuna Șușani-Vîlcea), Stoina (Gorj), Slăvuța (Dolj)[205] etc.

În primele decenii ale secolului nostru, au început să cîștige teren *pătulele (coșarele, porumbarele)* lucrate din stacheți. Totodată, s-a trecut treptat la acoperișul învelit cu țiglă, tablă și carton.

Se poate aprecia că, și în ceea ce privește forma, *pătulele (coșarele, porumbarele* etc.) se apropie de coșurile de nuiele, lipite cu lut, care au constituit prototipul. Astfel, sînt documente istorice care arată că, pe teritoriul Țării Românești, pe la începutul veacului trecut, precumpăneau pătulele pătrate. Întrucît ele nu asigurau condiții bune de aerisire, porumbul prindea, odeseori, mucegai. De aceea, autoritățile s-au văzut nevoite să interzică construirea de pătule pătrate[206]. De asemenea, din loc în loc, pe cuprinsul țării, s-au păstrat pînă astăzi *pătule (coșare, porumbare* etc.) rotunde, cu acoperiș conic[207] (fig. 45).

Firește, pentru că ofereau cele mai bune condiții de păstrare a știuleților, pretutindeni au predominat *pătulele (coșarele, porumbarele* etc.) dreptunghiulare, lungi de circa 4—6 m, late de 1,20—1,50 m și cu un țarc înalt de 2—3 m (fig. 46).

Adeseori, din dorința sporirii posibilităților de aerisire, pătulele (coșarele, porumbarele etc.) căpătau formă trapezoidală (fig. 47 a, b).

[205] Gh. Iordache, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești,* Craiova, Edit., „Scrisul românesc", 1980, p. 40.
[206] Ilie Corfus, *op. cit.,* p. 224.
[207] Ele au fost mai frecvente prin Maramureș, nord-estul Munteniei, sud-vestul Moldovei.

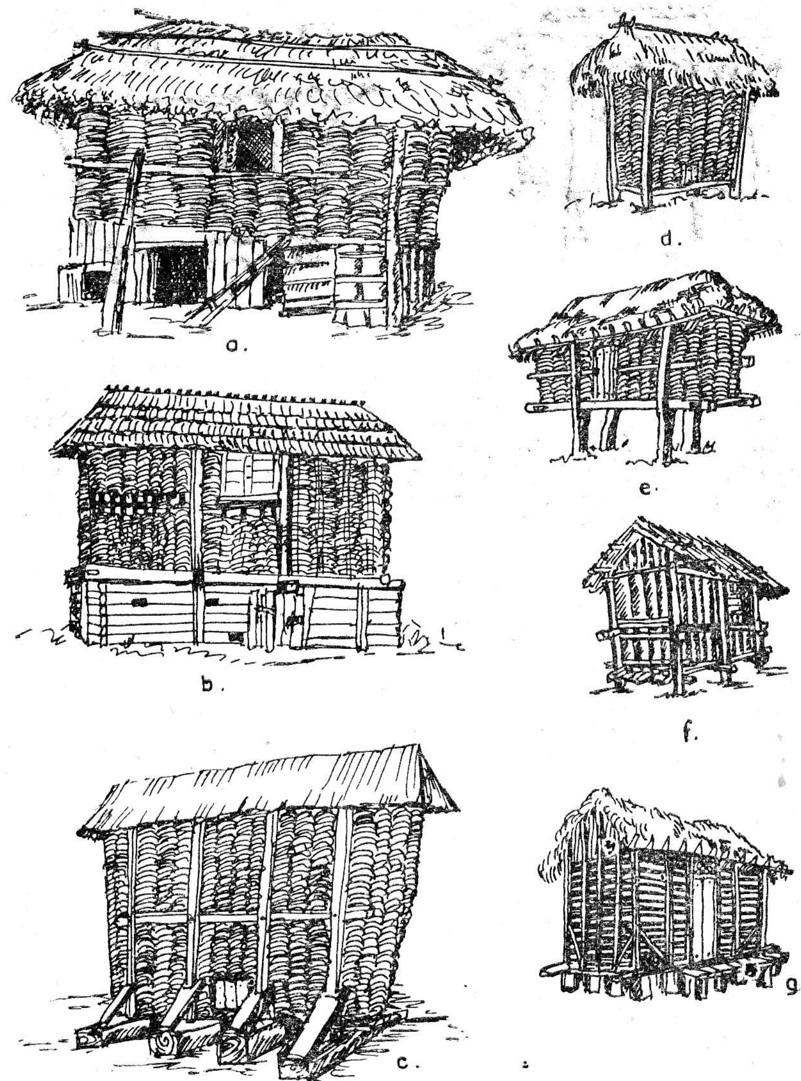

Fig. 46. Pătule din : *a)* Alunu (Vîlcea) ; *b)* Lelești (Gorj) ; *c)* Hărnicești (Maramureș) ; *d, e, f, g* — pătule reproduse după Vlăduțiu.

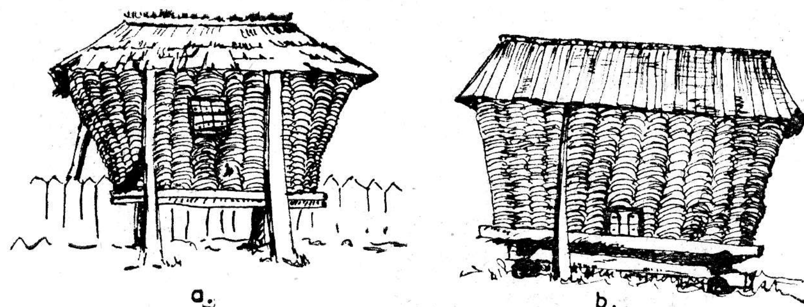

Fig. 47. Pătule din : *a)* Socu—Gorj ; *b)* Hățegel—Hunedoara (după Papahagi).

În mare parte, construcțiile pentru păstrarea porumbului aveau o singură ușă. Se găseau însă și *pătule (coșare, porumbare)* cu o deschidere în partea de sus, pentru introducerea știuleților, și cu o ușiță la baza țarcului, pentru scoaterea acestora.

II.

PLANTELE TEXTILE

Cînepa, inul și *bumbacul* reprezintă principalele plante textile cultivate în prezent în țara noastră.

Se apreciază că bumbacul a fost introdus în agricultura românească pe la începutul celei de a doua jumătăți a secolului trecut : „putem considera anul 1862, de cînd datează și adresa trimisă lui Costache Negri, la Constantinopol, pentru procurarea de sămînță, ca an în care s-a cultivat bumbacul în mod sigur dincoace de Carpați, în Moldova ; în anul următor, cultivarea s-a întreprins (...) și în Muntenia"[208].

Deși planta a pătruns atît de tîrziu în agricultura de la noi, totuși fibrele textile respective erau cunoscute în Țara Românească cel puțin de la începutul secolului al XV-lea. Printre altele, la o atare constatare îndeamnă privilegiul comercial acordat brașovenilor de către Mircea cel Bătrîn, la 3 august 1413, în care se precizează că Țara Românească exporta, pe lîngă numeroase produse obținute pe teritoriul ei, și articole „...venite din răsărit : bumbac, comelot, piper, șofran"[209].

Termenul mai este consemnat și într-un document din anul 1422[210].

Spre deosebire de bumbac, cînepa și inul — plante cu o largă întrebuințare în industria casnică, în alimentație și în medicina populară — sînt autohtone. Mărturiile scoase la

[208] Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, București, Edit. Albatros, 1977, p. 27.
[209] *Ibidem.*
[210] *Documenta romaniae historica.* B. *Țara Românească,* vol. I, București, Edit. Academiei, 1977, p. 101.

iveală de săpăturile arheologice (fusaiole, urme de țesături imprimate în lut) conduc la concluzia că, pe teritoriul țării noastre, țesutul plantelor textile era practicat încă din neoliticul timpuriu. Totodată, în mai toate așezările din neoliticul dezvoltat și de sfîrșit au fost găsite fusaiole și greutăți pentru întinderea firelor de la războiul vertical de țesut. Mai rar, au fost descoperite și urme de țesături care datează din aceleași vremuri[211].

Se presupune că cea mai veche țesătură de pe teritoriul României a fost aflată la Sucidava-Celei. Este vorba de un așternut de pat, care aparține perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului și care este lucrat din in, în două ițe. Urzeala constă din fire răsucite în două, iar *bătătura* din fire simple. Și unele și altele ating grosimea de 2 mm[212].

În epoca bronzului, țesutul cînepei și al inului cîștigă în importanță. Faptul este confirmat de „...numărul mare de fusaiole de lut, variate ca formă și ornamentare, precum și de greutățile pentru războiul de țesut. Unele din greutățile mari serveau și ca suporturi la adunarea pe mosoare a firelor toarse..."[213].

Dovezilor arheologice li se asociază, uneori, cele scrise. De pildă, referindu-se la traci, Herodot afirmă : „În țara lor crește cînepa, care seamănă nespus cu inul, numai că este mai groasă și mai înaltă. În această privință, întrece cu mult inul. Crește și de la sine și semănată. Iar din ea tracii își fac îmbrăcăminte, foarte asemănătoare cu cea de in. Cînd nu ești un bun cunoscător, nu poți să-ți dai seama dacă aceste haine sînt din in sau din cînepă. Omul care n-a văzut niciodată cînepa va crede că haina este făcută din in"[214].

În așezările geto-dacice de pe întreaga întindere a țării, cercetările arheologice au dat la iveală numeroase fusaiole, greutăți pentru războiul de țesut, mosoare de lut etc. De ase-

[211] Gh. Bichir, *Contribuții la cunoașterea țesutului în așezarea de la Garvăn (sec. X—XII)*, în „SCIV", nr. 2, an IX, (1958), p. 429.

[212] Marin Nica, *Date despre descoperirea celei mai vechi țesături de pe teritoriul României, efectuată la Sucidava-Celei, din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului (2750—2150 î.e.n.)*, în „Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România", vol. I, Sibiu, 1981, p. 125.

[213] Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 431.

[214] Herodot, *Istorii*, IV, 74 ; apud Nicoleta Gumă, *Evoluție și permanență în meșteșugul țesutului și arta decorării țesăturilor pe teritoriul județului Caraș-Severin*, în „Studii și comunicări de etnografie-istorie", vol. II, Caransebeș, 1977, p. 150.

menea, în așezarea de la Tinosul, într-una din gropile de provizii, s-au găsit semințe calcinate de cînepă[215].

În timpul din urmă, arheologii au scos la lumină resturi de țesături confecționate din plante textile, conservate destul de bine, datînd din perioada stăpînirii romane în Dacia[216].

Bineînțeles că numele latine ale celor două plante (*cînepă* < *lat.* canapa* (= *cannabis*) ; *in* < *lat. linum*) constituie și ele o dovadă despre vechimea și continuitatea cultivării cînepei și a inului pe teritoriul României. Și alți termeni referitori la prelucrarea cînepei și a inului sînt fie autohtoni (*argea, pînză, caier, andrea*[217]), fie de origine latină (*canură, tramă, pieptene, fus, furcă, ghem, iță, spată,* (a) *rășchia, tindeche,* (a) *țese, teară* („natră" ; război de țesut), (a) *urzi, vergea, piedin*[218] „totalitatea firelor de urzeală de la capătul unei pînze, care rămîn nețesute", etc.

În urma săpăturilor arheologice, s-a satbilit că secolelor III—X le aparțin multe fusaiole bitronconice ori ovoidale (lucrate din piatră, din corn de cerb sau din lut ars), greutăți din lut ars, suveici confecționate din os etc.[219]

O importanță cu totul remarcabilă prezintă materialele arheologice de la Garvăn, așezare datată în secolele X—XII. Printre altele, acolo au fost găsite numeroase fusaiole de formă bitronconică, cilindrică, circular-plată sau ca niște verigi, lucrate din ardezie roșiatică, din fragmente de cărămidă, din lut ars, plumb și os. Tot acolo, au mai ieșit la iveală fire netopite de in și cînepă ; cîteva vîrfuri de rășchitoare din coarne de cerb ; multe fragmente de pînză ; resturi de fuior legate în „păpuși" ori nelegate ; fire toarse (de grosimi diferite) ; capete de tindechi lucrate din foiță de aramă ; semințe de cînepă etc.

Toate materialele enumerate dovedesc că în acea vreme, inul și cînepa se topeau, se melițau, se periau și se torceau

[215] C. Belcin, *Ocupațiile daco-geților în lumina literaturii antice*, în „Revista de etnografie și folclor", tomul 13, 1968, nr. 1, p. 66.

[216] Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 431.

[217] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 251—252 ; 283—284 ; 370—371 ; 408—409.

[218] Teofil Teaha, *Elemente de continuitate în lexicul graiurilor din Oltenia*, în „Arhivele Olteniei", serie nouă, vol. II, 1983, p. 158—160.

[219] Printre altele, vezi Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III—XI)*, Craiova, Edit. „Scrisul românesc", 1976, p. 62, 138, 180.

cu mare pricepere ; țesutul se efectua în două ițe, iar pînza se diferenția — după întrebuințări — în trei categorii : a) fină (pentru cămăși și poate pentru giulgiuri) ; b) intermediară (pentru îmbrăcămintea exterioară) ; c) groasă (pentru saci etc.)[220]. În plus, regularitatea desimii țesăturii, claritatea legăturii între urzeală și băteală, prezența capetelor de tindechi presupun sau indică cu certitudine cunoașterea războiului de țesut orizontal, încă din prima jumătate a secolului al XI-lea[221]. Pînă atunci, se aflase în uz războiul vertical, apărut — probabil — chiar din epoca neoliticului timpuriu[222].

Mărturiile etnografice culese pe teren arată că în trecut cultivarea cînepei și a inului a fost indispensabilă oricărei gospodării. În primul rînd, din cînepă și in se confecționau multe dintre piesele de îmbrăcăminte (cu deosebire veșmintele de vară) sau alte produse necesare în casă : așternuturi, saltele, căpătîie, fețe de masă, prosoape etc. Pe de altă parte, înainte de preluarea în cultură a florii-soarelui, semințele de in și cînepă se foloseau frecvent — alături de cele de dovleac sau de sîmburi de nucă — la obținerea uleiului vegetal, consumat în cantități apreciabile din cauza numeroaselor zile de post presărate pe toată întinderea anului. În vederea extragerii uleiului, într-o perioadă premergătoare introducerii generale în uz a pivelor de ulei, semințele se pisau pînă se făceau „turtă". Apoi, se încălzeau la foc într-o strachină mare, adăugîndu-se puțină apă fierbinte și tot amestecîndu-se. După ce se înmuiau, se umplea strachina cu apă călduță și rezulta un fel de lapte, care se strecura printr-o sită, ca să se înlăture reziduurile. Laptele acesta — numit, uneori, *lapte de bou* (prin Oltenia și estul Munteniei) — se fierbea într-o oală pînă ce se îngroșa. Sărată, pasta respectivă se consuma unsă pe pîine, pe mălai ori pe turtă[223].

Cu metode arhaice se preparau și vopsele, prin fierberea amestecului obținut din uleiul semințelor de cînepă, din apă caldă, săpun și dintr-un anume fel de lut[224].

Mare solicitare au avut semințele de cînepă în medicina populară. De pildă, pentru înlăturarea durerilor de urechi —

[220] Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 439.
[221] *Ibidem*, p. 439 ; I. Barnea, *Noi contribuții la cunoașterea țesutului în așezarea de la Garvăn (secolele X—XII)*, în „SCIV", an IX (1961), nr. 2, p. 312.
[222] Vezi, de pildă, Nicoleta Gumă, *op. cit.*, p. 147.
[223] Tudor Pamfile, *Industria casnică la români*, 1910, p. 241.
[224] *Ibidem*, p. 241.

boală desemnată popular *năjit* — exista un descîntec special, care, însă, căpăta eficacitate numai dacă era însoțit de expunerea urechii la fumul ieșit din sămînța de cînepă, presărată peste cărbuni[225]. Sînt indicii că afumarea cu semințe de cînepă dădea rezultate și în acțiunea de calmare a durerilor de cap. În cazul *aprinderii de plămîni* (pneumoniei ; n.n.), se recurgea la sămînța de cînepă fiartă cu băligar de cal. Pisate și amestecate cu ceapă (de asemenea, pisată) și ouă, semințele de cînepă grăbeau și tămăduirea rănilor. Alteori, pentru vindecarea rănilor, cînepa se pisa, se fierbea și se amesteca cu smîntînă. Tot așa, amestecul de sămînță de cînepă, de ceapă și de usturoi — toate pisate — era recomandate împotriva unor boli de stomac. Din sămînța de cînepă bine pisată, în amestec cu untură nesărată și coajă de dovleac arsă și pisată, se prepara o alifie, care avea efecte împotriva „bubelor dulci". Contra rîiei, se recurgea la iarbă mare fiartă, peste care se punea sămînța de cînepă pisată. Amestecul se utiliza după ce rămînea trei zile la căldură. Decoctul de *puzderie* de cînepă se bea contra limbricilor, iar ceaiul de cînepă, în amestec cu alte plante, se folosea la băile împotriva hemoroizilor. Pentru regenerarea părului, oamenii se spălau pe cap cu ceai de cînepă verde[226].

Date fiind variatele întrebuințări ale cînepei și inului, odinioară ele se semănau pe suprafețe mult mai întinse decît cele de astăzi. De pildă, dintr-o statistică a epocii, reiese că — în anii 1837, 1838, 1839 — în Țara Românească se realizase o producție de 995259 kg sămînță de in și de 2404432 kg sămînță de cînepă[227]. De regulă, prisosurile de in și cînepă sau de sămînță de in și cînepă se exportau. Bunăoară, în epoca de trecere de la feudalism la capitalism, exportul produselor amintite este consemnat în documente istorice[228]. Pe la 1880 se întrebuințau 1626761 ocale de cînepă și 633000 ocale de in.

[225] Inf. de teren, Nedeia (Dolj).
[226] Cu privire la multiplele întrebuințări, ca medicament, ale semințelor de cînepă, vezi Nicolae Bot, *Cînepa în credințele și practicile magice românești*, în „AMET" pe anii 1968—1970, Cluj-Napoca, 1971, p. 280—281.
[227] S. P. Radianu, *Din trecutul și prezentul agriculturei române*, București, 1906, p. 430.
[228] Andrei Oțetea, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, București, Edit. Academiei, 1977, p. 39, 59.

Este semnificativ că, la aceeași dată, consumul de lînă se ridica doar la 1000000 de ocale[229].

În relație directă cu numeroasele întrebuințări ale cînepei (în industria casnică, în alimentație și în medicina populară), tradiția orală a cultivat și a conservat cu fidelitate, pînă nu demult, o gamă întinsă de rituri speciale, multe dintre ele cu presupuse implicații benefice asupra activității practice. Astfel, de o largă răspîndire s-au bucurat : credința în zilele faste sau nefaste semănării cînepei ; credința că, pentru a crește cînepa frumoasă, semănătorul trebuia să îmbrace veșminte albe și ie nouă ; practicile magice menite să apere cînepa împotriva păsărilor ; credințele și practicile care vizau stimularea creșterii cînepei după principiul analogiei magice ; ritualurile oficiate la semănat, cu scopul investirii semințelor de cînepă cu puteri tămăduitoare etc.[230].

Într-adevăr, multe credințe vizau tocmai virtuțile binefăcătoare ale cînepei. De exemplu, se considera că tortul obținut prima dată de o fată avea putere de a vindeca boli sau de a proteja oamenii de „teama de rău" : „...înconjurînd cu el casa de trei ori, nimic nu se mai putea apropia"[231]. La fel, a existat deprinderea de a i se da moașei „...un fuior răsfirat pe mînă sau pe o strachină cu făină", pentru ca nou-născutul să aibă păr frumos. Tot așa, la terminatul torsului, se obișnuia să se lase cîteva fire de cînepă în vîrful furcii, cu credința că, astfel, bărbatul va fi păzit, la pădure, împotriva accidentelor. Efecte purificatoare, tămăduitoare se căutau și prin oficierea unor rituri, pe timpul țesutului. De pildă, potrivit concepției populare, udarea după un anumit ritual a pînzei venea în sprijinul sănătății fizice și psihice a membrilor familiei. În schimb, cînepa apărută în vise semnifica sărăcie, grijă, scîrbă, boli grele, lacrimi[232].

Multe acțiuni aveau menirea de a provoca îmbunătățirea însușirilor cînepei, pe calea analogiei magice. Spre exemplu, cînd se punea pe furcă primul fuior din cînepa nouă, se considera că este bine ca femeia să meargă cu furca pe uliță, cît mai departe.

---

[229] P. S. Aurelian, *Opere economice — texte alese*, București, Edit. Academiei, 1967, p. 170.

[230] Pentru toate acestea, vezi pe larg Nicolae Bot, *op. cit.*, p. 282—285.

[231] *Ibidem*, p. 287.

[232] *Ibidem*, p. 291—292.

Procedîndu-se astfel, se spera în obținerea unei pînze mai lungi. De asemenea, pentru ca tortul să iasă alb, persoana care-l fierbea se îmbrăca în alb. Încetățenită era și opinia că însușirile primei persoane văzute pe durata fierberii tortului, urzitului sau năvăditului se transmiteau pînzei. Cu alte cuvinte, numai omul frumos și bun determina obținerea unei pînze frumoase, bune[233].

Tradiția orală a păstrat și un registru bogat de strigături, maxime și alte specii ale liricii populare, care se referă, în egală măsură, atît la muncile dificile pe care le presupunea cultivarea cînepei cît și la necesitatea înfăptuirii lor. În general, hărnicia femeilor era apreciată în raport cu îndemînarea, sporul avute în lucrul cînepei : „Nu există rușine mai mare decît să nu fi tors singură cînepa, din lene sau nepricepere..."[234]. Obștea sătească deținea un rol important în acțiunea de vestejire a comodității. Dar, îndeosebi în fața femeilor îndărătnice, teama de „gura satului" nu avea totdeauna efectul scontat. În consecință, împotriva lenei, a indolenței trebuia să se găsească antidoturi mai sigure. Pesemne că tocmai dorința de a impulsiona hărnicia, priceperea, sporul în lucru al femeilor, nevoia de a le determina pînă și pe cele mai delăsătoare să ducă la capăt, în timp optim, toate fazele de prelucrare a plantelor textile și a lînii au impus apariția în mitologia populară a unui personaj miraculos, *Joimărița*. Capabilă să ia diverse înfățișări[235] — de obicei dintre cele care provocau frica, groaza —, Joimărița avea și harul de a cunoaște în permanență adevărul despre munca fetelor ori a femeilor și de a le pedepsi, uneori cît se poate de dur (chiar cu moartea), pe cele leneșe. Nu este exclus ca, în afara unor multiple alte semnificații atribuite nemijlocit de popor, Joimărița să fi avut și „...o funcție de inițiere în muncă, atît de specifică și altor obiceiuri din ciclul calendaristic. Este de fapt un fel de judecată a îndemînării și priceperii la muncă, la care se supune întreaga colectivitate a satului, nefiind excluse nici străvechi funcții în plan magic, azi greu descifrabile"[236]. Așadar, se pare

---

[233] *Ibidem*, p. 287 ; 291.

[234] *Ibidem*, p. 287.

[235] Vezi, în acest sens, Ion Mușlea, *Cercetări etnografice și de folclor*, vol. II, București, Edit. Minerva, 1972, p. 223—238.

[236] Nicolae Bot, *op. cit.*, p. 305.

că riturile și credințele populare referitoare la cînepă, la lucrul ei, derivă din activitatea practică, căreia îi sînt subordonate și au drept scop sporirea eficienței acesteia : „Nu o dată semnificațiile magice ale muncilor cînepei, credințele și practicile legate de ele, sînt un act de preamărire a muncii și a rolului său purificator, implicit un stimulent al hărniciei și priceperii. Etica populară este prezentă la tot pasul..."[237]

După cum arată informațiile de teren, cultura cînepei și a inului a fost răspîndită pe toată întinderea țării. Cu alte cuvinte, indiferent de condițiile geografice locale, inul și, mai cu seamă, cînepa erau nelipsite odinioară din oricare gospodărie. Potrivit unor surse de aceeași natură, pînă nu demult, locuitorii din numeroase sate ale Bărăganului și Dobrogei obișnuiau să prelucreze cînepa sălbatică, găsită în cantități apreciabile pe plan local[238]. În asemenea situații, de regulă, cultivarea cinepei nici nu mai era necesară.

Pretutindeni, terenul care urma să se semene cu in sau cînepă trebuia să fie îngrășat din timp cu gunoi de grajd. Poate de aceea plantele textile amintite își găseau, adeseori, locul cel mai prielnic dezvoltării pe la capetele tarlalelor cu porumb sau ale plaiurilor cu vii. Din aceleași motive, în zonele muntoase, cînepa se cultiva frecvent sus, la *conace, la odăi, colibe* etc.

Arătura se efectua primăvara, după ce gunoiul era bine putrezit. Cînd pămîntul era deja zvîntat, brazdele sau bulgării se sfărîmau cu muchia sapei. Apoi se semăna și se netezea pămîntul cu sapa.

Din loc în loc, pentru a ocroti sămînța împotriva păsărilor, prin *cînepiște* se plantau *sperietoare, momîi, maimuțoi, mătăuze* sau *brezăi,* adică niște bețe îmbrăcate în veșminte vechi și îngemănate astfel încît să pară a fi oameni. Prin luna iulie, se culegea *cînepa de vară* — numită izolat și *bărbătească* (de pildă, în Fărcășești—Gorj) —, iar spre sfîrșitul lunii august se recolta și *cînepa de toamnă,* căreia, în puncte dispersate, i se mai zicea femeiască (tot în Fărcășești—Gorj) sau de *sămînță* (bunăoară, în Mănăstirea Cașin—Bacău ; Lucăceni — Satu Mare ; Roșiile — Vîlcea) etc.

[237] *Ibidem*, p. 321.
[238] Vezi ALR, s.n., I, h. 253.

În unele sate de prin Moldova și Transilvania, cînepa de sămînță — denumită *durdălani (dîrdălani), păhui*[239], *hăldani (halduri)*[240], *handani (halandani, hlandani, hlăndani)* [241] etc. — nu se semăna la un loc cu cea de vară, ci — ici-colo — prin porumb sau pe marginea culturilor de cereale. Sporadic, termenul *hăldan (hîldan)* a fost înregistrat și în nordul Olteniei[242].

Culese cu mîna, prin smulgere, mai multe fire de cînepă sau de in se legau și formau *mînuși (mănuși), mănunchi, znopi* etc. Numai cînepa prea înaltă era cosită sau secerată foarte aproape de pămînt.

Uscată, cînepa de vară se ducea direct *la topit* sau *la murat.* În schimb, după cules, cînepa de toamnă se îngrămădea și se lăsa (circa 3—10 zile) la *uscat,* la *mucărit* (nume prin Gorj), la *dubit* (denumire prin Hunedoara), la *amușală* (denumire prin Ilfov)[243], la *dospit* ori la *copt* (termeni cu o largă circulație). După dospire, se usca la soare, iar pentru scoaterea semințelor se bătea cu *îmblăciul* sau cu un *mai,* pe un butuc ori pe o scîndură, deasupra unui așternut.

Oriunde a fost posibil, *topilele* se amenajau, în primul rînd, spre malurile și pe la coturile apelor curgătoare (rîuri și pîraie). Pentru că în urma ploilor repezi de vară apele curgătoare puteau crește pe neașteptate, se evita topirea cînepei pe firul acestora. Din aceeași cauză, cînepa se ancora între țăruși și se acoperea cu prăjini (numite *rude,* în Transilvania ; *prăștini,* în Moldova), peste care se așezau brazde, pietre etc.

Atare măsuri de protecție puteau deveni totuși inutile cînd apele curgătoare se umflau brusc, peste o anumită limită de toleranță. De aceea, ori de cîte ori simțeau pericolul, oamenii din zonele muntoase și deluroase se grăbeau să-și scoată cînepa din apă. După trecerea primejdiei, o reintroduceau la topit. Ezitanții sau cei aflați în imposibilitatea efectuării operației rămîneau adeseori fără cînepă sau in. Vara, după încetarea furtunilor, se vedeau frecvent oamenii care-și căutau cu disperare „munca" luată de ape. Dacă nu ajunseseră prea departe, plantele textile regăsite și recunoscute, în special după *legături,* erau recuperate. Rareori se iveau dispute, iar acestea se aplanau, deoarece, în conformitate cu *obiceiul pămîntului,*

[239] Inf. de teren, Lancrăm (Alba).
[240] Numele a fost destul de des întrebuințat în Transilvania.
[241] Denumire frecventă în Moldova.
[242] Vezi NALR-Oltenia, IV, h. 708.
[243] Marcela Focșa, *Tehnici tradiționale pentru prelucrarea cînepei,* în „Cibinium", 1967—1968, p. 143.

bine conservat pînă spre epoca modernă, însușirea muncii străine era sever condamnată de obștea sătească. Totodată, în relație directă cu lucrul greu pe care îl presupunea cultivarea plantelor textile, furtul acestora era preîntîmpinat și pe cale religioasă, fiind considerat *mare păcat*.

Acolo unde lipseau apele curgătoare sau unde acestea se aflau prea departe de vatra satului, cînepa și inul se topeau prin *bălți stătătoare* ori cu apă *spartă* (numite și *tăuri* în unele sate transilvănene)[244]; prin gîrle, lacuri sau iazuri. La nevoie, erau întrebuințate și *topile* care se amenajau acolo unde puteau fi depistate izvoare. Obișnuit, *topilele* din această categorie se foloseau ani în șir de către proprietarul pămîntului care, de altfel, le și executa.

În funcție de condițiile climaterice, topirea dura între 7—15 zile, apa caldă favoriza topirea mai rapidă.

Scoase din apă, cînepa și inul se spălau și se lăsau în apropiere, la zvîntat. Apoi, erau transportate acasă și puse la uscat pe garduri, pe lîngă garduri sau pe unele construcții anexe din gospodărie.

La sud de Carpați, pentru sfărîmarea părții lemnoase a tulpinii cînepei, *mănunchiurile, mînușile, znopii* se așezau, de regulă, pe *urechile* sau *fălcile protapului* (fig. 48; procedeu

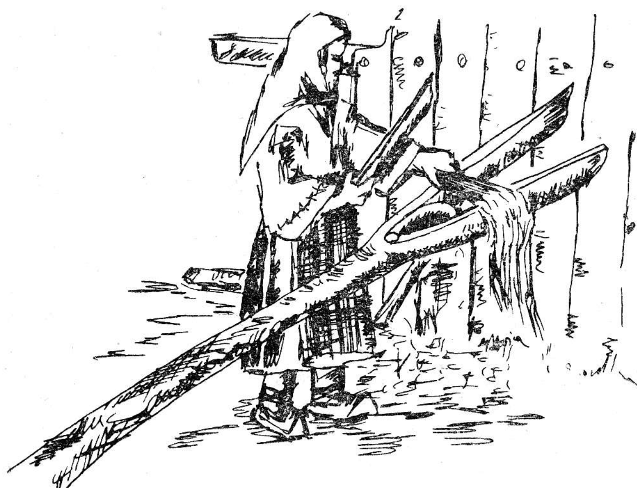

Fig. 48. Cînepa se bate cu *maiu* la *gura* protapului.

[244] Vezi ALR, s.n., I, h. 256. În plus, vezi inf. de teren.

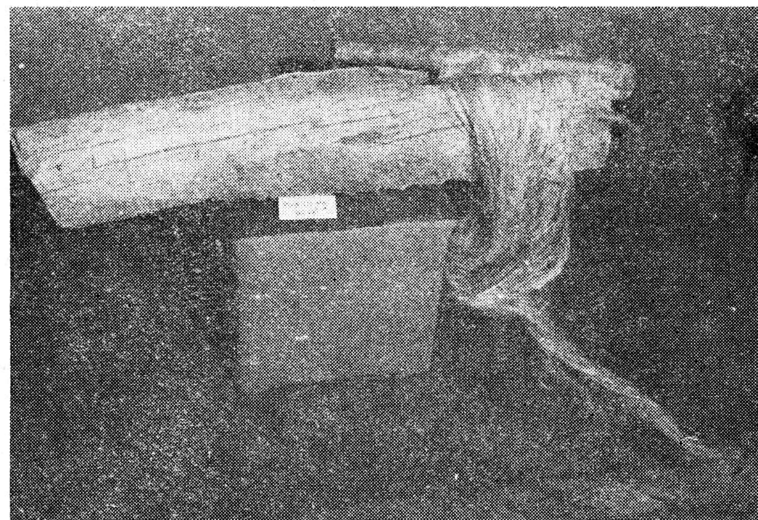

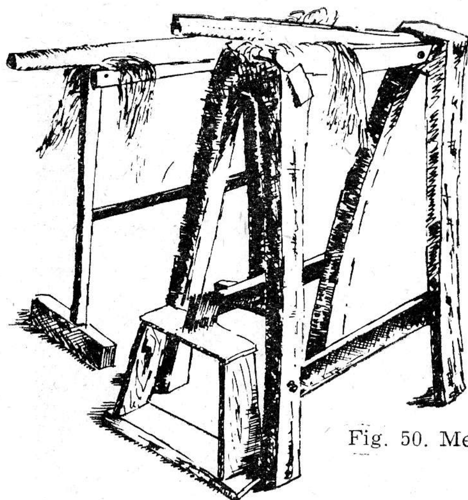
Fig. 49. *Piuă săpată* și *mai* de bătut cînepa (Afumați—Dolj).

utilizat frecvent în Banat, Oltenia, Muntenia și în Dobrogea), pe *cîrceie* „două lemne prinse în formă de unghi" (modalitate consemnată în puncte izolate din Oltenia și din Muntenia), pe *cîrceiele tînjelii* (metodă mai des întrebuințată în estul și nord-estul Munteniei), pe o *piuă săpată* (fig. 49; procedeu folosit cu deosebire în sudul Olteniei) etc. și se loveau cu toporul sau cu un *mai* de lemn[245], prevăzut, uneori, cu tăiș pe o parte (fig. 49). Alteori, după ce se așezau pe un *butuc*, firele de cînepă se zdrobeau cu *sulul* războiului de țesut sau cu un *mai* rotund ori cu *dinți pe gură*. Mai rar, procedeul din urmă s-a folosit și în Moldova sau în Transilvania[246].

În schimb, în aceste zone și chiar în Banat, cînepa se *rupea*, în mod curent, într-o meliță cît se poate de rezistentă, cu un spațiu de forfecare mai larg decît la melița obișnuită și cu un *cuțit* durabil, în pofida loviturilor repetate. În genere, uneltei respective i se spunea *melițoi* — în Moldova; *melițoni* — în

[245] În Banat, i se zicea *bătăuș, bătător, năbonic (năvolnic, năbolnic, năboinic)*.

[246] Inf. de teren, Văleni (Vaslui), Stînca (Iași), Gurahonț, Buteni (Arad), Finațe (Mureș), Dobra (Alba), Sîmboieni (Cluj) etc. Vezi, de asemenea, Gh. Aldea, *Suceava, Melița*, în „Buletinul AER", nr. 6, 1979, p. 196.

Fig. 50. Melițe și darac din Arcani—Gorj.

Banat ; *melințoi (melițoi)*[247], *frîngătoare*[248], *meliță de zdrobit* (sintagmă înregistrată, de exemplu, în Clopotiva-Hunedoara ; Terebești — Satu Mare), *zdrobitor*[249], *zdrubalău*[250] etc. — în Transilvania.

După *rupere* sau *zdrobire*, obișnuit[251], cînepa se *melița*, se *trăgea* la *melița* cu un spațiu de forfecare mai strîmt (denumire cu mare răspîndire pe teritoriul țării ; în Moldova i se zicea și *melețuică, melițuică*, iar în nordul Transilvaniei, în cazuri izolate, i se spunea *strujitoare de strujit)*[252]. *Melița* sau *melețuica (melițuica)* era fie mutătoare (se sprijinea pe patru picioare înclinate), fie cu un capăt fixat de un pom (par, furcă etc.) și cu celălalt capăt sprijinit pe două picioare, fie stabilizată pe două picioare înfipte în pămînt sau într-un postament de lemn și avînd capetele inferioare ale picioarelor unite printr-o stinghie (fig. 50, 51, 52, 53, 54).

---

247 Denumire rar utilizată în Transilvania (de pildă, în Cincu (Brașov), Bunila (Hunedoara), Chiuza, Prundu Bîrgăului (Bistrița-Năsăud), Agrij (Sălaj).

248 Termen răspîndit mai cu seamă în județele Brașov, Sibiu, Alba, Mureș și Covasna.

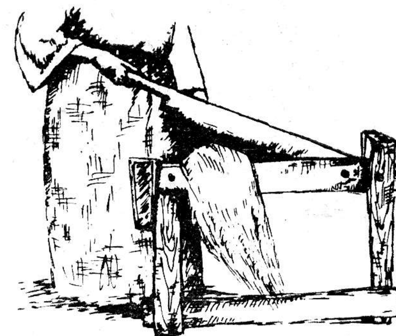
249 Cuvînt folosit în puncte dispersate pe aproape toată întinderea Transilvaniei.

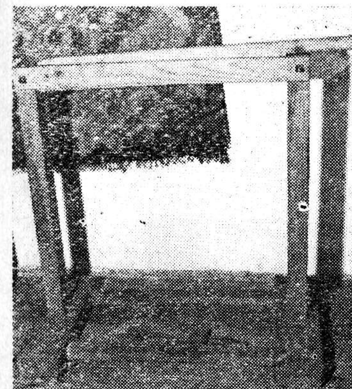
250 Nume, de pildă, în Almașu (Sălaj) etc.

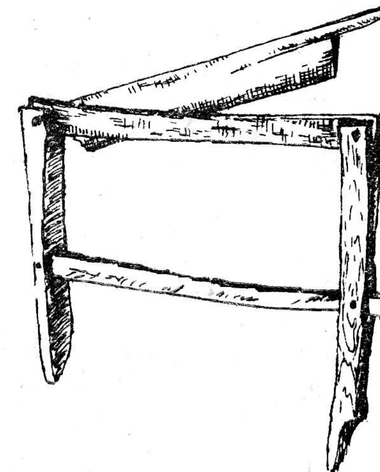
251 Cu deosebire în Banat sau în nord-vestul Mehedințiului, uneori, cînepa zdrobită cu *maiul (năbolnicul, năboinicul* etc.) nu se mai melița, ci mergea direct la pieptănat.

252 Vezi ALR, s.n., I, h. 257.

Fig. 51. Meliță din Clopotiva—Hunedoara.

Fig. 52. Meliță din nord-vestul Moldovei (după Papahagi).

Fig. 53. Meliță din Padea (Dolj).

Fig. 54. Meliță din Bechet (Dolj).

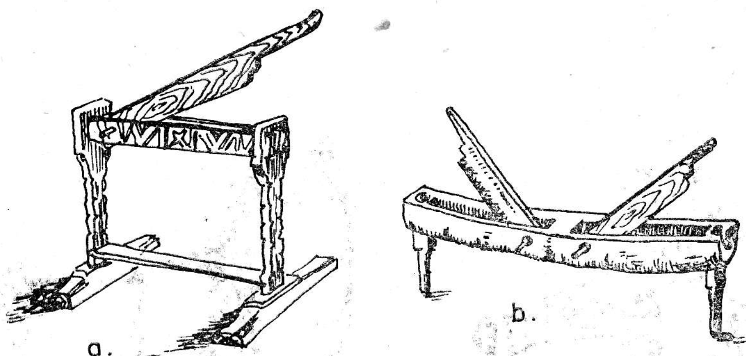

Fig. 55. Melițe : *a)* cu o limbă ; *b)* cu două limbi (după Vlăduțiu).

În țara noastră, *melița* cu o singură *limbă*[253] a cunoscut o răspîndire generală. Cu scopul sporirii randamentului muncii, din cînd în cînd, și-au găsit solicitare și melițele cu două *limbi* (cîte una la fiecare capăt ; fig. 55), la care puteau lucra deodată două femei. Fără a lipsi complet din Oltenia, Muntenia și Dobrogea, tradiția întrebuințării meliței cu două limbi a fost mai puternică în Moldova — unde, adeseori, una dintre limbi servea la *ruperea* cînepei *(melițoiul)* iar cealaltă la *tras (melițuica, melețuica)* — și în Transilvania. Melițele cu două limbi aveau patru sau două picioare și puteau fi mutate din loc în loc. Uneori, picioarele se terminau în *tălpici*.

Sporadic, în Dobrogea, Moldova, Banat și Transilvania s-au mai aflat în uz *melițe cu dinți* sau *cu colți*[254], adică melițe prevăzute în partea dinapoi a limbii cu 4—5 dinți, prin care se trăgea cînepa ca printr-o perie.

Îndeosebi în satele transilvănene, renumite în cultivarea cînepei, a existat deprinderea ca, la terminarea melițatului, să se organizeze *clacă* pentru *călcatul* cînepei. În acest sens, cînepa se așeza pe *tîrnaț* și era jucată de tineri, ritmic, pînă cădeau toate *pîzdăriile*. Tot în vederea eliminării *pîzdăriilor (pozdă-*

---

[253] Denumire cvasigeneral răspîndită pe întreg cuprinsul României. Pentru a desemna același lucru, în Maramureș s-a folosit mai mult termenul *cordenci* (vezi ALR, s.n., I, h. 258 și ALRR-Maramureș, II, h. 500). Cuvîntul respectiv a fost înregistrat de noi și în Aliceni, Bixad (Satu Mare).

[254] Inf. de teren, Suseni (Harghita), Lunca Bradului (Mureș), Beba Veche, Giera (Timiș), Trifești (Iași). Vezi și Gh. Aldea, *op. cit.*, p. 196.

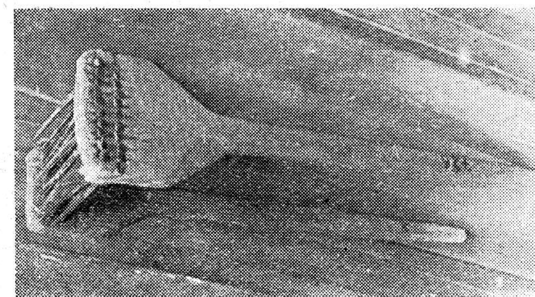
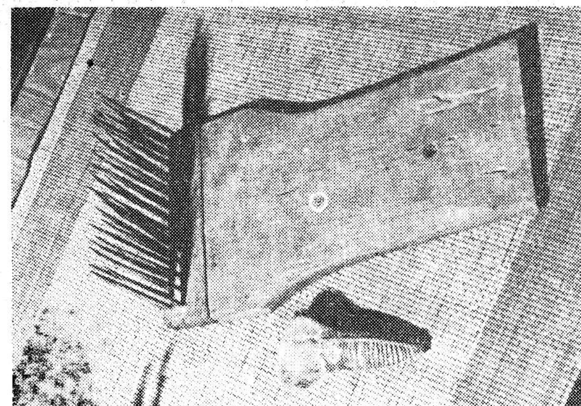

Fig. 57. Pieptenі din Măldărești (Vîlcea).

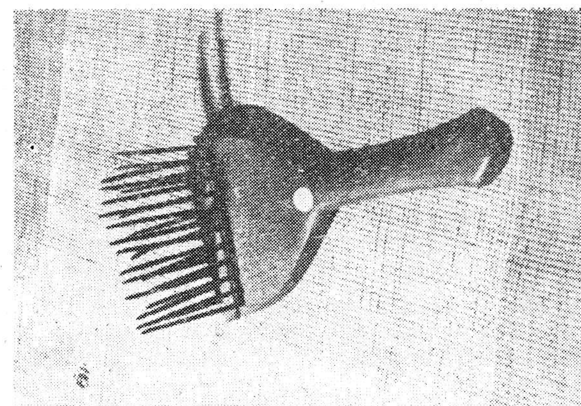

Fig. 56. *a)* Pieptene din Padea (Dolj) ; *b)* pieptene din Padea (Dolj).

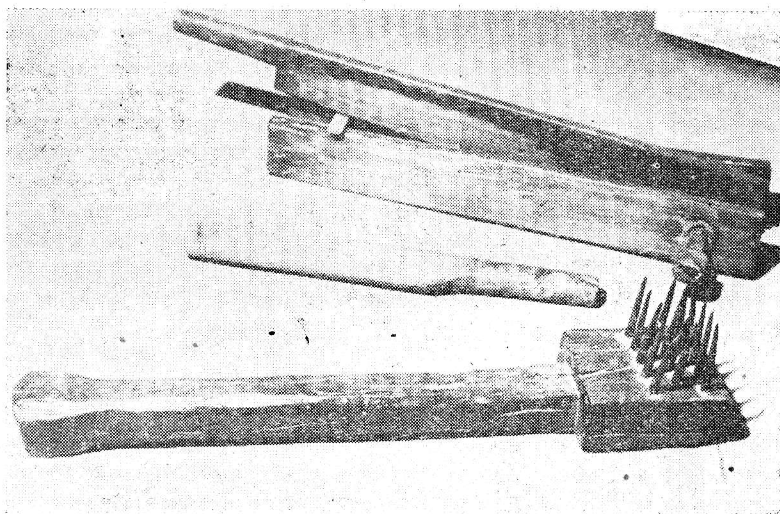

Fig. 58. Meliță, mai și piepten pentru cînepă (Băilești—Dolj).

riilor, pozderiilor, puzderiilor)[255], în alte localități, cînepa melițată se trecea printr-o perie aspră.

După înlăturarea resturilor lemnoase, firele de cînepă sau in se adunau în *chite* (termen cvasigeneral răspîndit în Moldova) ; *chite, fuioare, legături* (de fuioare), *cununi* (de fuioare), *măciuci, purcelași, mănuși* (de fuioare), *clăi* (de fuioare) — denumiri în Transilvania ; *cununi* (nume frecvent întîlnit în Banat) ; *cununi, păpuși, legături, mînuși (mănuși), znopi* — nume în Oltenia, Muntenia și Dobrogea[256].

Pentru alegerea cîlților, aproape pretutindeni cînepa era *trasă* prin *piepteni* „unealtă formată dintr-o scîndură ce avea înfipte, la capătul mai lat, două sau mai multe rînduri de dinți de fier" (fig. 56 a, b ; 57, 58). Demn de subliniat este faptul că, pînă nu demult, s-au mai aflat în uz și piepteni cu dinții de lemn[257].

---

[255] Termen cu răspîndire cvasigenerală pe teritoriul țării. În puncte dispersate, s-au mai utilizat cuvintele : *zgrebe* (de pildă, în Fărcășești-Gorj), *zgrebeni* (de exemplu, în Negreni-Olt), *pacești* (în Sarmizegetusa, Lăpugiu de Sus-Hunedoara), *scamțe* (în Muncelu Mare-Hunedoara), *zdrobonețe* (Zimnicea-Teleorman).

[256] ALR, s.n., I, h. 262.

[257] Inf. de teren, Văleni, Roșiești (Vaslui).

Din dorința selectării părții mai fine *(fuiorul)*, s-a recurs, adeseori, și la o altă unealtă, alcătuită dintr-o scîndură care, de obicei, era mai îngustă spre capete și mai lată spre mijloc, unde se plantau — în rînduri sau în formă de cerc — dinți mărunți și mai numeroși ca la piepteni (fig. 59). Pe arii mai mult sau mai puțin întinse, ustensilei respective i s-a zis : *darac* (tc. *tarak* ; bg. *darak*) — nume general răspîndit în Oltenia, Muntenia și Dobrogea, unde instrumentul a avut și o formă specifică (fig. 60) ; același termen a fost consemnat și în puncte izolate din Banat ; *ragilă (raghilă)* (cf. germ. *Raffel*) — termen răspîndit în aproape toată Moldova, în sud-estul Maramureșului și în nord-estul Transilvaniei — ; *rahel, ragilă* (denumire în sud-estul Transilvaniei ; probabil că, prin intermediul populației transilvănene, termenul *rahel (rahilă)* a ajuns și în unele sate din zona muntoasă a Munteniei, el fiind utilizat, bunăoară, în nordul județului Prahova) ; *grebîn (greabăn, grebănu, greben, greabălău)* (< sl. *grebeni* „piepteni") — cuvînt predomi-

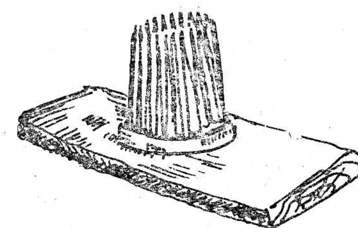

Fig. 59. *Ragilă*.

Fig. 60. Dărac din Afumați (Dolj).

nant în nord-vestul și vestul Transilvaniei ; *hecelă* (*hetelă, hechelă, hiechielă*) (< mag. *ecselö*) — denumire precumpănitoare în centrul Transilvaniei ; mai rar, înregistrată și în nordul, nord-vestul Transilvaniei — ; *perie* (termen cu o mai mare răspîndire în Banat, în nord-vestul și vestul Transilvaniei) ; *pieptănuș* (*ceptin, piepcin, piepcen* etc.) — termen întrebuințat îndeosebi în Banat, în estul și sudul Transilvaniei — ; *drîglu* (nume consemnat în Banat) ; *hrebdincă* (cuvînt cu circulație în Maramureș)[258] ; *hrebini* (denumire notată în puncte izolate din nordul Moldovei)[259] etc.

Au existat și sate în care — după melițare — fibrele plantelor textile erau *trase* fie numai la *piepteni* (vezi, mai cu seamă, nordul Olteniei și al Munteniei), fie numai la *darac, rogilă, grebăn, perie* etc. În general, informațiile de teren conduc la constatarea că unealta de pieptănat cu dinți mai mărunți și mai numeroși decît ai pieptenului propriu-zis a fost singura întrebuințată îndeosebi în unele așezări din Cîmpia Română, renumite pentru producția de cînepă. E de presupus că la folosirea ustensilei mai evoluate de pieptănat s-a trecut tîrziu, în evul mediu. O dovadă, în acest sens, o reprezintă originea variată a terminologiei cu ajutorul căreia este desemnată noțiunea în graiurile limbii române. Pe de altă parte, amintim că și în Occident se înregistrează utilizarea „daracului cu dinți metalici" abia pe la începutul secolului al XIII-lea[260].

În orice parte a țării, din cînepă și in s-au obținut trei calități de produse : a) *fuioare* (fibrele lungi folosite, de regulă, ca urzeală la pînză) ; b) fuioare de calitate inferioară, constînd din ceea ce urma să fie *băteala (bătătura)* la pînză sau urzeala și băteala pentru saltele ; c) *cîlți* (utilizați ca bătează la pînza pentru pături, cergi, saci, preșuri etc.). Dacă termenii *fuior* și *cîlți* erau general sau cvasigeneral răspîndiți la nivelul țării[261], fuioarele de calitate inferioară aveau nume diferite de la o zonă la alta ori de la un grup de sate la altul : *mijlocele* (în Lucăceni — Satu Mare), *periitură* (în Săliștea — Alba), *stupă* (în Banat, nordul Olteniei, sud-vestul Transilvaniei și, izolat, în

[258] ALRR-Maramureș, vol. II, h. 501.

[259] Pentru creionarea ariei întrebuințării termenilor enumerați, pe lîngă informațiile culese pe teren, a se vedea și ALR, s.n., I, h. 260.

[260] Vezi Jean Gimpel, *Revoluția industrială în evul mediu*, București, Edit. Meridiane, 1983, p. 238.

[261] Din loc în loc, cîlților li se mai spunea și *zgrebini, zgrebeni* (de pildă, în Sîmburești, Coteana-Olt ; Căpreni-Gorj ; Tîmna-Mehedinți ; Bărbătești, Sălătrucel-Vîlcea), *zdroboneți* (Dăbuleni-Dolj) etc.

Muntenia), *păcișele* (în jumătatea de nord a Moldovei, în Transilvania și, izolat, în Muntenia și în Banat), *știr* (în Amărăștii de Jos-Dolj ; Borcea-Ialomița), *buci* (termen cu mare răspîndire în Moldova ; mai rar, a fost utilizat și în Transilvania[262]) ; *tramă*[263], *bărbi*[264], *canură* (denumire în unele sate din Vrancea), *zgrebeni* (cuvînt răspîndit în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și sudul Transilvaniei).

Furca și *fusul* au constituit instrumentele cu ajutorul cărora se torcea și se răsucea firul de cînepă sau in (ambii termeni sînt foarte cunoscuți pe cuprinsul țării).

În funcție de poziția folosirii lor, se poate vorbi de mai multe feluri de *furci*[265] : a) de brîu (răspîndite în aproape toată țara[266] și singurele întrebuințate în Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Transilvaniei și al Moldovei ; femeile torceau cu ele nu numai în casă, ci și în timpul mersului pe drum, prin fața gospodăriei sau pe cîmp, cînd supravegheau animalele — fig. 61) ; b) cu *scăunaș* (alături de furcile de brîu, se întîlneau în Moldova — cu deosebire în județele Suceava și Botoșani — și în Transilvania) ; c) *fixate în tavan* sau *la grindă* (utilizate, de obicei, la răsucirea tortului ; înregistrate sporadic în Moldova — de pildă, în Borca-Neamț ; Stănișești, Pădureni-Bacău — și mai des în județele Mureș, Sălaj, Cluj, Bihor, Bistrița-Năsăud — din Transilvania) ; d) *cu talpă* sau *ținute între genunchi* (destul de răspîndite în Transilvania și, mai rar, consemnate și în Banat ori în județele Suceava, Neamț, Iași și Vaslui — din Moldova — fig. 62).

În afara *fusului* obișnuit (ustensilă și nume foarte răspîndite în întreaga țară), pentru toarcerea cîlților și pentru răsucirea tortului respectiv, s-a mai aflat în uz, în majoritatea satelor de pe cuprinsul patriei noastre, și *druga* „un fus mai mare și mai gros". Termenul *drugă* s-a bucurat de o largă circulație în Banat, Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova. Doar în puncte dispersate sau pe arii restrînse din aceste zone au mai

[262] De exemplu, în Terebești, Căpleni (Satu Mare), Deleni, Fînațe, Sînmihai de Pădure (Mureș), Cătina, Sîmboieni (Cluj) etc.

[263] Inf. de teren, Vînători (Arad), Tomești (Hunedoara), Tomnatic, Căbești, Drăgești (Bihor).

[264] Inf. de teren, Turnu (Arad), Luna, Crucișor, Valea Seacă, Aliceni (Satu Mare).

[265] Cuvîntul *furcă* s-a utilizat pe aproape întreg teritoriul României. Pentru indicarea aceleiași ustensile, doar în puncte izolate din nordul, nord-vestul Transilvaniei s-a recurs și la denumirea *cujeică (cojelcă, cujercă, cojolcă).*

[266] Au fost înregistrate rareori doar în județele Sălaj, Maramureș și Satu Mare.

Fig. 61. Torsul cînepei cu furca așezată-n brîu.

Fig. 62. Furcă lungă, fixată pe pămînt între picioare.

fost întrebuințate și denumirile sinonimice : *răsucătoare* ori *răsucă* (prin Banat), *răsucitoare* (în puncte dispersate din sudul Olteniei), *pîșliță* (de pildă, în Pescari — Caraș-Severin), *rotan (rodan)*[267], *sucitoare* (în estul Munteniei), *vîrteică* (de exemplu, în Teremia Mare-Timiș), *tivilincă* (în estul Munteniei), *tocălie* (în nord-vestul Moldovei) etc. În Transilvania, însă, cuvîntul drugă a circulat puțin. Pentru a desemna ustensila în discuție, acolo s-a recurs frecvent la sintagmele : *fus de răsucit, fus de îndrugat*[268] sau, mai rar, la termenii : *răsucă*[269], *druji*[270], *țeghe*[271], *pristine*[272], *tiocălie*[273] etc.

În Transilvania, *fusul de răsucit* era prevăzut, uneori, în partea inferioară, cu *cărigă* „un fel de cerc din lemn, cu un diametru de 7—8 cm, care înlesnea răsucirea"[274].

[267] Inf. de teren, Sălătrucel, Băbeni (Vîlcea), Vînători (Ialomița).
[268] ALR, s.n., II, h. 331.
[269] Inf. de teren, Bunila (Hunedoara).
[270] Inf. de teren, Cricău (Alba).
[271] Inf. de teren, Bunești (Brașov).
[272] Inf. de teren, Ticușu (Brașov).
[273] Inf. de teren, Viștea (Brașov).
[274] Inf. de teren, Lunca Bradului, Cucerdea (Mureș).

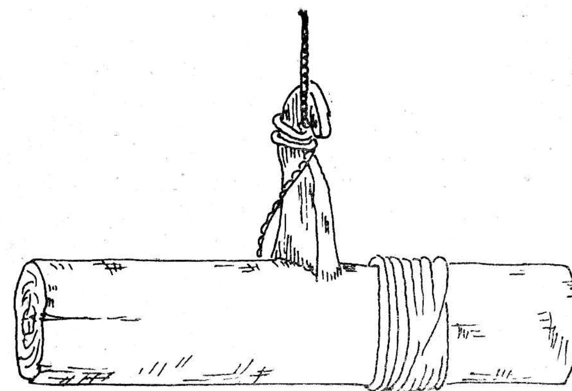

Fig. 63. *Tocălie* (după Vuia).

Sînt dovezi certe că cea mai veche unealtă de tors de pe teritoriul României a fost, de fapt, *tocălia*. Inventată încă pe vremea începuturilor torsului și menținută în practică pînă spre zilele noastre, ea se lucra din lemn tare și era alcătuită „... din două părți, una, cea de jos, mai groasă, cam de 6—8 cm, avînd o poziție orizontală, și o a doua, un lemn mai subțire înfipt vertical în mijlocul celui de jos, iar la capătul de sus, un cîrlig"[275] (fig. 63, 64, 65).

Tocăliei i-au urmat, în timp, *druga* și, abia mai apoi (din perioada înfloririi civilizației grecești și a celei romane), fusul[276].

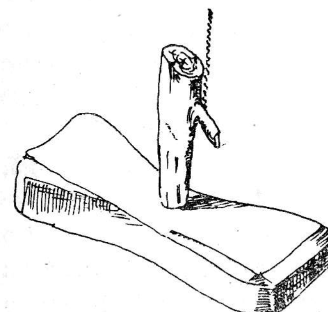

Fig. 64. *Tocălie* (după Vuia).

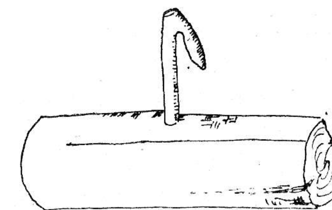

Fig. 65. *Tocălie* (după Vuia).

[275] Romulus Vuia, *Tocălia și începutul torsului,* în „Studii de etnografie și folclor", vol. II, Buc., Edit. Minerva, 1980, p. 389.
[276] *Ibidem,* p. 391.

Firește, are mare însemnătate faptul că, alături de fus și de drugă, *tocălia* a fost menținută în uz, la români, pînă astăzi. Răspîndită în aproape toate zonele țării, ea a fost, însă, desemnată diferit : *colteș* (în Cămîrzana-Țara Oașului), *vîrtej* (în valea Lăpușului), *măcălău* sau *vîrtej* (în Țara Hațegului), *măcălău* (în Țara Oltului), *răsucitori* (în Țara Bîrsei), *vîrtej* (în Fundul Moldovei), *buzdugan* (în satele din zona muntoasă a Moldovei) etc.[277].

Inițial, tocălia ajuta la tors și la răsucit, în general. Odată cu descoperirea fusului, ea și-a restrîns simțitor sfera de întrebuințare, limitîndu-și-o la torsul și răsucirea părului de capră sau la răsucirea „aței din păr de cal", din „coadă de vită" (toate acestea fiind necesare la legarea obielelor sau ca nojițe la opinci). De asemenea, pînă de curînd, ciobanii suceau cu ea "... lîna în una, în două pînă la opt fire, făcînd ață de închingat măgarii și balț pentru desagi (...). Un cioban ține lîna de tors, iar altul o sucește și apoi o dă pe tocălie. La nevoie poate lucra și un singur cioban"[278].

Pe la începutul secolului al XX-lea, prin sudul Munteniei și al Olteniei, *tocălia* mai era frecvent folosită la răsucitul sforii groase din cînepă, necesară confecționării plaselor și răvoadelor. În acest caz, tocălia consta dintr-o „... bucată de lemn gros și bine rotunjit, lung ca de 25 cm, în mijlocul căruia este înțepenit un băț mai subțire, terminat la capătul de sus cu un «cîrlig» și în capul cîrligului cu o «crestează». De cîrlig el prinde capătul viței și apoi cu mîna stîngă trage firele din fuior, iar cu dreapta le așază și lovește din timp în timp peste coarnele tocăliei ca să se învîrtească necontenit ca un fus. Cînd vița e bine sucită, ea se deapănă pe tocălie, trecîndu-se firul peste crestează și se sucește iarăși o altă bucată, apoi iarăși se deapănă pe tocălie ș.a.m.d.

După ce omul care face frînghia a sucit astfel o viță lungă, o desfășoară de pe tocălie și o îndoiește de 2, 3 sau 4 ori — după cum vrea să facă frînghia din 2, 3 sau 4 vițe — și apoi o deapănă, pe brațul său stîng. Vițele astfel îndoite el le bagă cu capătul lor de cîrligul tocăliei și apoi cu mîna dreaptă începe a o învîrti pe aceasta, «răsucind» astfel vițele ca cu un fus. Cînd a isprăvit de răsucit o bucată de frînghie, el o deapănă pe coarnele tocăliei și apoi desfășoară iarăși de pe mîna stîngă o nouă bucată care iarăși o răsucește ș.a.m.d."[279] (vezi fig. 66 b, c, d).

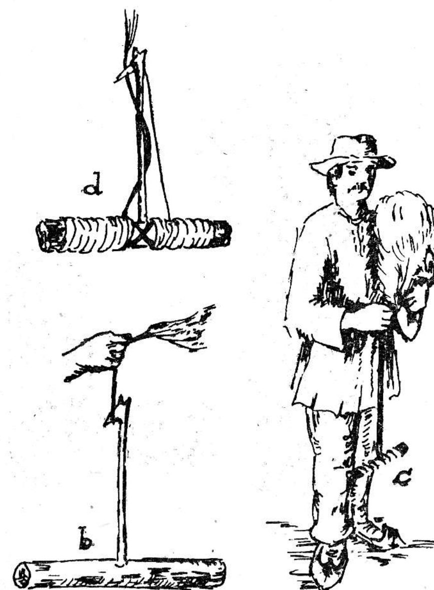

Fig. 66. Răsucirea sforii de cînepă cu tocălia (după Antipa).

În vremurile apropiate nouă, din dorința sporirii productivității muncii, în numeroase sate de pe întreg cuprinsul țării s-a introdus în practică și *roata de tors*.

În mare parte, motive de aceeași natură au menținut în floare, pînă către mijlocul veacului al XX-lea, obiceiul străvechi de a organiza — toamna, după strîngerea recoltei — *furcării, șezători, torcării, fuiorii* sau *clăci*[280], unde fete și femei, din unul sau mai multe cătune învecinate, veneau cu *lucrul* lor. Într-adevăr, acolo — într-o atmosferă destinsă, presărată cu glume, povești, jocuri de grup etc. și cu trecerea în evidență a principalelor evenimente din viața satului — se lucra cu mai mult spor.

Pentru a se obține *jurebii (jirebe)*[281], *scule* (denumire prin sudul Olteniei, de pildă în Desa, Bistreț-Dolj), *motci*[282], *păpuși* (denumire în Oltenia — de exemplu în Vlădești-Vîlcea), *dărabi* (denumire prin Transilvania)[283] etc., direct de pe fuse sau din gheme, tortul se *trăgea*, se *rășchia*, se *depăna pe rășchitorul*

[277] *Ibidem*, p. 389—390.
[278] *Ibidem*, p. 390.

[279] Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916, p. 169—170.
[280] Cu privire la răspîndirea termenilor respectivi, vezi ALR, s.n., II, h. 445.
[281] Termenul s-a folosit în puncte izolate de pe întreg cuprinsul țării.
[282] Denumire consemnată în Țara Hațegului, în Banat sau chiar în Oltenia (vezi, bunăoară, Tache Papahagi, *op. cit.*, vol. II).
[283] Pentru urmărirea răspîndirii termenilor enumerați, vezi și ALR, s.n., II, h. 459.

Fig. 67. Răşchitor din Drăguş—Braşov (după Papahagi).

Fig. 68. Răşchitor din Negreni—Cluj (după Papahagi).

(răşchitoarea) cu două sau mai multe *coarne* ori *braţe* (fig. 67, 68 ; unealta şi denumirea ei sînt în general cunoscute pe cuprinsul ţării)[284].

Albirea tortului se efectua prin *coacere* în *pîrlău* „vas special, lucrat din lemn" (pe plan local era, uneori, înlocuit cu *uleiul, ciubărul, cada, ghibocul* (nume în nord-vestul Transilvaniei) etc. În vasele respective, tortul şi cenuşa se aşezau rînduri. Peste ele se turna apă fierbinte. Pînă la *albirea* necesară, operaţia se repeta 2—3 zile. Scoase din *leşia de cenuşă*, jurebiile se spălau, se lăsau la îngheţ, după care se uscau şi se aşezau pe *vîrtelniţă* (unealtă general răspîndită pe întinderea ţării[285], dar prezentînd o gamă întinsă de forme de concretizare, de la cele arhaice — care aveau drept suport ramurile unui trunchi de copac — pînă la cele lucrate pe de-a întregul de vestiţi meşteşugari, capabili să asocieze funcţionalităţii instrumentului şi

[284] Vezi ALR, s.n., II, h. 447.
[285] ALR, s.n., II, h. 451.

certe însuşiri estetice — fig. 69—74). În puncte dispersate din nord-vestul Transilvaniei, vîrtelniţei i se spunea *dăpănător (dăpănătore)* ; în Mărginimea Sibiului — *capră pentru depănat*, iar în Banat a fost consemnat şi termenul *adunătoare*. Partea pe care se sprijină vîrtelniţa propriu-zisă era denumită *cociump (clocimp, clociump)* — în Oltenia şi vestul Munteniei ; *buturugă, scaun, butuc* — în restul Munteniei şi în Dobrogea ; *pat, scaun* — în Moldova ; *scaun, scaun* ori *butuc, pop, crac, butuc, talpă (tălpălău), picior, toc, căproi, capră* — în Transilvania[286]. Precizăm că, asemenea dăracului, *vîrtelniţa* şi *meliţa* reprezintă cîştiguri tehnice ale evului mediu, ele fiind răspîndite în Europa abia începînd cu secolul al XIII-lea[287].

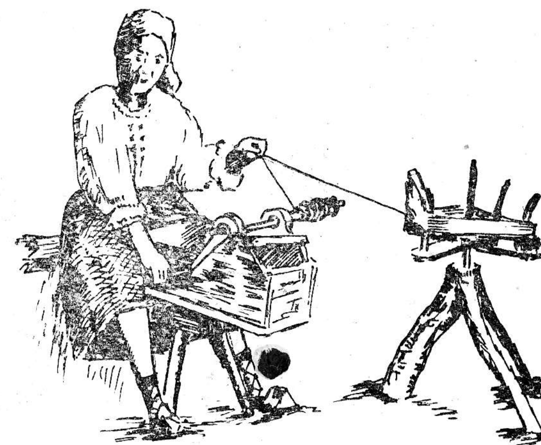

Fig. 69. Vîrtelniţă şi sucală din Şugătag — Maramureş (după Papahagi).

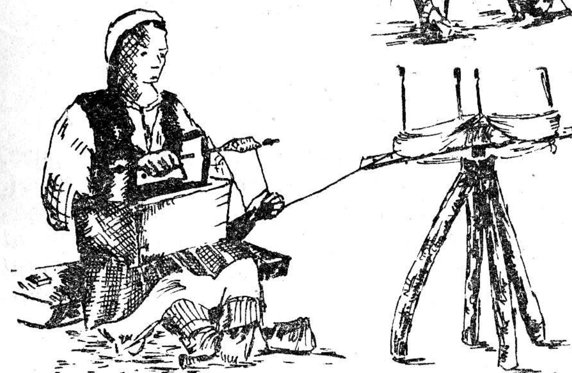

Fig. 70. Sucală şi vîrtelniţă din Lelese — Hunedoara (după Papahagi).

[286] ALR, s.n., II, h. 455.
[287] Vezi Jean Gimpel, *op. cit.*, p. 239—240.

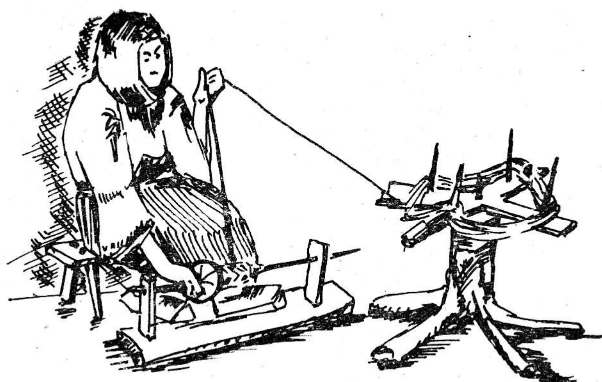

Fig. 71. Vîrtelniță și *pat de letcă* din Nereju—Vrancea (după Papahagi).

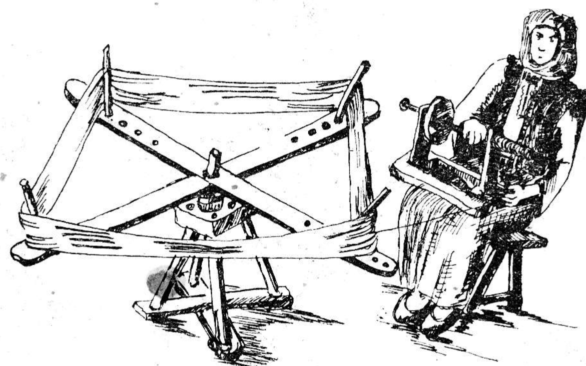

Fig. 72. Vîrtelniță bătrînească din nord-vestul Moldovei (după Papahagi).

De pe vîrtelniță, tortul pentru urzit *se depăna* pe mosoare, iar cel pentru *băteală* se făcea ghem și, în continuare, țevi. Obișnuit, țevile erau învîrtite cu ajutorul *sucalei* (unealtă general răspîndită în România ; fig. 75, 76)[288], iar mosoarele cu *patul de depănat,* care putea fi simplu (era acționat direct, cu *podul palmei)* sau prevăzut cu roată și curea de transmisie (în Oltenia și în unele sate din Muntenia — de pildă, în Cervenia — Teleorman — acestei variante mai evoluate i se spunea *ciacîr* — fig. 77—80 —, iar în Dobrogea s-a vorbit de *cicîric* — *cicîrig* — pentru *depănat mosoare).*

[288] Pentru a indica aceeași ustensilă, în Moldova au fost întrebuințate, frecvent, și denumirile : *letcă, pat de letcă* sau *fus de letcă* (vezi ALR, s.n., II, h. 456). Totodată, în puncte dispersate din sudul Moldovei, din estul Munteniei sau din Dobrogea, uneltei respective i s-a spus : *cicăric (cicîric, cicîrig).*

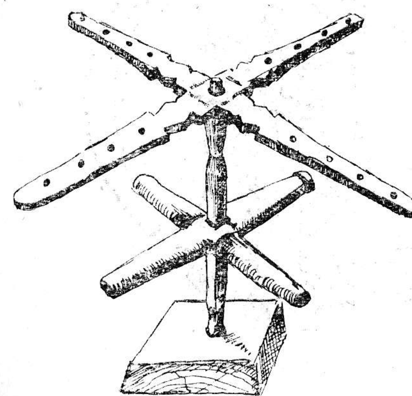

Fig. 73. Vîrtelniță din Leu (Dolj).

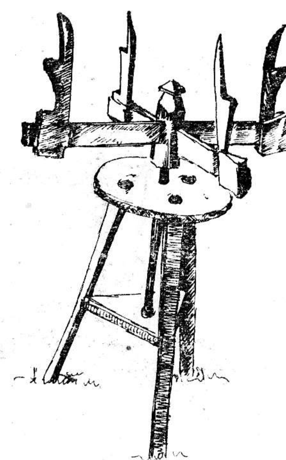

Fig. 74. Vîrtelniță din Răpciuni—Neamț (după Papahagi).

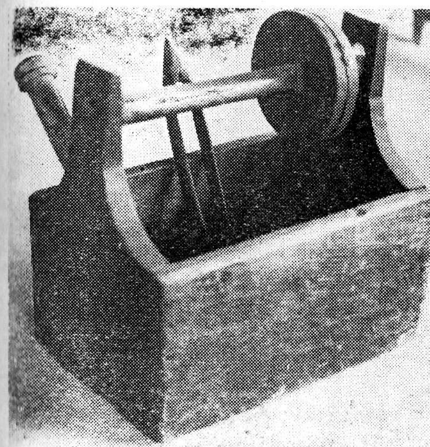

Fig. 75. Sucală din Alunu (Vîlcea).

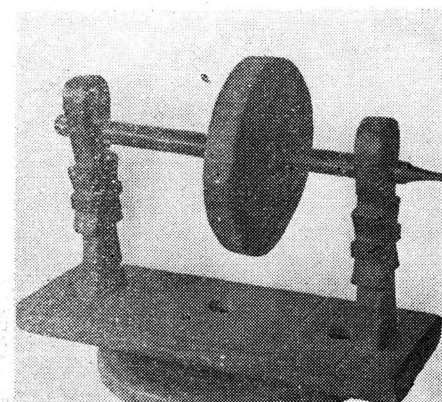

Fig. 76. Sucală din Stoenești (Vîlcea).

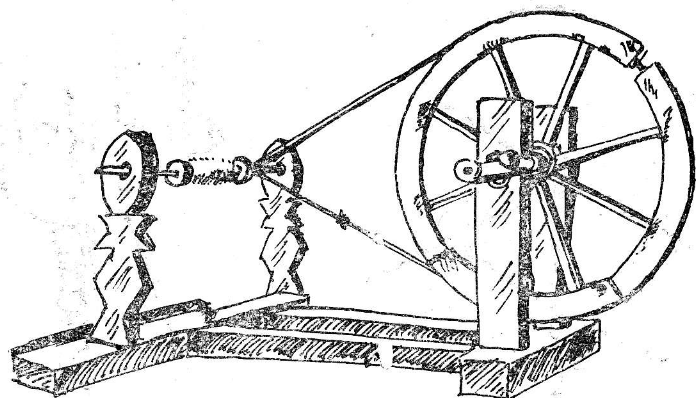

Fig. 77. *Ciacîr* din Băilești (Dolj).

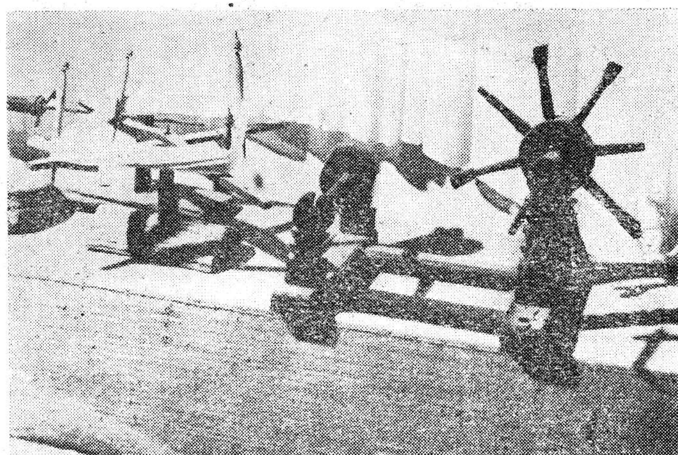

Fig. 78. Vîrtelniță și *ciacîr* din Damian (Dolj).

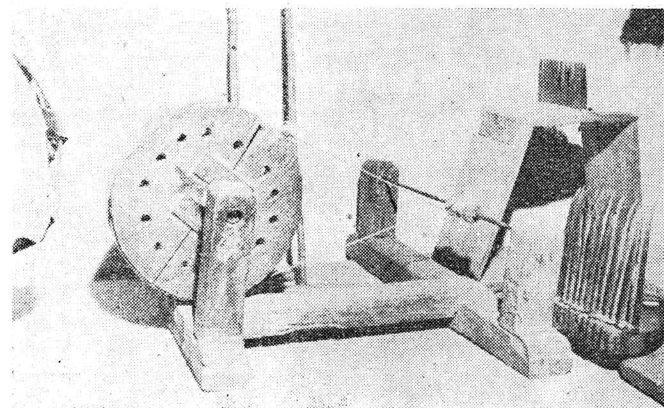

Fig. 79 *Ceacîr*, *pieptene* și darac din Padea (Dolj).

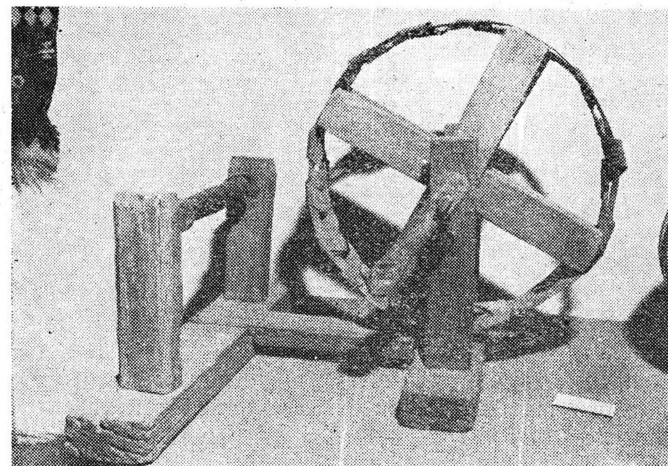

Fig. 80. *Ceacîr* din Padea (Dolj).

Fig. 81. *Urzari* din Afumați (Dolj).

Urma *urzirea* pe *urzoiul (urzariul, urzoniul, urzătorul, urzătoarea)* improvizat din cuie de lemn prinse în lungul *tindei (prispei, tîrnațului)* sau pe peretele altei construcții (*șură, poiată, grajd* etc.). Au existat și *urzoaie* lucrate anume de meșteșugari. Ele se compuneau dintr-un *fus* de lemn sau de fier — fixat cu

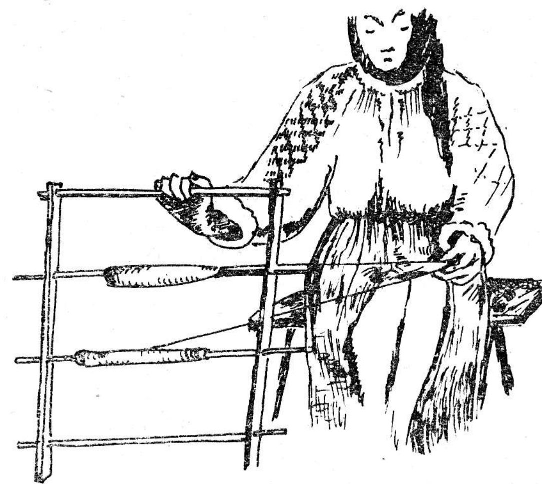

Fig. 82. *Alergătoare.*

un capăt într-o grindă a casei, iar cu celălalt în scobitura unei bucăți de lemn —, din *cruci* (patru lemne așezate, două sus și două jos, în cruce) și din *razele, lopățelele, picioarele* sau *drevele* urzoiului, adică din patru lemne, prinse de capetele crucilor, pe care se urzeau, de fapt, firele (fig. 81). Alteori, urzirea se făcea pe gard cu *lergătoarea (alergătoarea)* (fig. 82), pe pari sau pe colții grapei.

De precizat că procedeele enumerate au fost cunoscute pretutindeni în țară.

Numărul firelor urzite varia în funcție de lățimea pînzei. După urzire, firele se luau cu grijă de pe urzoi sau de pe gard, de pe colții grapei etc., se împleteau (pentru a se evita încurcarea lor) și se trăgeau cu un capăt pe sulul războiului de țesut, așezat în curtea casei. Apoi, firele urzite — numite regional *teară* (< lat. *tela*)[289] — se despleteau și se întindeau cu ajutorul unui mosor sau al unui băț neted și rezistent, introdus în spațiul liber dintre ele (la capătul opus celui de pe sul). O persoană mai voinică ținea urzeala întinsă pe toată durata înfășurării pe sul. O altă persoană — de obicei un copil — învîrtea lent sulul, în timp ce o femeie punea vergelele, iar alta potrivea firele pe măsura lățimii pînzei.

---

[289] Denumire frecventă în Maramureș (vezi ALRR-Maramureș, II, h. 511), în Bistrița-Năsăud etc.

Se trecea apoi la *năvădit,* vasăzică la introducerea firelor urzelii prin ițe și spată, după care urma țesutul la *război*[290].

Sînt indicii sigure că pe teritoriul țării noastre *ițele* se foloseau deja în perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului[291]. Se pare că pînă prin secolul X—XII, deci pînă la descoperirea și răspîndirea războiului orizontal de țesut, se lucra numai cu două ițe[292]. Cu timpul, numărul ițelor a sporit la patru sau chiar mai multe. Se înțelege că descoperirea ițelor a înlesnit simțitor acțiunea de încrucișare repetată a firelor de urzeală fără soț cu cele cu soț, îngăduind, pe de o parte, prinderea între ele a bătelii, iar pe de altă parte, deschiderea *rostului* pentru introducerea unui alt fir de băteală.

Pentru că praful și scamele ce se eliminau în timpul țesutului erau dăunătoare organismului uman, războiul nu se așeza, de regulă, în casă, ci într-o construcție aparte, situată, adeseori, chiar în afara gospodăriei, și denumită *argea.*

Mai cu seamă în Oltenia, în tradiția orală sînt încă vii amintirile despre *argele*[293], construcții străvechi (dovadă originea autohtonă a termenului). În concordanță cu mărturiile de natura celor amintite, se poate afirma că, din cînd în cînd, argelele erau amenajate în *maluri,* în *lăsăturile coastelor* și chiar prin păduri, unde lipsea pericolul ivirii apei. Ele constau din gropi adînci, din furci (dispuse cîte una pe la colțuri) și din grinzi, peste care se încropea acoperișul din bîrne, crengi înfrunzite și pămînt. Alteori, argelele erau construite din două *furci* (cîte una la mijlocul capetelor gropii), o culme — fixată pe furci —, bîrne situate cu un capăt pe culme și cu altul în marginea gropii, crengi înfrunzite și pămînt ce înierba.

În argele se cobora pe trepte din pămînt cruțat.

Se presupune că în ele se afla un război orizontal fix[294], lucrat rudimentar din patru stîlpi bătuți în pămînt, care țineau locul picioarelor de la războiul de țesut îndeobște cunoscut.

[290] Termenul este general întrebuințat în Banat, Oltenia, Muntenia și Dobrogea. Totodată, utilizarea lui precumpănește în sudul Moldovei, în vestul, centrul și sudul Transilvaniei. În schimb, în restul Moldovei, în nordul, nord-estul și estul Transilvaniei a cunoscut o mare circulație cuvîntul *stative (stativi)* (vezi ALR, s.n., II, h. 470).

[291] Marin Nica, *op. cit.,* p. 125.

[292] Gh. Bichir, *op. cit.,* p. 429—439 ; I. Barnea, *op. cit.,* p. 312.

[293] Inf. de teren, Alunu, Igoiu, Bălcești, Roșiile, Slătioara (Vîlcea), Fărcășești, Stoina, Dănești (Gorj), Amărăștii de Jos, Leu, Orodel (Dolj).

[294] Ion Chelcea, *Despre argea ca instalație de prelucrat cînepa,* în vol. „Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de etnografie și artă populară", București, 1969, p. 333—349.

În timp ce țesea, femeia sta pe pămînt. Pentru schimbarea ițelor se servea de o groapă cam pînă la genunchi de adîncă. În argele se țesea mai cu seamă vara, pe cînd muncile cîmpului nu erau în *toi,* și toamna. Iarna, lucrul era sensibil îngreuiat din cauza frigului : „cînd se țesea iarna, se făcea o leacă de foc într-un colț al argelei, se luau cărbuni și se puneau pe pămînt, sub natră, ca să țină cald la picioare"[295]. Pe durata țesutului, din cînd în cînd, firele se ungeau cu seu sau *cir* „amestec de apă și făină de grîu", pentru a permite dinților spetei să treacă printre ele cu o mai mare ușurință.

Numeroase informații culese pe teren în Oltenia impun constatarea că, adeseori, aceeași argea era folosită de mai multe familii înrudite sau numai învecinate. În genere, în argelele construite pe „neamuri" sau pe principiul vecinătății, țesutul se efectua cu rîndul.

De o mare însemnătate sînt și mărturiile orale potrivit cărora argelele nu se întemeiau în incinta gospodăriilor, ci în locuri izolate — de obicei în pădure — pentru că în momentele de restriște (năvălirea turcilor, a cazacilor etc.), ele serveau ca loc de refugiu al fetelor. Prin urmare, argelele aveau nu numai utilitate practică, ci și strategică. De altfel, se spune că, pe vremuri, circula un cîntec care începea cam așa : „Măi cazace, căzăcele / Ce cați noaptea prin argele / După fete tinerele..."[296].

Pe de altă parte, conservarea pînă în zilele noastre a numeroase toponime care au ca obîrșie apelativul *argea* este și ea o probă grăitoare despre rolul acestor adăposturi în viața satelor de odinioară. În general, după cum arătam cu alt prilej[297], prin atare nume sînt indicate mai cu seamă puncte strategic situate. De pildă, în satul Polovragi (Vîlcea), există două toponime : „La Argea" pe valea Cireșului și în Bengeasca ; în satul Sinești (Vîlcea) se știe că argelele au existat pe Pîrîul Lupului sau în Capul Piscului ; în satul Părăușani (Vîlcea) se păstrează toponimul Piscul Argelei ; în Bălcești, o vale se numește „La Argea", iar în Băești, unui loc, pe care a existat pădure pînă de curînd, i se spune „La Gropi" (localnicii știu că aici au fost argele). În sprijinul afirmațiilor de mai sus vine și faptul că, în Polovragi, argelelor li se atribuia o funcție strategică similară cu cea a peșterii Muierii.

[295] Inf. de teren, Roșiile (Vîlcea).

[296] *Ibidem.*

[297] Gh. Iordache, *Unitate și diversitate socio-etnografică,* Craiova, Edit. „Scrisul Românesc", 1977, p. 84—85.

În concluzie, se poate afirma că prelucrarea cînepei și a inului a constituit o îndeletnicire străveche a locuitorilor de pe meleagurile patriei noastre, că tehnica și uneltele de lucru au fost, în esență, aceleași pe întreg teritoriul locuit de români și că ele au, în linii mari, o proveniență arhaică. Firește, ca și în alte domenii ale vieții materiale tradiționale, pe lîngă elementele comune tuturor zonelor etnografice ale țării, cu timpul s-au conturat și s-au statornicit și unele forme specifice de concretizare.

Totodată, se mai impune precizarea că, deși ocupau suprafețe mici în comparație cu alte culturi, pînă nu demult, *cînepa* și *inul* aveau, totuși, o mare însemnătate economică pentru fiecare gospodărie. În ultimele decenii ale secolului nostru, însă, concomitent cu dezvoltarea puternică a industriei textile românești, a regresat simțitor interesul pentru prelucrarea cînepei și a inului pe planul industriei casnice. De asemenea, odată cu sporirea considerabilă a cantității de fire sintetice, produse pe bază de hidrocarburi, s-a diminuat și importanța economică a fibrelor naturale.

În condițiile actuale este imperios necesar ca, în industria textilă, ponderea fibrelor naturale să devină din ce în ce mai mare față de cele artificiale, economisindu-se astfel materii prime energointensive epuizabile. În acest sens, a și fost elaborat un program amplu de măsuri, menit să impulsioneze creșterea producției acestor valoroase plante. Printre altele, se solicită mărirea cantităților de îngrășăminte chimice folosite la culturile de in și cînepă ; combaterea pe cale chimică a buruienilor de pe suprafețele cu in ; extinderea mecanizării lucrărilor ; delimitarea celor mai favorabile zone de cultură atît pentru in cît și pentru cînepă ; raionarea celor mai corespunzătoare soiuri ; măsuri pentru recoltarea și păstrarea în bune condiții a producției de tulpini ; însămînțarea în sol pregătit corespunzător și în limitele perioadei optime ; respectarea densității de plante la hectar ; obținerea semințelor de soiuri valoroase ; înlocuirea inului numai pentru ulei cu in mixt, care produce deopotrivă fibre și semințe pentru ulei etc.

Se înțelege că, în directă relație cu respectarea fermă și cu transpunerea sistematică în practică a măsurilor enumerate, se creează posibilități reale pentru redresarea și sporirea cerută a producției la plantele textile, pentru asigurarea industriei de țesături cu materia primă de stringentă necesitate.

III.

LEGUMICULTURA ȘI CULTURA CARTOFULUI

Deși pretențioasă, pentru că solicită pămînt mănos, culturi pentru semințe, răsaduri, cunoștințe despre tehnica efectuării irigării etc., practicarea legumiculturii pe teritoriul țării noastre datează din vremuri îndepărtate. Pe baza celor scrise de Herodot și de Pliniu cel Bătrîn, se poate aprecia că tracii și, respectiv, geto-dacii cultivau sigur *ceapă, linte, usturoi, castraveți* și *dovlecei*[298]. Semințele carbonizate de *bob*, descoperite în așezările geto-dacice, dovedesc că și această plantă se bucura de atenție din partea strămoșilor noștri. Pe de altă parte, analizele polinice demonstrează că, încă din epoca bronzului, geto-dacilor le erau cunoscute *loboda* (Atriplex), *spanacul* (Chenopodium) și chiar *sfecla* (Beta)[299]. Firește, și *mazărea* trebuie să fi fost cunoscută geto-dacilor, din moment ce cuvîntul are origine autohtonă[300]. Nu este exclusă nici obîrșia geto-dacică a termenului *mărar* (cf. alb. *mëroj)*. De fapt, se presupune că aparțin substratului și cuvintele *păstaie* „teaca în care sînt închise boabele sau semințele de leguminoase ori alte plante" și *curpăn (curpen)* „vrej de dovleac sau castravete"[301].

Pe de altă parte, originea latină a cuvîntului *legumă* (< *legumen*) ca și a unor denumiri de legume (*ceapă* < *caepa* ;

298 Herodot, *Istorii*, IV, 17 ; Pliniu cel Bătrîn, *Istoria naturală*, XIX, 5, 65 — apud C. Belcin, *op. cit.*, p. 66.

299 Marin Cîrciumaru, *Contribuții la cunoașterea agriculturii geto-dacilor pe baza unor determinări de semințe carbonizate și analize sporopolinice din așezarea de la Cîrlomănești (județul Buzău)*, în „Ialomița. Materiale de istorie agrară a României", vol. III, Slobozia, 1983, p. 239.

300 I. I. Russu, *op. cit.*, p. 345—346.

301 *Ibidem*, p. 301—302 ; 369.

ai < *alium* ; *varză* < **vir(i)dia* ; *curechi* < *colic(u)lus* (= *cauliculus)* ; *ridiche* <*radicula* ; *pepene* < *pepo, *pepinis* ; *lăptucă*< *lactuca* ; *linte* < *lens, lentis* ; *nap* < *napus* ; *pătrunjel* < *petroselinum* etc.) sau formarea altora, pe teren românesc, din elemente latine (de pildă, *usturoi* din *ustura* (< lat, *ustulare*) + suf. — *oi*) probează neîndoios faptul că multe dintre legumele cunoscute nouă astăzi se cultivau încă din epoca stăpînirii romane în Dacia.

De altminteri, în sprijinul faptelor de limbă vin și mărturiile scrise, care arată că romanii, în general, cultivau pe scară largă : castraveți, dovlecei, varză, sparanghel, praz, ceapă, usturoi, sfeclă, lăptuci, mărar, pepeni etc.[302].

Sînt indicii că, înainte chiar de a veni în contact cu romanii, geto-dacii utilizau *irigarea gravitațională,* prin abaterea apei din izvoare sau pîraie[303]. După cucerirea Daciei de către romani, s-a ajuns la întrebuințarea unor sisteme de irigații care implicau lucrări de captare și aducțiune de amploare. De exemplu, din acea perioadă datează cele două canale derivate gravitațional din Țara Hațegului : „Unul este canalul-derivație dintre pîrîul Rîușor (la Hobița) și pîrîul Zeicani, trecînd prin Sarmizegetusa. Pe traseul său de 4 km putea mîna mori de apă și iriga grădini de legume, dar el era în principal sursa alimentării cu apă a orașului"[304]. Al doilea canal-derivație pornea din Rîul Mare (la Gureni), lîngă Clopotiva, și se vărsa în Rîușorul Hobiței, la vreo 2 km est de Sarmizegetusa[305].

Urme clare ale unor sisteme de irigații gravitaționale străvechi au fost identificate în piemonturile Hațegului și Olteniei (legate prin drumul roman ce încalecă Pasul Vîlcanului), precum și în Țara Făgărașului (de-a lungul drumului roman al Oltului)[306].

Pentru a săpa cît mai adînc pămîntul ce urma să fie cultivat cu legume, daco-geții foloseau hîrlețul confecționat în întregime din lemn. După cucerirea Daciei de către romani, s-au răspîndit hîrlețele care aveau fie numai vîrful, fie atît vîrful cît și laturile îmbrăcate în ramă de fier, dar ele nu le-au înlocuit total pe cele dacice, din moment ce tradiția acestora

[302] S. P. Radianu, *op. cit.*
[303] Marcu Botzan, Mihai Albotă, *Vechimea irigațiilor în agricultura din România,* în „Terra nostra", vol. IV, 1981, p. 275.
[304] *Ibidem.*
[305] *Ibidem.*
[306] *Ibidem,* p. 277.

s-a prelungit pînă în evul mediu tîrziu[307] (de fapt, hîrlețe lucrate în întregime din lemn au fost consemnate chiar de către etnografi).

După cum se cunoaște, solul de prin grădini se afîna cu săpăligile. Vestigiile descoperite de arheologi conduc la constatarea că geto-dacii utilizau două tipuri de săpăligi (fiecare cu mai multe variante)[308] și că, în Dacia romană, alături de uneltele specifice geto-dacilor, au cîștigat teren săpăligile aduse de cuceritori[309].

Deoarece pentru cele mai însemnate și mai răspîndite legume de pe teritoriul țării noastre s-au păstrat pînă astăzi numele autohtone și latine sau denumirile formate pe teren românesc din elemente latine, putem afirma că și după retragerea armatei și a administrației romane din Dacia populația romanică rămasă s-a străduit să obțină, pe mai departe, asemenea produse.

În afara faptelor de limbă, interesul pentru grădinărit al populației romanice de la nordul Dunării este probat convingător de ramele metalice pentru hîrlețe, descoperite de arheologi în așezări care aparțin mileniului I e.n.[310]. În ultima vreme, se demonstrează chiar continuitatea întrebuințării unor unelte dacice sau romane pe toată durata epocilor prefeudale și feudale. De pildă, se știe că în Transilvania, în Oltenia și în Banat s-a folosit frecvent, la grădinărit, *săpăliga cu coarne* și cu lama romboidală sau în forma unui triunghi cu laturile puțin arcuite (fig. 83 b, c). Tot în Transilvania, s-a menținut în practică, pînă în prezent, o sapă de grădinărit, numită *coaștă,* care are partea lucrătoare formată din două coarne puternice, situate în direcția opusă unui tăiș îngust (fig. 83 a). Se apreciază că tipurile respective de săpăligi „...derivă din unelte asemănătoare *(bidens, rastrum)* folosite la grădinărit și la vie de către romani"[311]. De altfel, coroborîndu-se datele arheologice cu cele etnografice, s-a ajuns la constatarea că „...săpăligile și sapele de tip dacic continuă în zona piemontană a Munteniei (Prahova) pînă azi, în timp ce sapele și săpăligile folosite în zona de cîmpie a Munteniei au la bază tipuri romane.

[307] Maria Comșa, *Grădinăritul în mileniul I e.n. pe teritoriul României,* în „Pontica", vol. XIII, 1980, p. 178.
[308] Ioan Glodariu, Eugen Iaroslavschi, *op. cit.,* p. 67—71.
[309] Maria Comșa, *op. cit.,* p. 169—171, 182.
[310] *Ibidem,* p. 176—178.
[311] *Ibidem,* p. 173.

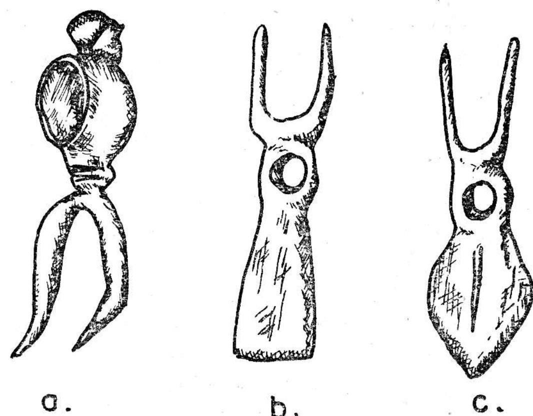

Fig. 83. Săpăligi dezvoltate din forme similare din epoca romană (după M. Comşa).

Tot unelte romane au la origine şi sapele şi săpăligile folosite în Dobrogea, Transilvania şi în părţile de vest ale ţării"[312].

În aceeaşi ordine de idei, analizele sporopolinice indică rolul leguminoaselor în alimentaţia populaţiei autohtone din epoca prefeudală[313].

Şi în aşezări din secolele X—XIV au fost depistate hîrleţe de lemn cu rama de fier şi săpăligi necesare grădinarului[314]. Cu privire la aceeaşi epocă, în gropile de cereale de la Dinogeţia s-au găsit, printre altele, straturi carbonizate de linte, bob şi mazăre[315]. Tot aşa, la Coconi, în afara cerealelor carbonizate, au fost scoase la lumină seminţe de *tigve* şi de *pepeni verzi*[316].

În concordanţă cu documentele istorice, se poate aprecia că de prin veacurile XVI—XVII legumicultura a cîştigat o mai mare importanţă economică. Pesemne că la înflorirea ei au contribuit şi grădinarii veniţi din sudul Dunării[317]. Pe de altă

[312] *Ibidem*, p. 183.

[313] Maria Comşa, *Cultura materială veche românească. Aşezările din secolele VIII—X de la Bucov-Ploieşti*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1978, p. 45.

[314] Ştefan Olteanu, *Aspecte ale dezvoltării agriculturii pe teritoriul Moldovei şi Ţării Româneşti, în secolele X—XIV*, în „Terra nostra", vol. II, Bucureşti, 1971, p. 36.

[315] *Ibidem*, p. 37.

[316] *Ibidem*, p. 37—38.

[317] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1957, p. 42.

parte, însă, sporirea culturilor de zarzavaturi a fost determinată decisiv de cererea mereu crescîndă de legume, venită din partea oraşelor. „Prin nevoile lor alimentare, oraşele au stimulat nu numai producţia cerealieră, dar şi culturile de zarzavaturi (...) ; în oraşe se desfăceau legume şi zarzavaturi, produse de marile domenii boiereşti sau mănăstireşti, provenite fie din dijmele ţăranilor, fie din culturile făcute pe rezerva stăpînului sau de clăcaşi pe loturile lor"[318].

Bineînţeles că paralel cu creşterea cerinţelor de legume au fost căutate noi soluţii pentru obţinerea unor recolte mai bogate. În primul rînd, în urma unor experienţe îndelung repetate, au fost realizate răsaduri mai bune. Apoi, s-au făcut progrese pe calea selectării şi a sădirii soiurilor de legume care aveau randamentul cel mai mare, în raport cu caracteristicile solului şi ale climei locale. În acelaşi timp, mai cu seamă în satele de cîmpie, s-a recurs la o tehnică de lucru din ce în ce mai evoluată, care implica, îndeosebi, irigarea grădinilor. Dacă pe timp de secetă oricare gospodar obişnuia să-şi ude periodic legumele, în schimb, irigarea sistematică a grădinilor — pentru că solicita mari cantităţi de apă şi instalaţii anume construite — se practica, de regulă, doar în satele specializate, în parte, în *grădinărit*. Astfel de sate se întindeau mai fără excepţie în apropierea unor surse permanente de apă. Uneori, cînd se depistau izvoare în imediata vecinătate a terenurilor cultivate cu legume, se amenajau *gropane, puţuri, ştiubeie* etc., din care se scotea apa de udat fie direct — cu căldări, cofe, găleţi sau ciuturi agăţate de cîrlige, de funii sau de lanţuri —, fie cu ajutorul fîntînilor cu *cumpănă*, cu *sul* şi manivelă, cu roată ori cu scripete.

Alteori, luncile aşezărilor specializate în grădinărit erau împînzite de *canale* pe care venea apa direct dinspre rîuri sau pîraie, ori împinsă de la *roata de udat*. În vederea folosirii la timp a cantităţilor necesare de apă, canalele aveau *stăvilare* cu ajutorul cărora se putea controla forţa şi nivelul apei puse în slujba intereselor omului.

O soluţie arhaică, dar ingenioasă, de folosire dirijată a apei a fost înregistrată, de pildă, în Iloviţa (Mehedinţi). Acolo se capta apa din pîrîul Racovăţ în cîteva *iazuri* amenajate în apropiere. De la iazuri pînă la grădini, apa se aducea pe canale

[318] Florin Constantiniu, *Relaţiile agrare din Ţara Românească în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1972, p. 55.

speciale, care traversau vatra satului prin fața grădinilor. În fiecare grădină se săpa cîte un șanț perpendicular pe canalul de alimentare cu apă. Toate lucrările amintite (iazurile, canalele, șanțurile) se efectuau în comun de săteni, fiecare participînd în mod egal la muncă.

Vara, pe timpul secetei, apa de irigat se utiliza, de asemenea, în *despreagă* sau în *devălmășie*. Sătenii *se rînduiau* la udat, adică — potrivit obiceiului moștenit din bătrîni — aveau dreptul la un timp limitat de utilizare a apei (o noapte din trei ; o noapte din patru ; o noapte din 5 etc.), în funcție de debitul acesteia și de uscăciune. Cînd te aflai *la rînd,* lăsai apa să alimenteze șanțul din propria-ți grădină. Imediat ce îți trecea rîndul la apă, înfundai *gura* șanțului cu pietre de rîu, cu nisip, cu iarbă etc., pentru ca apa să meargă cu aceeași forță la un alt vecin. Cînd nu mai avea nimeni nevoie de apă, cu asentimentul tuturor sătenilor, se stăvilea ieșirea apei din iazuri spre canalele de aducție.

Orice cap de familie era obligat să respecte întocmai înțelegerile. Încălcările acestora se pedepseau aspru, chiar cu excluderea de la rînd.

Unde se folosea, roata de udat se punea în mișcare, în mod obișnuit, cu ajutorul animalelor. Analiza vestigiilor materiale, din ce în ce mai greu depistabile astăzi pe teren, îngăduie constatarea că instalația amintită era construită dintr-o roată de dimensiuni apreciabile, care avea cupe pe margine și care se învîrtea concomitent cu un fus orizontal, lung de cîțiva metri. La capătul opus al fusului se găsea o altă roată, mult mai mică și prevăzută cu *măsele* „dinți" care se *îmbucau* cu *măselele* celei de a treia roți, aflate pe un *fus* vertical, sprijinit cu capătul inferior pe o *tigaie* „piuliță de fier". Prin intermediul unui *prolap* ori al unei *oiști,* animalele (cai, măgari) învîrteau fusul vertical. În același timp, era pusă în mișcare roata dințată de pe fusul orizontal. Implicit, se rotea fusul și roata cu cupe. În timpul rotirii, cupele se umpleau cu apă și se goleau ritmic în canale. De acolo, apa își continua drumul spre legume[319] (fig. 84, 85).

---

[319] Inf. de teren, Desa, Dăbuleni, Negoi (Dolj), Vulturești, Pleșoi (Olt), Ivești (Galați) ; vezi și Dumitru Nedelea, *Aspecte din tehnica populară în alimentarea cu apă a culturilor de legume în județele Prahova, Dîmbovița și Buzău,* în „Terra nostra", vol. II, 1971, p. 259—260 ; Melania Ostap, *Contribuții la cunoașterea grădinăritului în Moldova,* în „Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România", vol. I, Sibiu, 1981, p. 75—84.

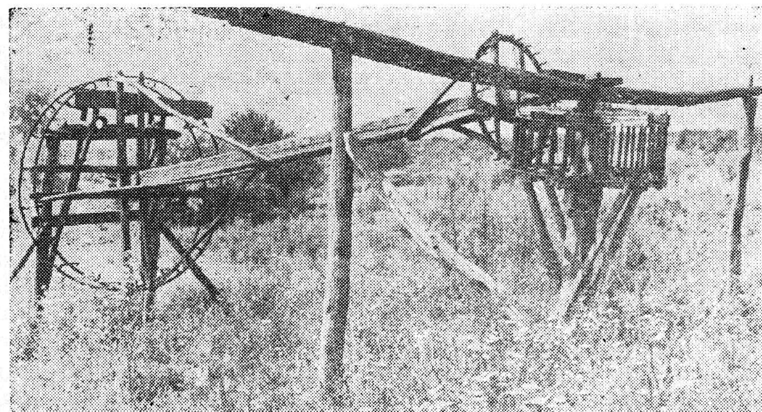

Fig. 84. Pleșoiu (Olt). Roată de udat (vedere generală).

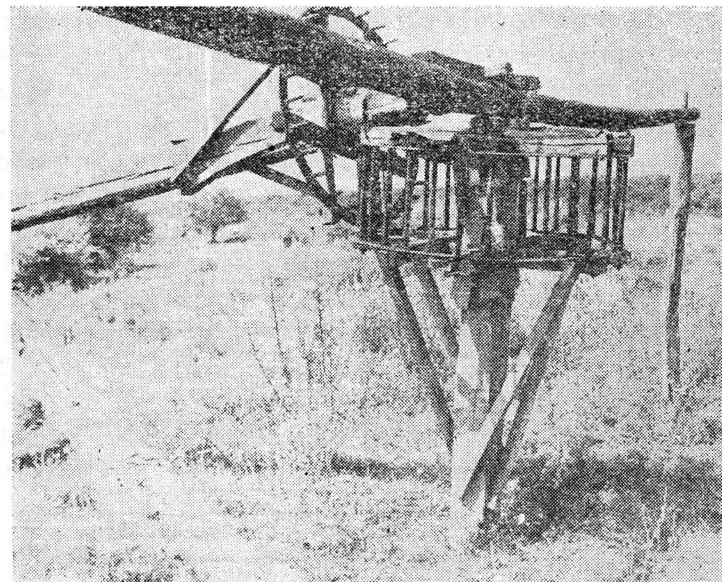

Fig. 85. Pleșoiu (Olt). Roată de udat (detaliu).

Roțile descrise mai sus ridicau numai apa de la mică adîncime. Pentru ridicarea apei de la adîncimi mari, s-au întrebuințat roți care aveau cupele, cofele sau vasele de pămînt legate de două funii ori lanțuri paralele, ce funcționau pe un scripete mare, în plan vertical : „Folosirea acestei roți necesita un debit mare, constant, de apă, roata trebuind să «umble» prin apă. Cupele, cu fundurile de lemn și pereți de tablă, erau dispuse în șir continuu, puțin înclinate, pe partea laterală a roții. Gurile de vărsare a apei din cupe erau dispuse tot lateral.

Roțile cu cofele pe lanțuri (două lanțuri paralele, fără sfîrșit), cu care apa se putea ridica pînă la o înălțime de 12—15 m, prezintă avantajul că se pot utiliza în orice situație în ce privește nivelul apei, faptul acesta explicînd și larga lor răspîndire. Creșterea sau scăderea debitului apei impunea doar scurtarea sau lungirea lanțurilor pe care sînt «cusute» cofele"[320].

De precizat că, încă din secolul al XVII-lea, Paul de Alep vede, într-un sat, că „apa se aducea pe roate din rîul ce servește de asemenea, prin nenumărate canaluri, la irigarea livezilor și a grădinilor"[321].

Odinioară, unele plante legumicole — cum ar fi varza, lintea, mazărea și bobul — constituiau sursele de căpetenie în alimentația marii mase a populației. În consecință, ele se cultivau în cantități superioare celor cunoscute vremurilor moderne. Mai apoi, legumelor amintite li s-a adăugat și *fasolea* (< ngr. fasóli), plantă originară din America de sud, care, la noi, s-a răspîndit rapid și masiv, substituind lintea. Spre exemplu, singură Țara Românească realiza, pe la începutul secolului al XIX-lea (în anii 1837, 1838, 1839), o producție de 6175260 kg fasole, 506896 kg linte, 145867 kg bob și 206743 kg mazăre[322].

Cu timpul, paralel cu asimilarea în cultură a noi specii de legume și datorită unor mutații produse în specificul alimentației românești, ponderea economică a cîtorva dintre plantele legumicole tradiționale a mai scăzut. Mai ales introducerea în alimentație a *cartofului* (< germ. *Kartoffel*), a *pătlăgelelor*

[320] Melania Ostap, *op. cit.*, p. 79. Vezi și Dumitru Nedelea, *op. cit.*, p. 260.
[321] E. Cioran, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările române (1653—1658)*, București, 1900, p. 127.
[322] S. P. Radianu, *op. cit.*, p. 430.

(< tc. *patlican*), a *vinetelor* etc. trebuie privită ca un cîștig obținut pe drumul anevoios al dezvoltării legumiculturii în țara noastră. După cum se cunoaște, descoperit în Munții Anzi, cartoful a fost adus în Europa, în anul 1530, în tolba unui călugăr soldat[323]. Folosit în alimentație și ca furaj, el s-a răspîndit treptat în toată Europa. Sînt dovezi că, în Transilvania, cultivarea „merelor de pămînt" — adică a cartofilor — a început în secolul al XVII-lea și că, în celelalte țări românești, cultura cartofului se generalizase pe la începutul secolului al XIX-lea[324].

Pe ansamblu, se poate aprecia că producția diferitelor feluri de legume a fost mai întotdeauna variabilă nu numai în raport cu timpul, ci și pe zone geografice. Pe de altă parte, mărturiile istorice și cele etnografice, culese pe teren, lasă să se înțeleagă că, indiferent de epoca istorică și de regiunea geografică, toți românii au făcut eforturi pentru asigurarea pe plan local a unui minimum de legume, indispensabile hranei de zi cu zi. În special tradiția orală arată că varza sau *curechiul*[325], mazărea, lintea, bobul, ceapa, usturoiul sau *aiul*[326], salata verde, mărarul, pătrunjelul, cimbrul, ridichile negre sau de toamnă, castraveții etc. au fost plante legumicole nelipsite, odinioară, din grădina nici unui gospodar. Pînă și în zonele muntoase și deluroase, oamenii s-au străduit și au reușit să cultive asemenea plante prin grădini care se înlănțuiau în apropierea surselor de apă sau erau răspîndite ici-colo pe platourile din zona fînațurilor, în apropierea adăposturilor pastorale folosite temporar. N-a lipsit nici deprinderea sădirii unor legume sus, la munte, în apropierea stînelor. Odată cu preluarea în cultură a fasolei, ardeiului, cartofului, morcovului, țelinei și a pătlăgelelor, și aceste plante legumicole au devenit indispensabile mai tuturor familiilor.

Firește, cele mai bogate și mai variate recolte de legume au fost obținute, de regulă, în zonele de cîmpie. De aici erau aprovizionate piețele orașelor, aici coborau — mai cu seamă toamna —oamenii dinspre munte pentru a-și completa rezervele de legume necesare pe timpul iernii.

[323] Vezi „Scînteia", nr. 11 066, din 19 martie 1978.
[324] Ioan Claudian, *Alimentația poporului român*, București, 1939, p. 103.
[325] Denumire frecventă încă în Moldova și Transilvania.
[326] Nume general răspîndit în Transilvania.

Astăzi, ca și în trecut, pe întreg cuprinsul țării, aproape că nu există localitate care să nu cultive, în cantități variabile, varza asu *curechiul* alb. Deși întrebuințată pretutindeni, varza sau *curechiul* roșu nu se cultivă în toate satele. De obicei, în zona muntoasă, și chiar în unele așezări din regiunea deluroasă, ea lipsește sau se întîlnește sporadic.

General răspîndită este cultura cartofilor, cărora, pe planul unor graiuri, li se mai spune : *barabule* (ucr. *barabolja)* și *cartofi*[327], *pichioci* și *cartoafe*[328], *colompiri* sau *columpiri*[329], *corompei*[330], *compiri*[331], *baraboi*[332] (magh. *barabolya), baraboi* și *pitioici*[333], *picioici, piciouci*[334] (magh. *pityoka), crumpi* sau *crumpiri*[335], *crumpeni* (locul cultivat cu cartofi : *crumpeniște*[336]) (crumpenă, crumpene < scr. *krumpir), croampe*[337], *napi*[338] (< lat. *napus), cărăboi* (probabil din tc. *karaboya)* și *crumpeni*[339], *rîpe*[340], *hiribi*[341].

Cu toate că se află în regres cantitativ față de vremurile nu prea îndepărtate, totuși, peste tot în țară, se pun și se consumă — fie sub formă de teci verzi, fie boabe uscate — mai multe varietăți de fasole *(fasole de pe porumb,fasole de pe arac, fasole cuiburi, fasole oloagă, fasole grasă, fasole albă, fasole tărcată sau pestriță, țucără, obădată* etc.). Prin Banat și Transilvania, plantei i se mai spune *păsulă*[342] sau *mazăre*[343].

Ceapa, usturoiul sau aiul, pătrunjelul, mărarul, cimbrul, castraveții (denumiți prin unele părți ale Transilvaniei *pepeni rîioși* sau *pepeni*[344]), morcovii (pe arii restrînse sau în puncte izolate din Transilvania li se spune *mure*[345] sau *moroci*[346]), țelina, salata verde (în Oltenia și în Muntenia este indicată cu numele *lăptucă ;* în Moldova i se zice frecvent *marulă — marolă —* (<bg. *marulia* sau ngr. *maruli),* iar în Transilvania i se spune, uneori, *șălată, șelată),* ridichile negre sau *de toamnă —* toate acestea sînt plante legumicole aproape nelipsite din grădina oricărui țăran.

O răspîndire cvasigenerală cunosc *leușteanul, roșiile* (numite prin Transilvania și *borodici, porodice, porodici, părădăi* sau *părădăici (paradaisă :* din germ. dial. *Paradeis,* magh. *paradicsom)* și ardeiul iute (desemnat, uneori, mai ales în Transilvania, cu următoarele cuvinte sau expresii : ardei *țăpurel, țăpuran, puțoi, țîță, țîr*[347], *răcușor*[348] (denumire metaforică), *piper*[349] (denumire metaforică ; *piper* < ngr. *pipéri,* sl. *piperŭ) ; poprici usturoi*[350]*; piparcă, pipăriță, pipearcă*[351] (cf. *piper*) ; *piparcă usturoaie*[352], *ciușcă*[353] (< bg.*cuska), doboș*[354] etc.). De

[327] Inf. de teren, Ipatele (Iași).
[328] Inf. de teren, Oituz (Bacău).
[329] Inf. de teren, Terebești, Căpleni (Satu Mare).
[330] Inf. de teren, Valea Seacă (Satu Mare).
[331] Inf. de teren, Stîna (Satu Mare).
[332] Inf. de teren, Fînațe, Deleni (Mureș), Cătina, Sîmboieni (Cluj).
[333] Inf. de teren, Sînmihai de Pădure (Mureș).
[334] Inf. de teren, Lucăceni, Luna, Crucișor (Satu Mare), Blăjeni, Ribița (Hunedoara). Termenul a avut mare întrebuințare și în Maramureș (vezi ALRR-Maramureș, II, h. 440).
[335] Inf. de teren, Lăpugiu de Sus, Tomești (Hunedoara), Dobra, Lancrăm (Alba).
[336] Inf. de teren, Muncelu Mare, Romos (Hunedoara), Tărtăria (Alba), Turnu, Șepreuș (Arad).
[337] Inf. de teren, Sîntana (Arad), Girișu de Criș (Bihor).
[338] Inf. de teren, Cîmpu lui Neag (Hunedoara).
[339] Inf. de teren, Nucșoara (Hunedoara).
[340] Inf. de teren, Aliceni (Satu Mare).
[341] Inf. de teren, Tomnatic, Căbești, Drăgești (Bihor).

[342] Inf. de teren, Căpleni, Crucișor, Terebești, Stîna (Satu Mare), Șepreuș, Sîntana, Turnu, Vînători (Arad), Drăgești, Valea lui Mihai, Tomnatic, Girișu de Criș, Căbești (Bihor).
[343] Inf. de teren, Lucăceni, Valea Seacă, Aliceni, Luna (Satu Mare), Muncelu Mare, Sarmizegetusa, Tomești, Lăpugiu de Sus, Cîmpu lui Neag, Romos, Ribița, Nucșoara (Hunedoara), Dobra, Tărtăria, Lancrăm (Alba). Cu același înțeles, termenul se folosește și în Maramureș (vezi ALRR-Maramureș, II, h. 438).
[344] Inf. de teren, Luna, Aliceni, Căpleni, Crucișor, Terebești, Stîna, Lucăceni (Satu Mare), Tomnatic (Bihor). Denumirile respective formează arie compactă și în Maramureș (vezi ALRR-Maramureș, II, h. 433).
[345] Inf. de teren, Dobra, Lancrăm (Alba).
[346] Inf. de teren, Cîmpu lui Neag (Hunedoara).
[347] Inf. de teren, Drănic (Dolj).
[348] Inf. de teren, Slătioara (Vîlcea).
[349] Inf. de teren, Găiceana (Bacău).
[350] Inf. de teren, Luna, Căpleni, Crucișor, Terebești, Stîna, Lucăceni (Satu Mare).
[351] Inf. de teren, Lăpugiu de Sus, Nucșoara, Romos, Ribița (Hunedoara), Tărtăria, Lancrăm (Alba), Vînători, Turnu (Arad), Drăgești, Tomnatic, Girișu de Criș, Căbești (Bihor).
[352] Inf. de teren, Șepreuș, Sîntana, Turnu (Arad).
[353] Inf. de teren, Dobra (Alba).
[354] Inf. de teren, Aliceni (Satu Mare).

regulă, ridichile de lună, ardeiul gras, gogoşarii şi chiar *cornul caprii* se cultivă în cantităţi apreciabile numai în satele specializate în legumicultură.

Atît din punct de vedere cantitativ, cît şi ca arie de răspîndire, în declin accentuat se află cultura lintei, a bobului şi a mazării. De precizat că, în satele din Transilsvania, în care *fasolei* i se spune *mazăre,* mazărea propriu-zisă este desemnată prin termenii : *borş* sau *măzărice, măzăriţă* (vezi, de pildă, A.L.R.R. — Maramureş, II, h. 437). *Leurda* (o specie spontană de usturoi ; cf. bg. *levurda;* Cihac explica cuvîntul din alb. *hudhërë*), întrebuinţată pînă nu demult în unele sate din sudul ţării, se află pe cale de dispariţie.

De mare atenţie se bucură încă, aproape în toate satele patriei, cultivarea *sfeclei roşii* (fie izolat, fie pe arii mai mult sau mai puţin întinse, planta este desemnată şi prin termenii sau expresiile : *ţeglă*[355], *pangică*[356] (din tc. *pancar), brozbă de mîncare*[357] (*brozbă* din sîrb. *broskva* „gulie“ < lat. *brassica*), *ţucuran*[358], *gurguni*[359], *nap roşu*[360], *burac*[361] etc.) şi a dovleceilor (denumiţi *bostănei* — în Moldova ; *cucurbete, ludăi* sau *ludaie, pepeni albi, rudari, bolovani, bostani, bicitoci* etc. — prin Transilvania).

Cultivat şi consumat pe scară largă în Oltenia şi în Muntenia, *prazul* se întîlneşte mai rar în Moldova, iar în Transilvania se utilizează doar sporadic[362].

Consumate pretutindeni, *spanacul, guliile* (numite şi *călărabe)*[363] *(calarabă* < magh. *kalarab* — din germ. *Kohlrabi)* sau *napi*[364], *vinetele* şi *conopida* sînt plante legumicole care se cul-

[355] Inf. de teren, Căpleni, Terebeşti, Stîna, Lucăceni (Satu Mare), Girişu de Criş (Bihor).
[356] Inf. de teren, Ţigănaşi (Iaşi).
[357] Inf. de teren, Muncelu Mare, Cîmpu lui Neag, Nucşoara (Hunedoara), Drăgeşti (Bihor).
[358] Inf. de teren, Şepreuş (Arad).
[359] Inf. de teren, Sîntana, Turnu (Arad).
[360] Inf. de teren, Sînmihai de Pădure (Mureş), Luna, Crucişor (Satu Mare). Termenul are mare răspîndire în Oltenia (ALR, s.n., I, h. 193).
[361] Inf. de teren, Aliceni (Satu Mare). Cuvîntul s-a bucurat de largă întrebuinţare în Maramureş (ALRR-Maramureş, II, h. 444).
[362] Pe teren, noi l-am consemnat în Lăpugiu de Sus (Hunedoara).
[363] Inf. de teren, Luna, Căpleni, Lucăceni, Terebeşti, Stîna (Satu Mare), Girişu de Criş (Bihor), Vînători (Arad). În Maramureş, termenul formează arie compactă (vezi ALRR-Maramureş, II, h. 447).
[364] Inf. de teren, Stînca (Iaşi).

tivă în cantităţi variabile de la o zonă geografică la alta, la munte şi chiar la deal ele fiind, bineînţeles, mai puţin productive.

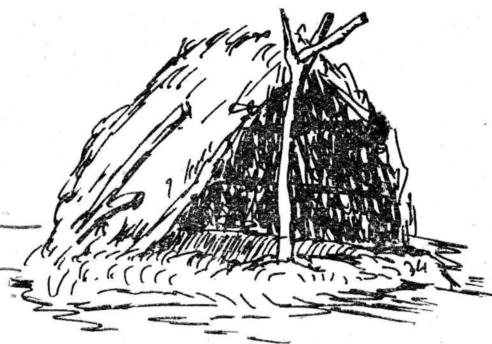

Fig. 86. *Cătun* pentru paza grădinilor (Orlea—Olt).

De asemenea, cultura *pepenilor galbeni* sau *roşii* — aceştia din urmă numiţi *lubeniţe* (< bg., scr. *lubenica*), *pepeni verzi* sau *bostani* (din tc., scr., *bostan*) — în Oltenia şi Muntenia ; *harbuzi* (în Moldova ; < ucr. *harbuz*) ; *lebeniţă* (*libiniţă, lubeniţ, leveniţă*), *harbuz roşu* — în Transilvania[365] se bucură de mare căutare în regiunile de cîmpie ale ţării. De obicei, pe durata coacerii, recolta de pepeni se păzeşte. Cu acest scop, din crengi de copaci, din tulpini de floarea-soarelui, din trestie etc. se improvizează adăposturi uşoare, denumite, pe alocuri, *cătune, coverci, colibe, pătule, pătuiage* etc. (fig. 86).

Cunoscînd provenienţa autohtonă a termenului *cătun* şi luînd în seamă utilizarea lui, în sudul Olteniei[366], cu accepţia de „adăpost uman improvizat“, sîntem îndemnaţi să presupunem că un asemenea înţeles al cuvîntului în discuţie îl precede în timp pe cel de „sat sau o parte a unui sat“, care este cvasigeneral încetăţenit. Cu alte cuvinte, nu este exclus ca, într-o anume perioadă, strămoşii noştri să fi întrebuinţat termenul *cătun* cu semnificaţia de locuinţă umană. Mai apoi, el a ajuns să desemneze un grup de astfel de locuinţe.

Indiferent de numele ce li se atribuie, adăposturile încropite pentru paza recoltei au, de regulă, forma unor corturi şi constau din două furci, peste care se aşază o grindă. Pe o parte şi pe alta a grinzii, şi către spate, sînt dispuse crengi, tulpini de floarea-soarelui, tulpini de porumb, trestie etc. Adeseori, adăpostul respectiv este alcătuit din 4 furci, aflate două cîte două (cap în cap) la o extremitate şi la alta. În vîrful furcilor îngemănate se găseşte grinda de susţinere a acoperişului. Bineînţeles că n-au lipsit nici adăposturile uşoare, de formă patru-

[365] Vezi ALR, s.n., I, h. 199.
[366] Inf. de teren, Orlea (Olt), Desa, Negoi, Dăbuleni (Dolj).

laterā, construite tot din 4 furci, fiecare însă înfiptă în cîte un colț. Pe capetele superioare ale furcilor se prind grinzile, iar peste ele se așază acoperișul din frunză, paie, trestie, coceni etc.

Iarna, cartofii și alte legume (ridichile de toamnă, prazul, morcovii, sfecla etc.) se păstrau, de regulă, în gropi de forma unei oale mari, amenajate în grădină, lîngă casă, pe locuri mai ridicate, ferite de inundații. Adîncimea lor varia în raport cu cantitatea de cartofi existentă. În groapă, *straturile* de paie și de cartofi alternau. Deasupra, pămîntul se clădea în formă de boltă. Pentru împiedicarea infiltrării apei, peste pămînt se așezau resturi de nutreț, rămășițe ale tulpinilor de cînepă, frunze de nuc, bețe de floarea-soarelui etc. De jur-împrejur, se făcea un șanț de protecție.

Acolo unde se obțineau cantități foarte mari de cartofi, obișnuit, pereții gropilor (adînci de 1—1,5 m) erau zidiți din piatră sau se căptușeau cu scînduri, pentru a nu se nărui. Acoperișul consta din scînduri, fîn, paie și dintr-un strat gros de pămînt.

Ori de cîte ori au existat posibilități, cartofii și alte legume s-au păstrat în *pivnițele* sau în *beciurile* de sub case. În Transilvania, pînă la răspîndirea pivnițelor, a existat și uzanța conservării legumelor în gropi făcute în casă (sub pat) sau în cămară[367].

În oricare parte a țării, a fost consemnată și deprinderea adăpostirii legumelor în niște gropi adîncite pieziș în ridicături de teren. Atare adăposturi — numite *beciuri*[368], *bordeie* (prin nordul Olteniei și al Munteniei), *boșce* (sg. *boșcă*)[369], *zămnice*[370] etc. — aveau pereții zidiți cu piatră sau cărămidă și erau acoperite cu lemne sprijinite cu un capăt pe pămînt, iar cu celălalt pe o grindă. Peste lemne, se clădeau straturi de pămînt, paie etc. La intrare, se afla o ușă, iar coborîrea se efectua pe trepte din pămînt crutat.

Așadar, atît faptele de limbă, documentele istorice cît și materialele etnografice culese pe teren impun concluzia că multe dintre plantele legumicole cultivate în țara noastră pînă în vremurile moderne erau cunoscute și înaintașilor noștri de acum 2000 de ani. Cele mai numeroase dintre ele și-au păstrat pînă astăzi numele autohton sau latinesc. Altele însă, puține la număr, deși cultivate sigur în Dacia și în Dacia romană, și-au pierdut numele originar, în cursul timpului. În această categorie pot fi incluse : *bobul* (< sl. *bobŭ*) ; *sfecla* (< v.sl. *sveklŭ*) ; *dovleacul* (< tc. *devlek*, (dial). *dövlek*) ; *castravetele* (sg. refăcut din *castraveți* — pl. lui *castraveț* < bg. *krastaveț*) ; *prazul* (< bg. *praz*) ; *cimbrul* (cf. gr. *thymbra*). De precizat că, exceptînd prazul, toate celelalte plante legumicole indigene, chiar dacă au căpătat nume de altă origine, au fost foarte răspîndite pe întreg cuprinsul țării.

Cu vremea, românii au asimilat în cultură noi soiuri de legume. Pentru a le desemna, ei au recurs fie la formarea de cuvinte pe teren românesc (de exemplu : *ardei* din *arde* (< lat. *ardere* + suf. *—ei*), fie la împrumuturi lexicale (*fasole, cartof, pătlăgea, morcov* etc.), fie la denumiri metaforice. Adeseori, în funcție de influențele străine exercitate, unele dintre noile noțiuni au fost exprimate regional prin mai multe cuvinte, distincte ca proveniență. În prezent, sub influența accentuată a limbii standard, termenii regionali se află pe cale de dispariție.

367 Romulus Vuia, *op. cit.*, vol. II, p. 83.
368 Vezi Ion Vlăduțiu, *Agricultura...*, p. 112.
369 Inf. de teren, Lunca Corbului (Argeș), Vulturești (Olt).
370 Inf. de teren, Suceveni (Galați).

IV.

VITICULTURA ȘI POMICULTURA

Beneficiind de condiții geomorfologice și climatice favorabile, vița sălbatică dătătoare de rod *(Vitis silvestris)* dăinuie pe meleagurile țării noastre încă din terțiar. Și în prezent, ea se mai găsește în foarte numeroase localități : „Cu excepția Maramureșului și a nordului Moldovei, au putut fi precizate de specialiști 320 de localități în care *Vitis silvestris* se dezvoltă natural în regiunile estice și în cele vestice ale Carpaților. Exemplare de o rară frumusețe, crescute sub forma unor uriașe liane, pot fi întîlnite mai ales în pădurile din Lunca Prutului și a Dunării. Pînă astăzi, în Delta Dunării, în cunoscuta pădure Letea — rămășiță a îndepărtatului terțiar — *Vitis silvestris* dă rod bogat, care toamna tîrziu, ca și la Toplet, în Banat, sau în zona Cazanelor (Orșova), este cules și prelucrat de localnici, producînd un vin consumat de aceștia“[371].

Încă din antichitate datează și mențiunile scrise despre însemnătatea viticulturii sau a pomiculturii în viața economică a tracilor, în general, și a geto-dacilor, în special. De pildă, Platon a făcut precizarea că „... sciții și tracii beau vin neamestecat deloc (cu apă), atît femeile cît și bărbații, și îl împrăștie pe hainele lor, socotind că este o deprindere frumoasă și aducătoare de fericire“[372]. Pentru Claudius Aelianus, tracii erau cunoscuți ca mari consumatori de vin[373]. Lui Pomponius Mella îi datorăm știrea că tracii obișnuiau să-și coacă strugurii în mod artificial, prin acoperirea cu frunze uscate, metodă rămasă în uz pînă în vremurile noastre[374]. Printre altele, Strabon arată că, la sugestia marelui preot Deceneu, Burebista a reușit să-i convingă pe daco-geți „... să taie vița de vie și să trăiască fără vin“[375]. Firește, nu poate fi vorba de o stîrpire a viței de vie, ci doar de o reducere apreciabilă a suprafețelor cultivate, măsură impusă, pesemne, de rațiuni de stat.

În aceeași ordine de idei, Ovidiu a lăsat să se înțeleagă că băștinașii printre care trăia consumau vinul înghețat, aceasta fiind, probabil, și o metodă de concentrare a tăriei lui[376].

Că *viile* și *livezile* au format din epoci străvechi o bogăție a țării noastre o dovedesc și vestigiile arheologice. În acest sens, amintim că în multe așezări geto-dacice s-au descoperit cosoare cu lame de fier, cu vîrful curbat, asemănătoare — în mare măsură — cu cele întrebuințate pînă nu demult[377]. De asemenea, săpăturile arheologice au scos la iveală cantități apreciabile de fragmente de amfore (vase care serveau la depozitarea vinurilor locale geto-dacice)[378]. Printre cele mai convingătoare argumente despre răspîndirea viței de vie în Dacia se înscrie, cu siguranță, descoperirea făcută în cetatea dacică de la Popești (pe Argeș). Acolo, în lipitura unei vetre, s-a aflat imprimat conturul unei foi de viță[379]. O mărturie în plus privitoare la existența unei dezvoltate viticulturi pe teritoriul Daciei o constituie înfățișarea pe Columna lui Traian atît a cosoarelor de vier, cît și a butoaielor de lemn (de formă prelungă și întărite cu cercuri de lemn), considerate a fi de origine geto-dacică[380].

Îndeletnicire de seamă a geto-dacilor, cultivarea viței de vie și a pomilor s-a intensificat sensibil după cucerirea romană. În această perioadă, s-au preluat în cultură soiuri noi de viță și au fost asimilate tehnici viticole și unelte de muncă superioare. Pentru păstrarea vinului, alături de amforele modelate de meseriașii indigeni, se foloseau și cele de proveniență greco-

---

[371] Nicolae Al. Mironescu, *Considerații privitoare la geneza și istoricul răspîndirii viței de vie pe teritoriul României,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie“, vol. II, Golești-Argeș, 1978, p. 288.

[372] Platon, *Legile,* I, 637 d, în *Izvoare,* I, p. 103.

[373] Claudius Aelianus, *Felurite istorioare,* III, 15 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.,* p. 66—67.

[374] Pomponius Mella, *Descrierea pămîntului,* II, 2, 16 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.,* p. 67.

[375] Strabo, *Geografia,* VII, 3, 11 ; apud Cornelia Belcin, *op. cit.,* p. 67.

[376] Radu Gioglovan, *Aspecte istorico-etnografice ale viticulturii în județul Dîmbovița,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie“. vol. II, Golești-Argeș, 1978, p. 379.

[377] Ion Horațiu Crișan, *Burebista și epoca sa,* ed. a II-a, București. Edit. științifică și enciclopedică. 1977, p. 397.

[378] Cornelia Belcin, *op. cit.,* p. 67—68.

[379] Radu Vulpe, *Așezări getice din Muntenia,* București, 1966, p. 31.

[380] Nicolae Al. Mironescu, *op. cit.,* p. 290.

romană. Treptat, s-au înmulțit altarele închinate zeităților protectoare ale viticulturii[381]. Pentru a se sublinia importanța economică de prim ordin a viticulturii, pe o medalie romană din timpul lui Traian Deciu (anii 249—251), Dacia capătă înfățișarea simbolică a unei persoane așezate „...pe o stîncă, ținînd în mînă un steag militar, avînd deasupra un vultur. În stînga ei, un copil ține spice de grîu și înainte-i alt copil duce o ciorchină de struguri..."[382].

Un indiciu despre practicarea intensă a viticulturii în Dacia romană poate fi considerat și epitaful de la Sucidava (Celei) al unui anonim care lasă moștenire două *jugera* de vie și o casă[383]. Semnificații de aceeași natură au „...motivele ornamentale reprezentînd tulpini și ramuri cu frunze de viță de vie și ciorchini de struguri, frecvent întîlnite pe monumentele de piatră, ca și numeroasele dedicații către Liber Pater și reprezentările plastice (reliefuri sau statui) ale zeului vinului"[384].

Pe baza datelor referitoare la cheltuielile făcute pentru banchetul unui colegiu — date însemnate pe tăblița cerată de la Alburnus Maior (Roșia Montană) — s-a desprins concluzia că în Dacia romană erau consumate două feluri de vinuri : „...unul mai scump, *merum*, din care s-a cumpărat puțin, și altul mai ieftin, *vinum*, din care s-a consumat mai mult (...). Se crede că *vinum* era vinul produs local, iar *merum*, vin dulce, importat din sud"[385].

După retragerea armatei și a administrației romane, marea masă a populației rămase în Dacia — definită prin stabilitate și posesoare a unui ridicat nivel de civilizație, în raport cu timpul — va continua să pună temei pe viticultură, folosindu-se de tehnicile și de instrumentarul viticol bogat, moștenite de la înaintași și păstrate, în liniile lor esențiale, veacuri de-a rîndul. O astfel de aserțiune își găsește sprijinul, în primul rînd, în constatările prilejuite de analiza structurii pe origini a terminologiei legate de viticultură. Într-adevăr, noțiunile fundamentale referitoare la plantă, la produsele acesteia, la efectele

[381] Idem, *Cu privire la istoricul viticulturii tradiționale românești „Țara Vinului" sau „Podgoria Alba Iulia"*, în „Apulum", vol. VII, Alba Iulia, 1969, p. 491.
[382] S. P. Radianu, *op. cit.*, p. 137.
[383] Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, Edit. științifică, 1969, p. 297.
[384] *Ibidem*, p. 297 ; vezi și D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a II-a, București, Edit. științifică, 1958, p. 92.
[385] Mihail Macrea, *op. cit.*, p. 297.

consumării lor, la principalele munci ale viei și chiar la unele unelte specifice îndeletnicirii sînt exprimate, în proporție covîrșitoare, prin termeni autohtoni sau latini ori prin cuvinte formate pe teren românesc din elemente latine. Bunăoară, se consideră că sînt autohtoni termenii : *strugure*[386], *butuc* „tulpina groasă a viței de vie", *sîmbure, căpușă* „mugure de viță din care se dezvoltă coardele și rodul", *curpăn (curpen)* „mlădiță lungă de viță sălbatică încolăcindu-se de alte plante (de orice întîlnește în cale)", *dop* „bucată de lemn, de plută cu care se astupă o sticlă (vas, gaură ; astupuș)", *gardină* „scobitură, crestătură, șanțul circular făcut la capetele interne ale doagelor (unui butoi), în care se îmbucă scîndurile fundului"[387]. Obîrșie autohtonă se presupune că are și termenul a *copili* (via), adică a curăți de *copili* „lăstarii nepurtători de rod".

Au proveniență latină sau sînt formate pe teren românesc din elemente latine cuvintele : *vie, viță, poamă, áuă* (termen păstrat în aromână și în meglenoromână ; în dacoromână, locul său a fost luat de *strugure), uva* (în puncte dispersate din Oltenia și din vestul Munteniei, cuvîntul indică o varietate de struguri), *must, vin, vinaț, coardă* (de vie), *lăuruscă* „viță sălbatică", *ciorchin, călcătorul* „vas în care se zdrobesc strugurii", *beat, bețiv, a îmbăta, rădăcină, bucium,* „butuc de viță de vie", *trunchi, par, mustuitor* „ustensilă cu care se zdrobesc strugurii", (a) *mustui, bute, butoi, mustăcirea* (butașilor), *culcatul* (viei), *dezgropatul* (viei), *călcatul* (strugurilor), *storsul* (strugurilor), *tăiatul* (corzilor de vie), *cepul* (viței), *ochii* (viței), *coretă* „vas în care se zdrobesc strugurii ; lin" sau „vasul de la gura linului, în care curge mustul" etc. De precizat că mulți dintre acești termeni sînt răspîndiți pe întreg cuprinsul țării.

Termenii de origine veche slavă referitori la viticultură sînt puțin numeroși, iar elementele de altă proveniență sînt foarte rare și, de obicei, desemnează noțiuni nesemnificative pentru îndeletnicire. Doar „...în privința instrumentarului, componența terminologiei este mai eterogenă, depinzînd de zonă, de anumite influențe ulterioare, ca atare de cauze istorice, sociale și economice. Toate acestea nu au alterat însă fondul de bază, unele unelte au primit alte denumiri prin timp în anumite zone,

[386] Ion Nuță, *Un cuvînt de origine autohtonă : strugur(e)* în „Limba română", an XXVIII (1977), nr. 5, p. 505—509.
[387] Cu privire la originea cuvintelor enumerate, vezi I. I. Russu, *op. cit.*, p. 280—281 ; 288—289 ; 301—302 ; 309—310 ; 314—315 ; 383—384.

mai ales prin perfecționarea lor, prin introducerea acestora din afară, alteori termenii circulă paralel...“[388].

Preponderent latină este și originea numelor de pomi fructiferi, a fructelor sau a unor cuvinte al căror singular are sens colectiv. De pildă, au origine latină și sînt general răspîndite pe întinderea României denumiri ca : *pom, poamă, pomet, măr* (fruct), *măr* (pom), *păr, pară, cireașă, cireș, prun, prună, piersic, piersică, nucă, alună, gutui, corn, nucet, peret, fruct, oțet* etc.

Cultivarea neîntreruptă, din timpuri imemoriale și pînă astăzi, a viței de vie și a pomilor poate fi demonstrată nu numai cu ajutorul mărturiilor menționate, ci și prin practicile, credințele și obiceiurile străvechi, precreștine, legate de procesul muncii la vie, de grija pentru un rod cît mai bogat. De exemplu, pînă nu demult, în multe părți ale țării se afla în uz deprinderea înfigerii unui cap de cal (rareori de berbec) într-un arac din podgorie. Se credea că obiectul respectiv „... posedă forțe apotropaice puternice care îndepărtează grindina, furtunile, atacul de insecte, care apără și «de deochi» viile“[389]. De fapt, și stropirea viilor cu agheasmă avea menirea de a îmblînzi forțele dezlănțuite ale naturii[390]. Tot pentru evitarea calamităților, femeilor „necurate“ li se interzicea accesul în vie[391].

În vederea stimulării rodniciei, la cules erau lăsați intacți cîțiva butuci, denumiți „barba lui moș Dumnezeu“. Cu același scop, în județul Dolj (de pildă, în satele Teascu din Deal, Coțofeni etc.), oamenii urcau la vie în ziua de 6 ianuarie și-i dădeau ocol de trei ori, ținînd *bundăretele* „burta porcului umplută cu carne fiartă și tocată“ în mînă și rostind : „Să crească strugurii cît bundăretele porcului“[392]. Străveche și răspîndită în toată țara este și deprinderea amenințării cu tăierea a pomilor neroditori. În acest sens, copiii (în Munții Apuseni, Țara Oltului etc.) sau bărbații (în Oltenia, Muntenia, Moldova) mergeau cu securea la pomul sterp și schițau gestul tăierii, rostind formula : „Faci poame sau te tai ? !“. Pentru a împiedica împlinirea acțiunii respective, simbolic, femeile veneau cu mîinile pline de aluat și solicitau cruțarea pomului pentru că el va rodi în anul care începea.

388 N. Al. Mironescu, *Considerații privitoare la geneza...*, p. 291—292.

389 N. Al. Mironescu, *Practici, credințe și obiceiuri legate de viticultură*, în „Revista de horticultură și viticultură“, nr. 3, an XVII, 1968, p. 55.

390 *Ibidem.*

391 *Ibidem*, p. 56.

392 Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *op. cit.*, p. 116.

Determinarea fertilității se urmărea și prin îngroparea unor ouă întregi sau prin risipirea cojilor de ouă în răscrucile viilor, la Paște (oul semnificînd nemurirea, renașterea repetată după model cosmogonic)[393]. Arhaică este și credința potrivit căreia, dacă se chiuie cînd se toarnă băutura în butoi, crește gradul de tărie al aceleia. De asemenea, din vremuri imemoriale vine și convingerea că, pentru obținerea unui vin „curat“, strugurii trebuiau călcați numai de bătrînii valizi sau de bărbații care își impuneau restricții de la satisfacerea unor necesități fiziologice. Femeile erau excluse de la această acțiune, iar pe durata ciclului nici nu aveau voie să se apropie de locul zdrobirii strugurilor.

Importanța viticulturii în istoria poporului nostru reiese și din *ținerea* unor sărbători tradiționale închinate acestei îndeletniciri multimilenare. Dintre ele se detașează prin semnificații : *Trifonul (Arizanul* sau *Praznicul) viilor* și *Christovul* ori *Hrisovul viilor* (sărbătoarea culesului). Celebrat pe la începutul lunii februarie (cu deosebire în partea de sud a țării), Trifonul, Arizanul sau Praznicul viilor presupunea, în primul rînd, stropirea butucilor de vie cu agheasmă ori vin și organizarea unei petreceri care antrena aproape întreaga suflare a satelor. Spre sfîrșitul întîlnirii, se făceau cununi din corzi uscate de vie. Așezate peste căciulile bărbaților, ele „... erau aduse acasă și agățate la icoane. Cînd în decursul anului aveau loc ploi însoțite de grindină, se aprindeau fragmente din aceste cununi, în credința că «piatra va fi alungată»“[394]. Privit în totalitatea sa, Trifonul, Arizanul sau Praznicul viilor (nume prin Gorj) era o sărbătoare a speranței în bogăția recoltei ce urma să vină și care, de pe acum, trebuia determinată, influențată în bine.

Christovul viilor se oficia toamna (la 14 octombrie sau, după stil vechi, la 14 septembrie), adică după „ziua crucii“, cînd începea culesul viilor. În general, culesul se desfășura într-o atmosferă destinsă. Cîntecele, glumele se țineau lanț. Nu lipseau nici mîncărurile alese. Sînt indicii că, pe vremuri, sărbătoarea amintită prilejuia sacrificarea unor animale, după un anumit ritual : „... un *tînăr pur*, dimineața, la revărsatul zorilor, cu fața spre răsărit, înjunghia animalul. Din unele informații culese, reiese că inițial tînărul trebuia să fi făcut și baie ; ceva mai mult, se pare că pentru sacrificarea animalului, tînărul trebuia să rămînă absolut gol“[395]. Seara, culegătorii reveneau în

393 M. Eliade, *Morfologia și funcția miturilor*, în „Secolul XX“, nr. 2—3, 1978, p. 9.

394 N. Al. Mironescu, *Practici...*, p. 56.

395 *Ibidem*, p. 57.

sat. Împodobiți cu „... ghirlande de viță, cu ciorchini de struguri, chiuind, parcurgeau satul de la un capăt la altul, îmbiați la fiecare casă să se oprească și să se ospăteze"[396].

În sacrificarea animalelor după un anumit ceremonial, în alaiurile de la cules sau de la sărbătoarea Trifonului (Arizanului sau Praznicului viilor), specialiștii întrezăresc „...urme de vechi credințe legate de cultul lui Dionisos, zeul protector al viticulturii, despre care se știe că era un zeu de origine tracică..."[397].

În concepția poporului nostru, vinul însuși era investit cu puterea miraculoasă de a stimula rodnicia, belșugul, de a aduce noroc în viață. De aceea, în asociere cu alte produse, el este întrebuințat în timpul oficierii unor ceremoniale legate de momentele capitale ale vieții. De pildă, un atare scop are înmuierea în vin a colacului care se rupe deasupra capului miresei și care se aruncă spre toate zările, înainte de plecarea la cununie. Apoi, mireasa gustă vinul din pahar. Cu speranța în fericire, în durabilitatea căsniciei, restul vinului se împrăștie, de asemenea, în direcția tuturor punctelor cardinale.

Din credințele păgîne, vinul a intrat și în practicile religiei creștine.

Ca balsam vindecător de necazuri sau ca licoare stimulatoare a stărilor de efuziune lirică, vinul însoțește omul în mai toate ocaziile, atît la bucurii, cît și la durere. Așa se și explică prezența lui cît se poate de bogată și de plastic sugerată în creația populară românească. Într-adevăr, vinul este evocat cu regularitate în baladele haiducești, în doinele de asuprire socială, în cîntecele de cătănie, în cîntecele de dragoste, în orațiile de nuntă, în colinde etc.[398].

Ca aldămaș, vinul s-a băut cu ocazia încheierii oricăror tranzacții. El se consuma și cu prilejul consfințirii frăției de cruce și a frăției de moșie. În cazurile din urmă, vinul avea chiar menirea de a da trăinicie practicilor oficiate. În consecință, cei ce-și jurau credință reciprocă obișnuiau să-și strîngă picăturile de sînge obținute prin înțeparea în degete și să le bea în amestec cu vin.

---

396 *Ibidem.*
397 *Ibidem,* p. 58.
398 Vezi, printre altele, Nicolae Al. Mironescu, *Cu privire la istoricul viticulturii...,* p. 495—496 ; Al. Andrei, *Vița de vie în folclorul literar,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. III, Golești-Argeș, 1980, p. 599—602.

Pe toată întinderea feudalismului, viticultura și pomicultura vor rămîne îndeletniciri de seamă ale românilor. Deși îndeosebi întreținerea viei se făcea cu mare trudă, pe teritoriul țării noastre s-a stăruit necontenit în efortul lărgirii suprafețelor viticole și pomicole, prin smulgerea pămînturilor din starea de sălbăticie. Este sigur că extinderea codrilor de pămînt cultivați cu vie sau cu pomi s-a datorat, printre altele, și *obiceiului pămîntului* potrivit căruia, în virtutea principiului muncii, livezile și viile „... au fost întotdeauna proprietate individuală, spre deosebire de pășunarea stăpînită în devălmășie și chiar de loturile agricole care se mutau în fiecare an pe întinsul moșiei prin tragere la sorți"[399].

După plantare, dacă era bine îngrijită, via avea o viață îndelungată, uneori seculară. De aceea, viile se îngrădeau. Mai mult decît atît, potrivit datinei din „bătrîni", cine nu-și împrejmuia via o pierdea de drept.[400] Așadar, viile și livezile au constituit una dintre posibilitățile de căpetenie ale dezvoltării proprietății particulare și, implicit, o cauză a diferențierilor sociale.

Dintre mărturiile arheologice care probează cultivarea viei și a pomilor, în epocile postromană și a feudalismului timpuriu, amintim cosoarele de vier găsite în mai multe așezări din secolele IX—X[401], sîmburii de struguri, sîmburii de piersică și de vișină descoperiți în gropile de cereale de la Dinogeția[402], cazanul din tablă de aramă, păstrat fragmentar, provenit din mormîntul de la Pogonești, fragmentele de cercuri și mînerele de fier ale unor căldărușe etc.[403].

În așezări din secolele XIV—XV, arheologii au depistat și gropi cu pereții lutuiți, deasupra cărora se puteau usca și afuma poame, pe gratii împletite din nuiele. „Asemenea instalații au fost descoperite la Mănești și Mărcănești, dar utilitatea lor le presupune prezența și în alte stațiuni"[404].

---

399 P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești,* București, Edit. științifică, 1969, p. 148.
400 Constantin C. Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobeștilor,* București, Edit. Academiei, 1969, p. 82.
401 Ștefan Olteanu, *op. cit.,* p. 36.
402 *Ibidem,* p. 37.
403 Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român,* Iași, Edit. Junimea, 1978, p. 109.
404 Aristide Ștefănescu, *Cercetarea arheologică a satului din Țara Românească (secolele XIV-XV),* în „SCIV", tomul 31, nr. 1, 1980, p. 134.

Confirmarea însemnătății economice deosebite a viilor și a pomilor în istoria poporului român o aduc și documentele istorice. În acest sens, sem ificații aparte capătă faptul că unele dintre renumitele podgorii românești sînt atestate documentar încă din perioada feudalismului timpuriu. Astfel, într-un document din 1169 se amintește podgoria Aradului ; din anul 1206 este pomenită podgoria Alba Iulia ; în anul 1372 sînt consemnate diferite vii moldovenești, iar în anul 1388 sînt citate vii din Rm. Vîlcea, Pitești și Muscel[405]. Dintr-un document al anului 1352 reiese că nobilii maghiari căuatu să ia românilor dealul Tibrului din podgoria Alba Iulia[406], iar din 1399 este atestat documentar toponimul Valea Vinului — în ținuturile sătmărene[407].

În veacul al XV-lea erau bine cunoscute podgoriile Cotnarilor[408] și Hușilor[409]. Viile și vinurile Drăgășanilor sînt menționate în documentele istorice din secolul al XVI-lea. Din ele se deduce însă că „... podgoria Drăgășani era vestită încă cu 400 de ani mai înainte...“[410].

De altfel, documentele epocii feudale (privită în general) abundă în relatări despre vînzări, cumpărări, donații sau noi plantări de vii — multe dintre ele efectuate pe locuri unde „n-au fost nici odinioară vii, ci au fost pădure...“ — ; în înregistrări ale unor dijme și impozite puse pe produsele viticole ; în însemnări despre construcțiile, instalațiile și inventarul viticol. Totodată, din documentele epocii feudale reiese că, de timpuriu, alături de viile țăranilor, se înmulțiseră — pe bază de privilegii — viile de pe proprietățile domnești, mănăstirești și boierești care, după cum se cunoaște, erau muncite de țăranii aserviți. Ei aveau în grijă pînă și depozitarea vinului sau cultivarea unor soiuri cît mai alese de viță de vie. Stăpînii viilor, nemulțumiți uneori de însușirile vinurilor primite, le *slobozeau*. Asemenea situații au fost imortalizate, adeseori, în creația populară orală. Ca exemplu oferim următorul fragment dintr-o baladă haiducească : „Foaie verde lin pelin / N-ați auzit de Călin ? / De Călin sardar Călin / Care și-a vărsat chisaua / Și mi-a cumpărat Poiana / Luă Poiana pentru fîn / Și Plenița pentru vin. / Care vreme că venea / Călin la dijmă venea / La Poiană că mergea / Care plastă că-i plăcea / Punea calu și-o trăgea / Și acasă mi-o ducea / La pivniță că venia / Vinurile le cerca / Care vin că nu-i plăcea / Punea tîlva și-l trăgea / Și acasă-l aducea / Securea-n mînă o lua / Cercurile le tăia / Vinurile le vărsa / Ce păcat sărmanele / Ca să umple lacurile...“[411].

Viticultura aducea încă din secolul al XIV-lea „... însemnate venituri stăpînilor feudali și domniei și era obiectul mai multor dări, dintre care una în bani, *perperul* (de la moneda de origine bizantină hiperperon), a fost cea dintîi dare în bani cunoscută în Țara Românească“[412].

Vinurile românești au fost intens solicitate și pe piețele externe. Bunăoară, în documentul din 1412, care reglementa vămile dintre Brașov și Muntenia, vinul ocupă un loc de frunte printre articolele de export[413]. În aceeași ordine de idei, cronicarul polonez Matei de Miechow menționează că : „În Rusia (adică provinciile rusești ale Poloniei, deci Ucraina) se aduce vin din Ungaria, Moldova și Țara Românească“[414]. De altfel, numeroși străini care au trecut prin țările române, în epoca feudală, au lăsat consemnări despre bogăția în vii și în livezi a ținuturilor străbătute cu diverse prilejuri, despre calitățile vinurilor și fructelor românești. Printre alții, Ibn Battuta, vestit călător și geograf arab, trecînd prin Dobrogea în anul 1330 sau 1331, a observat că în Fenikah (variantă a numelui Vicina) se păstrau de la an la an : struguri, mere și gutui[415]. Pentru Anton Verancsics (1504—1543), vinurile și fructele din Transilvania rivalizau cu cele din Italia : „Căci în adevăr ea este atît de bogată în grîne și chiar în vinuri, încît adeseori se vine de

---

405 Nicolae Al. Mironescu, *Considerații privitoare la geneza...*, p. 292 ; Sebastian Tudor, *Viticultura în zona Muscel-Podgoria în secolele XIV—XVIII reflectată în documente,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie“, vol. II, Golești-Argeș, 1978, p. 300 ; George Manea, *Date documentare despre viticultura din părțile Aradului,* în „Ziridava“, vol. VI, 1976, p. 134.

406 S. Dragomir, S. Belu, *Păstoritul la românii din Munții Apuseni în evul mediu,* în „AMET“ pe anii 1965—1967, Cluj-Napoca, 1969, p. 96.

407 Doru Radosav, I. Iurașciuc, *Aspecte istorico-etnografice ale viticulturii în ținuturile sătmărene,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie“, vol. II, Golești-Argeș, 1978, p. 408.

408 P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 27.

409 Violeta Veturia Bazarciuc, *Cîteva date privind istoricul viticulturii în zona Hușilor și a instrumentarului viticol,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie“, vol. II, Golești-Argeș, 1978.

410 I. C. Teodorescu, Șt. C. Teodorescu, Gh. Mihalca, *Vița de vie de-a lungul veacurilor,* București, Edit. „Agro-silvică“, 1966, p. 312.

411 Marin Georgescu, Zenobia Georgescu, *Flori de cîmp,* Craiova, 1969, p. 55.

412 *Istoria poporului român* (sub redacția acad. Andrei Oțetea), București, Edit. științifică, 1970, p. 131.

413 Nicolae Al. Mironescu, *Considerații privitoare la geneza...*, p. 293.

414 V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 43.

415 *Călători străini despre Țările Române,* vol. I, București, Edit. științifică, 1968, p. 7.

aci chiar în ajutorul Ungariei și al țărilor vecine (...). Dar vinurile, fie că le vrei tari sau slabe, și aspre sau dulci, ori albe sau roșii, sau roșietice — și ți le alegi potrivit cu fiecare anotimp — sînt așa bune la gust și de soi așa ales, încît nu mai dorești nici vinurile de Falern din Campania, și chiar comparîndu-le între ele îți plac cu mult mai mult acestea (...) ; iar cît despre orice fel de poame, ca mere și pere, nu rămîne în urma Italiei, nu numai ca gust, ci chiar ca belșug de pomet, iar în ce privește piersicile, mai ales cele pe care le produce pămîntul din Alba Iulia, o și întrece cu ușurință și (oamenii) le păstrează pînă în anul următor atît de proaspete, încît ai spune că atunci au fost culese"[416].

Antonio Possevino (1553—1611) constată că „...Transilvania este bogată nu numai în vite și în fel de fel de animale sălbatice, dar este îmbelșugată și în fructe, viță de vie și în păduri de stejari, și în mere și în pere care cresc de la sine..."[417]. De asemenea, despre Cisnădioara, Georg Reicherstorffer notează, către mijlocul secolului al XVI-lea, că „... locul este roditor și producător de felurite poame din care locuitorii trag un cîștig ce nu este mic"[418]. Tot el arată că în regiunea Sucevei abundă „... dealuri cu vii..."[419], că orașul Bistrița are „... de o parte și de alta dealuri cu podgorii..."[420], că regiunea Clujului e productivă în „... vinul cel mai bun"[421], că orașul Mediaș este „... producător de vin..." și că la Cetatea de Baltă, aflată la o milă depărtare de Mediaș, spre apus, „... sînt podgorii cu totul deosebite și vinurile cele mai bune..."[422].

Evlia Celebi citează fructele printre alimentele însemnate ale populației din Dobrogea, iar în împrejurimile Timișoarei vede „...soiuri atît de diferite de vișini, fragi, prune și afine cum nu se mai află în alte țări"[423].

[416] *Ibidem*, p. 408—409.
[417] Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1978, p. 142
[418] *Călători străini...*, vol. I, p. 216.
[419] *Ibidem*, p. 192.
[420] *Ibidem*, p. 218.
[421] *Ibidem*, p. 212.
[422] *Ibidem*, p. 219.
[423] Constantin Juan, *Contribuții la cercetarea datelor etnografice privind viticultura și pomicultura aflate în scrierile unor călători străini despre țările române*, în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. II, Golești-Argeș, 1978, p. 445.

În anul 1594, Alessandro Comulea precizează că în Muntenia „... se face vinul cel mai ales, mult mai bun și mai variat ca în Ungaria și în Transilvania"[424]. Cu puțin mai înainte, Franco Sivori, secretarul lui Petru Cercel, văzuse că Țara Românească avea „... multe dealuri bogate în vii, care produc mari cantități de vinuri de mare preț, albe și roșii. Este adevărat că muntenii nu știu cum să le păstreze, astfel că după trecerea unui an ele se prefac în oțet ; acest lucru se întîmplă din lipsa lor de grijă și nu din vina vinului. Este atîta belșug de vin că o bute de 4 vedre se cumpără cu 3 sau cel mult 4 scuzi"[425].

Tot cu privire la Țara Românească, Petru Bogdan Baksić spune, în anul 1640, că în „multe locuri se găsesc adevărate păduri și crînguri de pomi roditori, pe care nu-i păzește nimeni", în special „de pere și de prune"[426]. Același călător pomenește viile de la Craiova și de la Pitești, care sînt „în mare număr și dau vinurile cele mai bune din Țara Românească". De asemenea, nu uită să amintească „... dealurile acoperite cu vii" din Tîrgoviște și că în Moldova, la Cotnari, „... sînt foarte multe vii, pentru că pămîntul acesta dă cele mai bune vinuri din toată țara"[427].

Dintre vinurile moldovenești, Bandini le-a cunoscut pe cel de la Vaslui, pe cel alb, de lîngă Bîrlad, pe cele de la Fărăoani și Trebiș. El mai știe că Iașul are vii spre miazănoapte[428].

Trecînd prin Țara Românească, în secolul al XVII-lea, Paul de Alep este impresionat de grădinile și viile răspîndite peste tot[429]. El semnalează existența viilor pînă și în apropierea Tismanei. De altfel, în *pimnița* mănăstirii Tismana vede buți a căror capacitate atinge chiar 3 000 de vedre[430].

După Anton Maria Del Chiaro (secretarul lui Constantin Brîncoveanu, Ștefan Cantacuzino și N. Mavrocordat), vinurile albe și roșii din Țara Românească au gust delicat și sînt bune pentru stomac[431].

[424] *Călători străini...*, vol. III, p. 367.
[425] *Ibidem*, p. 13.
[426] *Ibidem*, vol. V, p. 204 ; apud Constantin Juan, *op. cit.*, p. 204.
[427] *Ibidem*, vol. III, p. 13 ; vol. V, p. 207, 208, 213, 237 ; apud Constantin Juan, *op. cit.*, p. 446.
[428] Constantin Juan, *op. cit.*, p. 446.
[429] Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călătorii străini (secolele X—XVIII)*, București, Edit. Academiei, 1973, p. 22.
[430] Constantin Juan, *op. cit.*, p. 447.
[431] Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 165.

În urma călătoriilor întreprinse în Muntenia, spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Franz Ioseph Sulzer apreciază că provincia „era renumită prin podgoriile de la Valea Fetei, Poeni, Cernătești, Filipești, care produceau 50—75 000 000 oca pe an"[432].

În consens cu aprecierile elogioase ale numeroșilor călători străini, și cronicarii români au scris cuvinte de laudă despre bogăția în vii și pomi a pămîntului românesc, despre însușirile superioare ale băuturilor obținute pe cuprinsul țării. Pentru puterea de convingere — consecință directă a unei scrupuloase documentări și a permanentei griji de a judeca și de a aprecia lucrurile la justa lor valoare — demne de a fi reamintite ni se par, în primul rînd, considerațiile referitoare la Moldova ale lui Dimitrie Cantemir, deopotrivă luminat om politic și erudit. Prin prisma cunoștințelor sale, pe la începutul secolului al XVIII-lea, ca de altfel și mai înainte, zonele muntoase ale Moldovei erau „... acoperite cu copaci și alți pomi cu roade, care cresc peste tot de la sine, și care, în alte țări, trebuie sădiți de mîna omului..."[433]. În schimb, la cîmpie, nu se „... găsesc grădini cu pomi roditori, ci păduri întregi de pomi cu roadă. În părțile muntoase pomii cresc de la sine, pe cîmpii însă trebuie sădiți și din această pricină dau roade cu atît mai gustoase"[434].

Laudative sînt părerile lui Cantemir despre avuția în vii a Moldovei și despre remarcabila productivitate a acestora: „Toate celelalte bogății ale pămîntului le întrec viile alese, înșiruite pe o lungă fîșie între Cotnari și Dunăre ; sînt așa de rodnice încît un singur pogon, care e o suparfață pătrată de 24 de stînjeni, dă adesea patru pînă la cinci sute de măsuri de vin, socotită la 40 de litri"[435].

Dintre vinurile moldovenești, cele mai renumite se obțineau în zonele Hîrlăului, Fălciului, Putnei, Tecuciului și Tutovei : „Vinul cel mai ales este cel de Cotnari, un tîrgușor în părțile Hîrlăului (...). Cutez să susțin că este mai ales și mai bun decît alte vinuri europenești și chiar decît vinul de Tokay. Cînd este păstrat în pivnițe adînci și boltite, cum se obișnuiește la noi în țară, și este ținut trei ani, în cel de-al patrulea capătă o asemenea tărie, încît arde ca vinul fierbinte. Cel mai

[432] *Ibidem*, p. 205.
[433] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, Edit. Minerva, 1976, p. 39.
[434] *Ibidem*, p. 45.
[435] *Ibidem*.

vîrtos băutor abia este în stare să bea trei pahare fără să se îmbete ; cu toate acestea la urmă nici măcar nu-l doare capul. Vinul de Cotnari are o culoare cu totul deosebită, pe care n-o găsești la alte vinuri și anume este verzui și, cu cît îmbătrînește, cu atît culoarea lui se face mai verde (...).

Îndată după acesta, vinul de la Huși, în părțile Fălciului, e socotit cel mai bun ; în al treilea rînd vine vinul de Odobești, din ținutul Putnei, pe rîul Milcov ; în al patrulea rînd, Nicoreștii, în ținutul Tecuciului, pe Siret ; în al cincilea rînd, Grecești, în ținutul Tutovei, pe rîul Berheci ; în al șaselea rînd, cel pe care îl dau viile Costeștilor din același ținut. Multe alte locuri mai sărace le trec sub tăcere"[436].

Firește, moldovenii exportau prisosul de vin : „Aceste vii nu sînt de folos numai locuitorilor țării, pentru nevoile lor, căci prețul scăzut al vinului trage aici negutători ruși, leși, cazaci, ardeleni și chiar unguri, care duc la ei în țară, an de an, mult vin, chiar dacă acesta nu-l întrece pe al lor"[437].

După cum se cunoaște, de foarte multă vreme (pesemne, chiar din perioada de sfîrșit a feudalismului timpuriu), proprietarii de vii aveau obligația să plătească domnului, în natură, *vinăriciul*, adică o vadră la 10 vedre din producția de vin. Încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, vinăriciul nu se mai percepea în natură, ci în bani (cîte 2, 4, 5 bani de fiecare vadră). Avînd nevoie de cît mai mulți bani, Constantin Brîncoveanu cerea — la 26 septembrie 1698 — să sporească vinăriciul la 40 de bani de vadră. Se pare că măsura a avut efecte nescontate, întrucît mulți țărani și-au părăsit viile. De aceea, prin hrisovul din 15 iulie 1715, Ștefan Cantacuzino a redus vinăriciul de la 44 de bani vadra, cît ajunesse la începutul domniei sale, la 20 de bani vadra. Binevenită, această dispoziție a contribuit la revitalizarea producției viticole[438].

Pentru a menține viile în stăpînire, țăranii aserviți dădeau și *vinăriciul boieresc*.

Mult timp, nu sînt atestate documentar dări pentru pomi. În secolul al XVIII-lea, însă, se înregistrează dijma din fructe : „din zece oca, una"[439]. În perioada 1806—1812, în regiunea de-

[436] *Ibidem*, p. 45—46.
[437] *Ibidem*, p. 46.
[438] Liviu Ștefănescu, *O interesantă reglementare la începutul secolului al XVIII-lea privind viticultura în județele Argeș și Vîlcea*, în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. I, Golești-Argeș, 1974.
[439] Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 142.

luroasă a Țării Românești, a fost impusă și dijma din pruni (din 10 pomi unul), obligație extinsă ulterior și la alte zone[440].

În pofida unor asemenea servituți feudale, cărora li s-a adăugat, mai apoi, și monopolul asupra desfacerii băuturilor (țăranii aserviți nu aveau dreptul să-și vîndă vinul sau țuica cu amănuntul, în sat, ci numai cu ridicata, în altă parte), viticultura și pomicultura au progresat continuu. De pildă, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, producția viticolă aducea mănăstirilor și domeniilor boierești mari beneficii, chiar mai mari „... decît cele realizate din vînzarea cerealelor și a animalelor, luate la un loc (...). Aceste beneficii se explică mai ales dacă avem în vedere faptul că vînzarea vinului și a rachiului era în acele vremuri un monopol al stăpînilor de moșii ; țăranii nu aveau dreptul să vîndă băuturi decît numai cu aprobarea stăpînului și numai după ce s-au vîndut băuturile acestuia"[441].

În ce privește pomicultura, pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, se ajunsese la o asemenea dezvoltare, încît o mare parte din populația județelor situate în zonele deluroase își puneau și își vor pune și ulterior mari nădejdi în veniturile obținute de pe urma prunilor : „Populațiunile din munți, neproducînd în terenele lor atîta pîine cît le trebuie, de la o recoltă pînă la alta, vînd rachiul și cumpără porumbul ce le lipsește, și astfel rachiul devine un product de alimentațiune, iar nu de băutură"[442].

Ca și mai înainte, în perioada de trecere de la feudalism la capitalism, vinul și fructele figurau alături de alte articole principale de export ale țărilor române. Întrucît consumul băuturilor era interzis de Coran, asupra vinului și țuicii n-a existat monopol turcesc, ele fiind libere la export. De aceea, vinul „... se vindea în cantități considerabile în Transilvania și Rusia...", iar fructele (mere, pere, caise, piersici, prune etc.) se exportau, de regulă, la Constantinopol[443].

Toponimele de felul „Dealul viilor", „La vii" etc. — păstrate în locuri unde nu mai există vii în prezent — și mărturiile etnografice culese pe teren impun constatarea că, pînă pe la începutul secolului al XX-lea, românii de pretutindeni s-au

[440] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 20.
[441] S. Columbeanu, *Date privitoare la economia agrară în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie", an XV, 1962, nr. 1, p. 120.
[442] Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Mehedinți*, București, 1868, p. 126.
[443] Andrei Oțetea, *op. cit.*, p. 39, 54, 58.

străduit să cultive vița de vie, asigurîndu-și, astfel, cel puțin strictul necesar pentru nevoile lor personale : „este interesant de remarcat faptul că și în zona de munte, unde predomină păstoritul, — cum se întîmplă în Mărginimea Sibiului — în locuri ferite, oamenii și-au plantat mici petice de vie"[444].

Situația este confirmată și de documentele istorice sau cartografice mai vechi. De pildă, pe baza unor documente ale epocii, se poate spune că în Oltenia secolului al XVIII-lea existau vii pînă și în Racovița, Săcelu, Runcu, Arcani, Stroiești, Pocruia, Gura Motrului, Tismana, Padeș, Ilovița, Breznița etc., localități situate în imediata apropiere a munților[445]. Cu scopul valorificării îngrășămintelor naturale, în sate de tipul celor enumerate, viile se plantau, de regulă, în apropierea conacelor din zona fînațelor.

Surse de aceeași natură consemnează practicarea viticulturii și în zonele de cîmpie. De exemplu, în Oltenia secolului al XVIII-lea se bucurau de renume viile din Grojdibod, Orlea, Celei, Islaz (județul Romanați), Cacaleți (azi Castranova), Leu, Cîrcea, Preajba, Sadova, Cornu, Orodel, Plenița, Segarcea, Gubaucea, Giubega, Gighera, Galicea etc. (din județul Dolj)[446].

Pe baza documentelor istorice și a celor cartografice, putem constata existența pe întinderea fiecărei zone geografice a unor ținuturi cu tradiții viticole mai vechi și mai trainice, caracterizate deopotrivă prin densitatea mare a localităților cultivatoare de vii ca și prin calitățile alese ale produselor obținute. În sprijinul unor atare convingeri vin, de pildă, informațiile despre Oltenia extrase din memoriile generalului Friedrich Wilhelm Bauer (1778) și din harta austriacă (1790—1791). Analiza comparativă a lor lasă să se înțeleagă că — dintre toate județele Olteniei — în Gorj se găseau cele mai numeroase sate cu vii, dar că ele nu erau grupate în anumite arii, ci împînzeau mai toată suprafața județului. În schimb, în județul Vîlcea erau mai puține localități cu podgorii întinse, iar acestea se găseau grupate, în mare parte, în aria cuprinsă între Olt (la est), Olteț (la vest), Rîmnicu Vîlcea (la nord) și Drăgășani, Valea Mare, Făurești (la sud). Și pe atunci, podgoriile de la Drăgășani erau cele mai întinse și mai apreciate. În anul 1882, ele ocupau 7951 1/2 pogoane din cele 11 283 3/4 pogoane cu vie ale județului

[444] Nicolae Al. Mironescu, *Considerații privitoare la...*, p. 289.
[445] Vezi Const. I. Karadja, *Oltenia după memoriile generalului von Bauer (1778)*, în „Arhivele Olteniei", anul III, 1924, p. 225—233 ; 302—311 ; 410—420 ; 504—512.
[446] *Ibidem*.

Vîlcea. De altfel, începînd cu anul 1865, vinurile de la Drăgășani vor participa regulat la expozițiile naționale, iar din 1867 vor fi duse și la concursuri internaționale (ca, de pildă, la Expoziția universală de la Paris), unde se vor bucura de aprecieri și vor fi solicitate la export (în Germania, Anglia, Rusia etc.)[447].

Mai puține ca în Gorj, dar mai multe ca în Vîlcea, localitățile bogate în vii din județul Mehedinți formau, în general, două arii întinse : cea de la nord de Drobeta-Turnu Severin (între Cerneți, Malovăț și Căzănești) și cea cuprinsă între Baia, la nord, și Gruia, Oprișor, la sud, „... care închidea un poligon avînd ca vîrfuri localitățile Deveselu, Rogova, Oreavița, Oprișor, Gogoși, iar în centru valea Blahniței"[448]. Faimă aveau mai cu seamă vinurile din Corcova și Golul Drîncii.

Conform unei statistici a vremii, Mehedințiul obținuse în anul 1833 o producție de 3 802 574 ocale de vin, distribuite pe plase în felul următor : 216 000 în Baia, 6 000 în Cloșani, 200 000 în Motru, 321 574 în Ocolul, 80 000 în Dumbrava, 350 000 în Blahnița și 2 629 000 în Cîmpul[449]. Se observă că, fără a lipsi din zona muntoasă, cele mai numeroase și mai productive podgorii se aflau la cîmpie. Prunii însă predominau în nordul și centrul județului.

În județul Dîmbovița, cea mai importantă zonă viticolă a evului mediu o reprezenta Dealul Tîrgoviștei, începînd de la Glodeni și continuînd, spre sud, pînă la pintenul de deasupra Bălenilor. În ordinea însemnătății, urma regiunea Găeștilor, cu prelungirea dealurilor Topolovenilor pînă la Dragodana, în Dîmbovița. Apreciate erau și viile de pe colinele și terasele înalte, nisipoase, ale Ialomiței, Dîmboviței, Argeșului și Neajlovului[450].

Înfiripate mai totdeauna pe panta domoală a dealurilor (în locul unor păduri defrișate), locurile de vie nu ocupau, de regulă, suprafețe compacte întinse. Bunăoară, în harta austriacă din 1791 sînt indicate frecvent, pe teritoriul Mehedințiului, pod-

[447] Sergiu Purece, *Vinul de Drăgășani la expoziții și concursuri naționale și internaționale (1866—1900),* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. I, Golești-Argeș, 1974, p. 282—285.

[448] Constantin Șerban, *Aspecte privind viticultura în județul Mehedinți în secolul XVIII,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. II, Golești-Argeș, 1978, p. 324.

[449] Mite Măneanu, *Unele date cu privire la dezvoltarea viticulturii și pomiculturii Mehedințiului în perioada Regulamentului organic,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. II, Golești-Argeș, 1978, p. 334.

[450] Radu Gioglovan, *op. cit.,* p. 386

gorii de circa 10—11 ha (în Breznița, Balotești, Malovăț, Poroina, Bistrița, Piatra Albă, Oprișor, Vlădana, Costeni, Drăgotești etc.). Podgoriile mai întinse, de circa 40—60 ha, sînt ceva mai rare și grupate în mare parte între Motru și Jiu, în regiunea delimitată, la nord, de Broșteni și Fărcășani și, la sud, de Strehaia[451].

În timp ce viile urcau pe *fețele* dealurilor (cu deosebire pe cele dinspre sud sau dinspre răsărit) pînă spre *coame,* livezile cu pomi se întindeau îndeobște spre *poalele* dealurilor. Rareori, se intercalau printre vii. În general, prunii formau livezi aparte, neamestecîndu-se cu alte soiuri de pomi. Obișnuit, la capetele, pe marginea sau chiar în *pieptișurile* viilor, se plantau (ici-colo) cireși, peri, piersici etc. Alteori, cînd locurile erau grase, în *capul* viei se semăna cînepă.

Foarte rezistentă, vița veche românească a fost cultivată pînă la circa 700 de metri altitudine. După ce se *ridica,* se *întemeia* — dacă era bine îngrijită — ea dăinuia un timp îndelungat, ajungînd, în cele din urmă, la proporții impresionante și la o producție de zeci de kilograme de struguri. Avînd aspectul unor tufe uriașe, vița veche românească solicita adeseori în jur de 100—120 de araci de susținere. În alte împrejurări, tulpinile-i groase „... se încolăceau viguros pe copacii întîlniți, căutînd soare și lumină"[452]. În pofida înfățișării sale luxuriante, a marii rezistențe la variațiile climei, vechea viță indigenă n-a putut face față filoxerei, căreia i-a căzut pradă, în cea mai mare parte, spre sfîrșitul secolului trecut. Atunci a dispărut cu totul podgoria Gorjului. Între 1886—1890 au fost distruse viile Drăgășanilor. De fapt, în perioada amintită, mai toate podgoriile renumite ale țării au fost nimicite de insecta americană. Doar în locurile nisipoase „... s-au mai putut păstra enclave de viță indigenă, filoxera neputînd trăi în nisip"[453].

DENUMIRI DE STRUGURI

În general, denumirile varietăților de struguri indigeni au fost formate pe teren românesc[454]. Cunoscînd o largă răspîn-

[451] Constantin Șerban, *op. cit.,* p. 325.

[452] Nicolae Al. Mironescu, *Considerații privitoare la...,* p. 295.

[453] *Ibidem.*

[454] Ion Nuță, *Denumiri pentru soiuri de struguri în Moldova,* în „Anuar de lingvistică și istorie literară", tomul XXII, 1971 ; Idem, *Terminologia viticolă în Oltenia. Denumiri pentru soiuri de struguri* (Pe baza *Chestionarului lui B. P. Hasdeu și Nic. Densusianu),* ms. ; Victorela Neagoe, *Aspecte ale terminologiei viticole în graiurile oltenești (Pe baza NALR-Oltenia),* în „Fonetică și dialectologie", vol. VI, 1969, p. 117—129.

dire, ele au la bază raportări la : a) culoarea soiurilor de struguri : *Galbenă (Gălbioară), Albișoară, Bălae (Bălană), Neagră (Neagră-vîrtoasă* sau *Negru-vîrtos, Negru-moale* etc.), *Corb, Coarbă* sau *Corbească* (avea boabe negre), *Vînătă, Plăvaie (Plăvană)* (*plăvan* „de culoare alb-cenușiu, alb-gălbui"), *Săină (Seină), Verde, Roșioară, Țigancă,* (struguri) *Aurei* „de culoare alb-gălbuie", *Afumați* „de culoarea fumului" ; b) calitatea sau aroma strugurilor : *Aguridă* „struguri nealtoiți, cu boabele mărunte, rare, albe sau negre", *Apătoși* „care au boabele zemoase", *Cîinească* „struguri cu ciorchinele tare, cu boabe foarte mărunte", *Scuturătoare* „varietate de struguri timpurii, cu boabele rare, albe sau negre, care la coacere cad de pe ciorchine", *Vinoși, Grasă* (de Cotnari, românească etc. ; cu boabe dese, albe, rotunde, mari, care nu plesnesc la ploaie), *Iordană* (struguri tari, rezistenți ; pot fi păstrați pînă la Iordan), *Braghină* (denumirea se explică, probabil, prin asemănarea mustului acestor struguri cu *braga* (rus. *braga*), *Crîmpoșie* (feminin al adj. **crîmpoșiu* < **crîmpos* ; înrudit cu *crîmpei, crîmpoi*)[455], *Cîrlogancă* (derivat din *cîrlig*)[456], *Tămîioasă, Busuioacă, Boerească, Plesnitoare, Crăpătoare, Mustoasă* etc. ; c) forma bobițelor sau a strugurilor : *Băbească* (boabe mici, rare, rotunde), *Bășicată* (bob alb, rotund, punctat), *Cruciuliță* (strugurii au formă de aripi, de cruce), *Ochiul-oii, Țîță albă, Țîță mare, Țîță mică, Țîță roșie, Țîța-caprei, Țîța-oii, Țîța-vacii, Țîța-pisicii, Țîța-iepurelui, Fetească* (din *fată* + suf. *-esc*), *Coada-rîndunicii, Păsărească, Gordin*[457], *Boabă (Boboasă), Însărcinată* „struguri cu boabele albe, cu puncte puțin negre", *Purcel* „struguri cu boabele mari, de culoare albă", *Gorgan* (strugurele e asemănat cu *gorganul* „movilă de pămînt"), *Vulpe* (struguri bifurcați la vîrf, cu boabe dese, negre, rotunde), *Mierlească (Mierleasă, Mierliță), Coconiță, Creață, Epurească* etc. ; d) *locul de proveniență a strugurilor* : *Frîncușă, Frăncușă*

[455] Ion Nuță, *Denumiri pentru...*, p. 54.
[456] *Ibidem.*
[457] Apreciat ca fiind unul dintre cele mai vechi soiuri de struguri românești. Hasdeu credea că termenul este autohton : *gordin* (=*gardha* „strugurele cu fruct oprit" < arianul *gardh* „a dori" < sans. *gradh* „a dori"). Există și părerea că termenul are origine rusească (vezi Ion Nuță, *op. cit.*, p. 61.)

(se crede că soiul a fost adus de genovezi în secolele XIV—XV ; din *frînc* + suf. *-ușa*)[458] ; e) *numele unor arbori, plante sau numele de fructe* : *Coarna* (referire la fructul cornului), *Ochiul-boului, Berbecel* (de la *berbecel* „nume de plantă" ; varietate de struguri cu boabele mărunte, dese, dulci, de culoare ruginie, albă sau verde-gălbuie), *Mielușei* (de la *mielușel* „nume de plantă" ; struguri cu boabele mărunte, bătute, de culoare albă-gălbuie") etc. Alte denumiri au în vedere *perioada de coacere a strugurilor (timpurie, tîrzie, tomnatică, văratică)*. Bineînțeles că, alături de termenii de bază, pentru desemnarea variatelor soiuri de struguri au mai fost utilizate nenumărate forme derivate și construcții sintagmatice, alcătuite dintr-un element de bază și un determinant concretizator.

În urma nimicirii vechilor soiuri românești de vie, varietățile străine de struguri, preluate în cultură pentru refacerea patrimoniului viticol al țării, au fost desemnate în graiurile limbii române, de asemenea, prin termeni creați pe teren românesc. Ei pun în lumină calitățile soiurilor respective (culoarea boabelor, forma, mărimea boabelor și a strugurilor etc.) sau reprezintă creații metaforice realizate prin raportarea la fructele, arborii, plantele etc., arhicunoscute pe plan local[459].

În afara cuvintelor formate pe teren românesc, covîrșitoare numericește, pentru indicarea unor soiuri noi de struguri au fost întrebuințate și unele împrumuturi, preluate în graiuri fie direct, fie prin intermediul limbii literare, al specialiștilor etc. De regulă, împrumuturile efectuate pînă către mijlocul secolului al XIX-lea au origine turcească. Multe dintre ele au fost folosite sporadic și au dispărut. Dintre cuvintele de obîrșie turcească cele mai răspîndite par a fi fost : *razachie* (< tc. *razaki*), *ceauș* (cf. tc. *čauš uzümii* „varietate de struguri"), *mischet, mișchet* (< tc. *misket*), *balaban* (< tc. *balaban* „mare") și *parmac* (< tc. *parmak* „varietate de struguri").

După dispariția soiurilor autohtone, se aduc varietăți de viță nobilă franceză și hibrizi americani sau franco-americani. De aceea, soiurile nobile franceze sînt numite, printre altele, *alicant, alicantă, buschet, bușetă* (< *Alicante* + *Bouschet* sau *Bouchet*) ; *ceasla napoleon* (< *chasselas Napoléon*) ; *merlot* (< *merlot*) ; *cabernet, savinon* (*savigon, savinion* etc.) (< *cabernet sauvignon*) ; *bordo* (*bordou, bordeancă, bordun* etc.)

[458] Ion Nuță, *op. cit.*, p. 64.
[459] Vezi, pe larg, Ion Nuță, *op. cit.*, p. 51—71.

(< *bordeaux*) ; *şardonet* (*şardone, cardonai* etc.) (< *Chardon-nay*) ; *muscat* (*de Hamburg, Ottonel*) (< cf. fr. *muscat*) etc.

Cei mai răspîndiţi hibrizi americani din ţara noastră sînt : *otela* (< *Othello*) ; *nohanul* (*noah, nohană, novac* etc.) (< *Noah*), *jachetul* (*jaghet, jichet* etc.) (< *Jacquez*) etc.

Pe scară largă au fost cultivaţi şi hibrizii franco-americani : *zaibărul* (*zaibără, seibel, seibăr* etc.) (< fr. *Seibel*) ; *ananasul* (< fr. *ananas*) ; *terasul, terasa* sau *terazul* (< fr. *Terras*) etc. Hibridul Ferdinand de Lesseps e întîlnit cu numele *ferdinandă*. Pe teren românesc s-a format termenul *fragă*.

Au origine germană : *risling* (*rizling, resling* etc.) (< *Riesling*) ; *tramin* (*traminer* etc.) (< *Traminer*).

Provin din maghiară : *codargă* (*godarcă, gudarcă* etc.) (< *Cadarca*) ; *furmint* (< *furmint*)[460].

TEHNOLOGIA CULTIVĂRII VIŢEI DE VIE

Potrivit mărturiilor etnografice de teren, *butăşirea, marcotajul* şi *altoirea* au constituit modalităţile esenţiale de înmulţire a viţei de vie pe teritoriul ţării noastre. Surse de aceeaşi natură arată că, pentru obţinerea butaşilor înrădăcinaţi, se amenajau gropi adînci (de obicei în locuri mlăştinoase sau nisipoase), în care se plantau coarde de viţă indigenă. După un an sau doi, timp în care *mustăceau*, butaşii se scoteau şi se sădeau la vie. Mai cu seamă pentru completarea golurilor şi pentru reîntinerirea viilor bătrîne, încă de pe timpul Daciei romane, s-a folosit şi metoda marcotării[461]. În cazul aplicării ei, lăstarul unei viţe de vie (numit, uneori, *iapă*), nedesprins de butuc, se înfigea cu capătul liber în pămînt, pentru a *prinde* rădăcină. Cînd avea rădăcini, se tăia de viţa mamă şi se răsădea, obţinîndu-se o plantă nouă.

Ca procedeu de înmulţire a viţei de vie, altoirea se practica pe scară largă la romani : „Cato şi Pliniu amintesc că erau trei feluri de altoiri : prin apropiere, în despicătură şi prin găurire ; toate se practicau pe loc"[462]. Tradiţia orală arată că, în vederea altoirii, se făceau gropi de circa 45—60 cm adîn-

[460] Ion Nuţă, *Denumiri pentru soiuri de struguri în Moldova. Împrumuturile*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", tomul XXIV, 1973, Iaşi, p. 37—52.

[461] I. C. Teodorescu, Şt. C. Teodorescu, Gh. Mihalca, *op. cit.*, p. 265.

[462] *Ibidem*, p. 266.

cime, în care se planta viţa sălbatică. Acoperită cu pămînt, ea *lăstărea*. Dintre cei 15—20 de lăstari, cîţi avea, se alegeau 4—6 (cei mai buni) şi se lăsau *să se coacă* „să li se întărească lemnul". Vara, prin mai-iunie, cînd viţa era în *puterea sevei*, lăstarii se *altoiau* (se tăiau oblic, se aşeza altoiul pe tăietură şi se legau). Unul dintre lăstarii prinşi rămînea pe loc şi se *încolăcea* în pămînt. Ceilalţi se mutau, în primăvara următoare, în locurile cu viţă lipsă.

Înainte de plantarea viţei de vie, se pregătea terenul. După cum se ştie, romanii plantau viţele de vie în gropi izolate, în transee sau în arătură[463]. De precizat că românii de pretutindeni au utilizat aceleaşi soluţii. Deci, are tradiţie milenară deprinderea efectuării unor gropi adînci de circa 45—60 cm şi largi cam de o palmă[464], în care — peste un strat de îngrăşăminte naturale — se introducea cîte un butaş (frecvent şi doi), cu sau fără rădăcini, ce se acoperea cu pămînt, lăsîndu-i-se doar unul sau doi *ochi* „muguri" în afară. *Ochiul* sau *ochii* (mugurii) viţei *muşuroite*, rămaşi neacoperiţi, făceau căpuşi din care creşteau lăstarii.

Veche este şi metoda *desfundării cu şanţ* (numită şi cu *vrau*[465], în *terasă* etc.). În general, ea consta în săparea unui şanţ adînc de circa 30 cm şi în depozitarea pămîntului în faţa acestuia. Apoi, se adîncea şanţul cu încă circa 30 cm (înălţimea unui hîrleţ sau a unei cazmale). Sînt dovezi că adîncimea şanţului a variat mai cu seamă în funcţie de caracteristicile locurilor. Bunăoară, ca să se înlăture nisipul adus de vînt, în Dăbuleni (Dolj) şanţul ajungea la 4—5 m adîncime. De aceea, el se executa oblic, lăţimea scăzîndu-i-se treptat de la suprafaţă spre afund. Sub stratul atît de gros de nisip se găsea *tabla* „un pămînt aparte" de circa 10 cm grosime, care se *spărgea*. Urma stratul de argilă, în care se planta, de fapt, viţa, făcîndu-se săpătură măruntă. Se pornea de la baza şanţului cu un rînd de viţă. Prin marcotaj, în anul următor se obţineau două rînduri de viţă. În anul al III-lea, se dubla numărul rîndurilor de viţă existente. După 4—5 ani, se ajungea cu viţa deasupra, obţinîndu-se o plantaţie viticolă[466].

[463] *Ibidem*, p. 263.

[464] Uneori, gropile aveau dimensiuni mai mari. De pildă, în Cămîrzana (Satu Mare) se utilizau gropi de 1/1 m, cu o adîncime de circa 70 cm.

[465] Inf. de teren, Roşiile, Lădeşti (Vîlcea).

[466] Inf. de teren, Dăbuleni (Dolj).

Desfundătura cu șanț se efectua aproape totdeauna toamna. Primăvara (prin aprilie), se planta via în *cuiburi* de pămînt umed, amestecat cu gunoi de grajd. Butașul se așeza în cuib și se acoperea cu pămînt, lăsîndu-i-se unul sau doi *ochi* liberi.

Pe întreg cuprinsul țării, o largă răspîndire a cunoscut și plantarea viței de vie pe locuri săpate sau arate în întregime. Întrucît o astfel de săpătură sau arătură avea doar 15—30 cm adîncime, pentru introducerea mai afund a butașului de viță, se făceau găuri cu o unealtă numită *par* (denumire frecventă în nordul Olteniei) ; *sădelcă (sădilă, sădilcă)* — termen cu o mare răspîndire în Banat, sudul Olteniei, Muntenia și Dobrogea ; *chitonag* (cuvînt general întrebuințat în Moldova), *rangă* (termen mai des utilizat în Transilvania) etc. Adeseori, unealta respectivă se lucra din lemn de corn, avea vîrful ascuțit și prezenta — la o anumită înălțime față de vîrf — un *braț (călcător, călcătoare, cioacă* etc.), pe care se apăsa cu piciorul (fig. 87). Din cînd în cînd, partea ascuțită a uneltei se îmbrăca într-o apărătoare de tablă. Cu deosebire în Banat[467], în sudul Olteniei, al Munteniei și în Dobrogea s-au folosit și *sădile (sădelci, sădilci)* confecționate din lemn, cu vîrf ascuțit — lung de 40—50 cm — și cu un *prag* deasupra acestuia, pe care se apăsa cu piciorul (fig. 88).

În sfîrșit, vița de vie s-a mai *sădit* și pe brazda plugului. *Ogorît* de toamnă, terenul se ara și primăvara, cînd era zvîntat. Pentru afînarea cît mai în adînc a solului, în mod obișnuit arătura se făcea cu *plugul mare*, tras de 4—6 sau 8 boi. Prin Banat, la plantarea viței de vie pe brazdă „... iau parte mai multe persoane : una care ară, alte două care merg pe brazdă pentru a pune gunoi și loza de vie, pe care o calcă cu piciorul și o apasă în gunoi, iar în același timp îi lasă liberi cei doi ochi pentru a da odraslă, pentru a lucra. După această operație venea din urmă plugul cu brazda a cincea și o acoperea, apoi brazda era călcată cu piciorul"[468]. În sudul Olteniei și al Munteniei și prin Dobrogea, vița de vie se planta la fiecare a treia sau a patra brazdă, în gropi adîncite cu cazmaua ori în găuri executate cu *sădila*.

Sînt indicii că soiurile vechi de viță românească erau rezistente la ger și, în consecință, nu se îngropau toamna. De asemenea, se pare că ele nici nu se stropeau. În schimb, vița

[467] Radu Octavian Maier, *Viticultura în zona Moldova Veche-Banat*, în „Revista de etnografie și folclor", tomul 17, 1972, nr. 5, p. 407.
[468] *Ibidem*.

Fig. 87. Chitonag din Moldova

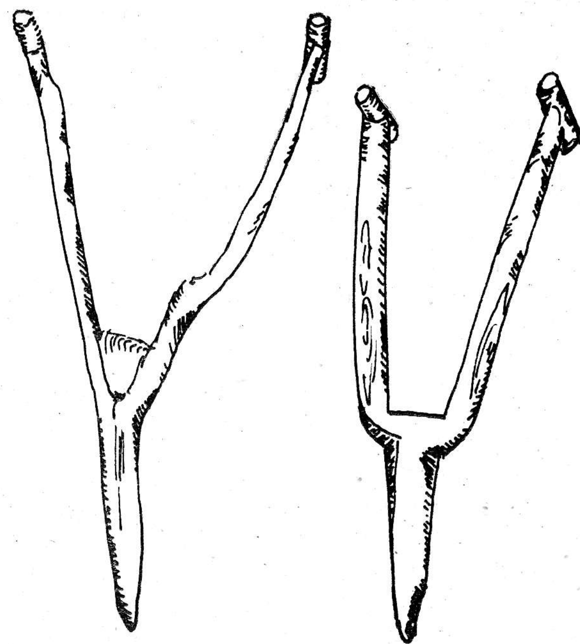

Fig. 88. Sădile din Dobrogea (după piesele aflate în Muzeul Satului).

nobilă trebuia îngropată toamna și dezgropată la începutul primăverii. Pe de altă parte, varietățile de viță de vie introduse după atacul filoxerei solicită să fie stropite de mai multe ori.

În general, vița de vie este o plantă foarte pretențioasă, care, pentru a da roade bogate, impune multe și grele activități, toate înfăptuite la timpul potrivit și pe baza unor cunoștințe temeinice. Privite în înlănțuirea lor firească, principalele munci executate în viticultură sînt : *arăcitul (hărăgitul* — în Moldova ; *păruitul* — în Transilvania), adică plantarea *aracilor (haragilor,* parilor) de la vie[469] ; *tăiatul* (termen gene-

[469] Găurile pentru înfigerea *aracilor (haragilor, parilor)* se fac cu o unealtă numită *arăcar, sădilă (sădilcă, sădelcă), priboi* — la sud de Carpați ; *chitonag (chitonog)* — în Moldova și în unele localități din estul Munteniei ; *măsea, pisică, rangă, cumpen* etc. — în Transilvania.

ral răspîndit în Oltenia și în Muntenia), *curățatul* (cuvînt întrebuințat în Moldova) sau *tu sul* viei (nume des utilizat în Transilvania) — vasăzică înlăturarea coardelor care au rodit în anul precedent, a celor uscate ori a celor rupte în timpul dezgropatului — ; *alesul* (viei) — cu alte cuvinte, selectarea a 2—5 *capete* situate cel mai jos pe *butuc (punte)*, cărora li se zice *cepi*[470] și care au menirea să poarte *rodul*[471] ; *legatul capetelor* pe arac (harag, par) cu ajutorul teiului sau răchitei (în Moldova este numită *mlajă*) ; *săpatul viei* (*căpălit* — prin Transilvania) ; *prășitul* (viei) sau *căpălitul al doilea* ; *plivitul* (viei) (*lăstărit* — în Moldova ; *copilit* — prin Transilvania)[472] ; *prașila de nivelare* (a viei) ; *culesul* și *îngropatul* (în cazul viței nobile).

Obișnuit, numărul prașilelor varia în funcție de starea vremii (în anii cu precipitații abundente erau necesare mai multe prașile).

O operație care se executa fie toamna, fie primăvara (înainte de arăcit) este *copcitul* „luarea pămîntului de la rădăcina viței și tăierea *mustăților* din partea superioară a butașului, cu scopul de a obliga rădăcinile adînci să se fortifice". În Moldova, aceeași lucrare se numea *cotărît*. Sporadic, termenul s-a utilizat și în estul Olteniei[473] sau prin Muntenia.

Pînă către sfîrșitul secolului trecut, cînd s-au introdus în practică foarfecile de vie, coardele se tăiau cu cosoarele. În funcție de cerințe, au fost întrebuințate mai multe tipuri de cosoare : a) cosor mic, puțin curbat, folosit la tăiatul și curățatul viei, la cules (fig. 89) ; b) cosor mare, cu lamă lată, cu vîrf mult ascuțit, care se utiliza la tăiatul coardelor mai groase ; c) cosor mare cu *toporișcă* (în Gorj i se spunea *cosor cu bărbie* sau *cu cioc*) pentru tăierea coardelor groase și tari (fig. 90). Totodată, în vederea retezării *punților*, s-a recurs frecvent la *toporașe* (fig. 91).

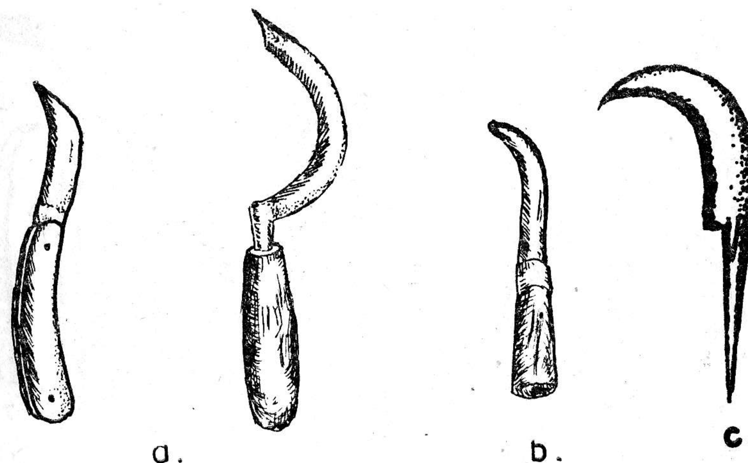

Fig. 89. Cosoare simple : *a)* din Arcani—Gorj ; *b)* din Cernătești — Dolj ; *c)* din Leu (Dolj).

Antrenînd rude, vecini și prieteni — unii veniți special de prin împrejurimi — *culesul* viei se realiza într-o atmosferă de voie bună. Interesant de semnalat este și faptul că participarea la cules nu se baza totdeauna pe principiul întrajutorării, ci presupunea adeseori o recompensă în natură, constînd în aceea că, după cules, invitații își luau vasele (cu care veniseră) pline cu struguri.

Strugurii din podgoriile mari se culegeau pe varietăți. Spre a fi păstrate pentru iarnă, *punțile* cu strugurii cei mai frumoși se rețineau pretutindeni și se agățau în podul casei. Strugurii se culegeau, în general, în *găleți*, în *ciubere de brad* (prin Transilvania), în *banițe* (cu deosebire în Oltenia și în nordul Munteniei), în *coșuri* de nuiele (cu forme și mărimi felurite, cu o *toartă* ori cu două *urechi*), care erau desemnate diferit la nivelul graiurilor limbii : *coșarcă* (nume frecvent în Moldova și în Transilvania), *corfă* sau *corfiță* (în nordul Olteniei, al Munteniei și în sudul Transilvaniei), *cotelița* (prin

---

470 De subliniat că noțiunea de *cep* „...era cunoscută la romani și se pare că avea rolul de astăzi de a asigura rodul în anul următor" (I. C. Teodorescu, Șt. C. Teodorescu, Gh. Mihalca, *op. cit.*, p. 278.)

471 În regiunea Odobeștilor, la *tăiat* se lăsau mai multe coarde (uneori și 20) : „O consecință a acestui mare număr de corzi a fost ridicarea și legarea de haragi de jur împrejurul butucului ca spițele unei roți sau arcurile unei umbrele ; de aceea, în ultimul secol se și numea acest fel de tăiat și legat, care necesită o suprafață mai mare în jurul fiecărui butuc, tăiatul și legatul în *umbrelă*. El a constituit, secole de-a rîndul, o formă tipică a podgoriei din țara de jos a Moldovei, și în special din regiunea Odobești, i se mai spune și *tăiatul moldovenesc*" (Constantin C Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobeștilor*, București, Edit. Academiei, 1969, p. 103).

472 Acțiunea presupunea ruperea lăstarilor fără rod și *cîrnitul* „retezarea" lăstarilor de pe *punte*, la 2—3 frunze spre vîrf de la ultimul strugure (făceau excepție de la cîrnit 2—5 coarde aflate cel mai jos pe punte sau butuc, care, în anul următor, constituiau *cepii* și *puntea*).

473 NALR-Oltenia, IV, h. 666.

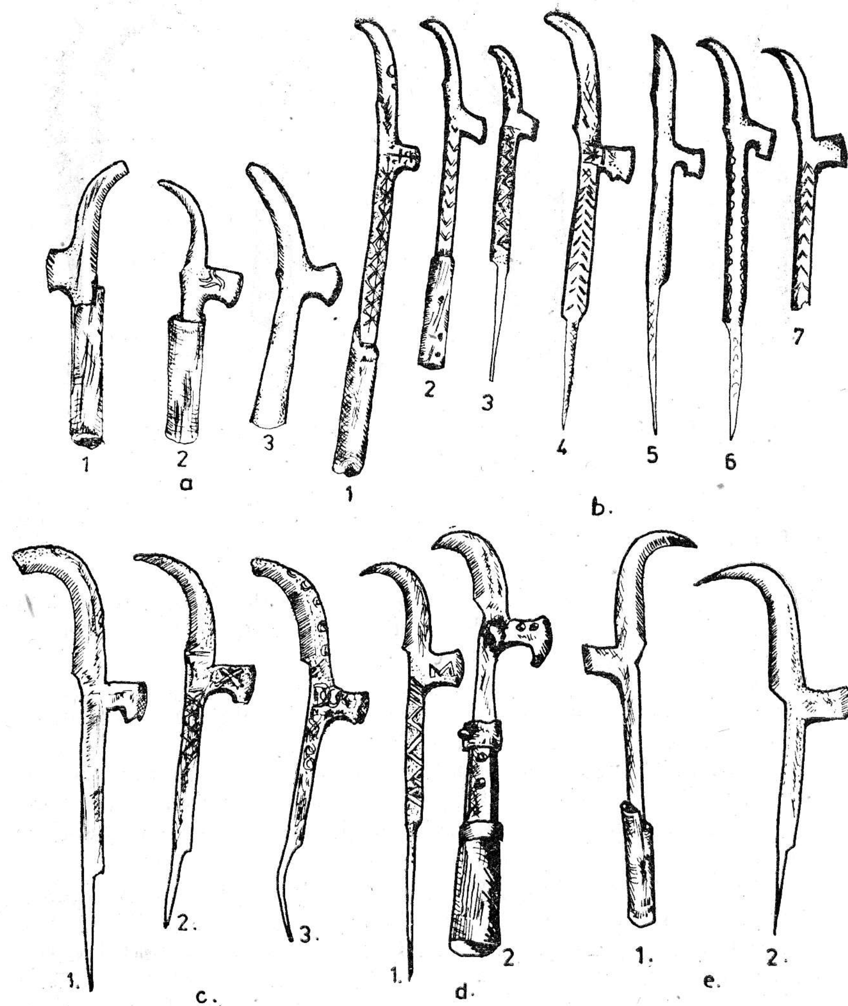
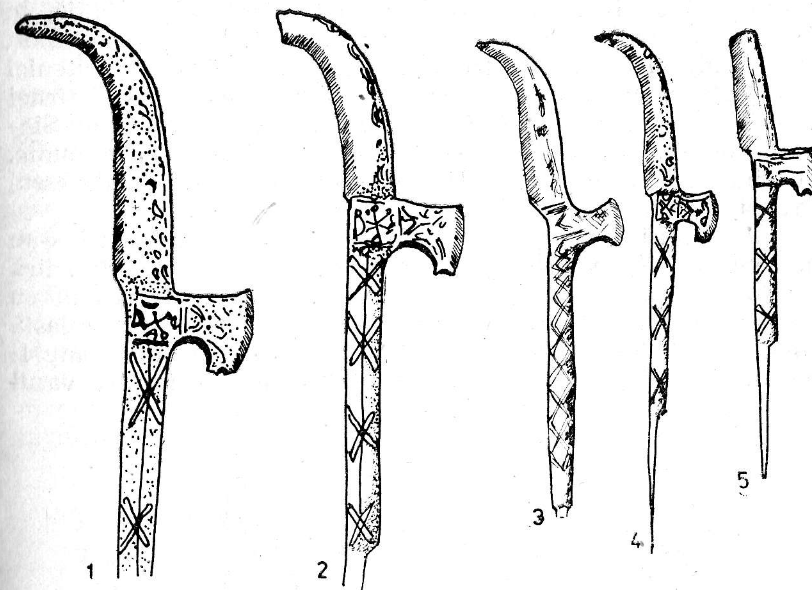

Fig. 90. Cosoare cu toporaş : *a)* din Arcani—Gorj ; *b)* din Cernăteşti — Dolj ; *c)* din Perişor—Dolj ; *d)* din Sadova—Dolj ; *e)* din Leu—Dolj ;

f) din Padea—Dolj.

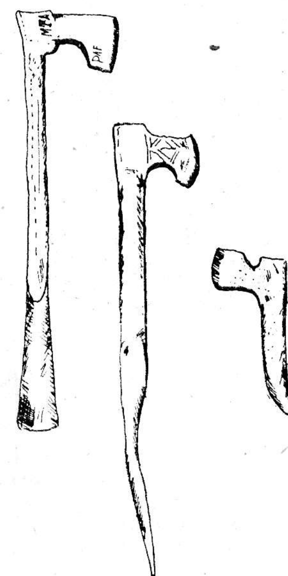

Fig. 91. Toporaşe pentru vie (Cernăteşti—Dolj).

nordul Olteniei), *cotăriță* (prin Banat), *coșniță* (de pildă, în Coteana — Olt), *cofă* (de exemplu, în podgoriile Odobeștilor, Panciului), *tîrnă* (nume frecvent în centrul și sudul Olteniei și în estul Munteniei), *oboroc* (înțeles asemănător cu al tîrnei prin Moldova), *coștiug* (termen consemnat, bunăoară, în Sinmihai de Pădure, Luieriu — Mureș), *coșeri de brîncă* (nume, de pildă, în Turnu — Arad), *coș pentru spate* (în nord-vestul Transilvaniei) etc.

În Transilvania și, sporadic, în Dobrogea, strugurii s-au mai cules și în *bot (botă)*[474] sau în *năsîlcă (nisilnie)*[475], adică într-un vas „...din doage de lemn, semiplat, înalt, armat cu cercuri de metal, uneori cu partea din spate mai înaltă, această parte avînd două curele cu ajutorul cărora obiectul poate fi purtat pe spate de culegător"[476] (fig. 92). Se apreciază că vasul

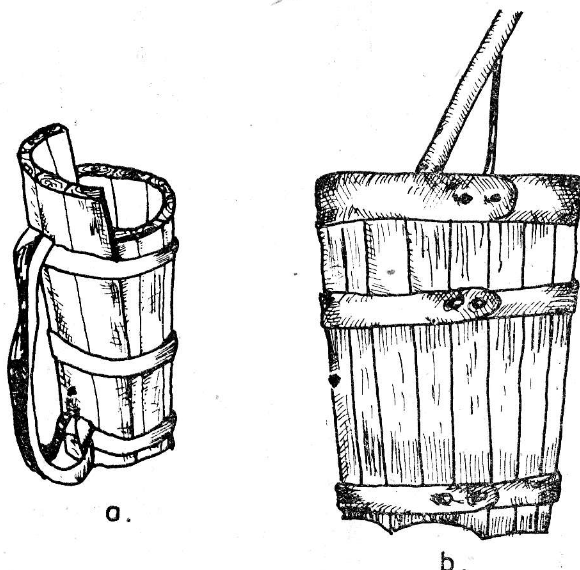

Fig. 92. *a)* Bot din Transilvania ; *b)* năsîlcă din Dobrogea.

---

[474] Nume în Transilvania (de pildă, în Cicău, Purcăreți, județul Alba ; Nușeni, județul Bistrița-Năsăud ; Romos, județul Hunedoara).
[475] Nume în Dobrogea.
[476] Nicolae Al. Mironescu, Paul Petrescu, *Cu privire la instrumentarul viticol tradițional. Contribuții la cunoașterea etnografică a viticulturii*, în „Cibinium", Sibiu, 1966, p. 68.

respectiv are proveniență mediteraneană și că pe teritoriul țării noastre a fost adus de romani[477].

De la vie pînă acasă, strugurii erau transportați în carul special amenajat, prevăzut fie cu *scoarțe* și *funduri*, fie cu lăzi mari — lucrate din scînduri *limbuite* și *încheiate în uluc*[478] —, fie cu coșuri de nuiele, confecționate după forma și mărimea carului. În alte împrejurări, strugurii nu se goleau direct în car, ci în *putinile, balercile, dejele, căzile, jgheaburile, poloboacele, tonurile, buțile* din car.

Fragmentarea accentuată a terenului excludea, uneori, accesul carului pînă la vie. Alteori, dacă viile erau prea îndepărtate de vatra satului, pentru evitarea pierderilor de must pe drum, se renunța la transportul strugurilor acasă. Și într-un caz și în celălalt, strugurii erau zdrobiți la vie. De asemenea, ei se mai prelucrau la vie cînd vinul se depozita în pivnițele construite chiar în perimetrul podgoriilor.

PROCEDEE, INSTRUMENTE ȘI INSTALAȚII TRADIȚIONALE DE PRELUCRARE A STRUGURILOR[479]

Luînd în seamă, deopotrivă, datele istorice, etnografice și lingvistice, se poate spune că românilor, în general, le-au fost cunoscute, dintotdeauna, trei modalități arhaice de zdrobire a strugurilor :

A. *Cu mîinile* (se lua strugure cu strugure și se storcea într-un vas). Procedeul — de străveche existentă — se caracterizează prin simplitate și randament scăzut. În consecință, el a fost menținut în uz doar în centre izolate de pe întinderea

---

[477] Nicolae Al. Mironescu, *Cu privire la istoricul viticulturii...* p. 500.
[478] Asemenea lăzi aveau nume diferite : *troc, ghioci, jgheab, lin* (prin Oltenia), *tanduc* (termen înregistrat de pildă în Moldova veche) etc.
[479] Cu referire la aceeași temă, a se vedea : Nicolae Al. Mironescu, Paul Petrescu, *op. cit.* ; Nicolae Mironescu, *Cu privire la istoricul și răspîndirea tipurilor de călcători și teascuri pe teritoriul României*, în „Terra nostra", vol. I, București, 1969.
Precizăm că la elaborarea acestui subcapitol ne-au fost cunoscute și unele date de teren culese de colectivul de cercetători care lucrează la realizarea Atlasului Etnografic al României.

țării, în care, din cauza condițiilor naturale improprii, cultivarea viței de vie nu s-a putut bucura de o mare importanță economică[480].

B. Cu ajutorul sulului de la războiul de țesut[481], al *maiului*[482] ori *chilugului* (denumire în nordul și centrul Moldovei) (fig. 93) sau, cel mai adesea, al unui băț gros, ramificat la unul din capete (fig. 94), care poartă nume diferite fie de la o zonă la alta, fie de la un grup de așezări la altul : *mustuitor*[483], *mustitor*[484], *zdrobitor*[485], *crăcană*[486], *ștircă* sau *șterca*[487], *liciu*[488], *prepeleag*[489], *mecică*[490], *ștronfănitor*[491], *mîtcă*[492], *zdromșer (zdrobșer, zdromșe)*[493], *măiug*[494], *clocitor*[495], *ciumuslău*[496], *bătălău*[497] etc. În acest caz, *mustuirea (storșirea, zdrumicarea, zdropșirea, tocarea, pisarea)* — adică zdrobirea strugurilor — se efectua într-un

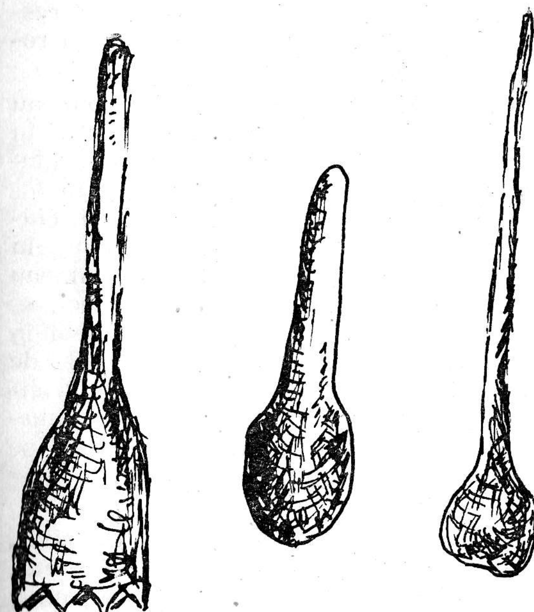

Fig. 93. Forme de *chiluge* (după exemplarele aflate în Muzeul din Vaslui).

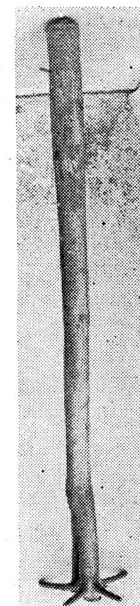

Fig. 94. *Mustuitor* din Arcani (Gorj).

vas de lemn, denumit local : *ciubăr*[498], *putină*[499], *bute*[500], *butoi*[501], *tocătoare*[502], *tocitoare*[503], *hîrdău*[504], *covată*[505], *albie*[506], *cadă*[507], *bot*[508] etc. Fundul vasului avea un orificiu de scurgere a mus-

---

480 Vezi, de exemplu, Ohaba-Ponor (Hunedoara), Ilieni (Covasna), Bărbătești, Vlădești (Vîlcea), Aliceni (Satu Mare) etc.

481 Metoda s-a întrebuințat frecvent în nord-estul, estul, sud-estul, sudul Munteniei și în Dobrogea.

482 Termen folosit în puncte izolate din Banat, sud-vestul și vestul Transilvaniei (vezi ALR, s.n., I, h. 233). În plus, cuvîntul și ustensila desemnată au fost consemnate și în Obîrșia-Cloșani (Mehedinți), Slătioara, Bărbătești, Băbeni (Vîlcea), Oboga (Olt), Tătărăștii de Sus (Teleorman).

483 Cuvînt cu o largă răspîndire în Moldova. Izolat, în aceeași parte a țării, obiectului i se spune și *brigidău, brighidău, zdroghitor* (vezi ALR, s.n., I, h. 233). Termenul *mustuitor* se folosește sporadic și în estul Munteniei (de pildă, în unele localități din județul Brăila).

484 Denumire mai des întrebuințată în județele Prahova și Buzău.

485 Vocabulă înregistrată în puncte dispersate din nord-estul Munteniei și din Moldova.

486 Cuvînt folosit în puncte izolate din estul Munteniei.

487 Nume cu mare răspîndire în Oltenia (vezi NALR-Oltenia, IV. h. 671).

488 Inf. de teren, Coteana (Olt).

489 Inf. de teren, Leu, Daneți (Dolj).

490 Inf. de teren, Piscu Vechi (Dolj).

491 Nume consemnat în unele sate din județul Sibiu.

492 Inf. de teren, Pescari (Caraș-Severin).

493 Inf. de teren, Nucșoara, Romos (Hunedoara), Lancrăm, Tărtăria (Alba), Sîmboieni (Cluj).

494 Inf. de teren, Fînațe (Mureș).

495 Inf. de teren, Grădinari (Caraș-Severin).

496 Denumire întîlnită în localitățile viticole din jurul orașului Alba Iulia și în podgoria Aradului.

497 Inf. de teren, Sănduleni (Bacău).

498 Nume frecvent în Moldova, cu deosebire în județele Vrancea, Bacău. Folosit și în puncte izolate din nord-estul Munteniei.

499 Denumire cu o largă răspîndire în Oltenia și în Muntenia. Înregistrată, ici-colo, și în sud-vestul Transilvaniei, în Moldova și în Dobrogea.

500 Nume consemnat prin Transilvania.

501 Nume utilizat prin Banat, Dobrogea și, mai rar, prin Muntenia, Moldova.

502 Nume în unele sate din județul Ialomița.

503 Nume prin nordul, nord-estul Munteniei.

504 Denumire cu mare circulație prin județele Mehedinți, Gorj, Dolj.

505 Ustensilă folosită prin nord-vestul Moldovei.

506 Vas utilizat cu deosebire în sudul Munteniei.

507 Întrebuințată în mod curent în Transilvania și în Banat. Înregistrată și în estul Munteniei (județul Brăila).

508 Inf. de teren, Lancrăm, Tărtăria (Alba), Romos (Hunedoara).

tului. În unele sate (de pildă, în Dobrești — Dolj), *gaura* respectivă se înfunda cu capătul ascuțit al unui băț care era rotund, mai înalt decît vasul și care se numea *ștechi*.

După zdrobire, mustul și resturile de struguri se puneau în *strează* sau în *bădan* (cuvinte folosite prin Mehedinți), în *zăcătoare* (termen cu o mai largă circulație), în *tocătoare* (denumire consemnată mai cu seamă în județul Ialomița), în *tocitoare* (nume prin județele Brăila, Ilfov, Buzău), în *căzi, ciubere* etc. (nume ale vaselor respective prin Transilvania), în *poloboace* (nume ale butoaielor în Moldova). Acolo, rămîneau pînă ce mustul cobora sub reziduurile de struguri. Apoi, se trăgea pe *cep* și se ducea la fiert. Prin Oltenia (îndeosebi în Mehedinți), mustul era lăsat să fiarbă chiar în rămășițele de struguri. În schimb, prin Moldova (mai ales în zonele Vrancea, Galați, Bacău și chiar Vaslui), resturile de *struguri mustuiți* se introduceau într-un sac și se presau cu picioarele pe *călcător, coretă* „trunchi de copac scobit". De aceea, întrebuințarea teascului nu mai era necesară.

Mai rar, procedeul s-a utilizat și în sudul țării. De pildă, în unele sate din județele Brăila, Constanța, Buzău, Ilfov etc., strugurii erau mai întîi *mustuiți* cu *crăcana, zdrobitorul, mustuitorul* sau *mustitorul, sulul* de la războiul de țesut. După aceea, erau introduși în saci de cînepă (cu țesătură rară) și călcați cu picioarele pe *uluc* sau *lin*[509] „trunchi de copac scobit"; pe *jghiab, călcător* sau *lin de* formă dreptunghiulară (lung de circa 1,80 m, lat de 0,60 m și înalt de 0,25—0,30 m), lucrat din scîndură groasă de circa 4 cm și așezat, uneori, pe picioare[510]; pe *crintă*[511]; pe *lin scobit*[512]; pe *coriță*[513] „un fel de ladă" etc.

De subliniat că, pentru unele zone ale țării (cum ar fi Mehedințiul), procedeul zdrobirii strugurilor cu *știrca, maiul* etc. a avut o utilizare cvasigenerală. În alte zone, însă, el și-a pierdut treptat din însemnătate în favoarea modalităților mai productive (bunăoară, în Vîlcea, apare amintit doar în puncte izolate).

[509] Inf .de teren Glina (Ilfov), Putineiu (Giurgiu), Dridu (Ialomița).
[510] Inf. de teren, Măxineni, Grădiștea (Brăila), Vîlcelele, Podgoria (Buzău), Glina (Ilfov), Moreni, Smîrdioasa (Teleorman), Schitu (Giurgiu), Drăgoești (Ialomița).
[511] Inf. de teren, Siliștea (Constanța).
[512] Inf. de teren, Istria (Constanța).
[513] Inf. de teren, Dobromir (Constanța).

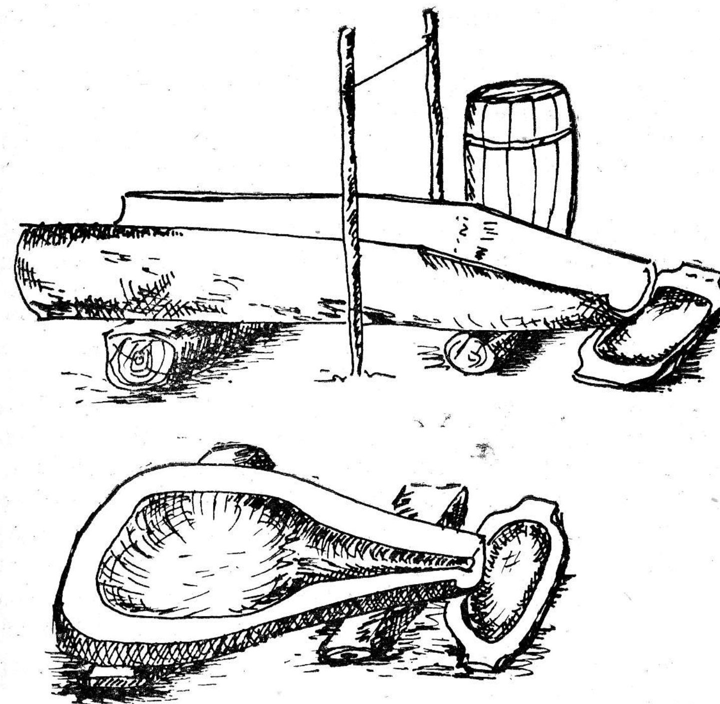

Fig. 95. *Călcătoare* din Moldova.

C. *Prin călcare cu picioarele*. În una dintre variante, procedeul consta în introducerea strugurilor într-un sac de cînepă[514], care era presat cu picioarele pe un trunchi scobit, obținut dintr-un copac de esență moale (fig. 95) și desemnat *călcător (călcătoare)*[515], *troacă*[516], *jghiab*[517], *coriță*[518], *copaie*[519],

[514] În puncte izolate din județul Teleorman (vezi, de pildă, Smîrdioasa), sacului i se zicea *geac*.
[515] Termen cu o mare răspîndire în Moldova. Cuvîntul a fost consemnat și în Stîna (Satu Mare), Cizer (Sălaj).
[516] Cuvînt înregistrat în Crasna, Fărcășești, Berlești (Gorj), Oituz (Bacău).
[517] Denumire întîlnită în sate din zona de cîmpie a Olteniei și a Munteniei. Uneori, s-a folosit și în Moldova (vezi Coțofănești-Bacău; Bîrsești, Bolotești, Străoane, Suraia, Bordeasca Veche-Vrancea; vezi, în plus, Constantin C. Giurescu, *Istoricul...*, p. 114).
[518] Termen folosit în unele sate din Lunca Dunării.
[519] Inf. de teren, Borcea (Ialomița).

coretă[520], *butuc*[521], *covată*[522], *scoică*[523], *uluc*[524], *crintă*[525], *albie*[526], *lin*[527], *cin* (nume prin Dobrogea) etc.

Întrucît trunchiul de copac scobit era fixat în poziție înclinată — fie pe niște suporturi, fie pe sanie (ca în Ialomița) — mustul se scurgea într-un vas ce avea variate denumiri regionale : *postavă, troacă, trocan*[528], *covată, ciuberă, dejă, cadă* etc.

Mai rar, strugurii din sacul de cînepă se călcau cu picioarele pe un *jghiab* lucrat din scîndură[529]. Din loc în loc, aceluiași vas i se spunea *uluc*[530], *copaie cu cep*[531], *călcător*[532], *ladă*[533], *corîtă*[534] etc. De regulă, călcarea strugurilor din sac cu picioarele asigura, în egală măsură, atît zdrobirea cît și presarea acestora.

Se impune precizarea că, deși cunoscută în mai toate părțile țării, tradiția acestei forme de materializare a procedeului amintit a fost mai puternică în Moldova și, oarecum, în sud-estul Olteniei, în Muntenia și Dobrogea. N-a lipsit întru totul nici din Transilvania. Acolo, însă, a predominat deprinderea călcării cu picioarele a sacilor cu struguri nu pe trunchiuri de copaci scobite, ci în vase tronconice (desemnate : *ciubere, căzi, călcătoare*[535], *șuroade, bote, deje, putini* etc.), care aveau, la partea inferioară, o deschizătură ce permitea

520 Inf. de teren, Ruginești (Vrancea), Răcăciuni (Bacău).

521 Inf. de teren, Oltina (Constanța).

522 Nume înregistrat în Tarna Mare (Satu Mare), Cizer (Sălaj), Flămînzi, Roma (Botoșani), Dulcești (Neamț).

523 Denumire în Ghioroiu (Vîlcea).

524 Inf. de teren, Însurăței (Brăila), Adamclisi (Constanța), Glă[illegible]ănești (Bacău), Moldoveni, Ion Creangă (Neamț), Mircești (Iași).

525 Inf. de teren, Siliștea (Constanța).

526 Inf. de teren, Valu lui Traian (Constanța).

527 Inf. de teren, Cîrjelari, Casimcea, Stejaru (Tulcea), Vizantea Răzășească, Dumitrești, Cotești (Vrancea).

528 Inf. de teren, Vutcani, Voinești, Zăpodeni (Vaslui).

529 Inf. de teren, Podgoria, Vîlcelele (Buzău), Ciocănești (Ialomița), Grădiștea (Brăila), Adamclisi (Constanța) ; vezi și *Panciu file de cronică*, București, Edit. Sport-Turism, 1982, p. 98.

530 Inf. de teren, Dichiseni (Călărași), Peștera, Ciocîrlia (Constanța).

531 Inf. de teren, Borcea (Călărași).

532 Inf. de teren, Măxineni (Brăila), Brănești, Tulucești, Braniștea, Cudalbi (Galați).

533 Inf. de teren, Albești (Constanța).

534 Inf. de teren, Dobromir, Oltina (Constanța).

535 Inf. de teren, Stîna (Satu Mare), Brusturi, Tărcaia (Bihor), Păuliș, Șiria (Arad), Bucerdea Vinoasă (Alba).

scurgerea mustului într-un vas aflat dedesubt. Pe alocuri, și în Oltenia sau în Muntenia a existat obișnuința călcării sacilor cu struguri în *putini* prevăzute cu orificiu de scurgere în partea inferioară[536].

Sînt dovezi certe că la fel procedau și romanii[537].

Dacă în Moldova și în Transilvania a fost precumpănitoare uzanța zdrobirii strugurilor în saci de cînepă, călcați cu picioarele fie pe trunchiuri de copaci scobite (mai ales în Moldova), fie în vase tronconice (în Transilvania), în schimb, îndeosebi în regiunea deluroasă a Olteniei (în acest sens, Vîlcea și Gorjul excelează) și a Munteniei, strugurii erau călcați, cu regularitate, nu în saci, ci, direct, în niște vase mari, de formă dreptunghiulară, special construite de meseriași și numite *linuri.* Avînd *vatra* (sau *talpa*) alcătuită din bîrne groase de circa 7—10 cm, linurile erau, cel mai adesea, împrejmuite cu *țarcuri* sau *gratii,* lucrate din nuiele împletite[538] (fig. 96—97). N-au lipsit nici linurile împrejmuite, pe laturile lungi, cu bîrne groase, așezate orizontal și prevăzute la capete cu uluc, pentru introducerea *fundurilor,* adică a bîrnelor de pe părțile scurte[539] (fig. 98). Mai cu seamă în zona deluroasă a Olteniei, bîrnele din partea superioară a linului prezentau extremitățile lucrate în formă de capete de cai.

În unele așezări din sudul Olteniei și al Munteniei, însă, linul se apropia mult, ca formă, de *cin* „luntre". Astfel, el avea *postamentul* (talpa) alcătuit dintr-o singură bîrnă groasă,

536 Inf. de teren, Dăbuleni (Dolj), Băbeni, Slătioara (Vîlcea), Vădastra (Olt), Hîrsești (Argeș).

537 I. C. Teodorescu, Șt. C. Teodorescu, Gh. Mihalca, *op. cit.*, p. 323.

538 Inf. de teren, Crasna, Racovița, Dănești, Fărcășești, Vladimir, Borăscu, Brănești, Stoina (Gorj), Coțofenii din Dos, Leu, Segarcea, Valea Stanciului (Dolj), Păușești, Lădești, Grădiștea, Roșiile, Tetoiu, Ghioroiu, Sutești (Vîlcea), Dobroteasa, Curtișoara, Oboga, Brîncoveni, Vîlcelele de Sus, Rusănești (Olt), Dragodana (Dîmbovița), Glina (Ilfov), Sărulești, Spanțov (Călărași), Fulga (Prahova), Goștinari, Oinacu (Giurgiu).

539 Inf. de teren, Berlești, Glogova, Fărcășești, Stoina (Gorj), Bărbătești, Alunu, Oteșani, Păușești, Grădiștea, Roșiile, Tetoiu, Nicolae Bălcescu, Lădești, Ghioroiu, Sutești (Vîlcea), Murgești, Spineni, Verguleasa, Scornicești, Curtișoara, Tufeni, Vîlcelele de Sus, Orlea (Olt), Berevoiești, Șuici, Teiu, Izvoru (Argeș), Vîrtoapele, Mereni, Măgura, Furculești, Smîrdioasa. Islaz (Teleorman), Dragodana (Dîmbovița), Valea Măcrișului, Hagieni, Drăgoiești (Ialomița), Sărulești, Spanțov (Călărași), Drajna, Păcureți, Sîngeru, Jugureni, Valea Călugărească (Prahova), Pietroasele, Merei (Buzău).

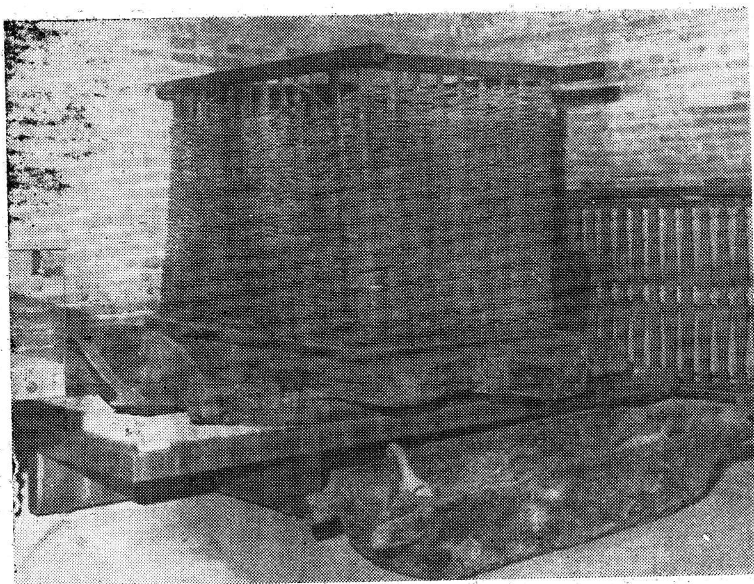

Fig. 96. *Lin* din Tetoiu—Vîlcea (Muzeul Olteniei)

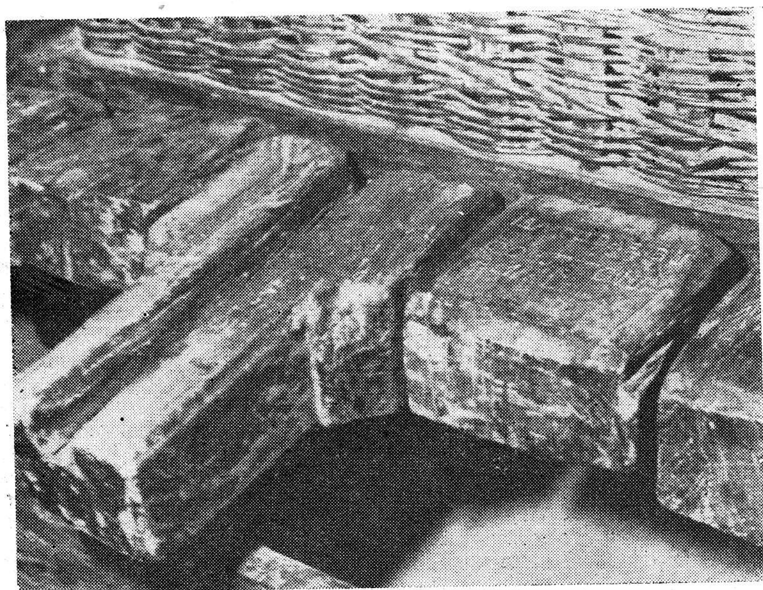
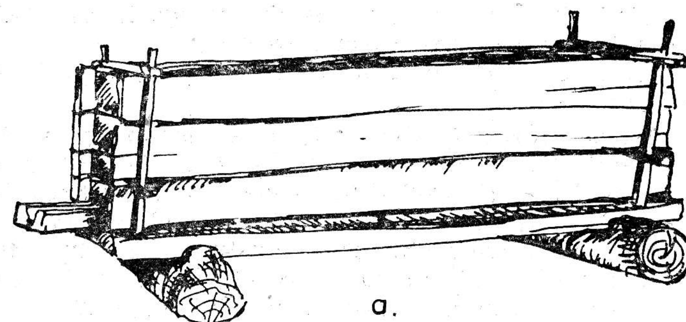

Fig. 97. Lin din Tetoiu—Vîlcea (detaliu).

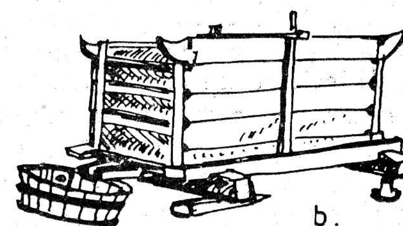

Fig. 98. Linuri : *a)* din Drăgășani ; *b)* din Roșiile (Vîlcea).

a cărei lățime varia între 30—35 cm. Părțile laterale, înalte de circa 25—40 cm, erau lucrate tot din bîrne așezate oblic și încheiate în uluc. La capete, linul respectiv era prevăzut cu *fundoaie* găurite în partea inferioară, pentru scurgerea mustului. Fiind construit după dimensiunile carului, un atare fel de lin — numit, de regulă, *jghiab, troc* — era transportat cu ușurință la vie, strugurii culegîndu-se și zdrobindu-se (acasă sau la vie) direct în el[540].

De fapt, în Dobrogea au existat cazuri cînd oamenii zdrobeau strugurii chiar în *cin*, adică în luntrea monoxilă cu care se deplasau pescarii prin bălți[541]. Alteori, în aceeași zonă, *linul* avea *talpa* lucrată din lemn de tei, iar marginile constau din

[540] Inf. de teren, Desa, Amărăștii de Jos, Segarcea, Perișor, Dăbuleni (Dolj), Dobrun, Rusănești (Olt), Călmățui, Moșteni, Stejaru, Slobozia Mîndra, Pietroșani (Teleorman).
[541] Inf. de teren, Luncavița (Tulcea).

loitre „scînduri". Într-un astfel de lin, strugurii erau călcați direct sau după ce se introduceau în sac[542].

Tot în Dobrogea, aromânii călcau strugurii pe *tejgheaua* de presat brînza[543].

Pe ici, pe colo — în localitățile care dispuneau de piatră de construcții — s-a recurs pînă curînd și la *linuri* de piatră. Bunăoară, în Merei (Buzău) a fost consemnată existența linurilor cioplite din piatră masivă, cu lățimea de circa 1 m și înălțimea pereților de 0,25 m. Strugurii mustuiți se așezau într-un sac de cînepă și se călcau cu picioarele pe linul de piatră. Mustul curgea pe șanțul adîncit la marginile linului.

Sînt dovezi materiale că, în perioada stăpînirii romane, pe teritoriul Daciei, strugurii erau, adeseori, zdrobiți și presați tot pe vase de piatră. În acest sens, amintim că la Potaissa (Turda) a fost scos la iveală un „teasc", care datează de la sfîrșitul secolului al II-lea sau din prima jumătate a secolului al III-lea e.n. Lucrat din calcar dur, vasul respectiv — aflat în prezent la muzeul din localitate — are o formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 117 × 100 cm : „Grosimile laturilor lungi diferă datorită înclinației piesei în vederea scurgerii mustului. Grosimea laturii cu orificiu de scurgere este de 40 cm, iar latura opusă este de 60 cm, avînd o înclinare de 20 cm. Bordura are o lățime de 12 cm. În mijloc, teascul are o platformă dreptunghiulară cu dimensiunile de 62 cm × 42 cm și este înconjurată de un șănțuleț dublu pentru așezarea scîndurilor și scurgerea mustului. Lățimea șanțului este de 10 cm. iar adîncimea maximă tot de 10 cm. Porțiunea mai adîncă are o lățime de 3,5 cm, iar cea a scurgerii mustului de 6,5 cm. Această porțiune este întreruptă de un canal la mijlocul laturei pe care este situat orificiul de scurgere. Orificiul de scurgere are un diametru de 4 cm și o înclinare de 6 cm"[544].

Așadar, nu este exclus ca deprinderea românilor de a construi linuri din piatră (acolo unde au existat atît piatra cît și meseriașii specializați în prelucrarea ei) să fie moștenită de

542 Inf. de teren, Mahmudia, Izvoarele, Casimcea, Luncavița, Chilia Veche, Jurilovca, Visterna, Niculițel (Tulcea).

543 Inf. de teren, Baia, Stejaru (Tulcea).

544 Z. Milea, C. Luca, *Un teasc roman descoperit la Potaissa*, în „Pontica", vol. XII, 1978, p. 237.

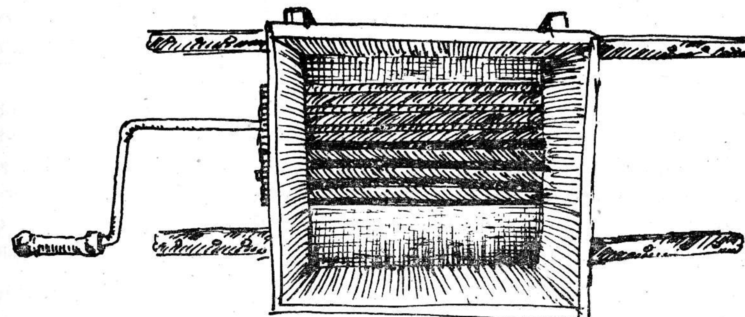

Fig. 99. Zdrobitor modern de struguri.

la romani. Sporadic, linuri construite din lemn sau nuiele au fost întrebuințate și în Moldova[545] sau în Transilvania[546].

În prezent, se află în curs de generalizare mustuirea strugurilor cu ajutorul unei instalații numite *zdrobitoare (zdrobitor*[547], *morișcă* (denumire în Moldova), *moară de măcinat struguri, mașină de tocat struguri, daralău, rol cu două suluri* etc. — toate denumiri din Transilvania. Alcătuită dintr-un coș de lemn în forma unui trunchi de piramidă și din două *suluri (vălătușe)*, prevăzute cu caneluri orizontale sau cu dinți metalici, instalația amintită este acționată manual (fig. 99).

În consens cu datele etnografice de teren, se poate aprecia că, în trecut, strugurii zdrobiți — în special cei călcați cu picioarele în sacii de cînepă — nu erau totdeauna presați în instalații specifice, ceea ce a făcut ca acestea să nu fie indispensabile tuturor gospodăriilor și nici chiar tuturor satelor cu

545 Inf. de teren, Răchitoasa, Stănișești, Căiuți, Mănăstirea Cașin (Bacău), Liești, Ivești (Galați), Bîtcari, Bîrsești, Bolotești, Străoane, Bordeasca Veche, Suhaia (Vrancea), Brădești, Cîrja, Fălciu, Pogana, Vetrișoaia, Bogdana, Arsura (Vaslui), Rădueăneni, Todirești, Belcești (Iași), Vorniceni (Botoșani), Udești (Suceava). Vezi și Constantin C. Giurescu, *Istoricul podgoriei...*, p. 112—114 ; Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Putna*, București, 1869, p. 251.

546 Inf. de teren, Brusturi (Bihor), Buza (Cluj), Dudeștii Vechi, Jamu Mare (Timiș), Vețca (Maramureș). De precizat că linurile propriu-zise din Transilvania erau incluse, uneori, sub numele de căzi. De pildă, în Biertan (Sibiu) strugurii se călcau în căzi lucrate din *doage* „bîrne" care aveau circa 3 m lungime, 1 m lățime și 1 m înălțime. Așadar, forma și dimensiunile căzii se apropiau sensibil de ceea ce, în mod curent, se cheamă *lin*.

547 Denumire cu o mare răspîndire la sud și est de Carpați. Mai rar, se întrebuințează și în Transilvania ori în Banat (vezi, de pildă, Viișoara (Cluj), Borlova (Caraș-Severin).

vii. Îndeosebi în Moldova și în nord-estul Munteniei, *călcarea sacului* se făcea pentru presarea, iar nu pentru zdrobirea strugurilor.

Pretutindeni în țară au existat și sate sau chiar grupări de sate — mai mult sau mai puțin întinse (vezi, de pildă, sudul Olteniei și al Munteniei) — în care strugurii zdrobiți *nu se dădeau la teasc*. Pe alocuri, s-a recurs însă la *stoarcerea* strugurilor în *sedilă,* adică într-un săculeț îngust și lung, cu țesătura rară, similar celui întrebuințat la scurgerea cașului[548]. În unele localități din Țara Oașului, sacul (anume făcut pentru prelucrarea strugurilor) se agăța de o grindă și se strîngea cu mîinile, mustul curgînd într-o *covată*[549].

Pe de altă parte, informațiile de aceeași natură impun constatarea că — oriunde au existat podgorii cît de cît cunoscute — românii au apelat totuși la instalațiile de *tescuire* a strugurilor zdrobiți, instalații care, indiferent de productivitate, au, toate, origine străveche. Se apreciază că *teascurile* au apărut mai întîi la greci, după care au fost răspîndite în întregul Imperiu roman[550]. De mare însemnătate este faptul că, exceptînd, poate, *presa cu grindă și scripeți,* toate celelalte tipuri de instalații de stoarcere a strugurilor zdrobiți, întrebuințate de romanii înșiși *(presele cu pene, presele cu grindă și șurub* și *presele cu șurub)*[551], au fost menținute în uz pe teritoriul României, pînă astăzi.

Este adevărat că tipurile amintite de teascuri nu s-au bucurat de aceeași solicitare pe întreaga întindere a țării. Astfel, sînt indicii că *teascul cu pene* (fig. 100) a avut o mai mare căutare în zona deluroasă a Olteniei (cu deosebire în județele Vîlcea și Gorj). De altfel, acolo, sporadic, el se mai află în uz și astăzi[552].

---

[548] Inf. de teren, Bărbătești (Vîlcea).
[549] Ioan George Andron, *Pomicultura, viticultura și valorificarea fructelor în Țara Oașului,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. III, Golești-Argeș, 1980, p. 438.
[550] Nicolae Mironescu, *Cu privire la istoricul și răspîndirea...,* p. 98.
[551] I. C. Teodorescu, Șt. C. Teodorescu, Gh. Mihalca, *op. cit.,* p. 325.
[552] Inf. de teren, Roșiile, Lădești, Drăgășani, Sutești, Slătioara, Păușești, Alunu, Ghioroiu, Grădiștea, Sinești (Vîlcea), Fărcășești, Dănești, Crasna, Vladimir (Gorj), Hinova, Corlățel (Mehedinți).

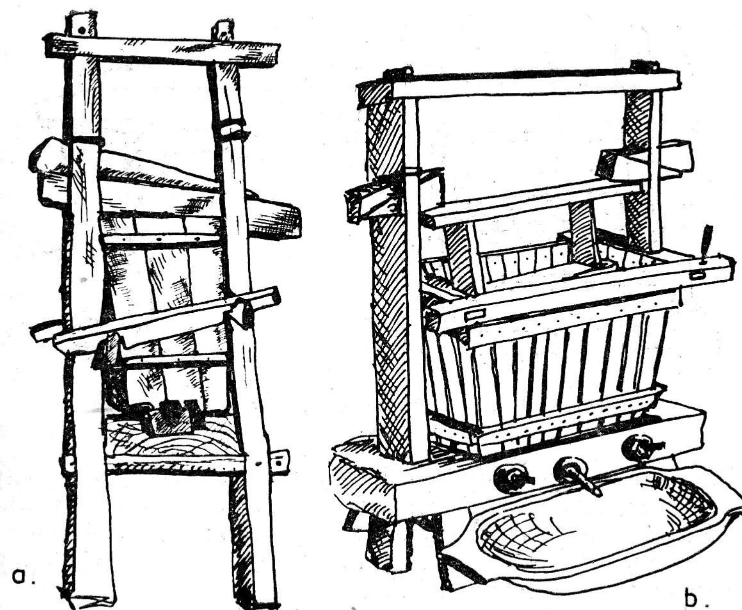

Fig. 100. Teascuri cu pene : *a)* din Drăgășani ; *b)* din Roșiile (Vîlcea).

Mai rar, teascul cu pene este consemnat și în Muntenia[553].

Sînt dovezi etnografice că și în Moldova, unde, de regulă, teascul cu pene se folosea la extragerea uleiului, n-a fost exclusă deprinderea întrebuințării lui și la stoarcerea strugurilor[554].

De asemenea, teascul cu pene n-a lipsit cu desăvîrșire nici din Transilvania sau din Banat[555], deși și acolo s-a utilizat mai cu seamă la presarea semințelor oleaginoase zdrobite în pive.

---

[553] Inf de teren, Valea Călugărească (Prahova), Dobroteasa, Sîmburești (Olt), Teiu (Argeș).
[554] Inf. de teren, Mănăstirea Cașin, Oituz, Bogdănești (Bacău), Liești, Tulucești, Cerțești (Galați), Gîrceni, Tanacu, Arsura (Vaslui), Ștefănești, Vorniceni, Todireni (Botoșani), Tătăruși, Miroslovești, Voinești, Comarna (Iași), Dolhești (Suceava).
[555] Spre exemplu, utilizarea lui a fost atestată în localitățile Păuliș, Bîrsa, Hălmăgel, Vinga (Arad), Tarna Mare, Săuca (Satu Mare) ; Budești, Cicîrlău, Ieud (Maramureș) ; Dăbîca, Boju, Chiuești (Cluj), Lechința, Bistrița Bîrgăului (Bistrița-Năsăud) ; Ibănești (Mureș) ; Sacoșu Turcesc (Timiș) ; Borlova (Caraș-Severin) ; Dobra (Alba) etc.

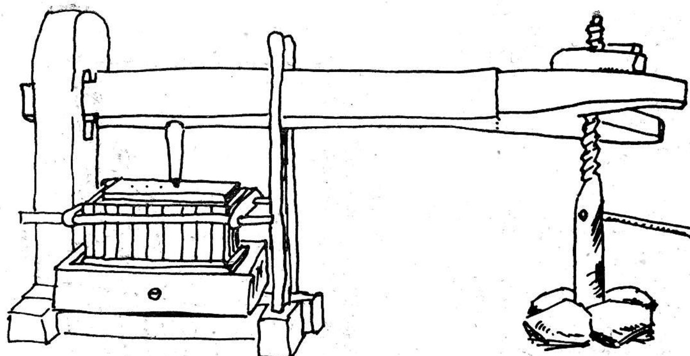

Fig. 101. Teasc cu bîrnă orizontală și șurub (după N. Mironescu).

Se mai impune precizarea că, în timp ce în Oltenia s-a păstrat mai bine tradiția folosirii *teascului cu pene*, în Transilvania a fost mai mult încetățenită obișnuința exploatării *teascului*[556] *cu bîrnă orizontală* masivă (care putea atinge 5—7 m lungime) și cu șurub într-o parte[557] (fig. 101).

Sînt opinii că un astfel de tip de teasc a cunoscut două forme de materializare : a) cu *masă de piatră* (a fost caracteristic, de pildă, pentru zona Codru și o parte a cîmpiei din ținuturile *sătmărene*[558] ; pentru unele localități viticole din jurul orașului Alba Iulia[559] ; b) cu *șurubul fixat în talpă* (bîrna inferioară). Această variantă a fost specifică, printre altele, părții estice și nord-vestice a județului Satu Mare[560], localităților viticole din județul Alba[561] etc.

---

556 În Transilvania, adeseori, teascului i s-a spus *șaitău (șăitău, șitău)* (vezi ALR, s.n., vol. I, h. 235).

557 Consemnat în Sălașu de Jos, Romos (Hunedoara), Daia Română, Rachiș, Șona, Cergău (Alba), Cămîrzana, Vama, Stîna, Valea Vinului, Ardud (Satu Mare), Cicîrlău, Remetea Chioarului, Ardusat (Maramureș), Curtuiușeni, Sîrbi, Ciumeghiu (Bihor), Cetate, Lechința, Căianu Mic (Bistrița-Năsăud), Băgaciu, Ibănești, Păsăreni (Mureș), Șelimbăr, Tilișca, Șura Mare (Sibiu), Hășmaș, Bîrsa, Șiria (Arad), Sînmartin, Mociu (Cluj). De reținut că în unele localități, unde nu era vie, teascul respectiv se folosea la stoarcerea fructelor pisate, în special a merelor.

558 Vezi Radosav, I. Iurașciuc, *op. cit.*, p. 411.

559 Nicolae Alexandru Mironescu, *Cu privire la istoricul viticulturii...*, p. 512.

560 Doru Radosav, I. Iurașciuc, *op. cit.*, p. 411.

561 Nicolae Alexandru Mironescu, *Cu privire la istoricul viticulturii...*, p. 512.

Opiniile amintite trebuie completate în sensul că, tot în Transilvania, mai cu seamă prin satele cu vie ale Sălajului, a fost folosită și o altă variantă a teascului cu bîrnă orizontală, mai rudimentară, *denumită șaitău cu rudă* sau *cumpănă*[562]. În acest caz, strugurii erau vărsați într-o împrejmuire de forma unui trunchi de piramidă cu baza mică jos (lucrată din scînduri) sau într-o *troacă*, adică în scobitura unei bucăți masive de lemn. Deasupra strugurilor se așezau, orizontal, scînduri tăiate în așa fel încît să intre în *gura* scobiturii, iar peste ele se punea o bucată de lemn, de forma unui trunchi de piramidă cu baza mică sus, care era presată cu o *rudă* „prăjină", lungă de circa 2—3 m și fixată cu un capăt în trunchiul unui capac masiv. Pe celălalt capăt al *rudei*, se exercita forța de apăsare a doi oameni (fig. 102). Alteori (de pildă, în Lăpuș—Maramureș), un capăt al *rudei* se fixa sub *talpa* casei.

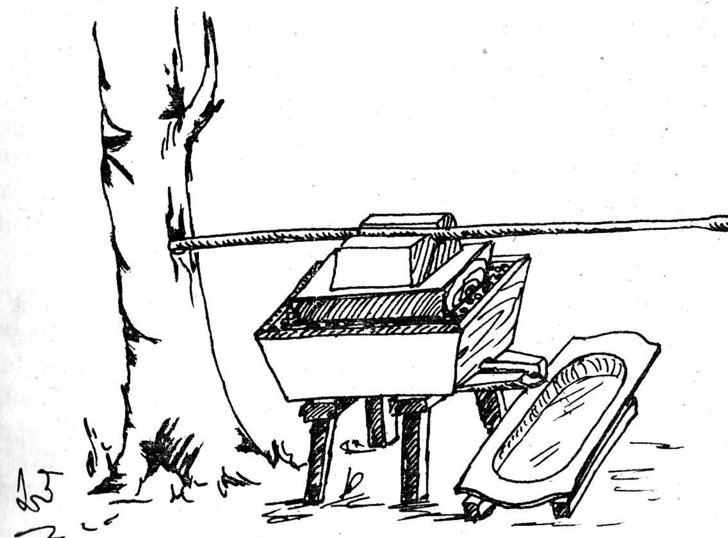

Fig. 102. Teasc cu *cumpănă*.

---

562 Inf. de teren, Chilioara, Fildu de Jos, Cizer, Meseșenii de Jos (Sălaj), Cicîrlău (Maramureș) ; vezi și Ioan George Andron, *op. cit.*, p. 438.

Teascuri cu *pîrghie și contragreutate* ori cu *cumpănă și șurub vertical* într-o parte au fost înregistrate frecvent și în Moldova ori, mai rar, în nordul Munteniei sau în Dobrogea (de pildă, în Lerești, Costești—Argeș ; Cornești, Dragodana—Dîmbovița ; Calvini—Buzău ; Niculițel—Tulcea etc.). În aceste regiuni, ele erau întrebiunțate însă în mod obișnuit la presarea semințelor pentru obținerea *oloiului*. Rareori, *teascul cu cumpănă* servea și la storsul strugurilor zdrobiți[563].

Tradiția utilizării *teascurilor cu unul sau două șuruburi de lemn* (recent și de fier) este atestată pe teren, la fel de convingător, aproape în orice parte a țării. Obișnuit, tijele cilindrice de lemn erau filetate în grinda masivă, care se sprijinea pe *picioarele* teascului. Prin răsucire, șuruburile se manevrau și presau scîndura așezată deasupra strugurilor (fig. 103 c). S-au întrebuințat însă și teascuri care aveau filet la capetele superioare ale stîlpilor laterali. În asemenea cazuri, peste struguri cobora o grindă presată cu ajutorul *broaștelor* „bucăți de lemn" înșurubate pe filetul celor doi stîlpi (fig. 103 d).

De regulă, în centrele cu podgorii însemnate, vasele și instalațiile viticole se păstrau în construcțiile existente chiar la vie. Acolo unde via nu constituia o îndeletnicire pentru marea masă a locuitorilor, instrumentarul viticol se adăpostea *acasă*, prin *șopruri* (regiunea deluroasă a Olteniei și Munteniei), *șuri* (în Transilvania) sau pe sub alte construcții anexe ale gospodăriei : *pătul, perdea* etc.

Tradiția orală impune și constatarea că, odinioară, *linurile* și *teascurile,* în general, reprezentau vase și instalații costisitoare, pentru că erau lucrate din lemn masiv de către meșterii specializați. În atare condiții, se înțelege că ele nu puteau fi construite, totdeauna, în orice gospodărie. De aceea, a existat uzanța ca atît linurile cît și teascurile să fie moștenite, din generație în generație, de către unul dintre urmași, cu obligația de a le pune la dispoziție și celorlalți frați. Pe de altă parte, vasele sau instalațiile respective erau, adeseori, împrumutate chiar și unor membri ai obștii sătești, care nu făceau parte din

563 Inf. de teren, Boroaia (Suceava), Cotu Miculinți (Botoșani), Niculițel (Tulcea), Nicorești (Galați) etc.

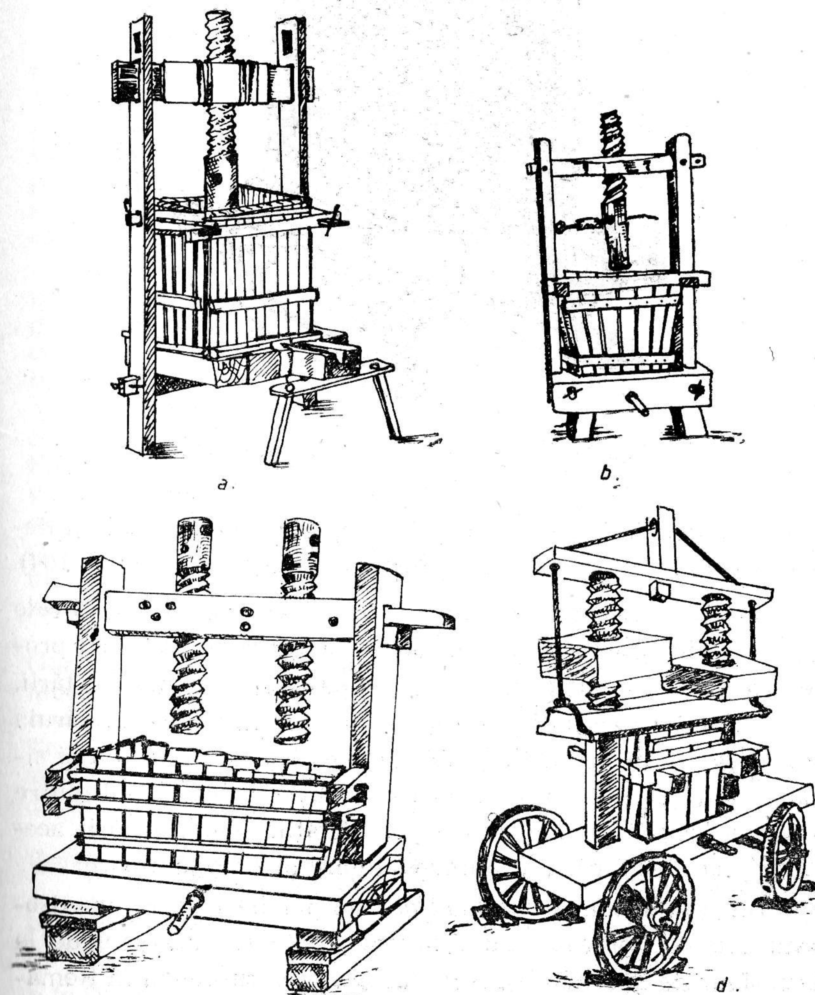

Fig. 103. Teascuri : *a)* cu un șurub de lemn (Drăgășani—Vîlcea) ; *b)* cu șurub de lemn (Roșiile—Vîlcea) ; *c)* cu două șuruburi (Muzeul Bujoreni—Vîlcea) ; *d)* cu două șuruburi și broaște (Muzeul Satului).

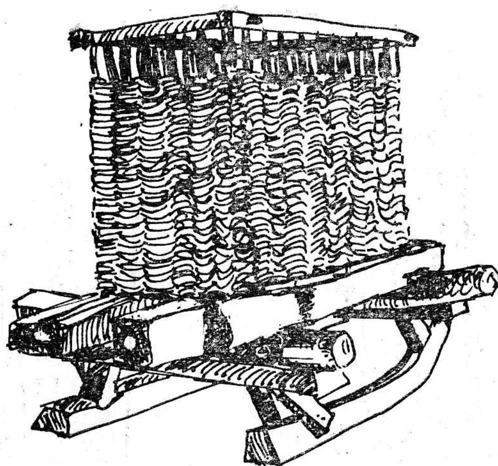

Fig. 104. Leu—Dolj. *Lin* montat pe sanie.

categoria rudelor. Este posibil ca, tocmai pentru înlesnirea deplasării, uneori, linurile să fi fost montate pe sănii (fig. 104).

Deși sumară, expunerea noastră lasă să se înțeleagă că cele trei procedee esențiale de zdrobire a strugurilor, toate cu proveniență arhaică, au fost, în general, răspîndite la nivelul țării, în numeroase localități recurgîndu-se la utilizarea oricăruia dintre ele. În decursul timpului, bineînțeles că au existat și situații cînd, pe arii mai mult sau mai puțin întinse, unul dintre procedee sau doar una dintre posibilitățile materializării aceluiași procedeu a căpătat o întrebuințare precumpănitoare.

Tot așa, vasele și instalațiile tradiționale în care se zdrobeau sau se storceau strugurii sînt moștenite, dacă nu de la daci, sigur de la romani și sînt cunoscute pretutindeni în România. În timp ce în Transilvania a fost mai puternică tradiția utilizării *teascurilor cu bîrnă orizontală*, iar în Oltenia cea a *teascului cu pene*, obiceiul exploatării *teascului cu un șurup sau cu două șurupuri* poate fi atestat oriunde în zonele viticole ale țării.

VASE ȘI CONSTRUCȚII PENTRU PĂSTRAREA VINULUI ; CONSTRUCȚII PENTRU PAZA VIEI

După storsul strugurilor, rămînea *comina*[564] (*boasca, prăștina*[565], *tescovina*[566], *tarcana*[567] etc.), care, așezată într-un butoi, se bătea bine și se acoperea cu frunză de viță, cu foi de pe știuleți și cu un strat de pămînt. După fermentare, se distila în cazan. În urma fermentării, din loc în loc, se *călca*, se *tescuia*, pentru a se scoate din ea „vinul cel negru". Abia după aceea, se turna apă peste comină și se lăsa la fiert, în vederea fabricării rachiului[568].

Sînt dovezi că separarea mustului de resturile de struguri zdrobiți nu era obligatorie oricînd și oriunde. În acest sens, grăitoare ni se par, printre altele, observațiile lui Ion Ionescu cu privire la unele sate de cîmpie din județul Mehedinți : „Mustul cu boască cu tot se toarnă în bute pe ușa făcută în fund la o palmă de gardina de sus și se umple butea și pe vrană după ce ajunge pînă la ușa din fundul ei. În butie fierbe mustul. Fiertul ține o săptămînă. În timpul fierberii se lasă destupată vrana și după ce fierbe se astupă. Vinul stă cu boasca în butie pînă ce se vinde. În primăvară se trage vinul din bute și din comină se face rachiu"[569]. De altfel, și în Moldova, vinul rămînea la un loc cu boștina pînă la terminarea procesului de fermentare. În felul acesta se preparau, de regulă, vinurile roșii[570].

Cu ajutorul *pîlniei* de lemn (numită *nelei* în unele sate din Gorj ; *tolceri* — în Transilvania și în Banat ; *lieică* — în nordul Moldovei etc.)[571] — fig. 105 — vinul se turna în *butoaie* (*poloboace* — în Moldova ; *butie, hîrdău, bădană, ton* etc. — în Transilvania)[572] strînse cu cercuri de lemn. Cercurile de fier s-au generalizat abia în secolul al XVIII-lea. Pînă-n culesul viei,

[564] Nume frecvent în Oltenia. Consemnat și în puncte izolate din Banat sau din Transilvania (ALR, s.n., I, h. 237).

[565] Termen des folosit în Sectorul agro-industrial Ilfov și în județul Ialomița. Sporadic a fost înregistrat și în nord-estul, sud-estul Olteniei, în Banat sau în Dobrogea (ALR, s.n., I, h. 237 ; NALR-Oltenia, III, h. 490).

[566] Cuvînt cu o mare întrebuințare în Moldova. Rareori, se întîlnește și în Oltenia sau în Muntenia (ALR, s.n., I, h. 237).

[567] Denumire prin nord-vestul Transilvaniei (de exemplu, în Luna — Satu Mare).

[568] Ion Ionescu, *Agricultura română din județul Mehedinți...*, p. 371.

[569] *Ibidem*, p. 512.

[570] * * * *Panciu...*, p. 100—101.

[571] ALR, s.n., I, h. 234.

[572] ALR, s.n., I, h. 245.

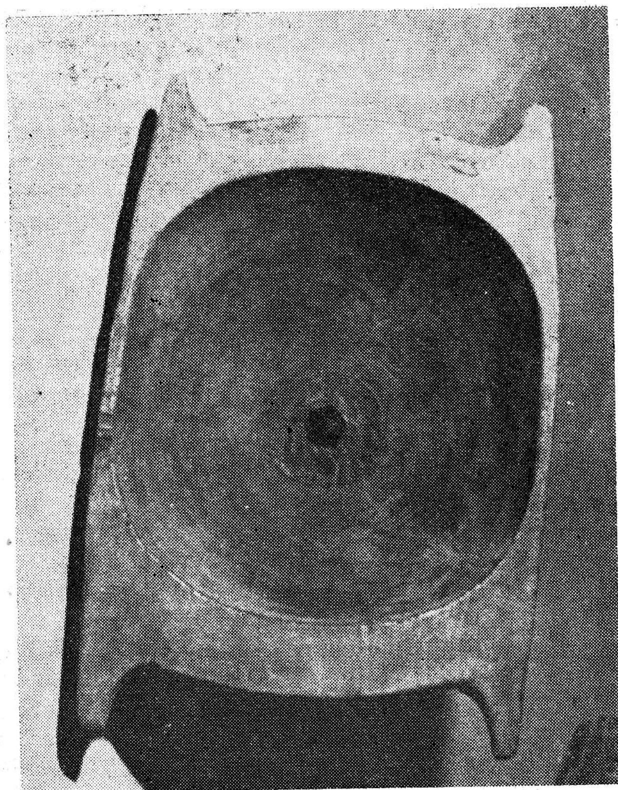

Fig. 105. *Pîlnie* din Roșiile (Vîlcea).

vasele de vin se *pregăteau,* adică se *păpureau,* li se strîngeau cercurile, se *opăreau* cu apă fierbinte, pentru a se *umfla* doagele, se clăteau în mai multe ape și se afumau cu pucioasă, pentru distrugerea microorganismelor.

Surprinzător, tradiția orală arată că pe vremuri, în unele împrejurări, vinul se depozita și în gropi amenajate cu grijă, ai căror pereți se băteau cu maiul, se lipeau cu un pămînt anume și se ardeau. Împotriva infiltrării apei, gropile respective se înconjurau cu un șanț protector[573]. Potrivit aceleiași surse, procedeul era utilizat numai în anii cu recolte foarte bogate, ce depășeau posibilitățile curente de păstrare a vinului.

[573] Inf. de teren, Plenița (Dolj).

Încă de pe vremea romanilor, împotriva bolilor vinului se foloseau sulful, rășina și adaosul de var[574]. Tot de pe atunci dăinuie tragerea vinului din butoi pe *canea* sau cu *tîlvul* (prin Gorj, i se spune : *trăgulă, traga ;* prin Arad : *trăgaci* sau *smîrc*).

Pe durata coacerii strugurilor, viile se păzeau. Adăposturile paznicilor aveau nume felurite în graiurile locale : *colibe* (prin Moldova), *coverci* (în nordul Olteniei și al Munteniei), *frunzare, cătune* (în sudul Olteniei), *comarnice* (în sudul Moldovei), *pătule, surle* (termen consemnat prin sudul Munteniei), *pătuiage* (cuvînt înregistrat, de exemplu, în Leu și în Amărăștii de Jos—Dolj), *foișoare* (denumire în Călui—Olt) etc. Indiferent de nume, construcțiile amintite se încropeau pe sol și aveau plan rectangular sau circular. Ele se clădeau rapid, de obicei din patru furci (cîte una în fiecare colț) și din prăjini ceva mai groase, care se prindeau pe furci. Pe părțile laterale și în spate se înălțau pereți din nuiele împletite, din crengi verzi, din prăjini, tulpini de floarea-soarelui, papură, trestie etc. Învelișul consta din frunză, viță tăiată, paie, trestie etc. Din cînd în cînd, adăposturile *pîndarilor* aveau forma cortului și erau compuse din două furci (una în spate și alta în față), o grindă de susținere și tulpini de floarea-soarelui sau de stuf, așezate pe margine. Pe de altă parte, *surla* semăna cu o căciulă și se compunea din trei furci înfipte în pămînt în poziție înclinată, în așa fel încît vîrfurile se adunau laolaltă. Pe osatura de lemn se sprijineau coceni, trestie etc.

Pentru paza viilor, în Gorj și în Mehedinți au fost întrebuințate și *pătuiege* suspendate pe crengile stufoase ale unor trunchiuri de copaci. Urcarea pînă la *cuibul* din *crăci* împletite, aflat la circa 8 m înălțime, se făcea pe o scară înaltă de 4—5 m. De la scară, în sus, *pîndarii* se cățărau pe niște stinghii bătute în trunchiul copacului.

În aceleași zone existau, mai rar, și *foișoare de pază a viei,* adică un fel de platforme suspendate „...construite pe trei sau patru pari înalți. Aceste platforme erau acoperite cu o învelitoare ușoară de crengi cu frunze și paie sau fîn"[575].

Foișoare sau *cerdacuri* (termen consemnat în Ghighera—Dolj) pentru paza viei se găseau și în sudul Olteniei. Spre deosebire de cele din Gorj și Mehedinți, ele erau clădite dintr-un schelet

[574] I. C. Teodorescu, Șt. C. Teodorescu, Gh. Mihalca, *op. cit.*, p. 340.
[575] Nicolae Al. Mironescu, *Cu privire la istoricul viticulturii...*, p. 497.

de lemn, o încărcătură de pămînt și pleavă — pe părțile laterale — și un acoperiș de trestie sau paie. La 3—4 m înălțime, se amenaja un *pat* din scîndură. Acolo sta paznicul și supraveghea (fig. 106). În Căluiu (Olt), *foișorul* se lucra din 4 furci unite prin grinzi, peste care se așternea *podeaua*. La colțuri, în capetele grinzilor, se fixa cîte un stîlp. De la podea în sus, foișorul se împrejmuia cu scîndură. Acoperișul se înălța din căpriori și șiță. Urcarea în foișor se realiza pe o scară interioară.

Prin pomi răzleți mai înalți, aflați pe marginea sau chiar în perimetrul viei, se instalau — în toate zonele țării — *sfîrleze (păcănitori, cîrsteie, cărăitori, depănători, vîrtelnițe, zbîrnîitori, moriști)* care, puse în mișcare de vînt, provocau zgomote neașteptate, menite să alunge păsările sălbatice de prin preajmă (fig. 107).

Pînă nu demult, pe dealurile cu vii din unele zone ale țării, au existat și construcții speciale, ridicate la nivelul solului — numite *pivnițe (pimițe, pimnițe)* — denumire frecventă în nordul Olteniei și al Munteniei —, *căsoaie, bordeie, crame, conace*

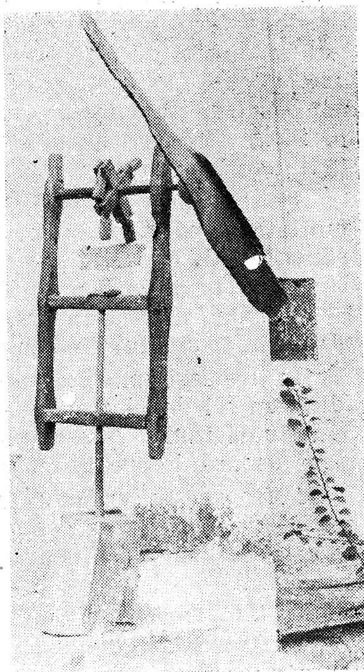
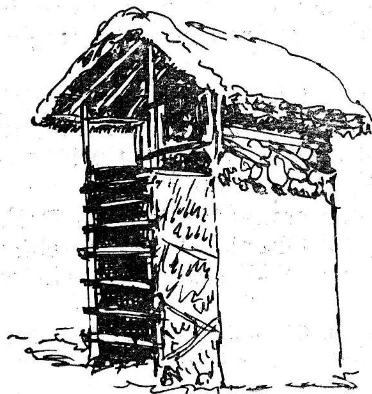
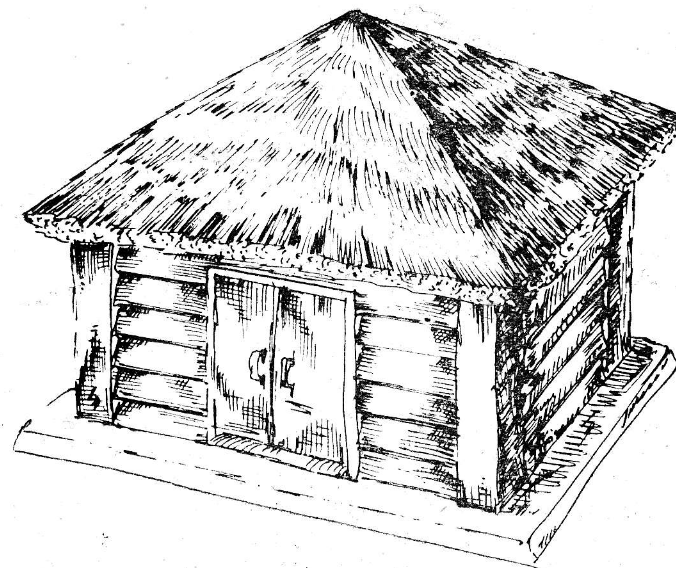

Fig. 107. *Sfîrlează* din Arcani (Gorj).

Fig. 106. Orlea—Olt. *Foișor* pentru paza viei (după Papahagi).

Fig. 108. *Colnă* din Șiria—Arad (după Maier, Comănici).

de deal, colne (de pildă, în Șiria—Arad, fig. 108), *colibe* (prin Dobrogea) etc. — care se utilizau deopotrivă la păstrarea vinului, a uneltelor și a instalațiilor viticole. Astfel, în localitățile cu vii întinse din partea centrală și de sud-vest a județului Satu Mare, prelucrarea strugurilor se efectua în *căsuțele* de la vii, care aveau lungimea de 8—10 m și niște pereți groși de circa 50—60 cm, clădiți din lut amestecat cu paie. Deasupra, se înălța acoperișul confecționat din *jupi* de secară sau din stuf[576]. În aceași zonă se găseau și pivnițe construite „...într-o parte a satului, pe un teren în pantă, de preferință, ca de pildă, la Beltiug, chiar la marginea viilor"[577]. Ele se compuneau, în primul rînd, dintr-un *tîrnaț* de circa 7 m lungime (acolo se păstrau teascul și căzile mai mari), cu acoperiș în două ape, lucrat din stuf și paie. În continuarea tîrnațului, pe sub mal, se întindea pivnița propriu-zisă, adică galeria de formă semicilindrică, a cărei lungime ajungea, din cînd în cînd, la 60 m. O porțiune din pivniță (între 7—40 m) se zidea cu cărămidă. Fiind foarte

[576] Inf. de teren, Viile Satu Mare (Satu Mare).
[577] Doru Radosav, I. Iurașciuc, *op. cit.*, p. 412.

Fig. 109. *Cramă* din zona Hușilor (după N. Mironescu, P. Petrescu).

încăpătoare, pivnița propriu-zisă îngăduia, uneori, depozitarea numai pe o parte a sa a circa 30—35 de butoaie (a 600 litri fiecare). De aceea, unele pivnițe aveau doi proprietari.[578].

Și prin Bihor sau prin Sălaj (de exemplu, în Chilioara), este vie amintirea vremurilor cînd pivnițele se adînceau în poala dealului, clădindu-se din piatră și avînd *tindă*-n față, acoperită cu viță de vie.

Construcțiile viticole de pe dealurile din Moldova se numeau *chimnițe, căsoaie* sau *crame*. Formate din una sau două încăperi (majoritatea semiîngropate), boltite ori neboltite, ele se lucrau din bîrne, din chirpici, din nuiele împletite și lipite cu pămînt, din piatră sau cărămidă și se înveleau cu paie, stuf ori *hlujani* (fig. 109). De pildă, în zona Hușilor au predominat *cramele compuse* „...din două încăperi, primul compartiment purtînd denumirea de «hora crămii», avînd drept destinație depozitarea tuturor uneltelor și vaselor necesare în procesul de vinificație : *călcătorul* sau *linul, ciubărul, dejele, căușul, mustuitorul, cada*, coșurile din răchită și *teascul*. Cea de a doua încăpere era destinată depozitării butoaielor cu vin. La multe din aceste construcții s-a mai adăugat în decursul timpului și o încăpere pentru locuit, ce în partea locului poartă denumirea de căsuță"[579]. Dacă via se afla la o distanță apreciabilă de sat, din loc în loc, cramelor li se asocia și un grajd. În aceeași zonă, sub camera de locuit de lîngă cramă se zidea, adeseori, o pivniță[580].

---

[578] *Ibidem.*

[579] Violeta Veturia Bazarciuc, *op. cit.*, p. 400.

[580] N. Al. Mironescu, Paul Petrescu, *Construcțiile viticole din zona Hușilor. Contribuții la studiul etnografic al viticulturii*, în „Revista de folclor", an VIII, nr. 3—4, București, 1963, p. 147.

În satele din Vrancea și Galați, specializate în viticultură, aproape fiecare gospodar își amenaja o *căsoaie* sau *cramă* pe deal, în care se adăposteau membrii familiei pe durata muncilor la vie. Totodată, într-o încăpere a căsoaiei sau a cramei se țineau uneltele și instalațiile necesare vinificării, iar în alta se aflau vasele pentru vin[581].

Documente istorice din evul mediu menționează *pivnițe* la vii și în regiunea dealurilor și colinelor subcarpatice ale Munteniei[582]. Potrivit mărturiilor de teren, se pare că în vestul Munteniei au predominat pivnițele clădite la nivelul solului, din bîrne masive, ca în nordul Olteniei. În schimb, construcțiile viticole din estul Munteniei se asemănau, uneori, cu cele din Moldova, compunîndu-se din *cramă* (la nivelul solului) și din *pivnița* de zid, amenajată sub cramă.

Și în satele din Dobrogea, renumite pentru calitatea vinurilor obținute (de exemplu, la Niculițel), se găseau *colibe* pe la vii. Adîncite puțin în pămînt, ele aveau formă dreptunghiulară și se lucrau în întregime din stuf. Acolo fierbea vinul și se ținea instrumentarul viticol.

Cea mai puternică tradiție a păstrării vinului la *pivnițele* de pe *plaiurile cu vii* s-a conservat însă în Oltenia de nord. Mai cu seamă în satele de moșneni din Mehedinți, Gorj și Vîlcea, pînă către primul război mondial, pivnițele de pe dealuri păreau a fi adevărate așezări cu case izolate[583]. Spre exemplu, numai în dealul Bălăneștilor (Gorj) au fost circa 200 de pivnițe care, așezate în puncte dispersate sau în aliniament, au dăinuit pînă curînd, unele reprezentînd veritabile monumente arhitecturale. O mulțime de pivnițe mai puteau fi văzute pe dealurile Voiteștilor, Glodenilor, Arcanilor, Runcului, Copăcioasei, Scoarței, Dobriței etc. — din Gorj[854] —, pe dealurile care însoțeau cursu-

---

[581] Ion Ghinoiu, *Documente etnografice evidențiate în ancheta pentru AER*, în „Buletinul AER", nr. 8, 1980, p. 240 ; Eugen Holban, *Arhitectura populară din județul Galați. Chimnița sau căsoaia...*, în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. III, Golești-Argeș, 1980.

[582] Radu Gioglovan, *op. cit.*, p. 386.

[583] Cu privire la pivnițele din Oltenia, vezi îndeosebi lucrările : Paul Petrescu, N. Al. Mironescu, *Construcțiile viticole din Gorj. Contribuții la studiul etnografic al viticulturii*, în „Cibinium", Sibiu, 1967/68 ; Gh. Iordache, *op. cit.*, p. 79—81 ; Marcela Bratiloveanu-Popilian, *Aspecte ale construcțiilor viticole și pomicole din zona de nord a Mehedinților*, în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. II, Golești-Argeș, 1978.

[584] Andrei Pănoiu, *Din arhitectura lemnului în România*, București, Edit. tehnică, 1977, p. 71, 169.

Fig. 110. *Pimniță* din Bălești (Gorj). (Muzeul Curtișoara).

rile Oltețului, Cernei, Oltului (în Vîlcea) și pe multe dealuri din Mehedinți.

Impresionante, în egală măsură, prin număr, știință a lucrăturii și artă ornamentală, asemenea construcții sînt unice în arhitectura românească, ele neavînd corespondent nici în alte țări din Europa de sud-est și centrală[585]. Compuse dintr-o încăpere de formă pătrată sau dreptunghiulară și dintr-o *tindă* „prispa din față", *pimnițele* se lucrau din lemn masiv, ca și vechile case (fig. 110). Doar temelia consta, uneori, dintr-un strat de piatră de rîu, legată ori nelegată cu mortar. Peste temelia de piatră sau direct pe pămînt, se așezau *tălpile* din *groși, bîlvani* „trunchiuri de copaci" și se încheiau la capete prin îngemănare. Apoi, se ridicau pereții din *cununi* de bîrne orizontale, rotunde sau cioplite în patru muchii, încheiate tot prin îngemănare. În virtutea unei deprinderi străvechi, acoperișul (în 4 ape) se clădea, rareori, din viță de vie, așezată sub forma unei căpițe. Mai frecvente erau însă învelitorile confecționate din șindrilă și

[585] Nicolae Al. Mironescu, *Cu privire la istoricul viticulturii...*, p. 498.

blane de stejar, prinse în cuie de lemn pe lănteții de pe căpriori. Intrarea în pivnițe se făcea totdeauna printr-o *ușă cu țîțînă*, impunătoare prin lățime și masivitate. Partea din spate a ușii *(cotocul)* intra în *cuib* „o scobitură-n prag" și prin rotire ușa se deschidea sau se închidea. Sistemul de *încuiere* era rudimentar și se compunea dintr-o *drugă de lemn,* trasă cu niște *cățăi* pe două scoabe. De obicei, pivnițele nu aveau pod, iar fumul din vatra liberă ieșea pe sub acoperiș. În unele locuri au existat și pivnițe cu tavan lucrat din *blăni* groase (pînă la 10 cm) și late de 30—40 cm, din nuiele împletite sau din scînduri de fag *priviștite* „cu marginile încălecate una peste alta".

Vrednic de notat este și faptul că, în Gorj (îndeosebi în părțile Amaradiei, și Gilortului) și în nord-estul Mehedințiului, odinioară puteau fi întîlnite chiar *pimnițe* cu etaj, care se numeau *conace* și care, în primul rînd datorită înălțimii, lăsau impresia unor „cule ușoare". Înfățișarea specifică unei cule mai era susținută, printre altele, de masivitatea portalului de la parter (locul de depozitare a vinului) și de scara interioară, care îngăduia accesul la etaj. Partea superioară a pivnițelor cu etaj — prevăzută, uneori, cu prispă de jur-împrejur — servea, de regulă, ca locuință a paznicului viei. Se pare că rămășițe ale unor atare construcții mai există și astăzi în Ilovăț și Ploștina (Mehedinți)[586].

Bogate și variate sînt datele de teren care arată că din Oltenia de nord n-au lipsit nici situațiile cînd alături de pivniță se găseau atît locuința proprietarului viei, cît și adăpostul pentru vite (*pătuiagul* pe patru furci, grajdul). Împreună, toate aceste construcții alcătuiau așa-zisul *conac,* care era îngrădit cu „...nuiele groase împletite, susținute de pari puternici înfipți în pămînt. Uneori rolul parilor îl joacă trunchiurile copacilor ce formează cîteodată și susținătorii ușorilor portițelor mici de intrare. Gardurile au o coamă imensă formată din corzi de viță tăiată, paie și ghimpi, așezată pe un suport special alcătuit dintr-o stinghie orizontală în care sînt prinse țepușe scurte verticale. Coama formează un adevărat acoperiș al gardului, ferindu-l de umezeală și împiedicînd încercările de a trece peste gard. Gardul apare ca o țesătură vegetală inextricabilă, atingînd pînă la 3 metri înălțime. În spatele gardului se găsește doar vîrful

[586] Vasile Novac, *Considerații privind necesitatea aducerii gospodăriei de Mehedinți în secția viticulturii și pomiculturii din România,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. II, Golești-Argeș, 1978, p. 352.

acoperișului pimniței“[587]. Fiind așezate în *gura* pădurilor, vasăzică în poziții strategice, conacele de la vii serveau și ca loc de refugiu pentru populația din sat, în momentele de restriște.

În general, pe durata iernii, pivnițele constituiau un punct de atracție pentru bărbați. Acolo se întîlneau mai mulți, se ospătau, povesteau sau luau hotărîri cu privire la viața satului, la administrarea cît mai bună a acestuia. La plecarea spre sat, umpleau urciorul cu vin și efectuau *măsura* vinului cu *țancul* „un băț pe care îl crestau la nivelul vinului din butoi“. De fapt, furtul vinului de la pivnițe era exclus. Tradiția orală păstrează încă vie amintirea *vremurilor* „ușilor deschise“, cînd orice trecător străin avea acces la pivnițe, beneficiind de îngăduința de a bea cît putea, cu condiția să pună *cepul* sau *dopul* la loc și să nu provoace stricăciuni. În nordul Olteniei s-a păstrat cel mai bine această uzanță, această lege nescrisă, deopotrivă a omeniei și a cinstei.

Sosirea primăverii prilejuia organizarea, pe dealul cu pivnițe, a *goviei,* adică a unei petreceri cîmpenești care antrena aproape tot satul[588]. Atît documentele scrise cît și tradiția orală atestă existența pivnițelor *de neam,* care aparțineau unui grup de familii descinse dintr-un strămoș comun, precum și a pivnițelor folosite laolaltă de 2—3 vecini. În astfel de cazuri, fiecare gospodar își avea butoiul său cu vin.

Sînt dovezi că odinioară au existat adăposturi pentru depozitarea vinului și pe la viile din satele aservite. De pildă, oamenii vîrstnici din satele Căluiu și Oboga (Olt) știu că, mai demult, se găseau *căsoaie* pe la *plaiurile* de vii : „Pe aici, pe timpuri, erau plaiuri întinse de vii ; aveau pe acolo bătrînii noștri căsoaie. Mama mea aducea vin cu bota de la căsoaie“ — spune un informator din Căluiu. La fel, bătrînii din Coțofenii din Dos sau din Segarcea (Dolj) menționează existența *pimnițelor cu cerdac* pe la plaiurile cu vii. De obicei, în cerdac se țineau vasele și instalațiile viticole.

În sudul Olteniei și al Munteniei, pe alocuri, vinul se păstra în *bordeiele* de la vii, care aveau dimensiuni variabile și care constau din gropi adîncite în pămînt, din *furci* înfipte în colțuri, din grinzi dispuse pe furci și din căpriori. Peste căpriori se așterneau stuf și apoi pămînt. În bordei se intra pe o ușă și se cobora pe trepte din pămînt crutat[589].

---

[587] Paul Petrescu, N. Al. Mironescu, *Construcțiile viticole din Gorj...*, p. 290.

[588] Gh. Iordache, *op. cit.*, p. 79.

[589] Inf. de teren, Dăbuleni, Leu (Dolj), Plopii Slăvitești (Teleorman).

E de presupus că *pimnițele (căsoaiele, bordeiele* etc.) de pe la viile din satele aservite au dispărut în secolul trecut, concomitent cu intensificarea comerțului cu cereale în detrimentul celui cu animale și cu băutură. Numai în fostele sate de moșneni, în care viticultura va continua să rămînă în floare pînă către sfîrșitul secolului trecut, pivnițele sau căsoaiele de la vii își vor prelungi existența și după începutul veacului al XX-lea. Decăderea bruscă a viticulturii din cauza filoxerei, coroborată cu înmulțirea caselor înalte, cu beciul la parter (ce prelua funcțiile pivniței de la vie) și cu slăbirea eficienței principiilor dreptului cutumiar (ceea ce a facilitat sporirea cazurilor de furt) explică dispariția pivnițelor și de pe moșia satelor din nordul Olteniei, fenomen încheiat, practic, imediat după primul război mondial.

În localitățile în care, din felurite motive, îndeletnicirea cultivării viței de vie nu avea însemnătate, n-au existat, de obicei, construcții speciale pentru depozitarea vinului nici în podgorii și nici în vatra satului. Dar nici în zonele cu podgorii cît de cît întinse nu aveau construcții viticole toți sătenii. De aceea, în asemenea situații, butoiul cu vin își găsea locul, adeseori, într-o încăpere a casei, desemnată diferit în graiurile locale : *celarul casei* (nume consemnat, de pildă, în Alunu, Roșiile—Vîlcea, Orlea—Olt), *celarul bordeiului* (denumire în sudul Olteniei), *chiler* (termen cu circulație prin Moldova), *tinda casei* sau *cămara casei* (denumire prin Transilvania“) etc. Alteori, butoiul cu vin se ținea în *șură* (prin Transilvania), sub *perdeaua* din spatele casei (prin nordul județului Vîlcea), în *coșeri* (prin sudul Olteniei), în *colniță* (prin nord-vestul Transilvaniei) etc.

În ceea ce privește construcțiile viticole din vatra satelor, se poate spune că erau amenajate pe sol sau sub nivelul solului. Astfel, în zonele deluroase ale Olteniei și ale Munteniei de vest au precumpănit pivnițele construite pe sol, întru totul asemănătoare cu cele de la vii. Ca un substitut al lor, către sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, s-au înmulțit *beciurile* sau *pivnițele* amenajate la parterul *caselor înalte* (fig. 111—112) sau în subsolul caselor, magaziilor obișnuite. Sporadic, au mai fost întrebuințate *bordeie,* adică galerii săpate într-un mal, cu pereții zidiți sau cu cîte o furcă în fiecare colț, pe care se sprijineau grinzile și acoperișul înălțat fie din căpriori și *blane,* fie din bîrne, paie și pămînt. În alte împrejurări, vinul se păstra în adăposturi executate în grădina casei. Numită *bordei* (de pildă, în Brănești—Gorj) sau *boșcă*

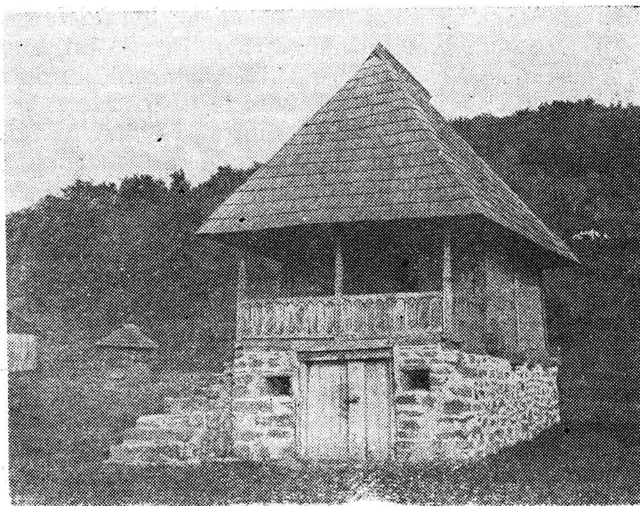

Fig. 111. *Căsuță* cu *pivniță* la subsol din județul Vîlcea (Muzeul Bujoreni).

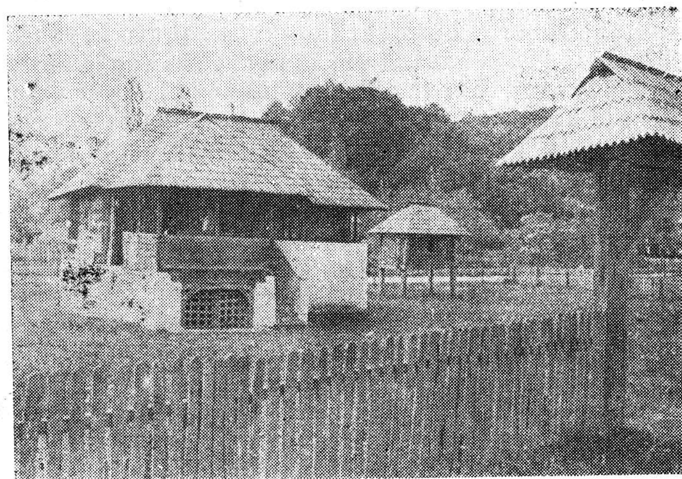

Fig. 112. Casă din Măldărești (aflată în Muzeul din Bujoreni—Vîlcea).

(termen des folosit în vestul, sud-vestul Munteniei), o astfel de construcție consta dintr-o groapă, din două *furci* masive, care susțineau o grindă, și din mai mulți *stîlpișori* fixați cu un capăt pe grindă, iar cu altul pe pămînt. Peste *stîlpișori*, se clădea învelișul alcătuit dintr-un strat de stuf ori trestie și din pămînt.

Se pare că *beciurile* sau *pivnițele* semiîngropate din sudul Olteniei aveau pereții căptușiți cu scînduri groase, așezate vertical[590].

În Muntenia de est și în Moldova au cunoscut o mai mare răspîndire *cramele* construite pe sol din nuiele împletite și lipite, din vălătuci și chirpici și, mai rar, din piatră sau din lemn masiv de stejar. Obișnuit, atare construcții se compuneau din furci de stejar înfipte în cele patru colțuri (uneori se intercalau furci și la mijlocul pereților), din două *cosoroabe* așezate în lungul construcției, peste furci, și din grinzi sprijinite pe cosoroabe. Tavanul se lucra din scînduri late, iar acoperișul (în patru ape) din căpriori și leațuri prinse în căpriori. Peste leațuri se înălța învelitoarea din stuf, groasă de circa 40—50 cm și fixată la exterior cu niște prăjini. Frecvente erau cramele cu o singură încăpere, folosită în egală măsură atît pentru prelucrarea strugurilor cît și pentru depozitarea vinului, uneltelor etc. N-au lipsit însă nici cramele cu două încăperi, cea mai mică fiind destinată, în general, adăpostirii uneltelor și instalațiilor viticole[591].

În Muntenia de est și în Moldova, des utilizate erau și *pivnițele* realizate sub nivelul solului. Ele reprezentau galerii săpate în pămînt, cu pereții din piatră sau doar din pămînt bătut. Peste pereți, în lungul galeriei, se așezau două bîrne lungi, ale căror capete din față se fixau pe stîlpi masivi, care serveau și ca *ușori*. Peste bîrne, erau dispuse perpendicular grinzi groase de stejar, care sprijineau acoperișul din trestie și pămînt[592].

Pentru păstrarea vinului, în Moldova s-au întrebuințat frecvent și *zămnice (zîmnice)* — construcții întru totul asemănătoare cu *bordeiul* din Oltenia sau cu *boșca* din estul și sud-estul Munteniei. Alteori, în maluri sau sub crame, se săpau galerii mai spațioase ca ale zămnicelor. Numite *beciuri*, asemenea adăposturi aveau pereții lucrați din chirpici sau din piatră de mal. De regulă, tavanul era boltit (fig. 113).

---

590 Inf. de teren, Leu, Danеți, Dăbuleni (Dolj).
591 Printre altele, vezi N. Al. Mironescu, Paul Petrescu, *Construcții viticole din zona Hușilor...*, p. 145.
592 Inf. de teren, Ipatele, Stînca (Iași).

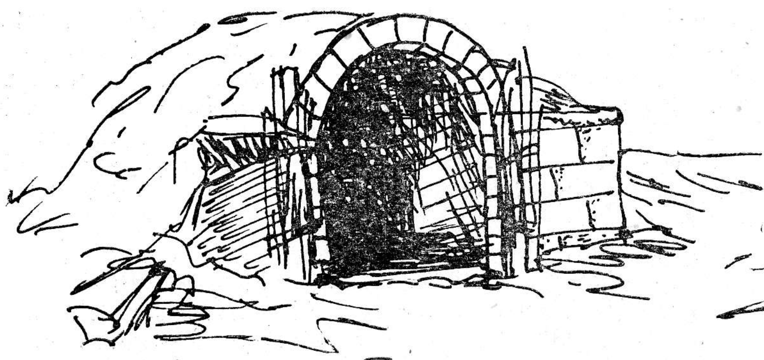

Fig. 113. *Beci* din Comarna (Iași).

În sfîrșit, tot în Moldova, vinul se mai păstra și în *hrube*, adică în galerii executate sub o încăpere a casei. În acest sens, se săpa o groapă adîncă de circa 2 m. Apoi, se înainta cu săpătura pe sub pămînt, oblic, încă cîțiva metri. Așadar, săpătura pe sub pămînt pornea de la *gura* verticală. Treptat, galeria se afunda, ajungînd ca *fundul hrubei* să se afle la circa 4—5 m sub pămînt. În mod curent, pereții hrubei nu se consolidau, ci doar se ardeau. Coborîrea se realiza pe trepte din pămînt crutat. Butoiul cu vin se găsea tocmai la capătul hrubei, unde era de-a dreptul frig. În pereții hrubei se aflau și nișe pentru păstrarea legumelor pe timpul iernii[593].

Pentru Banat și Transilvania reprezentative au fost, de regulă, pivnițele amenajate sub casă, lucrate din piatră sau cărămidă, cu tavan din grinzi și scînduri, cu ferestre mici și gratii pentru aerisire. N-au lipsit nici situațiile cînd pivnițele se găseau sub *șură* — mai exact sub locul unde se ținea carul — sau sub *găbănașe* „cămări de alimente"[594]. Datorită formei terenului, cu deosebire în sudul și în centrul Transilvaniei, pivnițele mici săpate sub casă (de obicei, doar sub una dintre încăperi) formează un fel de demisol[595].

Pe de altă parte, în gospodăriile mai înstărite din așezările cu podgorii renumite (cum ar fi cele din preajma orașului Alba Iulia sau de la Episcopia Bihorului) au fost înregistrate și pivnițe cu bolți de piatră sau de cărămidă. Unele dintre ele — simple, lineare — atingeau o lungime de circa 20 m, o lățime de 5 m, aveau forma unui semicilindru și o boltire continuă pe toată întinderea. Intrarea se făcea printr-o ușă plasată lateral. La ușă se ajungea coborînd circa 10 trepte, adăpostite într-un gîrlici. Din loc în loc, în boltă erau străpunse ferestre.

Alte pivnițe se compuneau dintr-o încăpere de bază, longitudinală (26 m/5 m), din care se intra într-o încăpere ceva mai mică (9/4 m), așezată paralel cu prima, iar de aici în al treilea spațiu de 4/4 m. Primele două încăperi erau semicirculare, cu bolta sprijinită pe arcuri din piatră ori cărămidă, iar a treia avea boltă-n cruce. Trecerile se efectuau prin uși prevăzute cu chenare puternice, din blocuri masive de piatră cioplită, care formau ogive și arcuri în plin centru[596].

TEHNOLOGIA CULTIVĂRII POMILOR FRUCTIFERI

Pe vremuri, pomii nu se bucurau totdeauna de o îngrijire specială. De pildă, rareori livezile erau gunoite și săpate în întregime. Mai des se săpau doar porțiunile din preajma pomilor. Scăderile bruște de temperatură în perioada înfloririi acestora, grindina, omizile etc. aduceau mari prejudicii recoltelor de fructe, compromițîndu-le, uneori, total. De aceea anii bogați în recolte alternau cu cei săraci.

De regulă, merii, perii, cireșii, gutuii, nucii etc. creșteau mai mult răzleți. Din cînd în cînd și prunii erau împrăștiați ici-colo. Firește, în afara pomilor crescuți întîmplător, existau și numeroase livezi de pomi, în special de pruni — numite frecvent *pometuri (pomături)* — care se formau, de obicei, în locul pădurilor defrișate[597].

Pentru plantare se foloseau *puieții* răsăriți din rădăcinile pomilor ajunși pe rod. Scoși cu rădăcină, puieții respectivi se plantau în gropi de circa 60/40 cm, eșalonate pe *rînd* sau *răzor*. Distanța dintre gropi varia în funcție de presupusa circumferință a coroanei pomilor, iar cea dintre răzoare sau rînduri — denumită *răstav* prin Oltenia — era de circa 4—6 m.

Pînă nu demult, pe întreg cuprinsul țării, majoritatea soiurilor de pomi erau autohtone. Pentru a le denumi, poporul a avut în seamă, în primul rînd, culoarea fructelor. În consecință,

593 Inf. de teren, Cerțești (Galați), Roșiești (Vaslui).
594 Doru Radosav, I. Iurașciuc, *op. cit.*, p. 412.
595 Nicolae Al. Mironescu, *Cu privire la istoricul viticulturii...*, p. 499.
596 *Ibidem*, p. 510.
597 „Tăiau pădurile și puneau pruni. Care nu punea 100 de pruni în viață, nu era om, era orbete" (Inf. de teren, Roșiile-Vîlcea).

s-a vorbit frecvent de *prune albe (albuțe, albăuțe)*[598]; *roșii* sau *roșioare*[599]; *negre* sau *negruțe* „mărunte, bune pentru țuică"[600]; *vinete*[601]; *gălbenioare*[602]; *ciorăci, ciorane* sau *ciorăști*[603]; *cachii*[604]; *narangii*[605] (portocalii, roșii-deschise) (< tc.*narenci*); *sticloase*[606] etc.; de *mere vinete* (nume prin Țara Bîrsei), *vărgate* (denumire înregistrată în aceeași zonă), *țigănești* sau *țigănci* (roșii)[607], *roșii* sau *roșioare*[608], *albe* (de pildă, în Sînmihai de Pădure—Mureș), *viorele* (nume consemnat în Vînători—Arad), *verzi* (denumire în Drăgești—Bihor) etc.; de pere *negre* (denumire în Țara Bîrsei), *gălbioare* sau *galbene*[609], *albe* (denumire în Bunești—Brașov), *roșii-gălbui* (în Stînca—Iași), *lucii* (în Ipatele—Iași), cu *miez roșu* (în Sînmihai de Pădure—Mureș; Aliceni—Satu Mare), *ciorăști* (în Boteni—Argeș) etc.; de *cireșe negre, albe românești* (în Stînca—Iași), *galbene* (în Crasna—Gorj; Bălășești—Galați) etc.

Unele denumiri se referă la timpul coacerii fructelor. Astfel, există *prune de vară* sau *văratice* (roșii), *de toamnă* sau *tomnatice* (de pildă în Crasna—Gorj; Stînca—Iași; Boteni—Argeș), *oarzăne* (în Lucăceni—Satu Mare); pere *timpurii* (în Aliceni—Satu Mare), *de vară* sau *văratice*[610], *de iarnă* sau *iernatice*[611], *de-ale fînului* (denumire în Țara Bîrsei; se coc pe vremea cositului), *ovăsești, orzești* sau *oarzăne* (denumire cu mare răspîndire pe cuprinsul țării), *sîntiliești* (termen des întrebuințat în nord-vestul Munteniei), *sînzienești*[612], *sîntămărești*[613], *de toamnă*[614]; mere *de vară* sau *văratice* (denumire cunoscută în toată țara), *de sînpetru; de toamnă* sau *tomnatice*[615], *de iarnă* (în Căbești—Bihor) etc.

Alte denumiri subliniază însușiri ale varietăților de fructe. De exemplu, se găsesc *prune popești* „mari, lungi, galbene" (nume prin județele Vîlcea, Gorj), *grase*[616], *pișoalce* (în Roșiile—Vîlcea; Sîmburești—Olt), *rînduri* sau *gogoșele* „pe măsura coacerii, cad singure din pom"[617], *gogonețe* „mici și sferice" (în Orodel—Dolj), *moțate* (în Căpreni—Gorj), (perje) *de țuică* (în Stînca—Iași; Filipești—Bacău), *coadeșe (coadreșe)* „cu coada lungă" (în Ipatele—Iași, Găiceana—Bacău), (tuleu) *gras* (în Ipatele—Iași), *botișe* sau *boateșe* (în Căbești, Tomnatic—Bihor), *drepte* (în Țigănași—Iași), *corcodușe* „prune mici, rotunde"[618], (perje) *cu gît* (Căiuți—Bacău), perje *de uscat* (în Filipești—Bacău), *țîța-caprii* (în Fînațe—Mureș), *strîmbe* (în Țara Bîrsei), *gușate* (în Coteana—Olt), *ursăști* (în Sarmizegetusa—Hunedoara; Vînători—Arad), *cîinești* „mai mici ca cele bistrițe" (în Drăgești—Bihor), *mistrețe* „bune pentru legvari" (în Valea Seacă—Satu Mare), *căiești* „prune foarte mari" (în Valea Seacă—Satu Mare), *dulci* (în Țara Bîrsei; Sarmizegetusa—Hu-

---

598 Inf. de teren, Roșiile, Slătioara (Vîlcea), Orodel (Dolj), Crasna, Dănești, Pîrîu (Gorj), Boteni (Argeș), Țigănași (Iași), Stănișești, Sănduleni, Dămienești, Pădureni (Bacău), Sînmihai de Pădure, Deleni (Mureș), Stîna, Luna, Crucișor (Satu Mare), Lăpugiu de Sus (Hunedoara), Dobra (Alba), Șepreuș, Sîntana (Arad), Drăgești, Valea lui Mihai (Bihor), Cătina, Sîmboieni (Cluj).

599 Inf. de teren, Roșiile (Vîlcea), Drănic (Dolj), Căpreni (Gorj), Sănduleni, Dămienești, Căiuți (Bacău); unele sate de prin jud. Dîmbovița; Stîna (Satu Mare), Lăpugiu de Sus, Muncelu Mare (Hunedoara), Drăgești, Căbești, Girișu de Criș, Tomnatic, Valea lui Mihai (Bihor).

600 Inf. de teren, Drănic (Dolj), Roșiile, Stănești (Vîlcea), Coteana, Sîmburești, Vulturești (Olt), Țigănași (Iași), Stănișești, Pădureni (Bacău), Luna (Satu Mare), Drăgești (Bihor), Șepreuș (Arad), Tomești (Hunedoara).

601 Inf. de teren, Roșiile, Slătioara (Vîlcea), Căpreni, Dănești, Pîrîu (Gorj), Căiuți (Bacău), Cîmpu lui Neag (Hunedoara).

602 Inf. de teren, Drănic (Dolj), Coteana (Olt), Mînăstioara (Dîmbovița), Lucăceni (Satu Mare), Ribița (Hunedoara).

603 Inf. de teren, Pîrîu, Căpreni (Gorj), Miulești (Dîmbovița), Șepreuș (Arad), Crucișor, Luna (Satu Mare), Cătina (Cluj).

604 Inf. de teren, Șepreuș (Arad).

605 Inf. de teren, Țigănași (Iași).

606 Inf. de teren, Boteni (Argeș).

607 Inf. de teren, Stînca, Ipatele (Iași), Ribița (Hunedoara).

608 Inf. de teren, Bunești (Brașov), Ipatele (Iași), Boteni (Argeș).

609 Inf. de teren, Ipatele (Iași), Crucișor (Satu Mare), Bunești (Brașov).

610 Inf. de teren, Stănești, Slătioara (Vîlcea), Sînmihai de Pădure, Fînațe (Mureș), Luna, Valea Seacă (Satu Mare), Tomnatic (Bihor), Sîmboieni (Cluj).

611 Inf. de teren, Slătioara (Vîlcea), Căpreni (Gorj), Drăgești, Girișu de Criș, Tomnatic (Bihor), Bunești (Brașov), Cupșeni (Maramureș), Luna, Valea Seacă (Satu Mare).

612 Nume întîlnit în județele Alba, Arad, Maramureș etc.

613 Inf. de teren, Stănești (Vîlcea), Turnu (Arad), Căbești, Drăgești (Bihor), Sîmboieni (Cluj).

614 Inf. de teren, Girișu de Criș (Bihor), Ipatele (Iași), Fînațe (Mureș), Turnu (Arad), Cătina (Cluj).

615 Inf. de teren, Drănic (Dolj), Fînațe (Mureș), Căpleni, Crucișor (Satu Mare), Lăpugiu de Sus (Hunedoara).

616 Inf. de teren, Boteni (Argeș), Turnu, Sîntana, Șepreuș (Arad), Cupșeni (Maramureș), Căbești, Valea lui Mihai (Bihor), Ribița (Hunedoara), Fînațe, Deleni, Sînmihai de Pădure (Mureș), Bunești (Brașov), Lucăceni, Stîna, Crucișor (Satu Mare), Lancrăm, Tărtăria (Alba), Cătina (Cluj).

617 Inf. de teren, Roșiile, Stănești, Slătioara (Vîlcea), Crasna (Gorj).

618 Inf. de teren, Stănișești, Pădureni, Bogdănești (Bacău), Ivești, Bălășești (Galați), Sîmboieni (Cluj).

nedoara), *știre* „seci" (în Sarmizegetusa—Hunedoara), *cloțușe* (în Vulturești—Olt), *boboloașe* „rotunde" (în Muncelu Mare—Hunedoara), *tîrnosive* „mici, rotunde, cu miros plăcut ; se coc toamna tîrziu ; bune pentru mîncare" (în Căpreni—Gorj) etc. ; mere *crețești* „varietate de mere autohtone, mari, turtite, cu coaja verzuie sau gălbuie, acoperită parțial cu dungi roșii, cu gust acrișor" (denumire răspîndită în toată țara), *mălăiețe* (de pildă, în Bălășești—Galați), *de-ale untului* sau *de-ale aurului* (în Țara Bîrsei), *tari* (în Bunești—Brașov ; Cupșeni—Maramureș), *popești* (în Țara Bîrsei ; în județul Alba), *țița-vacii* (în Tomnatic—Bihor), *botane* (în Țara Bîrsei — derivat, probabil, din *bot*), *scorțoase* (în Țara Bîrsei ; prin jud. Bihor), *scorțoboase* (în Aliceni—Satu Mare), *dulci* sau *dulci de vară* (denumire cunoscută în oricare zonă pomicolă a țării), *acre* (în Girișu de Criș—Bihor), *sălcii* (de exemplu, în Stănești—Vîlcea ; Ribița—Hunedoara ; Crucișor—Satu Mare), *ursănești* (denumire frecventă în Maramureș ; în Țara Zărandului), *sămînții* sau *de sămînță* (în Roșiile, Stănești—Vîlcea ; Căpreni—Gorj), *domnești* „mere mari" (termen cu mare răspîndire în zonele pomicole), *țițoase* (în Ulmeni—Buzău), *pădurețe* (în Vulturești—Olt), *țurcanci* (în Stînca—Iași), *moșești* (în Stînca—Iași), *posmogene* (în Țigănaș—Iași ; din *posmag* „uscat" sl. *posmagŭ), puhave* (în Vînători—Arad) etc. ; pere *mălăiețe* (denumire general răspîndită), *mustoase, pepenești* (în Dîrmănești—Argeș), *scorțoase* (în Crucișor—Satu Mare ; prin Țara Bîrsei), *tămîioase, pădurețe* (cunoscute oriunde în țară), *domnești* (în Ribița—Hunedoara ; Cupșeni—Maramureș ; Căpreni—Gorj), *pletoase* (în Stînca—Iași), *cu coadă lungă* (în Cupșeni—Maramureș), *coadeșe* (în Vînători—Arad), *cu carne* (în Stînca—Iași), *ursănești* (în Căpreni—Gorj), *iepurești* (în Aliceni—Satu Mare), *dulci* (în Drăgești—Bihor), *busuioace* (în Ipatele—Iași), *gușate* „gîtuite" (în Căpreni, Pîrîu—Gorj) etc. ; cireșe *pietroase* (în Roșiile, Stănești—Vîlcea), *amare* (în Roșiile, Stănești—Vîlcea ; Ipatele—Iași), *cu grumaz* (în Girișu de Criș—Bihor), *grase* (în Roșiile, Stănești—Vîlcea), *dulci* „mici" (în Slătioara—Vîlcea), *crăiești* (în Stînca—Iași), *iepurești* „mărunte, amare" (în Căpreni—Gorj ; Crucișor—Satu Mare), *moacre* „tari și mari" (în Ribița—Hunedoara) etc.

Unele denumiri indică, pesemne, proveniența soiurilor de fructe. Bunăoară, există prune *bistrițe (bistrițene, bistrițești* sau *de Bistrița)*[619], *voronești* (în Clopotiva—Hunedoara), *murășenești* (în Muncelu Mare—Hunedoara), *nemțești* (în Valea Seacă, Luna, Aliceni—Satu Mare) etc. ; mere *cisnădești, mureșenești* (prin jud. Alba), *hîncîiești* (în Căbești—Bihor), *buciumene* (în Căiuți—Bacău), *dănești* (în Cupșeni—Maramureș), *stănile* (denumire în Țara Bîrsei ; ea se poate referi și la cel care le-a obținut prima dată), *șiculane* (în Tomești—Hunedoara[620]) etc. ; cireșe *californe* (în Ipatele—Iași) etc.

Alte categorii de fructe sînt exprimate prin cuvinte împrumutate. De pildă, au fost înregistrate pe teren denumiri ca : prune *renglote*[621] „mari, sferice, galbene-verzui sau roșcate" (< fr. *reine-claude*, germ. *Ringlotte), avrame* (< *ngr. avrámilo)*[622], *crihini* sau *crichini*[623] (după numele lui Al. Krieche, prin intermediul sas. *Kräichen), colduse (culdușe, culducuțe)*[624] „mărunte și acrișoare" *(coldusi* < magh. *koldus), oltoane*[625] (din magh. *oltani „altoi"), goldane*[626] „varietate de prun originar din Grecia"; mere *batule, pătule, pătulate* (< germ. *Batullen* /apfel/, *Batullen* /baum/), *buicăne*[627] *(buic* „plantă, fruct care crește peste măsură" ; *buic* din *buiac* < sl. *bujakŭ) ; șovarne*[628] „bune pentru păstrat în fîn" (din șovar < ucr. šuvar, scr. ševar „fîn cu mult rogoz") etc.

Destul de multe denumiri nu sînt înregistrate în dicționare sau au origine controversată ori necunoscută. Astfel, se cultivă prune *dăgene* (în Ipatele—Iași), *batoșe* (în Sîntana—Arad), *curcudele* (în Găiceana—Bacău), *motrune* sau *motrogane* (în Găiceana—Bacău ; Colibași—Argeș), *fortoșe* sau *foarteșe* (în Lucăceni, Aliceni—Satu Mare ; Cupșeni—Maramureș ; Drăgești—Bihor), *doronț* sau *zdronț* (în Lăpugiu de Sus, Muncelu Mare—Hunedoara), *pîrțigușe* (în Deleni—Mureș), *cacopoua* (în Deleni—Mureș), *poroabe* (în Cîmpu lui Neag—Hunedoara), *marghite* (în Valea Seacă—Satu Mare) ; mere *cormoșe* (în Aliceni—Satu Mare) ; pere *acavițe* (în Bunești—Brașov), pere *de pîrci*

[619] Nume cu mare răspîndire în Transilvania. Înregistrat de noi și în puncte din vestul Moldovei (de pildă, în Căiuți-Bacău).

[620] De reținut că în județul Arad se află localitatea Șicula.

[621] Inf. de teren, Ipatele (Iași), Șepreuș, Turnu (Arad), Nucșoara (Hunedoara), Drăgești (Bihor).

[622] Inf. de teren, Găiceana (Bacău).

[623] Inf. de teren, Dobra (Alba).

[624] Inf. de teren, Boteni (Argeș), Fînațe, Sînmihai de Pădure (Mureș).

[625] Inf. de teren, Cupșeni (Maramureș).

[626] Inf. de teren, Țigănaș, Ipatele, Stînca (Iași), Dămienești (Bacău), Ivești (Galați).

[627] Nume în Țara Bîrsei.

[628] Inf. de teren, Lăpuș (Maramureș), Valea Seacă, Crucișor (Satu Mare), Sîmboieni (Cluj).

(în Bunești—Brașov), *minînțele* (în Drăgești—Bihor), *rocilate* „rotunde" (în Ribița—Hunedoara), *motrune* (în Vulturești—Olt, Domnești—Argeș) etc.

În afara prunilor, merilor, perilor și cireșilor, oriunde pe cuprinsul țării, s-au mai plantat — din cele mai vechi timpuri — gutui, piersici, nuci și vișini. Cu vremea, au fost preluați în cultură și caisul, zarzărul (sau corcodușul) și dudul căruia, regional, i se mai spune : *frăgar*[629], *pomnițar* (cuvîntul se folosește frecvent în nordul, nord-vestul Transilvaniei), *agud* (denumire des întrebuințată în Moldova), *iagod* sau *iagud* (alături de *dud*, termenul circulă în Banat)[630].

De-a lungul secolelor, soiurile autohtone de pomi au fost înmulțite și înnobilate printr-o necontenită și riguroasă selecție empirică. În felul acesta, s-au obținut varietăți numeroase de pomi, bine adaptate oricăror condiții locale și caracterizate prin vigurozitate, prin rezistență la boli și intemperii și printr-o mare productivitate.

Calea cea mai eficientă pentru ameliorarea soiurilor autohtone de pomi a constituit-o, firește, *altoirea*[631]. S-au folosit două procedee de altoire. În cazul primului — numit în *pană (despicătură* sau *crăpătură)* — se reteza trunchiul portaltoiului, se făcea o *despicătură (crăpătură)* în el și se introducea *pana* altoiului. Apoi, se lega tăietura cu o cîrpă, peste care — împotriva apei — se așternea un strat de *balegă*, de pămînt, de ceară sau, mai nou, de smoală. Celui de al II-lea procedeu de altoit i se spunea : *în mugur (în ochi* sau *în coajă)*. Aplicată de obicei la pomii tineri, metoda presupunea crestarea în formă de T a cojii *puietului*, introducerea mugurului în crestătură și legarea acestuia.

Sînt indicii că doar cîțiva oameni din fiecare sat stăpîneau știința altoirii. De aceea, în virtutea tradiției, ei aveau dreptul să altoiască oriunde pe moșia satului. De fapt, spre a-i stimula, s-a și cultivat credința că cel ce altoia mai mult în folosul obștii sătești era „...lipsit de păcate pe lumea cealaltă..."[632].

[629] Inf. de teren, Căbești, Girișu de Criș, Tomnatic (Bihor), Sarmizegetusa, Lăugiu de Sus (Hunedoara).
[630] ALR, s.n., I, h. 216.
[631] Termenul este general răspîndit în Oltenia, Muntenia și Dobrogea. În schimb, moldovenii *(hultuiesc (holtuiesc)*, iar ardelenii și bănățenii : oltănesc *(oltonesc, ultuiesc)* (vezi ALR, s.n., I, h. 218).
[632] Inf. de teren, Căiuți (Bacău), Roșiile (Vîlcea).

Datorită condițiilor naturale și țelurilor economice diferite de la o regiune la alta, pomicultura nu s-a practicat cu aceeași intensitate pe întreg cuprinsul țării. Fără a fi undeva necunoscută, îndeletnicirea a cunoscut, totuși, cea mai însemnată înflorire în zonele deluroase și chiar în cele de sub munte. Preocupare de căpetenie pomicultura a fost, de pildă, în județele Mehedinți, Gorj, Vîlcea, Argeș, Muscel, Dîmbovița, Prahova, Buzău, Covasna, Harghita, în Podișul Tîrnavelor, Mărginimea Sibiului, Țara Oltului, Țara Bîrsei, Țara Hațegului, Țara Zărandului, Țara Crișurilor, Sălaj, Maramureș, Țara Oașului, în părțile Năsăudului și ale Bistriței etc.

În mod curent, merii, perii, gutuii, vișinii, piersicii etc. se culegeau cu mîna. Fructele de prin pomii foarte înalți se luau, adeseori, cu o ustensilă specială — numită *îmbucătoare* (prin județul Alba), *proțap* (prin județul Argeș), *mușcătoare* (prin Țara Lăpușului și Țara Zărandului)[633], *prăiță, cleaștă* etc. — confecționată dintr-o prăjină lungă, despicată la un capăt în trei sau în patru părți. În despicătură se fixau bucățile de lemn încrucișate, care lărgeau crăcanele la dimensiunile fructelor. Din cînd în cînd, asemenea ustensile pentru cules fructe erau mai perfecționate, fiind lucrate de meseriașii înșiși (fig. 114).

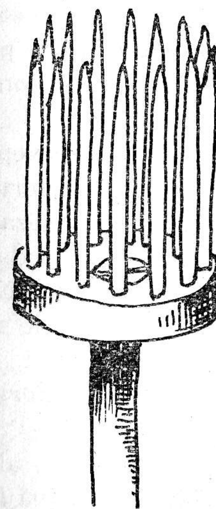

Fig. 114. Unealtă pentru cules merele (după Aurelia Tița).

De obicei, nucile și prunele se scuturau cu prăjina. Înainte de scuturare, prunii erau *hițînați (hîlțînați)* cu mîinile.

Pe vremuri, poamele proaspete și uscate, sau preparatele din fructe au avut un rol însemnat în alimentație, mai cu seamă în zilele de „post". În primul rînd, toate fructele se consumau proaspete. Depozitate prin podurile și cămările caselor, prin beciuri, în clăile de fîn etc., unele sortimente de mere și pere își păstrau calitățile inițiale și iarna. În zona muntoasă a Țării Zărandului a fost înregistrată și deprinderea conservării merelor în grădina de legume sau de flori, de lîngă casă. În acest sens, merele se așezau rînduri peste straturi groase de paie. De asemenea, împrejurul

[633] Aurelia Tița, *Fructele în alimentația populară în zonele Lăpuș-Maramureș și Zărand-Hunedoara*, în „AMET pe anii 1965—1967", Cluj-Napoca, 1969.

lor — într-un cadru de scînduri — se amenaja un strat de frunze uscate și de paie. Cînd se răcorea, fructele se acopereau tot cu frunze uscate și paie[634].

Merele și perele pădurețe s-au utilizat pretutindeni la obținerea oțetului. Cu acest scop, mai întîi ele se zdrobeau. Apoi, peste fructele zdrobite se turna apă. Amestecul se dospea timp de cîteva luni, pînă devenea oțet. În unele zone (cu deosebire în Transilvania), mustul de mere și de pere se bea. Băuturii respective i se spunea *cidru*. Pentru prepararea ei, se turna puțină apă peste fructele zdrobite. Pe măsură ce se înăcrea, băutura era îndulcită cu miere. În asemenea cazuri, merele sau perele se zdrobeau în pive, cu ajutorul *maiului* sau al *ciocanului de mînă* (fig. 115). Alteori (de pildă, în satele de pe valea Ampoiului), merele se zdrobeau în pivele de ulei, cu roată de piatră, iar reziduurile se presau în teascuri cu șurub[635]. Prin părțile Sibiului (de exemplu, în Tilișca, Șelimbăr etc.), presarea fructelor zdrobite se efectua în teascuri cu cumpănă și șurub într-o parte.

Pentru a putea fi folosite în alimentație și iarna, unele soiuri de mere, pere și prune se tăiau felii și *se uscau la soare* pe polițe, pe mese, pe cîrpătoare ori pe *lese* de nuiele, special confecționate (fig. 116).

Străvechi și practicat în toate zonele țării (mai frecvent în Transilvania) este și procedeul uscării fructelor *în cuptorul de copt pîinea*. După scoaterea pîinii, feliile de fructe se așezau pe *vatra* cuptorului fie direct, fie pe o leasă de nuiele (modalitate mai des consemnată în nordul, nord-vestul Transilvaniei) sau pe *brusture*[636] „foi de varză". Cînd se răcea cuptorul, ele se scoteau și se uscau la soare.

În satele cu olari, prunele se uscau, uneori, și *pe cuptorul de ars oale*, după stingerea focului.

Din vremuri îndepărtate, în toate regiunile pomicole ale țării, s-a aflat în uz și procedeul uscării fructelor deopotrivă *la căldură și la fum*. În acest sens, se amenajau construcții speciale, desemnate diferit în graiurile locale : *gratie de nuiele* (printre

[634] *Ibidem*, p. 537.
[635] *Ibidem*, p. 533.
[636] Astfel se proceda îndeosebi în sud-vestul Transilvaniei.

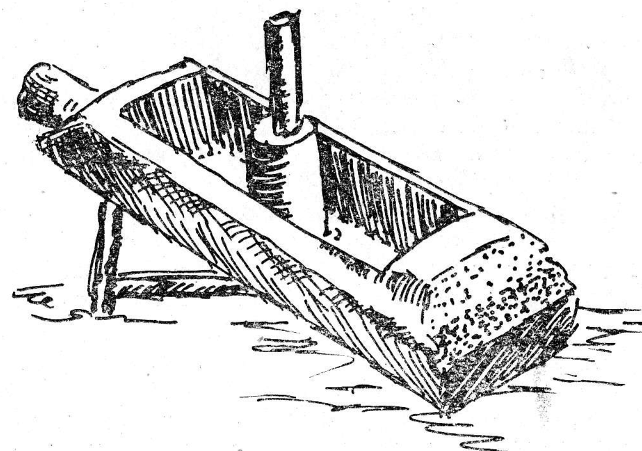

Fig. 115. *Piuă* pentru zdrobit fructe (după Aurelia Tița).

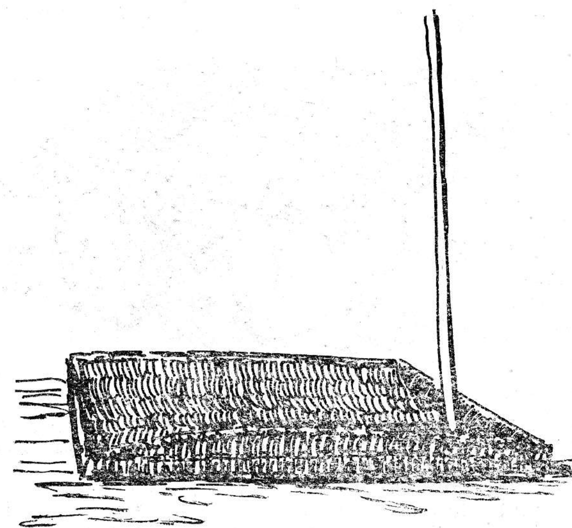

Fig. 116. Leasă pentru uscat fructe (Călugăreni—Gorj).

altele, în Roșiile, Lădești, Bălcești, Sutești—Vîlcea ; Stoina—Gorj), *pomar* (bunăoară, în Poienari, Crasna, Prigoria—Gorj ; Perișani—Vîlcea), *huștiubari* sau *cuștiubari* (de pildă, în Alunu, Slătioara, Oteșani, Bărbătești—Vîlcea ; Racovița—Gorj), *leasă* (de exemplu, în Runcu, Fărcășești—Gorj ; Isverna—Mehedinți ; Țigănași—Iași), *coșar (coșer* sau *coșeri)*[637], *uscătoare* (nume în Vlădești—Vîlcea ; Vața de Jos—Hunedoara), *afumătoare* (prin județul Argeș), *sloniță* (de pildă, în Bunești—Brașov), *șușnic* (în Șepreuș—Arad ; Drăgești, Tomnatic—Bihor), *bujdei* (denumire răspîndită în Maramureș)[638], *lojniță (lozniță, losniță, loșniță, lozință)*[639], *targă de fript prune* (în Depresiunea Almăjului) etc.

Pe de o parte, construcțiile enumerate reprezentau gropi de dimensiuni variabile, cu formă dreptunghiulară sau — mai rar — circulară, deasupra cărora se așeza cîte o *leasă (gratie)* cu fructe pentru uscat. Din cînd în cînd, pereții unor asemenea gropi se căptușeau cu piatră ori cu cărămidă. Lemne verzi sau putregăioase ardeau domol în gura gropilor. Uneori, căldura și fumul ajungeau sub leasă printr-un canal scurt, zidit cu plăci de piatră ori cu cărămizi și acoperit cu pămînt[640].

Pe de altă parte, s-au utilizat și cuptoare de uscat fructe, care se clădeau la nivelul solului, din piatră ori din cărămidă, și care aveau dimensiuni diferite și forme dreptunghiulare, pătrate sau circulare (fig. 117). De obicei, doar *gura* cuptorului,

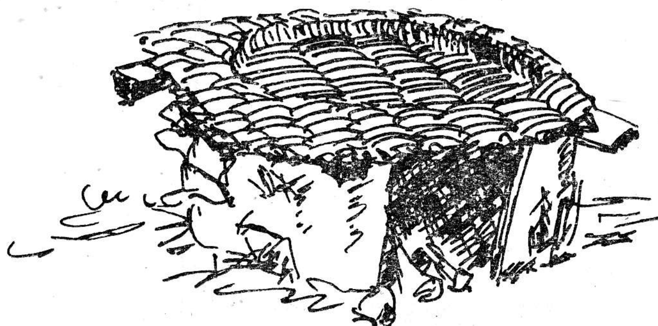

Fig. 117. *Pomar* din Gorj.

[637] Denumire mai frecventă în sudul și sud-vestul Transilvaniei. Înregistrată și în Dănești (Gorj).
[638] ALRR-Maramureș, I, h. 458. Înregistrată și în Sîmboieni (Cluj).
[639] Termenul este cvasigeneral cunoscut în Moldova. Mai rar, a fost consemnat și în Transilvania (de pildă, în Sînmihai de Pădure, Deleni-Mureș). Destul de des, el a fost utilizat și în nord-estul Munteniei.
[640] Inf. de teren, Valea Seacă, Aliceni (Satu Mare).

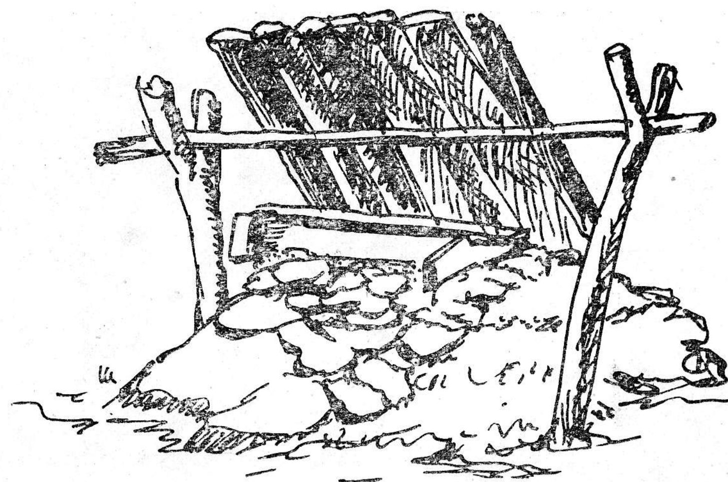

Fig. 118. *Lozniță* din Moldova.

adică locul unde ardeau lemnele, era cît de cît adîncită în pămînt. Cu scopul protejării împotriva ploilor, construcțiile pentru uscarea fructelor la fum și la căldură se acopereau, de regulă, cu o platformă din scînduri, sprijinită pe niște pari (fig. 118).

Pe la începutul secolului nostru, în principalele zone pomicole ale țării au cîștigat teren *construcțiile de uscare a fructelor numai prin căldură*. Clădite din piatră, din cărămidă arsă ori nearsă, din bîrne căptușite cu lut etc., ele aveau dimensiuni apreciabile și se compuneau, obligatoriu, din două compartimente — cel de jos, cu focul, și cel de deasupra, cu lesele — separate printr-un *pod* lucrat din scînduri lipite cu lut. Bunăoară, în Bărbătești, Slătioara, Păușești—Otăsău (Vîlcea), s-au folosit *cuptoare* ai căror pereți se zideau din cărămidă nearsă sau din piatră de rîu și se lipeau, apoi, cu mortar. Lemnele se introduceau pe două *guri*, amenajate în partea inferioară a cuptorului, înalte de circa 1 m. După aprinderea lemnelor, gurile se înfundau. Din aceleași materiale ca și cele întrebuințate la pereți, deasupra celor două guri se executa un *pod*. Peste el, se fixau 3—4 *lese* sau gratii cu fructe, între care rămînea un spațiu de 20—30 cm (fig. 119).

Cuptoare asemănătoare s-au folosit și în zonele pomicole ale Moldovei[641].

[641] Inf. de teren, Căiuți (Bacău) ; vezi și G. Aldea, *Suceava, Cuptoare de afumat și uscat fructe*, în „Buletinul AER", nr. 6, 1979, p. 191.

Fig. 119. Bărbătești (Vîlcea). Cuptor pentru uscat fructe.

Cu privire la județul Dîmbovița, documentele istorice consemnează existența, în anul 1935, a 6 cuptoare de uscat fructe, fiecare cu o capacitate de 5 000 kg lemne foc. În plus, la aceeași dată, în județ mai funcționau 3 *cuptoare sistematice*[642]. Totodată, între cele două războaie mondiale, în satele din nord-vestul Țării Lăpușului erau exploatate circa 20 de *bujdeie,* adică cuptoare care aveau temelia din piatră, pereții din cărămizi nearse, iar acoperișul din draniță : „Toată partea de jos o ocupă cuptorul, fiind de fapt un tunel lung (cu două guri : una prin care se introduc lemnele și cealaltă prin care iese fumul), boltit în formă de U, iar acoperișul lui constituind podimentul încăperii propriu-zise. În uscătoria de deasupra cuptorului au așezat cinci

[642] Cleopatra Ionescu, *Date noi privind dezvoltarea pomiculturii și viticulturii în județul Dîmbovița,* în „Studii și comunicări de istorie și etnografie", vol. II, Golești-Argeș, 1978, p. 393.

nivele : fiecare nivel are o pereche de rude longitudinale pe care se pun, în rînduri alăturate unul de altul, patru lese cu poame, în total 20 de lese. Podul uscătoriei era construit din scînduri lipite cu lut, așa cum erau de altfel și pereții, atît pe dinăuntru cît și pe dinafară. În felul acesta se realiza o încăpere bine izolată și care, încălzită de cuptorul de jos, menținea aerul cald necesar uscării poamelor. Acoperișul construcției are, la una din laturile înguste, o streașină mai largă, de circa 1 m, care protejează peretele cu cele 2 guri ale cuptorului"[643] (fig. 120). Uscătoria prezenta o ușă care se lipea după ce se umpleau lesele cu poame. Pentru a se usca uniform, poamele se întorceau la anumite intervale de timp.

Un procedeu de conservare a prunelor și a vișinelor, practicat pe întreg cuprinsul țării, l-a constituit *uscarea la soare*, după ce fructele amintite erau *opărite* în apă fiartă[644].

Cu deosebire în Moldova, s-a păstrat și tradiția potrivit căreia *perjele* uscate la soare sau pe *lojniță* se așezau într-o putină și se presau. Acolo se țineau pînă iarna tîrziu.

Foarte cunoscută românilor a fost și metoda *fierberii* prunelor pînă cînd se obținea o pastă — numită *chisăliță* — care se consuma cu pîine, cu mălai ori cu mămăligă.

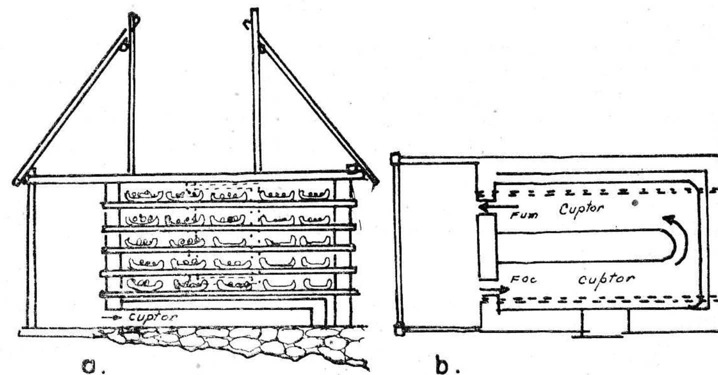

Fig. 120. Secțiuni prin *bujdeiul* de uscat fructe : *a)* uscătoria ; *b)* cuptorul.

[643] Aurelia Tița, *op. cit.,* p. 541.
[644] Inf. de teren, Sîmburești, Coteana, Vulturești (Olt), Păușești-Otăsău (Vîlcea), Muncelu Mare (Hunedoara), Căiuți (Bacău), Țigănaș (Iași), Ivești, Bălășești (Galați).

Pretutindeni, un rol însemnat în alimentația tradițională l-a avut *magiunul*[645], numit și *miere de prune*[646], *pesmet* (de pildă, în Șimand—Arad), *liptari* sau *lictari*[647], *lecvar* sau *legvari*[648], *sălvăiță, silvoiz, silvois, solvăiș* sau *sîlvoiș*[649], *podvilă* (termen cu circulație în Moldova) etc.

În vederea obținerii lui, se fierbeau în cazane de aramă ori în vase de lut soiuri de prune anume alese. Uneori, înainte de fierbere, se scoteau sîmburii. Alteori, se fierbeau prune cu sîmburi și, cînd se dezghiocau, se strecurau prin strecurători de lut, modelate de olari. Fierberea continua pînă ce pasta căpăta consistență. Bine îngroșată, pasta se păstra în oale mari de lut. Iarna, se consuma pe pîine, pe turtă ori pe mălai.

Începînd de prin secolul al XV-lea[650], cea mai mare parte din prune vor fi întrebuințate pentru fabricarea băuturii *(țuică, rachiu*[651], *răchie*[652], *pălincă*[653], *horincă*[654], *vinars*[655]). De cum se coceau, prunele se scuturau cu prăjinile, se culegeau cu mîna în vase mici, se goleau în care (amenajate ca și la culesul viei), se transportau acasă, unde fermentau în vase mari, adăpostite sub *șopruri*, sub *perdele*, prin *șuri* etc. În anii cu recolte prea mari, din cauza insuficienței vaselor, prunele se depozitau și în gropi *pîlniate*, mai largi în partea superioară. De obicei, asemenea gropi erau bine *bătătorite*, lipite cu pămînt *smolnițos*, anume ales, și arse cu paie. De jur-împrejur, aveau un șanț de protecție împotriva apei, iar deasupra se acopereau[656].

645 Denumire frecventă în Oltenia și în Muntenia.
646 Sintagma este des întrebuințată în Munții Apuseni. Înregistrată de noi și în Vînători, Șepreuș (Arad), Tomnatic (Bihor).
647 Inf. de teren, Tărtăria, Dobra (Alba), Căbești, Drăgești (Bihor). Termenul este întîlnit și în Maramureș (vezi ALRR-Maramureș, II, h. 458).
648 Denumire cu o mare utilizare în nord-vestul Transilvaniei.
649 Inf. de teren, Lăpugiu de Sus, Muncelu Mare, Sarmizegetusa, Cîmpu lui Neag (Hunedoara), Deleni, Fînațe, Sînmihai de Pădure (Mureș), Lucăceni (Satu Mare).
650 Constantin C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV — începutul sec. XIX*, București, Edit. științifică, 1973, p. 222—232.
651 Termenii *țuică* și *rachiu* sînt utilizați în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova.
652 Inf. de teren, Șepreuș (Arad).
653 Cuvînt cu mare circulație mai ales în nord-vestul Transilvaniei.
654 Termen des întrebuințat, de pildă, în Maramureș (vezi ALRR-Maramureș, II, h. 461).
655 Inf. de teren, Deleni, Fînațe, Sînmihai de Pădure (Mureș), Tărtăria, Dobra (Alba), Sîntana (Arad), Sarmizegetusa, Lăpugiu de Sus, Muncelu Mare, Ribița (Hunedoara).
656 Inf. de teren, Roșiile, Tetoiu, Alunu, Bălcești (Vîlcea).

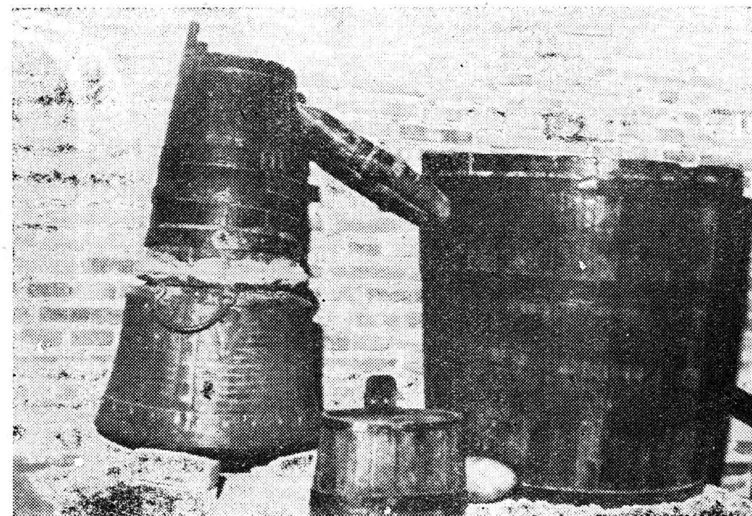

Fig. 121. Cazan de țuică (Muzeul Olteniei).

Pentru a fi distilate, prunele fermentate erau duse la *cazan* (*căzăniță, căzănărie, căzăneață ;* denumire frecventă în Banat, Oltenia, Muntenia), la *velniță* (termen folosit în Moldova și chiar în nord-estul Transilvaniei), la *povarnă* (cuvînt cu circulație în nordul Olteniei și al Munteniei), la *pălincărie, pălincie, horincie, vinărsărie* etc. (denumiri prin Transilvania)[657].

Uneori, cazanele funcționau în incinta gospodăriilor. Alteori, ele erau înșirate de-a lungul unor văi, în apropierea apei. Pentru fierberea prunelor, focul ardea într-un fel de cuptor (*vatra* sau *cotlonul* cazanului), zidit astfel încît să cuprindă și să susțină fundul cazanului de aramă. Deasupra cazanului se așeza *capacul* lucrat din doage. În vederea răcirii țevilor, alături se găsea o *putină (cadă)* voluminoasă plină cu apă. Legătura dintre capacul cazanului și țevi se realiza prin două *burlane* confecționate în mod curent din lemn de cireș găurit. Ca să nu se evapore vaporii și ca să nu se scurgă zeama de prune, capacul și burlanele se lipeau cu lut. Pînă la apariția primilor stropi de țuică, focul ardea puternic. Apoi, trebuia domolit. Băutura cădea într-un vas înfundat, prevăzut cu două orificii (fig. 121). Cînd

657 ALR, s.n., I, h. 247, NALR — Oltenia, III, h. 491.

băutura din vas ajungea la un anumit nivel (din cînd în cînd se făceau măsurători cu *ţancul,* un băţ cu mai multe crestături, care indica numărul litrilor), *se rupea cazanul,* adică i se luau capacul şi burlanele.

Oriunde, numărul cazanelor a fost cu mult inferior numărului de gospodării ale aşezărilor. De pildă, în anul 1859, în judeţul Mehedinţi, cele 42 905 familii aveau doar 2 440 de cazane[658]. În consecinţă, s-a încetăţenit tradiţia ca acelaşi cazan să fie utilizat de mai multe familii înrudite sau învecinate. De obicei, împrumutarea cazanului se făcea în schimbul unei recompense în natură.

* * *

În încheierea trecerii în revistă a principalelor procedee, unelte, recipiente, construcţii şi instalaţii tehnice utilizate de către români de-a lungul secolelor, pentru a smulge roade pămîntului, încercăm să formulăm cîteva sumare concluzii generale :

Popor sedentar, cu o evoluţie firească, fără sincope în limitele aceluiaşi pămînt strămoşesc, românii sînt posesorii unei străvechi, viguroase şi necontenit reînnoite tradiţii în practicarea tuturor domeniilor lucrării pămîntului : cultivarea cerealelor, a legumelor, a plantelor textile, a viei, a pomilor etc.

Ştiinţa cultivării pămîntului de către români este, deopotrivă, profundă şi bogată. Ea înglobează cele mai de preţ cuceriri tehnice moştenite de la daco-geţi şi de la romani, izbînzile creatoare ale românilor înşişi, în fiecare dintre domeniile analizate, ca şi inovaţiile tehnice obţinute de alte popoare, dar care au fost preluate şi adaptate de către români condiţiilor lor de viaţă.

Purtînd pecetea întregii istorii a poporului nostru, *tradiţia lucrării pămîntului* reprezintă rezultatul eforturilor multiseculare ale înaintaşilor de a se adapta specificităţii condiţiilor naturale, de a descifra tainele naturii, de a o transforma — *fără violentare* —, în funcţie de cerinţele existenţei şi propăşirii lor.

[658] Ion Ionescu, *op. cit.*, p. 190.

Analizîndu-i formele de manifestare în timp şi în spaţiu, constatăm că ştiinţa românilor de a munci pămîntul se caracterizează, în egală măsură, prin unitate şi varietate. Este unitar acel nucleu, acel sîmbure de elemente componente străvechi care au înfruntat timpul, dăinuind pînă în vremurile noastre, pe întreg cuprinsul ţării. Varietatea ştiinţei tradiţionale a lucrării pămîntului îşi are izvorul în diversitatea condiţiilor de viaţă ale românilor — fie naturale, fie sociale, fie istorice etc. —, care a făcut ca acelaşi procedeu tehnic, aceeaşi unealtă, aceeaşi instalaţie tehnică să cunoască, uneori, nenumărate soluţii (variante) de concretizare.

Adeseori, ca urmare a bogăţiei limbajului, unitatea tradiţiei este, însă, mascată de folosirea mai multor termeni regionali pentru a desemna, de fapt, acelaşi lucru în sfera vieţii materiale tradiţionale.

INDICE DE CUVINTE ȘI EXPRESII

Redactor : FLOREA MIU
Tehnoredactor : MARILENA LUNGULESCU

Bun de tipar : 19.IV.1985
Coli de tipar : 21,5
CRAIOVA, 1985

Intreprinderea poligrafică „Oltenia“,
str. Mihai Viteazul nr. 4, Craiova
Comanda nr. 402

Sintetizînd rezultatele mai multor discipline științifice (arheologie, istorie, lexicologie, geografie etc.), lucrarea aprofundează fondul de date documentare și de idei necesare cunoașterii istorico-etnologice a temei, oferind o imagine de ansamblu, sincronică și diacronică, a ocupațiilor tradiționale (principale și secundare) ale poporului român de-a lungul veacurilor. Autorul își înscrie cercetarea în sensul sarcinilor actuale ale etnografiei agrare privind reliefarea unor puternice mărturii ale vechimii, permanenței și continuității de muncă și de viață ale poporului român în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Structurat în două părți, acest prim volum abordează aspecte privitoare la istoricul ocupațiilor tradiționale pe teritoriul României, considerînd munca pămîntului și creșterea animalelor coordonate esențiale ale vieții economice a dacilor, daco-romanilor și românilor. De asemenea, autorul tratează, în mod competent, științific, problema tehnologiei cultivării cerealelor, textilelor, leguminoaselor, viticulturii și pomiculturii, aducînd în sprijinul ideilor enunțate un bogat material documentar (de arhivă și de teren) și ilustrativ.

Lei 19,50

SCRISUL ROMÂNESC